

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Οικολογικά μηνύματα
στα Ψηλά βουνά του Ζαχαρία Παπαντωνίου.
Προτάσεις διδασκαλίας για τις τάξεις του δημοτικού

Παναγιώτα Παλαιολόγου
A.M. 217814

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Κατεύθυνση: Ανάγνωση, Φιλαναγνωσία και Εκπαιδευτικό Υλικό

Επιβλέπων Καθηγητής: Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης

ΑΘΗΝΑ 2022

Στη μνήμη του πατέρα μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ...	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ABSTRACT.....	8
ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Ο ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

1.1 Βιογραφικά στοιχεία	12
1.2 Η εργογραφία του	13
1.3 Το ύφος του	14
1.4 Οι επιρροές του.....	16
1.5 Η συμβολή του Ζ. Παπαντωνίου στην ιστορία της ελληνικής παιδείας.....	17
1.6 Λίγα λόγια για την υπόθεση του βιβλίου <i>Τα ψηλά βουνά</i>	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2.1 Μέθοδος συγγραφής της μελέτης και λόγοι επιλογής της	21
2.2 Στόχοι της έρευνας.....	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΗΝΥΜΑΤΩΝ

3.1 Φυσιογνωστικά θέματα	23
3.2 Φυσιολατρικά θέματα	25
3.3 Οικολογικά θέματα	29
3.4 Παρουσίαση οικολογικών θεμάτων σε παιδιά	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΘΕΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΑΝΑΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

4.1 Τα οφέλη του δάσους.....	37
4.2 Τα επαγγέλματα του δάσους	50
4.3 Οι συνήθειες των ανθρώπων του βουνού.....	61

4.4	Ο λαϊκός πολιτισμός	65
4.5	Ο κύκλος του νερού	77
4.6	Η καταστροφή του δάσους.....	79

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΑΡΕΤΕΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ *ΤΑ ΨΗΛΑ ΒΟΥΝΑ*

5.1	Διδακτισμός και λογοτεχνικότητα	92
5.2	Πόσο επίκαιρο είναι σήμερα το βιβλίο του Ζαχαρία Παπαντωνίου <i>Τα ψηλά βουνά</i> ; ...	99

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

6.1	Τα ποιήματα του περιλαμβάνονται στο βιβλίο του Ζαχαρία Παπαντωνίου <i>Τα ψηλά βουνά</i>	102
6.2	Δραστηριότητες και ποιήματα που προτείνονται από τον Χάρη Σακελλαρίου	121

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΡΑΣΕΩΝ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

7.1	Εννοιολογική προσέγγιση του όρου φιλιαναγνωσία	127
7.2	Πλεονεκτήματα της φιλιαναγνωσίας	128
7.3	Στρατηγικές προώθησης της φιλιαναγνωσίας	131
7.4	Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας που προτείνονται για το βιβλίο <i>Τα ψηλά βουνά</i>	135

Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για την Α΄ δημοτικού.....	138
ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Α΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	140
Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για τη Β΄ δημοτικού.....	148
ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Β΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	150
Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για τη Γ΄ δημοτικού.....	158
ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗ Γ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	160
Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για τη Δ΄ δημοτικού.....	170
ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗ Δ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	172
Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για την Ε΄ δημοτικού.....	182
ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	184
Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για την Στ΄ δημοτικού	196
ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΤ΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ.....	198

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ <i>ΤΑ ΨΗΛΑ ΒΟΥΝΑ</i>	
ΤΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ.....	210
ΠΗΓΕΣ.....	223
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	224
ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ	233
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	235

ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστική συγγραφέας της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάσει επιστημονικής παράφρασης.

Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογος έναντι λογοκλοπής, γεγονός που σημαίνει αποτυχία στη Διπλωματική μου Εργασία και κατά συνέπεια αποτυχία απόκτησης του Μεταπτυχιακού Τίτλου των Μεταπτυχιακών Σπουδών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων.

Δηλώνω, συνεπώς, ότι αυτή η Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι, αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, στο μέλλον, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δεν μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ονοματεπώνυμο μεταπτυχιακής φοιτήτριας: Παναγιώτα Παλαιολόγου

ΑΜ: 217814

Υπογραφή:

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να διερευνήσει τα οικολογικά μηνύματα που αναδεικνύονται μέσα από την ανάγνωση του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου. Αναλύονται διεξοδικά τα ζητήματα που σχετίζονται με τη φύση και ειδικότερα το δάσος, το βουνό και τη συμβολή του στον κύκλο ζωής. Για την εκπόνηση αυτής της εργασίας η ερευνήτρια ξεκίνησε με αποδελτίωση του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου και με τη βιβλιογραφική μέθοδο εμπλούτισε το υλικό μέσα από επιστημονικές πηγές. Μέσα από την ανάδειξη αυτών των θεμάτων προβάλλεται η αγάπη και ο σεβασμός προς τη φύση και προτείνονται φιλιαναγνωστικές δραστηριότητες για αξιοποίηση κυρίως από τους εκπαιδευτικούς Δημοτικού.

Λέξεις κλειδιά: οικολογία, περιβάλλον, συμβολή του δάσους, βουνό, φυσιολατρία, φυσιогνωσία, φιλιαναγνωσία, λογοτεχνία

ABSTRACT

The present study attempts to investigate the ecological messages that emerge through the reading of the book *The High Mountains* by Zacharias Papantoniou. Issues relating to nature and more specifically the forest, the mountain, and its contribution to the life cycle, are thoroughly analyzed. For the preparation of this work, the researcher started with a review of the book *The High Mountains* by Zacharias Papantoniou and the material was further enriched through scientific sources, with the use of the bibliographic method. Love and respect for nature are promoted through highlighting these topics and book-friendly activities are proposed mainly for primary school teachers' use.

Keywords: ecology, environment, forest contribution, mountain, love of nature, love of reading, literature

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Ανάγνωση, Φιλαναγνωσία και Εκπαιδευτικό Υλικό» του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Η επιλογή του θέματος «Τα οικολογικά μηνύματα στα *Ψηλά βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου» μου έδωσε τη δυνατότητα να μελετήσω σε βάθος το βιβλίο αυτό και να ερευνήσω τη σχετική βιβλιογραφία για το έργο του Παπαντωνίου και για τα οικολογικά ζητήματα σε σχετικές επιστημονικές μελέτες.

Μια βασική ιδέα μου ήταν να δημιουργήσω δραστηριότητες φιλαναγνωσίας που μπορούν να αξιοποιηθούν σε κάθε τάξη του Δημοτικού σχολείου από τον εκάστοτε εκπαιδευτικό. Μετά από συζήτηση με τον επιβλέποντα καθηγητή Κωνσταντίνο Δ. Μαλαφάντη και κατόπιν πρότασής του καταλήξαμε στο συγκεκριμένο θέμα το οποίο παραμένει σύγχρονο, επίκαιρο με ανεξάντλητο υλικό για μελλοντικές έρευνες και δραστηριότητες.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω θερμές ευχαριστίες στον καθηγητή και επιστημονικό υπεύθυνο του ΠΜΣ «Ανάγνωση, Φιλαναγνωσία και Εκπαιδευτικό Υλικό» κ. Κωνσταντίνο Μαλαφάντη, ο οποίος ανέλαβε την επίβλεψη της διπλωματικής μου εργασίας, με καθοδήγησε σε όλα τα στάδια συγγραφής και με τις εύστοχες παρατηρήσεις και συμβουλές του, η παρούσα εργασία ολοκληρώθηκε. Πολλές ευχαριστίες επίσης στις συνεπιβλέπουσες καθηγήτριες κ.κ. Τζ. Καλογήρου και Β. Νίκα, για τις ουσιαστικές παρατηρήσεις και τις υποδείξεις τους.

Επίσης, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τις διδάσκουσες και τους διδάσκοντες καθηγητές του ΠΜΣ κ.κ. Ε. Αδαμοπούλου, Ε. Αραβανή, τον κ. Μ. Γ. Μερακλή, τον αείμνηστο Θ. Νάκα, καθώς και τις κ.κ. Β. Οικονομοπούλου, Ξ. Σκαρτσή και τον κ. Ν. Καλοσπύρο για τις πολύτιμες γνώσεις που μας προσέφεραν και για την συμβολή τους στο να διευρύνουμε τους ακαδημαϊκούς μας ορίζοντες.

Ακόμη, ευχαριστίες οφείλω στους υπαλλήλους των βιβλιοθηκών στις οποίες αναζήτησα τη βιβλιογραφία μου, οι οποίοι με εξυπηρέτησαν με μεγάλη προθυμία. Ειδικότερα, είναι η Βιβλιοθήκη του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΕΚΠΑ, η Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος (Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος) και η Δημοτική Βιβλιοθήκη της Κορίνθου.

Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την οικογένειά μου, τις φίλες και τους φίλους μου για την υπομονή, την ψυχολογική ενίσχυση και την ενθάρρυνση που έδειξαν σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών και στην υλοποίηση αυτής της εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να αναδείξει τα οικολογικά μηνύματα που παρουσιάζονται στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου και να καταγράψει τα θέματα που αναδεικνύονται μέσα από αυτό.

Η μελέτη αποτελείται από επτά κεφάλαια με τα επιμέρους υποκεφάλαια χωρισμένα θεματικά σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο κομμάτι ανήκουν τα κεφάλαια ένα και δύο που παρουσιάζονται εισαγωγικά στοιχεία για το έργο και τη συμβολή του Ζαχαρία Παπαντωνίου και η μεθοδολογία συγγραφής της μελέτης. Στο δεύτερο κομμάτι εντάσσονται τα κεφάλαια τρία και τέσσερα όπου αναδεικνύονται τα ιδιαίτερα μηνύματα και η θεματολογία που αγγίζει ο συγγραφέας στο βιβλίο του. Στη συνέχεια έχουμε τα κεφάλαια πέντε και έξι με την ιδιαίτερη συμβολή του Ζαχαρία Παπαντωνίου στη λογοτεχνία και κλείνοντας υπάρχει το τέταρτο μέρος με το έβδομο κεφάλαιο που αποτελείται από προτάσεις δράσεων φιλιαναγνωσίας για τις τάξεις του Δημοτικού.

Πιο αναλυτικά, το πρώτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στον Ζαχαρία Παπαντωνίου και τη βιογραφία του και μας εισάγει στην εργογραφία του, στο ύφος του, τις επιρροές του, στοιχεία τα οποία διαμόρφωσαν τη συγγραφική του ταυτότητα. Στο ίδιο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην συμβολή και τη συνεισφορά του συγγραφέα στην ιστορία της ελληνικής παιδείας και λογοτεχνίας. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια συνοπτική παρουσίαση της υπόθεσης του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά*.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά στη μεθοδολογία και παρουσιάζεται η μέθοδος συγγραφής της παρούσας μελέτης και οι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή της. Επίσης, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αναγράφονται οι στόχοι της παρούσας εργασίας.

Το τρίτο κεφάλαιο προσεγγίζει τα οικολογικά μηνύματα που εντοπίζονται μέσα στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Στο εν λόγω κεφάλαιο παρουσιάζονται και αποσαφηνίζονται οι όροι φυσιογνωσία, φυσιολατρία, οικολογία και παρατίθενται τα αντίστοιχα σημεία που αναδεικνύονται μέσα από το κείμενο. Επιπροσθέτως, εξετάζεται και σημειώνεται ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η προσέγγιση και η παρουσίαση οικολογικών θεμάτων σε παιδιά.

Συνεχίζοντας, το τέταρτο κεφάλαιο καταγράφονται τα θέματα που αναδεικνύονται μέσα από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και αφορούν το δάσος και τη ζωή. Πιο συγκεκριμένα παρουσιάζονται τα οφέλη και η ευεργετική επίδραση του δάσους στη ζωή όλων των οργανισμών και στην εύρυθμη λειτουργία του οικοσυστήματος. Στη συνέχεια αναγράφονται τα επαγγέλματα που παρουσιάζονται στο βιβλίο και σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με το δάσος και τη ζωή κοντά

σε αυτό. Στο ίδιο κεφάλαιο σημειώνεται η καθημερινότητα των ανθρώπων που ζουν στο βουνό, οι συνήθειές τους, οι ασχολίες τους και παρουσιάζεται η σχέση αλληλεξάρτησης με τον τόπο τον οποίο ζουν, που δεν είναι άλλος από το βουνό και το δάσος. Προέκταση της καθημερινότητας των ανθρώπων του βουνού, αποτελεί η παρουσίαση του λαϊκού πολιτισμού με τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα που παρουσιάζονται στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*, αλλά και με τους θρύλους και τις λαϊκές δοξασίες που επικρατούν στη φαντασία των χωρικών και μεταφέρονται από στόμα σε στόμα. Στη συνέχεια καταγράφεται ο τρόπος που παρουσιάζεται ο υδρολογικός κύκλος μέσα στο βιβλίο και η συμβολή του δάσους στην ολοκλήρωσή του. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της καταστροφικής ανθρώπινης παρέμβασης στο δάσος όπως αναγράφεται μέσα στο βιβλίο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται, σύμφωνα με τη βιβλιογραφική έρευνα, οι διδακτικές αρετές του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά* και γίνεται αναφορά στη συνύπαρξη του αβίαστου διδακτισμού και της λογοτεχνικότητας. Στο ίδιο κεφάλαιο αναφέρεται η διαχρονικότητα του βιβλίου και το πόσο σύγχρονο είναι ένα διήγημα που γράφτηκε πριν από έναν αιώνα.

Στο έκτο κεφάλαιο περιλαμβάνονται τα ποιήματα που υπάρχουν στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Επίσης, γίνεται αναφορά στις δραστηριότητες φιλαναγνωσίας που προτείνονται για το συγκεκριμένο βιβλίο από τον Χάρη Σακελλαρίου.

Κλείνοντας, το έβδομο κεφάλαιο περιλαμβάνει μια πρόταση με δράσεις φιλαναγνωσίας που σχετίζονται με το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και μπορούν να αξιοποιηθούν στις τάξεις του δημοτικού σχολείου. Στο εν λόγω κεφάλαιο αρχικά γίνεται μια εννοιολογική προσέγγιση του όρου φιλαναγνωσία και στη συνέχεια παρουσιάζονται οι θετικές επιδράσεις της φιλαναγνωσίας. Εν συνεχεία, αναφέρονται κάποιοι τρόποι που συμβάλουν στην προώθηση της φιλαναγνωσίας και ακολουθούν φύλλα εργασίας με δραστηριότητες φιλαναγνωσίας που συνδέουν το αναλυτικό πρόγραμμα των τάξεων του δημοτικού σχολείου με συγκεκριμένα κεφάλαια από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* αλλά και δραστηριότητες γενικές που αφορούν όλο το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με τη βιβλιογραφία που αξιοποιήθηκε και αποτέλεσε βάση για την παρούσα μελέτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Ο ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

1.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου γεννήθηκε στο Καρπενήσι, το Φεβρουάριο του 1877. Μεγάλωσε στη Γρανίτσα Ευρυτανίας, όπου ο πατέρας του Λάμπρος Παπαντωνίου ήταν δάσκαλος, μαζί με τη μητέρα του Ελένη Ηλιόκαυτου και τα τρία αδέρφια του Χαρίλαο, Θανάση και Σοφία. Το 1890 η οικογένειά του μετακόμισε στην Αθήνα. Εκεί τελείωσε το Γυμνάσιο, όπου έλαβε κάποια μαθήματα ζωγραφικής. Έπειτα γράφτηκε στην Ιατρική σχολή, χωρίς όμως να αποφοιτήσει, καθώς τον είχε ήδη κερδίσει η δημοσιογραφία. Σε ηλικία δεκαέξι μόλις ετών ξεκίνησε να αρθρογραφεί στην Ακρόπολη, αθηναϊκή εφημερίδα του Βλάση Γαβριηλίδη. Το 1898, βαθιά επηρεασμένος από την ελληνική ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, κυκλοφόρησε την πρώτη ποιητική συλλογή του Πολεμικά τραγούδια. Παράλληλα, συνέχισε να συνεργάζεται με περιοδικά και εφημερίδες όπως ο Χρόνος και το Σκριπ, στο οποίο υπήρξε αρχισυντάκτης ως το 1905. Υπερασπιζόταν τη δημοτική γλώσσα κι έτσι το 1904 ήταν ένα από τα πρώτα μέλη της εταιρείας Η Εθνική Γλώσσα, όπου συνέταξε τη διακήρυξη Προς το ελληνικό Έθνος, εκθέτοντας τους στόχους της. Το 1908 βρέθηκε στο Παρίσι ως ανταποκριτής της εφημερίδας Εμπρός του Αριστείδη Κυριακού, ενώ παράλληλα αρθρογραφούσε σε γαλλικές εφημερίδες, γνωρίζοντας νέα καλλιτεχνικά ρεύματα. Μετά από τρία χρόνια στη Γαλλία, επέστρεψε στην Αθήνα κι εγκατέλειψε τη δημοσιογραφία, με μοναδική εξαίρεση τη συγγραφή χρονογραφημάτων στην εφημερίδα Εμπρός ως το 1914. Διακρίθηκε σε μια έκθεση ζωγραφικής στο Ζάππειο για σχεδιάσματα και γελοιογραφίες που είχε δημοσιεύσει κατά καιρούς σε διάφορα περιοδικά. Από το 1912 έως το 1916 διετέλεσε νομάρχης στη Ζάκυνθο, τις Κυκλάδες, την Καλαμάτα και τη Σπάρτη. Σε αυτό το χρονικό διάστημα προώθησε την ιδέα οργάνωσης εργατικού σωματίου στη Σύρο, καθώς και τη διοργάνωση του πρώτου Πανιονίου Συνεδρίου για τα πενήντα χρόνια της Ένωσης της Επτανήσου. Ως νομάρχης Λακωνίας το 1916 αντέδρασε στον αφορισμό κατά του Ελευθέριου Βενιζέλου, για το οποίο παραπέμφθηκε σε δίκη, αλλά απαλλάχτηκε. Παράλληλα με τα χρέη του ως νομάρχης δεν έπαψε να ασχολείται με την τέχνη, καθώς το 1914 βραβεύτηκε στον επίσημο διαγωνισμό Στρατιωτικών Ποιημάτων που προκήρυξε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Το 1917 πέθανε ο πατέρας του και τον επόμενο χρόνο έγραψε *Τα Ψηλά Βουνά*, έργο που προορίστηκε για αναγνωστικό της τρίτης τάξης του δημοτικού σχολείου. Την

ίδια χρονιά διορίστηκε πρόεδρος της Εθνικής Πινακοθήκης, φροντίζοντας για τον εμπλουτισμό της με έργα του Γύζη, Λύτρα, Θεοτοκόπουλου και άλλων πολλών Ελλήνων ζωγράφων και χαρακτών. Το 1919 συμμετείχε στη συγγραφή του βιβλίου Το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο. Το ίδιο έτος αυτοκτόνησε σε ηλικία τριάντα εννέα χρόνων ο αδελφός του Θανάσης, ο οποίος αντιμετώπιζε έντονες ψυχικές διαταραχές από τα είκοσι δύο του. Έτσι, την επόμενη χρονιά εξέδωσε την παιδική ποιητική συλλογή *Τα Χελιδόνια*, αφιερωμένη στην μνήμη του αδελφού του, η οποία επανεκδόθηκε το 1931 με τίτλο Παιδικά τραγούδια. Στις εκλογές του 1919 κέρδισαν οι αντιβενιζελικοί και η νέα κυβέρνηση αποφάσισε να καούν δημοσίως τα αναγνωστικά της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης ως αντεθνικά και αντί θρησκευτικά, ανάμεσα στα οποία και *Τα ψηλά βουνά*. Το 1923 ο Παπαντωνίου εξέδωσε την ποιητική συλλογή του Πεζοί ρυθμοί και τους τρεις τόμους των Νεοελληνικών αναγνωσμάτων για τις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Την ίδια χρονιά τιμήθηκε με το Εθνικό Αριστείο Γραμμάτων και Τεχνών και διορίστηκε καθηγητής στο Αμαλίο ορφανοτροφείο και τη Σχολή Καλών Τεχνών. Επίσης, στα πλαίσια των καθηκόντων του ως διευθυντή της Εθνικής Πινακοθήκης ταξίδεψε στην Ευρώπη, την Κωνσταντινούπολη και το Άγιο Όρος. Τέσσερα χρόνια αργότερα κυκλοφόρησε η συλλογή διηγημάτων του *Διηγήματα*, ενώ μέχρι το 1937 εκδόθηκαν τα έργα Ο όρκος του πεθαμένου, Τα Θεία Δώρα, Ο Όθων, Άγιον Όρος, Βυζαντινός όρθρος και Η θυσία. Κατά την εκλογή του ως ακαδημαϊκού το 1938 στην έδρα της λογοτεχνίας, υπέβαλε την πρώτη του εισηγητική έκθεση στη δημοτική, γεγονός που προκάλεσε αντιδράσεις. Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου πέθανε απρόσμενα την 1η Φεβρουαρίου 1940 από καρδιακή συγκοπή στην ηλικία των 63 ετών. Μετά το θάνατό του εκδόθηκαν πολλά κείμενα και ανέκδοτά του, ενώ *Τα ψηλά βουνά* έχει αναγνωριστεί ως το καλύτερο νεοελληνικό αναγνωστικό για παιδιά.

1.2 Η εργογραφία του

I. Ποίηση

- Πολεμικά τραγούδια. Αθήνα, τυπ. Εστία, 1898.
- *Τα Χελιδόνια*: Ποιήματα για παιδιά: Μουσική Γεωργίου Λαμπελέτ. Αθήνα, Βιβλιοθήκη Εκπαιδευτικού Ομίλου, 1920. (το ίδιο με τίτλο Παιδικά τραγούδια, Αθήνα, Δημητράκος, 1931).
- Πεζοί ρυθμοί. Αθήνα, Ελευθερουδάκης, 1922.
- Τα θεία δώρα: Ποιήματα. Αθήνα, Δημητράκος, 1931.

II. Πεζογραφία

- *Τα Ψηλά Βουνά*. Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1918.
- *Διηγήματα*. Αθήνα, 1927.
- *Βυζαντινός όρθρος*. Αθήνα, 1936.
- *Η Θυσία*. Αθήνα, 1937.

III. Δοκίμιο

- *Όθων και η ρομαντική δυναστεία*. Αθήνα, Δημητράκος, 1934.
- *Άγιον Όρος*. Αθήνα, 1934.
- *Ταξίδια*· Εισαγωγή Ι.Μ.Παναγιωτόπουλου. Αθήνα, Εστία, 1955.
- *Παρισινά γράμματα*. Αθήνα, Ελληνική Εκδοτική Εταιρία, 1956.
- *Το άλογο*. Κάιρο, 1956.

IV. Θέατρο

- *Ο όρκος του πεθαμένου*· Δράμα· Πρόλογος Ν.Λάσκαρη. Αθήνα, Δημητράκος, 1931.

V. Συγκεντρωτικές εκδόσεις

- *Διηγήματα*· Εισαγωγή Ι.Μ.Παναγιωτόπουλου. Αθήνα, Εστία, χ.χ.
- *Το παγώνι*· Κείμενο Ζαχαρία Παπαντωνίου· Ξυλογραφίες Γιάννη Κεφαλληνού· Φωτομηχανική ανατύπωση. Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1990. 1. Πολλά άρθρα και μελέτες του βρίσκονται δημοσιευμένα σε περιοδικά (κυρίως στα *Ελεύθερο Βήμα*, *Παναθήναια*, *Εστία*, *Εμπρός*).

1.3 Το ύφος του

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, σύμφωνα με τον Σακελλαρίου, είχε μια υψηλή ευαισθησία και αντίληψη της αναλογίας και του μέτρου, στοιχεία που τον κατέστησαν ικανό να προσεγγίζει αμερόληπτα, υπεύθυνα και με σωστή κρίση τα αντικείμενα της τέχνης (Σακελλαρίου, 1989: 145).

Ο Σταφυλάς, σημειώνει πως ο Παπαντωνίου αντιμετώπιζε με σεβασμό το αναγνωστικό του κοινό. Δεν τον αντιπροσώπευε ο βερμπαλισμός, αντίθετα προτιμούσε να εκφράζεται με απλότητα και καθαρότητα του λόγου, για να γίνεται κατανοητός (Σταφυλάς, 1988: 69).

Ως προς το ύφος του Ζ.Παπαντωνίου ο Σταφυλάς επίσης αναφέρει πως χαρακτηρίζεται από ειλικρίνεια και διαφάνεια χωρίς υποβόσκουσες έννοιες και παράλληλα από αίσθηση αρμονίας. Καταφέρνει περίτεχνα την ομαλή μετάβαση από αρνητικά συναισθήματα σε συναισθήματα χαράς και αισιοδοξίας. Έναν απλό λόγο είναι ικανός να τον εκφράσει με

κομψότητα και λυρισμό, χωρίς όμως να φτάνει σε υπερβολή κι αυτό είναι στοιχείο της συγγραφικής του ταυτότητας (Σταφυλάς, 1988: 76).

Ο Πολίτης χαρακτηρίζοντας τον Ζαχαρία Παπαντωνίου αναφέρει πως είναι «λόγιος, αισθητικός και δημοσιογράφος, είναι κατ' εξοχήν στυλίστας» (Πολίτης, 1980: 226).

Στυλίστα τον χαρακτηρίζει και ο Πρεβελάκης, καθώς οι λέξεις και ο ρυθμός που επιλέγει προέρχονται από έναν αφουγκράζοντα ψυχισμό και εκφράζονται εύστοχα και τολμηρά αλλά χωρίς υπερβολές (Πρεβελάκης, 1940: 399).

Ο Μπενέκος σημειώνει δύο αντιπροσωπευτικά στοιχεία που ξεχώρισαν στον Παπαντωνίου και τον χαρακτήρισαν ως «δάσκαλο του ύφους». Το πρώτο είναι η καλλιλογία της γλώσσας απαλλαγμένη από ιδιοματισμούς και το δεύτερο η αισθητική του προσέγγιση που θυμίζει τους αρχαίους συγγραφείς (Μπενέκος, 2000: 117).

Ο Χουρμούζιος επισημαίνει ως κύρια γνωρίσματα του Ζ. Παπαντωνίου τα ακόλουθα. Πρώτο στοιχείο είναι η σύμμετρη σύνδεση του στοχασμού και της διατύπωσης του λόγου. Δεύτερο στοιχείο που απορρέει από το προηγούμενο είναι ότι επιλέγει τις αρμόζουσες λέξεις και τις τοποθετεί εύστοχα στα κατάλληλα σημεία. Άλλο στοιχείο του είναι η ομοιογένεια του λόγου καθώς και η ακριβής αξιολόγηση της σημασίας των λέξεων (Χουρμούζιος, 1940: 439-446).

Ένα άλλο στοιχείο του ύφους του Παπαντωνίου, σύμφωνα με τον Μπενέκο, είναι το χιούμορ που εκφράζεται σε εύθυμο και σαρκαστικό κλίμα σε όλα τα έργα του άλλοτε με σκωπτική διάθεση, άλλοτε με διάθεση αυτοκριτικής και άλλοτε με αγνή διάθεση. «Το χιουμοριστικό περίπαιγμα γίνεται τόσο διακριτικό, τόσο αδιόρατο, τόσο αθόρυβο...» (Μπενέκος, 2000: 123).

«Το χιούμορ του είναι αθώο, είναι πολιτισμένο, είναι ένας έξυπνος τρόπος ν' αποκαλύψει την ηθική τάξη μέσα από τη διακωμώδηση του κακού και του φαύλου ή τιποτένιου» (Μπενέκος, 2000: 201).

Ο Μπενέκος, επίσης, δίνει στον Παπαντωνίου τον χαρακτηρισμό «τεχνίτης των εικόνων». Ο χαρακτηρισμός αυτός πηγάζει από το ποιητικό και το πεζογραφικό του έργο και δη από το έργο του *Τα ψηλά βουνά* (Μπενέκος, 2000: 123).

Είναι γεγονός πως μέσα από τις σελίδες του η φαντασία του αναγνώστη ακολουθεί τις λέξεις και πλάθει με το νου όλες τις ομορφιές της φύσης που περιγράφει. Στο μυαλό του αναγνώστη αναπαρίστανται τα ψηλά, περήφανα δέντρα, οι καλύβες των παιδιών, ο Αραπόβραχος και η έναστρη, μαγική νυχτιά. Στο βάθος όλων αυτών των εικόνων στέκουν αγέρωχα *Τα ψηλά βουνά*. Οι εικόνες που ξεπηδούν όμως δεν είναι μόνο οπτικές. Φαντάζει σχεδόν αδύνατο ο αναγνώστης να μην «ακούσει» το θρόισμα των φύλλων, το τραγούδι των

γρύλων, τα «πουλάκια με άσπρη τραχηλιά» και τον «γοργό λαρυγγισμό τους». «*Πουλάκια με άσπρη τραχηλιά κουνούσαν την ουρά τους στους θάμνους κι ύστερα έφευγαν με γοργό λαρυγγισμό*» (Παπαντωνίου, 2017: 21). Από μακριά ακούγεται το βέλασμα των ζώων και το κελάρυσμα του ποταμιού της Ρούμελης. Ο αναγνώστης μέσα από αυτές τις εικόνες ταξιδεύει και το ταξίδι του έρχονται να συμπληρώσουν εικόνες οσφρητικές. Με το θρόισμα των φύλλων αναδύεται η μυρωδιά των πεύκων και μια αίσθηση φρεσκάδας. Μυρίζεις το χώμα πριν τη βροχή και ο καθαρός αέρας σου «γεμίζει τα πνευμόνια» από τις πρώτες σελίδες.

1.4 Οι επιρροές του

Ο τόπος γέννησής του, το Καρπενήσι, και οι εικόνες από τη φύση και τη ζωή στην εξοχή αποτελούν πηγή έμπνευσης. Οι εικόνες περιγράφονται με τέτοια ζωντάνια και παραστατικότητα που σχεδόν τις βιώνεις.

Ο Ζ. Παπαντωνίου, σύμφωνα με τη Βλάχου, αναφέρει στα έργα του τον τόπο γεννήσεώς του όχι μόνο λόγω καταγωγής αλλά και λόγω της αγάπης και νοσταλγίας του τόπου και των ανθρώπων του. Στα έργα του περιγράφονται παραστατικά εικόνες από τη φύση, εικόνες από τους κατοίκους και τη ζωή τους, οι παιδικές αναμνήσεις και τα βιώματά του, καθώς και ιστορίες που του έχουν αφηγηθεί άνθρωποι του κύκλου του. Η αγάπη για την πατρίδα του είναι εμφανής (Βλάχου, 2010: 21).

Σύμφωνα με τον Ι.Μ.Παναγιωτόπουλο¹ οι χαρακτήρες στο έργο του Παπαντωνίου έχουν εμπνευστεί από το χώρο της επαρχίας και απορρέουν από τις παιδικές του αναμνήσεις, οι οποίες λειτουργούν λυτρωτικά και εξυμνούν τον εσωτερικό του ψυχισμό.

Ο Σακελλαρίου υπογραμμίζει πως στο βιβλίο *Τα Ψηλά βουνά* δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην προβολή του ηθογραφικού στοιχείου της ορεινής Ελλάδας (Σακελλαρίου, 1996: 515).

Σύμφωνα με την Κεραμάρη, οι πλοκές των διηγημάτων του Παπαντωνίου στην πλειοψηφία δεν είναι παράγωγα της φαντασίας του. Κάποιες υποθέσεις είναι άμεσα ή έμμεσα βιώματα της καθημερινότητας του συγγραφέα από τις πόλεις στις οποίες έζησε κατά τη διάρκεια της ζωής του και κάποια προέρχονται από παιδικές αναμνήσεις και περιστατικά που έχει ζήσει (Κεραμάρη, 2001: 36).

¹ Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος (1954). Εισαγωγή στα Διηγήματα του Ζαχαρία Παπαντωνίου, σ. 23-24, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Ένα κεφάλαιο από *Τα ψηλά βουνά* έχει τον τίτλο «*Τα παιδιά κοιτάζουν το νερό της Ρούμελης*» (Παπαντωνίου, 2017: 25) και το κεφάλαιο κλείνει με την πρόταση:

«*Πάρα πέρα που χαμήλωσαν, άκουσαν τη βοή της κι ένιωσαν πως η Ρούμελη είναι πάντα κοντά*» (Παπαντωνίου, 2017: 26). Η Ρούμελη είναι «*πάντα κοντά*» για τον Παπαντωνίου, όπως για κάθε άνθρωπο η ιδιαίτερη πατρίδα του είναι πάντα κοντά γιατί οι αναμνήσεις της τον συντροφεύουν. Έτσι και η φύση που αποτελεί τον φυσικό χώρο για τον άνθρωπο και για κάθε ζωντανό οργανισμό είναι «*πάντα κοντά*» γιατί είναι το καταφύγιό του.

1.5 Η συμβολή του Ζ. Παπαντωνίου στην ιστορία της ελληνικής παιδείας

Ο Μπενέκος αναφέρει για *Τα ψηλά βουνά* πως ήταν «*Μεστός καρπός ώριμου ταλέντου, το βιβλίο αυτό ερχόταν στην ώρα του. Ο Παπαντωνίου απαντούσε θετικά στο αίτημα της εποχής του: την εκπαιδευτική αναγέννηση της χώρας*» (Μπενέκος, 2000: 41).

Σύμφωνα με τον Μπενέκο, όταν κυκλοφόρησε το βιβλίο ανέτρεψε όλα τα δεδομένα της ήδη υπάρχουσας εκπαιδευτικής λογοτεχνίας. *Τα ψηλά βουνά* αποτελούν πρότυπο συγγραφικής δομής και σύνταξης των παιδικών σχολικών και εξωσχολικών βιβλίων με τον Παπαντωνίου να θέτει νέες βάσεις ως προς τη γλώσσα, το ύφος, τις αξίες και το περιεχόμενό τους. Μέχρι τότε οι συγγραφείς προσπαθούσαν να εντάξουν το παιδί στις δικές του προτιμήσεις, ενώ μετά την εμφάνιση του βιβλίου αυτού οι συγγραφείς συντάσσουν το βιβλίο με γνώμονα το παιδί (Μπενέκος, 2000: 60).

«*Όταν πρωτοβγήκαν Τα ψηλά βουνά, μέσα στην ζεραΐλα της παιδικής μας λογοτεχνίας και την πνιγηρή μούχλα των αναγνωστικών βιβλίων της εποχής, έπεσαν σαν ζαφνική ζωογόνα νεροποντή «εν γη ερήμω και ανύδρω και αβάτω». Τα σκονισμένα παραθυρόφυλλα των σχολείων κι οι βασανισμένες ψυχές των παιδιών ανοίξανε διάπλατα, για να γεμίσουν οξυγόνο, ήλιο, αέρα βουνίσιο, δροσιά αποβροχάρικη, φως. Το βιβλίο αυτό γράφτηκε και εξεδόθηκε ως αναγνωστικό. Αλλά ανήκει στη λογοτεχνία. Είναι ένα ποίημα πρόσχαρο, απλό, διαφανές, π' αναδίδεται με τη λαμπρότητα του πρωινού ήλιου από το θαύμα της ελληνικής φύσης. Όλο το βιβλίο αποτελεί ενσαρκωμένη λατρεία της ελληνικής ζωής και του ελληνικού υπαίθρου*» (Μπάρλας, 1940: 424-425).

Σύμφωνα με τον Μπενέκο, η πρώτη αίσθηση που μεταφέρει το βιβλίο στους μαθητές, οι οποίοι ήταν περιορισμένοι στην τάξη του σχολείου, οδηγεί στην κατανόηση της φύσης και του σύμπαντος. Μέχρι τότε δεν είχαν φανταστεί τέτοιους χρωματισμούς, τέτοια σχήματα της φύσης και τόσες ομορφιές της. Όλα αυτά ήταν για τους μαθητές άγνωστα. Μέσα από αυτό το βιβλίο

ήρθαν για πρώτη φορά σε επαφή με μια Ελλάδα αλλιώςτική από εκείνη που μέχρι τότε ήξεραν από τα βιβλία (Μπενέκος, 1981: 100).

Η συνεισφορά του Παπαντωνίου στο χώρο της παιδικής τέχνης και λογοτεχνίας ήταν μοναδική καθώς, σύμφωνα με τον Μπενέκο, το έργο του έφερε πρωτοπορία και φρεσκάδα, λιτότητα, αισθητική και γνησιότητα (Μπενέκος, 2000: 137).

Για τον Μπενέκο η γλώσσα δημιουργείται από το λαό και εκφράζεται και διδάσκεται μέσα από τη λογοτεχνία. Ο Παπαντωνίου σαν λογοτέχνης και παιδαγωγός «ξεκαθάρισε τη γλώσσα και την έκανε εθνικό όργανο παιδείας· έκανε το λόγο τέχνη· και την τέχνη αγωγή» (Μπενέκος, 2000: 146).

Η συμβολή του έργου *Τα ψηλά βουνά* στην ελληνική παιδεία, σύμφωνα με τον Μπενέκο, περιγράφει με λίγα λόγια τους παιδαγωγικούς σκοπούς εκείνης της εποχής και μεταβάλλουν σε διδακτική πράξη τον αγώνα της πατρίδας να σταθεί αυτοδύναμα μέσα στην Ευρώπη, αφήνοντας πίσω το παρελθόν. Οι εικόνες από τη ζωή στην επαρχία που περιγράφει ο Παπαντωνίου παραλληλίζονται με το πνεύμα του έθνους που έμελλε να γίνει η αρχή της νέας παιδαγωγικής επιστήμης η οποία επέτρεπε τη φαντασία, την κριτική σκέψη και εισήγαγε ένα κύμα αυτοβουλίας (Μπενέκος, 2000: 96-97).

«Ιδού λοιπόν, ένα ακόμη χαρακτηριστικό της μορφής του Ζαχαρία Παπαντωνίου: Η διαρκής ανησυχία δια την θέσιν, την τύχην και την εξέλιξιν του εν γένει πολιτισμού μας» (Νικολούδης, 1940: 395).

Με αφορμή τα παραπάνω ευστοχότατα λόγια του Νικολούδη για την ιδιαίτερη σύνδεση του Ζ. Παπαντωνίου με τον πολιτισμό, συγκρίνοντας, βλέποντας και βιώνοντας όλες τις εξελίξεις των ημερών μας στον τομέα του πολιτισμού, τολμώ να πω και εγώ επιτραπέι η ταπεινή διατύπωση- που δεν είναι αποτέλεσμα πείρας και αυθεντίας αλλά απορρέει από την μελέτη του έργου του Παπαντωνίου και της πληθώρας κριτικών που έχουν γραφεί από καταξιωμένους μελετητές σχετικά με το μέγεθος της συμβολής του στον πολιτισμό της χώρας μας- πως ο πολιτισμός μας έχει ορφανέψει από εκπροσώπους που νιώθουν πραγματικά το βάρος του τίτλου που εκπροσωπούν και – δανείζομαι τα παραπάνω λόγια του Νικολούδη- νιώθουν «ανησυχία δια την θέσιν, την τύχην και την εξέλιξιν του εν γένει πολιτισμού μας». Η πληθώρα των σημερινών εκπροσώπων του πολιτισμού δυστυχώς πόρρω απέχει από αυτή την «ανησυχία» του Παπαντωνίου. Απουσιάζει η πρέπουσα σοβαρότητα στην «τύχη» του πολιτισμού και «την εξέλιξή του». Αντιθέτως, διαπιστώνουμε καθημερινά γύρω μας την υποβάθμισή του. Βανδαλισμοί αρχαιολογικών χώρων, προβολή πεζών προτύπων, υποβάθμιση της αξίας του πολιτισμού. Αντί λοιπόν, η αμέριστη προσοχή των εκπροσώπων να δίνεται στην προαγωγή και

διατήρηση του πολιτισμού μας, παρατηρείται ένα υποκριτικό ενδιαφέρον, με διάθεση αυτοπροβολής και έλλειψη περιεχομένου που εξυπηρετεί άλλους σκοπούς αντίθετους με τα ιδεώδη των προγενέστερων ανθρώπων του πνεύματος την αξία των οποίων όχι μόνο η ιστορία του χρόνου απέδειξε αλλά η απουσία τους σε αυτή την αποπροσανατολισμένη πολιτισμικά πραγματικότητα φαντάζει στα μάτια μας ακόμα πιο έντονη.

Τον επόμενο χρόνο, 1920, ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου κυκλοφορεί την ποιητική συλλογή *Τα Χελιδόνια*, η οποία αποτελεί μια ανεπανάληπτη προσφορά στην παιδική μας ποίηση (Μπενέκος, 2000: 41).

“Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου στην αυτοεξομολογητική πρώτη ομιλία του με την είσοδό του στην Ακαδημία, ενάμιση χρόνο πριν το θάνατό του, λέει: «Κάθε συγγραφέας πρέπει διαρκώς να στοχάζεται το κοινό και να ρωτά: Τι του έχω δώσει;». Και αυτός ο σεβασμός του προς το κοινό φαίνεται και από το ότι, όταν άρχισε την ιστορική του ομιλία, ευχαρίστησε για την ακαδημαϊκοποίησή του εκτός των άλλων και «τον κριτή του το αναγνωστικό κοινό»” (Μανικάρου, 2010: 20).

Τα λόγια του Παπαντωνίου υποδηλώνουν εντιμότητα, ταπεινότητα και αίσθημα πνευματικής προσφοράς προς το αναγνωστικό κοινό. Ένας συγγραφέας με τέτοια ιδιοσυγκρασία και τέτοιο σεβασμό στο έργο του, παρά τις έντονες κατακρίσεις που δέχθηκε, κατάφερε να αγγίξει την ψυχή του αναγνωστικού κοινού και χάρη σε αυτά τα χαρακτηριστικά του το έργο του αγαπήθηκε και έμεινε αλησμόνητο.

1.6 Λίγα λόγια για την υπόθεση του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά*

Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* μια παρέα είκοσι πέντε παιδιών αποφασίζουν ένα καλοκαίρι να ζήσουν μια πρωτόγνωρη εμπειρία. Τελειώνοντας το δημοτικό σχολείο και με την άδεια των κηδεμόνων τους, επιλέγουν να περάσουν τις καλοκαιρινές τους διακοπές στα βουνά της Ευρυτανίας. Εκεί, λοιπόν, στο Χλωρό, μέσα στις ομορφιές της φύσης, μαθαίνουν τα μυστικά του βουνού, την τραχύτητα αλλά και την ομορφιά του, κατανοούν το μεγαλείο της φύσης, μαθαίνουν τις τεχνικές και τις επινοήσεις των άγριων ζώων, τις συνήθειες και τις ιστορίες των ανθρώπων που συναντούν, τις λαϊκές παραδόσεις αλλά και τις προκαταλήψεις των απλών ανθρώπων. Φτιάχνουν μια κοινότητα που εξυμνεί το ομαδικό πνεύμα, την αλληλεγγύη και τον αλληλοσεβασμό, κατανέμουν αρμοδιότητες και αναλαμβάνουν ρόλους με υπευθυνότητα, μαθαίνουν να ξεπερνούν τις δυσκολίες της ζωής μέσω της συνεργασίας και της εκτίμησης απέναντι στον άλλο, πάντα με χιούμορ και χωρίς βαρύγδουπες διδαχές. Ενδιαφέρονται να

μάθουν πως ζουν οι βοσκοί και οι εργάτες του δάσους, έρχονται σε επαφή μαζί τους, κάνουν φίλιες. Έτσι, όταν έρχεται η ώρα της επιστροφής, τα παιδιά είναι πλούσια με εμπειρίες που αποκόμισαν από τη ζωή στο βουνό, από τη φύση και τους ανθρώπους που συνάντησαν. Η εμπειρία αυτή τους έφερε πιο κοντά όχι μόνο στη γνωριμία της φύσης αλλά και στη γνωριμία με τον εαυτό τους και τις δυνατότητές τους. Τώρα, λοιπόν, είναι πιο ώριμα καθώς αυτός ο χρόνος που πέρασαν στο βουνό δεν ήταν απλώς διακοπές αλλά μια άσκηση ζωής, την οποία έφεραν εις πέραν χάρη στην ανάπτυξη των δυνατοτήτων τους και τη συνεργασία με τα υπόλοιπα μέλη. Έμαθαν να ζουν σε αρμονία με τη φύση αλλά και μεταξύ τους και αυτό ήταν το μέγιστο μάθημα.

«Όλα στο βιβλίο αυτό μυρίζουν Ευρυτανία: φύση, ζωή, ήθη και έθιμα... Το βιβλίο, χωρίς καθόλου διδακτισμό, καταφέρνει να «περάσει» στα παιδιά σημαντικές ανθρώπινες και κοινωνικές αξίες: τη φυσιολατρία, τη συνεργασία, την κοινοτική αλληλεγγύη, την ανθρώπινη προσέγγιση, τη θρησκευτικότητα, την απαλλαγή από δεισιδαιμονίες και την αγάπη στα δημιουργήματα της φύσης» (Μανικάρου, 2010: 17).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2.1 Μέθοδος συγγραφής της μελέτης και λόγοι επιλογής της

Η βιβλιογραφική μέθοδος είναι η αφετηρία για κάθε επιστημονική έρευνα. Διακρίνεται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη σχετίζεται με την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας για το θέμα το οποίο στη συνέχεια θα ερευνηθεί ποσοτικά ή ποιοτικά και η δεύτερη κατηγορία προσδιορίζει την αυτοτελή βιβλιογραφική έρευνα (Τσιπλητάρης & Μπαμπάλης, 2011: 44).

Η ποιοτική έρευνα βασίζεται σε μια ποικιλία τακτικών που χρησιμοποιούνται κατά βάση στις ανθρωπιστικές επιστήμες όπως είναι η εκπαίδευση, ψυχολογία και η κοινωνιολογία. Μέσα από αυτές τις διερευνητικές τακτικές, περιγράφεται, αποκωδικοποιείται και ερμηνεύεται το φαινόμενο που εξετάζεται. Η ποιοτική έρευνα συντελείται από ένα σύνολο μεθόδων που επικεντρώνονται στην έγκυρη και ενδεδεγμένη εξέταση του υπό μελέτη αντικειμένου με σκοπό την ανάλυση και ερμηνεία του (Ζαφειρόπουλος, 2015: 281).

Στην παρούσα διπλωματική εργασία η έρευνα που εκπονείται βασίζεται στην επισκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με το έργο του Ζαχαρία Παπαντωνίου *Τα ψηλά βουνά* και τα οικολογικά μηνύματα που προβάλλονται μέσα από αυτό το βιβλίο. Στη συνέχεια γίνεται ποιοτική μέθοδος ανάλυσης του συγκεκριμένου έργου και καταγράφονται τα οικολογικά θέματα που αναδεικνύονται από το βιβλίο. Η συγκεκριμένη ερευνητική μέθοδος επιλέχθηκε ως καταλληλότερη για τον εντοπισμό, την παρουσίαση και την διεξοδική ανάλυση των οικολογικών στοιχείων που εντοπίζονται στο έργο *Τα ψηλά βουνά*, όπως είναι η φυσιγνωσία, η φυσιολατρία, τα οφέλη του δάσους, τα επαγγέλματα του δάσους, οι συνήθειες των ανθρώπων του βουνού, ο κύκλος του νερού, η αναδάσωση και η προστασία του δάσους.

2.2 Στόχοι της έρευνας

Βασικός στόχος της παρούσας εργασίας είναι η καταγραφή και η ανάδειξη των οικολογικών μηνυμάτων που προκύπτουν μέσα από τη μελέτη του βιβλίου του Ζαχαρία Παπαντωνίου *Τα ψηλά βουνά*. Μέσα από την βιβλιογραφική έρευνα θα μελετηθεί ο τρόπος που παρουσιάζονται τα οικολογικά θέματα σε παιδιά, θα ερευνηθούν οι διδακτικές αρετές του βιβλίου καθώς και η συμβολή τους στην ανάπτυξη και καλλιέργεια της φυσιγνωσίας, της οικολογικής συνείδησης και της αγάπης της φύσης από τους αναγνώστες. Ακόμα, μέσα από τη

μελέτη αναδεικνύεται η συμβολή του Ζαχαρία Παπαντωνίου στην ελληνική παιδεία και στην καλλιέργεια των στάσεων που προαναφέρθηκαν μέσα από το βιβλίο του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΗΝΥΜΑΤΩΝ

3.1 Φυσιογνωστικά θέματα

Με τον όρο φυσιογνωσία εννοούμε τη μελέτη και τη γνώση της φύσης γενικώς, καθώς και το σύνολο των επιστημών που αναφέρονται σε ολόκληρο τον φυσικό κόσμο, στις λεγόμενες φυσιογνωστικές επιστήμες².

«Κύριος σκοπός του μαθήματος της Φυσιογνωσίας είναι να αναπτύξει τας ικανότητες των παιδιών προς παρατήρησιν, μελέτην και έρευναν καθώς και να διεγείρει την περιέργειαν των διά τον περιβάλλοντα φυσικόν κόσμον και τα εν αυτό λαμβάνοντα χώρα φαινόμενα» (Επετηρίς Παιδαγωγικής Ακαδημία Κύπρου, 1959, 2, σ. 210).

«Πόσα πράματα», τους είπε, «θα μάθετε όταν πάτε τόσο ψηλά! Ούτε το βιβλίο μπορεί να σας τα πει ούτε γω» (Παπαντωνίου, 2017: 12). Αυτά ήταν τα λόγια του δασκάλου που προέτρεπε τα παιδιά του βιβλίου να ζήσουν την εμπειρία της επαφής με τη φύση, η οποία θα τους απέφερε εμπειρίες και γνώσεις με τον καλύτερο τρόπο.

Είναι γεγονός ότι τα παιδιά προτιμούν τη βιωματική μάθηση, καθώς αντιλαμβάνονται και θυμούνται ευκολότερα το περιεχόμενό της. Η βιωματική μάθηση προσελκύει το ενδιαφέρον ακόμα και των πιο ζωηρών μαθητών, ιδίως όταν πρόκειται να δράσουν, να αναλάβουν κάποιο ρόλο, να παρατηρήσουν κάτι. Η γνώση έτσι γίνεται κτήμα τους επειδή χρειάστηκε η δική τους συμμετοχή για να την κατακτήσουν χωρίς να χρειαστεί να προβούν σε μια ανιαρή αποστήθιση.

Το έργο *Τα ψηλά βουνά* περιγράφει τη ζωή εικοσιπέντε παιδιών στο βουνό, την επαφή με τη φύση και όλες τις εμπειρίες και γνώσεις που κέρδισαν από τη γνωριμία μαζί της. Ο αναγνώστης του βιβλίου ταξιδεύει νοερά μαζί με αυτά τα παιδιά και αποκομίζει μέσα από τις περιπέτειές τους πλήθος πληροφοριών για τη φύση και το βουνό, πληροφορίες σχετικές με τη χλωρίδα και την πανίδα του συγκεκριμένου τόπου, τη γεωμορφολογία, τον κύκλο του νερού, τη διάβρωση του εδάφους με τρόπο πάντα εύληπτο και ευχάριστο.

Σύμφωνα με τον Καραμανέ, τα φυσικά τοπία που παρουσιάζει ο Παπαντωνίου βασίζονται στην πραγματικότητα, στη βαθιά γνώση της ιστορίας και γεωγραφίας του τόπου που περιγράφει καθώς και στην εξοικειώσή του με την ατμόσφαιρα της ελληνικής υπαίθρου (Καραμανές, 2013).

² Dictionary of Greek: φυσιογνωσία, http://greek_greek.enacademic.com/191605/φυσιογνωσία, Ανακτήθηκε: Ιανουάριος 2021.

Στο κεφάλαιο με τίτλο «Οι μικροί ταξιδιώτες ανεβαίνουν στο βουνό» υπάρχουν πληροφορίες σχετικές με τη χλωρίδα του βουνού: «Οι γκρεμοί ήταν φυτεμένοι με πουρνάρια και κουμαριές» (Παπαντωνίου, 2017: 21). Λίγο πιο κάτω βρίσκουμε πληροφορίες για τη γεωμορφολογία του βουνού: «Ο βράχος απάνω στο βράχο, ο λόφος απάνω στο λόφο σχημάτιζαν το βουνό» (Παπαντωνίου, 2017: 21). Καθώς οι ήρωες ανηφορίζουν το βουνό, συναντούν τη Ρούμελη. Πρόκειται για ένα ποτάμι, με αφορμή το οποίο οι ήρωες μαθαίνουν για τον κύκλο του νερού.

- «Πώς το λένε αυτό το ποτάμι;»
- «Ρούμελη. Μα εδώ είναι ρέμα, δεν είναι ακόμα ποτάμι. Πρέπει να κάμει μεγάλο ταξίδι για να γίνει το ποτάμι της Ρούμελης. Έχει ν' απαντήσει πολλά νερά, να στρογγυλέψει πολλές πέτρες και να γυρίσει πολλούς μύλους ακόμα».
- «Είναι γαλαζοπράσινο», είπε ο Φάνης. «Τι ωραίο χρώμα!»
- «Αυτό το χρώμα», είπε ο κυρ- Στέφανος, «είν' από την ορμή που έχει το νερό. Εδώ απάνω η Ρούμελη είναι ανήσυχη. Πηδούν τα νερά της σαν τρελά παιδιά ` μόνο στον κάμπο φρονιμεύουν. Και όσο πάνε κατά τη θάλασσα, γίνονται ήσυχα και συλλογισμένα» (Παπαντωνίου, 2017: 25-26).

Κατά την πορεία τους στο βουνό, τα παιδιά στέκονται σε μια βρύση και μαθαίνουν από τον κυρ- Στέφανο, τον πατέρα του Αντρέα, ότι λόγω της φυσικής διάβρωσης του εδάφους από τις βροχές, το χτίσιμο της βρύσης ήταν απαραίτητο για να μπορούν να ξεδιψούν οι διαβάτες. «Πολλές φορές χανόταν το νερό ολότελα γιατί το βύθιζαν οι βροχές και το χρώμα που έπεφτε. Όλοι από τα γύρω χωριά είχαν ανάγκη από μια βρύση εδώ» (Παπαντωνίου, 2017: 30). Ωστόσο, δεν ήταν μόνο οι διαβάτες που ωφελούνταν από το νερό της βρύσης αλλά και ο πλάτανος που ήταν κοντά της. «Ύστερα θέριεψε εδώ το πλατάνι που βλέπετε» (Παπαντωνίου, 2017: 31). Το νερό είναι πηγή ζωής για όλους τους οργανισμούς.

Τα παιδιά έχουν πια φτάσει στο βουνό, έχει νυχτώσει και κοιμούνται μέσα στις καλύβες τους. Κατά τη διάρκεια της νύχτας ένα από τα παιδιά, ο Φάνης, ξυπνά, βγαίνει έξω από την καλύβα, ατενίζει τον έναστρο ουρανό και μαγεύεται από τη θέα του. Στο σημείο γίνεται αναφορά στους αστερισμούς που βλέπει κανείς κοιτάζοντας μια καλοκαιρινή νύχτα τον ουρανό.

«Άστρα πολλά εδώ, άστρα λίγα παρακάτω. Κάπου δυο μαζί. Κάπου ένα μοναχό σαν ξεχασμένο. Πέντ' - έξι άστρα μαζί σαν κλαράκι. Να 'ναι η πουλία;

Στη μέση τ' ουρανού, από πάνω από τον Φάνη, ένα λευκό ποταμάκι χυνόταν ήσυχα από το βοριά στο νότο ` κυλούσε μυριάδες μικρά άστρα, λευκά σαν ανθούς» (Παπαντωνίου, 2017: 37).

Στις μέρες μας, όταν μιλάμε στους μαθητές για φυσικό περιβάλλον, παρατηρείται ότι υπάρχει μια δυσκολία ως προς την κατάκτηση του όρου φυσικό περιβάλλον. Αυτό συμβαίνει καθώς η επαφή των παιδιών με το περιβάλλον δυσχεραίνεται, λόγω του σύγχρονου τρόπου ζωής, και σε αρκετές περιπτώσεις απουσιάζει εντελώς. Παράλληλα, στην εκπαιδευτική πράξη υπάρχει μια μετατόπιση του ενδιαφέροντος *«κατά την οποία μαθηματικά σύμβολα αποκτούν υψηλότερο στάτους σε σχέση με την ίδια την εμπειρία και είναι αποτέλεσμα της «μοντελοποίησης» της φύσης προκειμένου αυτή να μελετηθεί και να κατανοηθεί»* (Χατζηγεωργίου, 2011: 113). Η παρατήρηση και η επεξεργασία των φυσικών φαινομένων γίνεται πλασματικά. Συνεπώς, σύμφωνα με τον Χατζηγεωργίου (2011: 114), η απόσταση ανάμεσα στους μαθητές-παρατηρητές με το φυσικό περιβάλλον αμβλύνεται και οι ίδιοι δυσκολεύονται να εντοπίσουν τα θέματα τα οποία εξετάζουν στο φυσικό τους περιβάλλον και να καταλάβουν την άμεση σύνδεση που έχουν με τη ζωή τους. Αναμφισβήτητα, η διαδικασία μάθησης είναι πιο αποτελεσματική και ενδιαφέρουσα όταν είναι βιωματική και συνοδεύεται από απτά παραδείγματα, καθώς τα παιδιά πιο εύκολα κάνουν κτήμα τους κάτι το οποίο έχουν βιώσει.

Στο έργο *Τα ψηλά βουνά* τα παιδιά μέσα από τις διακοπές τους στο βουνό καταφέρνουν να έρθουν ακόμα πιο κοντά στο φυσικό περιβάλλον, μαθαίνουν για τα φυσικά φαινόμενα, τα οφέλη του δάσους, την αναδάσωση, την τροφική αλυσίδα, τον κύκλο του νερού και πώς να επιβιώνουν στη φύση. Μέσα από την επαφή τους με το φυσικό περιβάλλον και τις εμπειρίες που αποκτούν κερδίζουν γνώσεις τις οποίες ακόμα και το πιο προσεγμένο βιβλίο γνώσεων δεν θα μπορούσε να χαράξει τόσο ανεξίτηλα στη μνήμη τους.

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου μέσα από το μυθιστόρημά του, που γράφτηκε εκατό χρόνια πριν, εμπνέει τους σημερινούς εκπαιδευτικούς να πραγματοποιήσουν αντίστοιχες δράσεις με εκδρομές στο βουνό που στόχο έχουν να φέρουν τους μαθητές σε επαφή με τη φύση, να εξερευνήσουν, να αποκτήσουν περιβαλλοντικές γνώσεις, να εξοικειωθούν και να ευαισθητοποιηθούν προς το περιβάλλον, καθώς η εμπειρία είναι η καλύτερη διαδικασία μάθησης.

3.2 Φυσιολατρικά θέματα

Τα ψηλά βουνά αποτελούν ένα λογοτεχνικό έργο που ξυπνάει, στη συνείδηση του αναγνώστη, την αγάπη και το σεβασμό για το περιβάλλον. Πώς άλλωστε θα μπορούσε να μην προκληθεί αυτό, όταν μέσα από τις γλαφυρές περιγραφές και τις περιπέτειες των ηρώων στο βουνό εξυμνείται η φύση παρασύροντας ακόμα και τους ενήλικες αναγνώστες. Το δάσος και τα

δέντρα κατέχουν μια ιερή θέση στο συγκεκριμένο έργο. Η αγάπη για τα στοιχεία της φύσης εκδηλώνεται σε όλο το εύρος του βιβλίου ακόμα και μέσα από ποιήματα. Από την αγάπη προς τη φύση και το περιβάλλον ξεκινά η ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης. Ο άνθρωπος πρέπει να αγαπήσει τη φύση, να τη θαυμάσει τόσο για το κάλλος της όσο και για τη δύναμή της, να συνειδητοποιήσει πόσο μικρός είναι μπροστά της αλλά και πόσο σημαντική είναι για αυτόν καθώς η σχέση φύσης και ανθρώπου είναι σχέση αλληλένδετη. Όταν έρχεται ο άνθρωπος σε επαφή με τη φύση νιώθει ότι το φυσικό περιβάλλον είναι κομμάτι του, νιώθει ότι εκεί είναι το σπίτι του. Το δέος που νιώθει κανείς μπροστά στα δημιουργήματα της φύσης, ο θαυμασμός για αυτήν και το αίσθημα αγάπης εξυμνείται από τον Ζαχαρία Παπαντωνίου και είναι ιδιαίτερα αισθητό στο συγκεκριμένο έργο.

Ο ορισμός που δίνει ο Κυριακίδης για την έννοια της φυσιολατρίας είναι ο ακόλουθος: *«Τι είναι λοιπόν φυσιολατρία; Όχι βέβαια η θρησκευτική λατρεία της φύσεως, την οποία ενδύσκομεν εις τα αρχαία θρησκευάματα, αλλ' η μέχρι λατρείας φθάνουσα αγάπη του ανθρώπου προς την φύσιν και τον κατά φύσιν βίον εν αντιθέσει προς την πόλιν και την εν αυτή ζώην»* (Κυριακίδης, 1926: 6).

Σύμφωνα με τον Κυριακίδη, η ανάπτυξη της φυσιολατρίας, των υψηλών αισθημάτων φυσιολατρίας και ο εμπλουτισμός τους με νέα συναισθήματα, τα οποία μέχρι πρότινος ήταν άγνωστα, οφείλονται στον Rousseau, τον εκπρόσωπο του ρομαντισμού στην Ευρώπη. Μέχρι τότε δεσπόζουσα θέση είχε ο άνθρωπος, ο οποίος περιβαλλόταν από τη φύση, από τον Rousseau και μετά ο άνθρωπος θεωρείται ανίσχυρος ενώ η φύση αυτοτελής. Απέναντι στα θεόρατα βουνά και στις πανίσχυρες δυνάμεις των στοιχείων της φύσης, στην συνειδητοποίηση των οποίων έφερε τον άνθρωπο ο Rousseau, ένιωσε ο ίδιος αδύναμος και στην ψυχή του ήρθαν ήχοι από μια άλλη ζωή πολύ πιο έντονη και ισχυρή από την δική του. Το φυσικό περιβάλλον πήρε ψυχή και έκφραση και σε αυτό ο άνθρωπος βρήκε ταύτιση με τον δικό του ψυχισμό (Κυριακίδης, 1926: 8-9).

Ο Σταφυλάς αναφέρει για τον Παπαντωνίου πως η φυσιολατρία του προέρχεται από την καταγωγή του που δεν είναι άλλη από την επαρχία της Ρούμελης (Σταφυλάς, 1988: 71).

Ο ίδιος επίσης, υποστηρίζει πως *Τα ψηλά βουνά* δεν αποτελούν απλά ένα σχολικό ανάγνωσμα, αλλά ένα λογοτεχνικό ανάγνωσμα το οποίο εξυμνεί την ελληνική ζωή της υπαίθρου. Ο αναγνώστης κάθε ηλικίας νιώθει το ρίγος από το πρωτοβρόχι, οσφραίνεται τη μυρωδιά του πεύκου, μαγεύεται από τη φύση και τη ζωή (Σταφυλάς, 1988: 74-75).

Ο Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος³, στην εισαγωγή των διηγημάτων του Παπαντωνίου, αναφέρει πως η αγάπη του για τη φύση αποτέλεσε το αντίβαρο προς τις εκφράσεις της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Σίγουρα θα είχε αρκετές στιγμές αναλογιστεί τις άσχημες επιπτώσεις που επιφέρουν οι άνθρωποι στη φύση. Η ευαισθησία του απέναντι στο φυσικό περιβάλλον ήταν ειλικρινά αξιοσημείωτη. Με αυτή την ευαισθησία του αφουγκραζόταν τις πιο μικρές αποχρώσεις και λεπτομέρειες του δέντρου, των πετρωμάτων, του σύννεφου, τα οποία μιλούσαν στην ψυχή του και ο ίδιος τα εξέφραζε με μικρά ευφυέστατα αποφθέγματα.

Πέφτει η νύχτα στα Ψηλά βουνά και ο ουρανός στολίζεται με τα αστέρια του και εξυμνείται από τον συγγραφέα. *«Πόσα άστρα! Ήταν σαν αμέτρητο χρυσό μελίτσι που χύθηκε ψηλά κι έβοσκε»* (Παπαντωνίου, 2017: 37).

Ακόμα και τα πιο μικρά πλάσματα της φύσης μαγεύονται από τον έναστρο ουρανό και με το τραγούδι τους είναι σαν να υμνούν τη φύση για την ομορφιά της.

«Μέσα στο δάσος αμέτρητοι γρύλοι τραγουδούσαν κι έλεγαν όλοι το ίδιο τραγούδι. Από πέτρες, από τρύπες της γης έβλεπαν την αστροφεγγιά οι μικροί τραγουδιστάδες και την κελαηδούσαν. [...] Τι ωραία νύχτα» (Παπαντωνίου, 2017: 37).

Συχνά συναντάμε να υμνείται η φύση μέσα από τραγούδια, άλλοτε δημοτικά, άλλοτε παιδικά, άλλοτε από ποιήματα. Τώρα το μέγα δημιούργημα της φύσης δοξολογείται μέσα από το «τραγούδι» των πιο μικρών πλασμάτων της. Ο συγγραφέας δεν επιλέγει τυχαία αυτή την προσωποποίηση. Στη φύση όλοι οι οργανισμοί αλληλοεξαρτώνται και έχουν το ρόλο τους είτε είναι μεγάλοι είτε είναι μικροί. Επίσης, ο άνθρωπος μπροστά στο μεγαλείο της φύσης και σε αυτό το απέραντο σύμπαν νιώθει τόσο μικρός όσο αυτοί «οι μικροί τραγουδιστάδες» που με το ταπεινό τους τραγούδι εκφράζουν με το δικό τους τρόπο το θαυμασμό τους σε αυτό το μαγευτικό βραδινό θέαμα.

Η γη, ο ουρανός, ο φυσικός κόσμος αλληλεπιδρούν. Τα *Άστρα, οι γρύλοι και τα κουδούνια* θα σαηγήψουν το παιδικό ενδιαφέρον. Το θέαμα του έναστρου ουρανού και οι ήχοι της νύχτας θα μαγέψουν τον Φάνη και θα αφυπνίσουν τη φιλοπεριέργειά του.

«Πρώτη φορά είδε τόσο βαθύ ουρανό. Πόσα άστρα! Ήταν σαν αμέτρητο χρυσό μελίτσι που χύθηκε ψηλά κι έβοσκε. Άστρα πολλά εδώ, άστρα λίγα παρακάτω. Κάπου δύο μαζί. Κάπου ένα μοναχό, σαν ξεχασμένο. Πέντ' – έξι άστρα μαζί, σαν κλαράκι. Να' ναι η πούλια; Στη μέση τ' ουρανού, από πάνω από το Φάνη, ένα λευκό ποταμάκι χυνόταν ήσυχο από το βορρά στο νότο· κυλούσε μυριάδες μικρά άστρα, λευκά σαν ανθούς. Μέσα στο δάσος αμέτρητοι γρύλοι

³ Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος (1954). Εισαγωγή στα Διηγήματα του Ζαχαρία Παπαντωνίου, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

τραγουδούσαν κι έλεγαν όλοι τους το ίδιο τραγούδι. Από πέτρες, από τρύπες της γης έβλεπαν την αστροφεγγιά οι μικροί τραγουδιστάδες και τη κελαηδούσαν. Κι ύστερα ακούστηκαν μακριά τα κουδούνια των κοπαδιών. Είναι οι βλάχοι. Δικό τους θα είναι το μεγάλο κοπάδι που βόσκει. Άκου πόσα κουδούνια!... Μικρά, μεγάλα, ψηλά, βαθιά, γλυκά, βραχνά. Κουδουνίσματα πολλά όπως τ' άστρα, όπως οι γρύλοι. Κι έξαφνα ένα πράσινο άστρο, σαν να ήταν πολύ χαρούμενο, άναψε, χύθηκε ανάμεσα στ' άλλα και χάθηκε... Τι ωραία νύχτα» (Παπαντωνίου, 2017: 37).

Το δάσος δίνει στον άνθρωπο οξυγόνο, νερό, τροφή και πρώτες ύλες. Συνεπώς, ανάμεσα στον άνθρωπο και το δάσος υπάρχει μια σχέση εξάρτησης, καθώς οι βιολογικές ανάγκες του πρώτου καλύπτονται από το δεύτερο. Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου δε μένει μόνο στην αξία και τα οφέλη του δάσους ως προς την ύλη, αλλά υπογραμμίζει και μια άλλη σχέση του ανθρώπου με το δάσος, τη συναισθηματική, που τον εξανθρωπίζει, που του προσφέρει ηρεμία, ευφορία και ψυχική γαλήνη. Το έργο του Παπαντωνίου πέρα από το γεγονός ότι καταφέρνει να ταξιδέψει το μυαλό του αναγνώστη στα βουνά και την περιβάλλουσα φύση, καταφέρνει να τον κάνει να σκεφτεί ότι ίσως τα πιο απλά πράγματα, όπως μια βόλτα στη φύση, είναι αυτό που θα τον γαληνέψει και θα τον αναζωογονήσει.

«Εκεί ωστόσο που ο θαυμασμός του φθάνει στο κατακόρυφο κι εξαντλείται σε θαυμάσιες περιγραφές είναι όταν πρόκειται να υμνήσει την ομορφιά. Η ωραιοπάθειά του είναι ασύγκριτη. Δεν είναι ο σκεπτικός χιουμορίστας, που αισθάνεται την ανάγκη να πλάσει το μύθο του με την αργή και ήρεμη διάθεση. Μέσα του ζυπνούν οι πανάρχαιες απαιτήσεις και η φύση, ο έρωτας, το ταξίδι, η αρετή, το τοπίο γίνεται βωμός έξαλλης λατρείας. Μιας αφάνταστης ωραιολογίας που τον συνεπαίρνει και τον βυθίζει σε θάλασσες, που τον λικνίζει σε αιθέρες» (Κουλούρης, 1953: 11).

Σύμφωνα με τη Θωμοπούλου, οι εμπειρίες του Παπαντωνίου και οι παιδικές αναμνήσεις από τη γενέτειρά του τη Ρούμελη και συγκεκριμένα το Καρπενήσι, ενστάλαξαν μέσα του την παλικάριά, την απλότητα και την ειλικρίνεια. Από εκεί ρίζωσε μέσα του η φυσιολατρία που στη συνέχεια αναδείχθηκε σε υψηλή αισθητική καλλιέργεια και θαυμασμό για το κάλλος (Θωμοπούλου, 1958: 4).

Έτσι λοιπόν, όλες οι εικόνες της φύσης ζωντανεύουν και περιγράφονται με την καλύτερη εκδοχή τους. Σύμφωνα με τον Μπάρλα, μέσα στο έργο του κάθε ομορφιά της ελληνικής φύσης, κάθε σκηνή που αναδεικνύει τη γοητεία της ξεδιπλώνεται από τον συγγραφέα και αφήνεται να πάρει μορφή και τόνο. Τα ψηλά βουνά δεν αντιπροσωπεύουν ένα κείμενο φιλολογίας που περιγράφει την ελληνική φύση, αντιπροσωπεύουν εξ' ολοκλήρου τη φύση (Μπάρλας, 1940: 425).

Ο Χουρμούζιος επισημαίνει πως χάρη στην καλλιτεχνική του αισθητική ο Παπαντωνίου καταφέρνει να ισορροπήσει ανάμεσα στη μεταφορά και το ρεαλισμό. Η φυσιολατρική του διάθεση τον οδηγεί σε ένα πλουραλισμό εικόνων που παρόλη τη γλαφυρότητά τους δεν γίνεται κουραστικός (Χουρμούζιος, 1940: 446).

Ο Μπάρλας, επίσης, αναφέρει πως στις σελίδες του αναγνωστικού Παπαντωνίου δεν αναφέρεται η λέξη θεός, αλλά όλο το περιεχόμενό του διαπερνά η οικουμενική αγάπη, η οποία ενυπάρχει σε όλα τα στοιχεία, όπως στον ήλιο που ανατέλλει, στο ρυάκι που κυλάει, στις εντυπωσιακές αποχρώσεις των λουλουδιών, στις πρωινές δροσοσταλίδες που αστράφτουν πάνω στα φυτά. Στα *Ψηλά βουνά* η φυσιολατρία ταυτίζεται με τη θρησκευτική λατρεία (Μπάρλας, 1940: 427-428).

3.3 Οικολογικά θέματα

Οι ήρωες του βιβλίου θα περάσουν αρκετές μέρες στο βουνό, θα ζήσουν στη φύση, θα έρθουν σε άμεση επαφή μαζί της και αυτή η εμπειρία θα τους διδάξει πολλά. Θα έρθουν, επίσης, σε επαφή με ανθρώπους που η ζωή τους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη φύση. Δια μέσου και αυτών θα μάθουν ποιος είναι ο κρίκος που συνδέει τον άνθρωπο με το φυσικό περιβάλλον, με ποιο τρόπο η φύση στηρίζει τον άνθρωπο και πώς στρέφεται εναντίον του όταν πάψει να την σέβεται.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, *Τα ψηλά βουνά* πέρα από την λογοτεχνική τέρψη που προσφέρουν στον αναγνώστη, μεταδίδουν πλήθος πληροφοριών για το περιβάλλον, τους ζωντανούς οργανισμούς, τα οικοσυστήματα, τις τροφικές αλυσίδες και την αλληλεξάρτησή τους με τον άνθρωπο. Το βιβλίο αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει αφετηρία για ένα σωμα ενδιαφέροντος και να συνδεθεί με τη μελέτη του περιβάλλοντος. Ωστόσο, οι γνώσεις αυτές μεταδίδονται ευχάριστα μέσα από την πλοκή της ιστορίας χωρίς να παραπέμπουν σε μάθημα οικολογίας.

Θέματα οικολογίας πραγματεύονται αρκετά λογοτεχνικά βιβλία με σκοπό να ενισχύσουν την οικολογική συνείδηση και το αίσθημα σεβασμού και προστασίας του περιβάλλοντος στα παιδιά, έτσι ώστε να υιοθετήσουν αυτή τη στάση ζωής από τα πρώτα τους κιόλας χρόνια.

Η οικολογική συνείδηση πρέπει να ασκείται όχι μεμονωμένα αλλά να συντελείται στην πράξη και να λαμβάνονται σφαιρικά υπόψη όλες οι διαστάσεις της απέναντι στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Τα κυριότερα οικολογικά ζητήματα που αναφέρονται στα λογοτεχνικά κείμενα, κατέχοντας πρωτεύοντα ή δευτερεύοντα ρόλο, αφορούν τον κύκλο της

ζωής και της ύλης. Σε αυτούς περιλαμβάνονται οι τροφικές αλυσίδες, τα τροφικά δίκτυα, οι σχέσεις αλληλεξάρτησης ανάμεσα στην οργανική και την ανόργανη ύλη, οι διαταραχές που επιφέρουν στο περιβάλλον η ρύπανση της ατμόσφαιρας, του εδάφους, των δασών και των υδάτων, καθώς επίσης και οι συνέπειες όλων αυτών των ενεργειών τόσο στο περιβάλλον όσο και στον άνθρωπο.

Διαβάζοντας το έργο του Ζαχαρία Παπαντωνίου, είτε από τη σκοπιά του μελετητή είτε από τη σκοπιά του απλού αναγνώστη, γίνεται αντιληπτή η σύγχρονη ματιά και η φρέσκια φιλοσοφία με την οποία παρουσιάζει τα θέματα που αφορούν τα φυσικά τοπία, η γρήγορη υποβάθμιση των οποίων λόγω της ανάπτυξης των πόλεων και γενικότερα λόγω της υποβάθμισης του περιβάλλοντος, αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης για τους επιστήμονες. Όλες οι περιγραφές του συγγραφέα που αφορούν τη φύση και τα τοπία της εντάσσονται αρμονικά στο κείμενο και συνδέονται με την ψυχική διάθεση στην οποία βρίσκονται τα πρόσωπα της ιστορίας (Καραμανές, 2013).

Οι παραστατικές περιγραφές των τοπίων, οι σκηνές από τη ζωή στο βουνό, οι σκηνές από τα πλάσματα της φύσης και τα φυσικά φαινόμενα που αναφέρονται στο βιβλίο πέρα από το γεγονός ότι μεταφέρουν το νου του αναγνώστη σε αυτό το περιβάλλον, αφυπνίζουν το ενδιαφέρον για το πώς ο άνθρωπος συνδέεται με τη φύση και έτσι δημιουργείται μια στάση θαυμασμού και σεβασμού απέναντί της.

Σύμφωνα με τον Μπενέκο, σκοπός του Ζαχαρία Παπαντωνίου ήταν το έργο του να μεταφέρει πολιτισμό. Είναι κοινώς αποδεκτό και δη από τον ίδιο τον Παπαντωνίου, που είχε και κλασικές γνώσεις, ότι *«η λογοτεχνία έχει να κάμει στον άνθρωπο μια προσφορά: του χαρίζει τη διάθεση για ν' ανεβάσει το επίπεδο της ζωής του, να ρίξει τη ματιά του σε πλατύτερους ορίζοντες, να εκτιμήσει με περισσότερη κατανόηση και δικαιοσύνη ό,τι υπάρχει γύρω του, ανθρώπους, ζώα, φυτά, έργα του Θεού και χτίσματα δικά του, να αισθανθεί βαθύτερα και να γυρίσει στην κοινωνία του, τη μικρή του σπιτιού του ή τη μεγάλη του τόπου του, με την απόφαση της συνδιαλλαγής με όλους και με όλα»* (Μπενέκος, 1981: 86).

Ο Παλαμάς αναφέρει πως στο βιβλίο *Τα Ψηλά βουνά* ζωντανεύουν τόποι, ανθρώπινες ζωές, χαρακτήρες, αντικείμενα, σκηνές δράσης. Τα ζώα του δάσους έχουν τον ρόλο τους, οι αλεπούδες, οι λύκοι, τα σκυλιά, τα πράγματα παρουσιάζονται σαν να έχουν πνοή, το ποτάμι της Ρούμελης, το δάσος με την ιστορία του και την ομορφιά του, ο φοβερός Αραπόβραχος, το σεβαστό μοναστήρι, το δραστήριο νεροπρίονο, η κατάρα του πεύκου, τρομερός θρύλος που με το μελωδικό μοιρολόι μεταφέρει το αίσθημα σεβασμού προς το δέντρο. Όλα αυτά

περιγράφονται με μια εύθυμη και ζωντανή διάθεση από τις πρώτες μέχρι τις τελευταίες του σελίδες (Παλαμάς, Η': 455-456).

3.4 Παρουσίαση οικολογικών θεμάτων σε παιδιά

Ο Κοντολέων επισημαίνει τη σπουδαιότητα της λογοτεχνίας η οποία λειτουργεί σαν αρωγός με σκοπό τη διάνθιση των εγκυκλοπαιδικών γνώσεων του παιδιού που γίνεται με τρόπο εύληπτο και ευχάριστο (Κοντολέων, 1988: 20).

Οι μαθητές όταν διαβάζουν το έργο *Τα ψηλά βουνά* μέσα από τις περιπέτειες των ηρώων διευρύνουν τις γνώσεις τους. Μαθαίνουν για τα άγρια ζώα που ζουν στο δάσος και τις συνήθειές τους. Γνωρίζουν τον πολυσήμαντο ρόλο του δάσους όπως την ξυλεία που προσφέρει, μαθαίνουν ότι προστατεύει και συγκρατεί το έδαφος από τους χειμάρρους, κατανοούν ότι συμβάλλει στη δημιουργία υπόγειων ρευμάτων, εκτιμούν τη φυσική ομορφιά που προσφέρει. Οι αναγνώστες μαθαίνουν πώς γίνεται το άλεσμα του σιταριού, μαθαίνουν πώς δημιουργείται το κάρβουνο, πώς δημιουργείται ο οπτάνθρακας και σε τι χρειάζεται. Γνωρίζουν, επίσης, τι είναι το ρετσίνι και πώς το αντλούμε από τα δέντρα χωρίς να τα πληγώσουμε. Αναγνωρίζουν τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στην οργανωμένη υλοτομία και την παράνομη, αλόγιστη και καταστροφική υλοτομία. Μαθαίνουν για το ταξίδι του νερού και την χρήση του σε πλήθος ανθρωπίνων δραστηριοτήτων. Επιπλέον, μαθαίνουν τι είναι η ιχνηλασία και πώς γίνεται. Γνωρίζουν σε τι ωφελούν τα αιγοπρόβατα αλλά πώς μπορεί να προκαλέσουν καταστροφές (Χατζησταυρινού – Εξαρχάκου, 1992: 82).

Ο Μπενέκος αναφέρει πως χαρακτηριστικό του αυθεντικού συγγραφέα είναι να είναι ειδήμων στην ψυχική λειτουργία του παιδιού και ντύνει τα έργα του με τον κατάλληλο τόνο και τις ανάλογες τεχνικές του λόγου που ταξιδεύουν τη φαντασία (Μπενέκος, 1972: 104).

Σε ένα άλλο σημείο της έρευνάς του ο Μπενέκος τονίζει τη φρεσκάδα, τη γοητεία, το αίσθημα προσμονής, ανακάλυψης και δημιουργίας που αποπνέει το συγκεκριμένο ανάγνωσμα, ήδη από τις πρώτες του σελίδες, εν αντιθέσει με τον καθωσπρεπισμό και τα μαθήματα ηθικής που προωθούσαν τα παλιά αναγνωστικά. Η αίσθηση ελευθερίας και αισιοδοξίας προκύπτει από την χαρά των παιδιών, από τις παραστατικές περιγραφές των τοπίων, από την απόδραση των μικρών μας φίλων στην ελευθερία του βουνού, καταστάσεις οι οποίες εναλλάσσονται με το σοβαρό και το αστείο, το χιούμορ και την υπευθυνότητα. Όλα αυτά σε παρασύρουν να ακολουθήσεις την πορεία των παιδιών μέσα από τις σκηνές του βιβλίου και να ζήσεις αυτή την επαφή με τη φύση (Μπενέκος, 2000: 197).

Οι είκοσι πέντε φίλοι ξεκινούν να πάνε στο βουνό. Τους ενώνει ένα αίσθημα χαράς και ανυπομονησίας για αυτά που πρόκειται να δουν και για την πρωτόγνωρη εμπειρία που θα ζήσουν. Ο αναγνώστης συνεπαίρνεται από ένα αντίστοιχο αίσθημα ανακάλυψης για όσα θα ακολουθήσουν στις επόμενες σελίδες και για όσα θα μάθει μέσα από τις περιπέτειες των παιδιών.

«Το προνόμιο της βιωματικής αγωγής απέναντι στην επιστημονική αγωγή και την αγωγή την ηθικολογική του κοινού τύπου είναι ότι απευθύνεται στο θυμικό του ανθρώπου και καλλιεργεί «εκ των ένδον», εξανθρωπίζει. Και τούτο γιατί θέμα της είναι η αποκάλυψη του ανθρώπου» (Μπενέκος, 2000: 225).

Ο Μπενέκος παρομοιάζει το βιβλίο σαν μια διδασκαλία πρότυπο που θεματικός της άξονας είναι η ζωή όπως αυτή μπορεί να προκύψει από την αρμονική συνεργασία μιας ομάδας ανθρώπων που στοχεύουν από κοινού, που εμπνέονται από την ομορφιά και εξανθρωπίζονται μέσα από την αγάπη. Το ελληνικό βουκολικό περιβάλλον αποτελεί την εστία μέσα στην οποία λαμβάνει χώρα η ζωή (Μπενέκος, 2000: 219) .

Σύμφωνα με τον Παλαμά *«Κάθε του κεφάλαιο είναι κι ένα διηγηματάκι τόσο μόνο όσο να ζυπνήσει η περιέργεια, να τονωθεί το αίσθημα και να καλλιεργηθεί η φιλοκαλία της παιδικής, της λεπτεπίλεπτης ! ψυχής»* (Παλαμάς, Η': 455-456).

Ο Παλαμάς προτρέπει τους λογοτέχνες και εκπαιδευτικούς διαμέσου της δημοτικής γλώσσας να εμφυσήσουν στα παιδιά αλήθειες, αξίες και ιδανικά. *«Πλάστε τη σε βιβλίο για τα παιδιά, και με τη γλώσσα της αλήθειας διδάχτε του παιδιού τις μεγάλες γύρω μας και μέσα μας αλήθειες του φυσικού και του ηθικού κόσμου, όλα τα ιδανικά και όλα τα πραγματικά που για να φέρουν κάποια αποτελέσματα, πρέπει να γλιστράνε μέσα στη σκέψη και να γιομίζουν τη συνείδηση του ανθρώπου από τα πρώτα του τα χρόνια [...]*» (Παλαμάς, 1908, Στ': 548).

Το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου *Τα Ψηλά Βουνά* παρατίθεται στη συνέχεια:

«Έπειτα από χρόνια»:

«Όσοι από τους παλιούς θυμούνται αυτή την Ιστορία, μας είπαν, πώς εκεί στη χώρα φάνηκε έπειτα από χρόνια ένας δάσκαλος, πού άφησε όνομα. Έπαιρνε τα παιδιά και τα δίδασκε κάτω από τα δέντρα. Όταν δεν ήταν βαρχειμωνιά, είχαν για σχολεία τότε ένα πεύκο, τότε έναν πλάτανο. Έπαιρναν το βιβλίο τους και διάβαζαν μαζί του απάνω στους λόφους, στον ήλιο και στον αέρα. Από κει τους έδειχνε τους γύρω τόπους, τη γη, τον ουρανό, τα πλάσματα όλα. Τους πήγαινε κοντά στις αγελάδες, στα πρόβατα, στα γίδια, στις κόττες για να μάθουν, πώς ζούνε. Τους μάθαινε τη ζωή των δέντρων, των πουλιών και των εντόμων. Όταν ήταν καθαρή αστροφεγγιά, τους έδειχνε από ένα ύψωμα και τους ωνόμαζε τ' άστρα. Τους μάθαινε να γράφουν, όσα έβλεπαν στον κόσμο κι

όσα είχαν στο νου και στην ψυχή τους. Το δάσκαλο αυτό τον έλεγαν Λάμπρο...» (Παπαντωνίου, 2017: 221-222).

Έπειτα από όλη την περιπλάνηση στο βουνό και τις εμπειρίες της φύσης που πρόσφερε το βιβλίο, ο αναγνώστης διαβάζοντας τις παραπάνω γραμμές συνειδητοποιεί πως η αγάπη για τη φύση, ο σεβασμός προς το περιβάλλον και τα πλάσματά του δεν μαθαίνετε μέσα από αποστήθιση ή οικολογικές θεωρίες, αλλά μέσα από την παρατήρηση, τα βιώματα και κυρίως την επαφή με τη φύση. Το βιβλίο αυτό αποτελεί ένα νοερό βίωμα, καθώς μέσα από την πλοκή του μεταφέρει εικόνες, ήχους, μυρωδιές, γνώσεις στον αναγνώστη και ξυπνά στο μυαλό αισθήσεις και εμπειρίες σαν να έκανε ο ίδιος μια περιπλάνηση στο βουνό. Ποιο παιδί δεν θα ήθελε να έχει έναν τέτοιο δάσκαλο που αντί για θεωρίες προσφέρει εμπειρίες στους μαθητές του; Δε θα μπορούσε να αναδειχθούν τα οικολογικά μηνύματα με καλύτερο τρόπο από αυτόν της παρατήρησης, της αναζήτησης και της εμπειρίας. Ο Παπαντωνίου λοιπόν με αυτό το βιβλίο ενσαρκώνει όλες τις σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας που τοποθετούν το μαθητή στο επίκεντρο της διδασκαλίας και βασίζονται στην εποικοδομητική και ανακαλυπτική μάθηση. Το πιο σημαντικό είναι ότι όλα αυτά θα επιτευχθούν με τρόπο ευχάριστο, μέσα από μια περιπέτεια στο βουνό. Τι καλύτερο για ένα παιδί; Και εδώ βλέπουμε ότι ο Παπαντωνίου επιλέγει να προσφέρει όλες αυτές τις εμπειρίες μέσα από μια περιπέτεια. Φαίνεται πως είχε πραγματικά αντιληφθεί τον τρόπο που θα άγγιζε την παιδική ψυχή.

Ο επιθεωρητής δημοτικών σχολείων Βασίλειος Οικονομίδης αναφέρει πως την αξία του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά* την έκριναν τα παιδιά για τα οποία και προοριζόταν. Σύμφωνα λοιπόν με τον Οικονομίδη, οι μαθητές όταν πρωτοπήραν στα χέρια τους το βιβλίο εντυπωσιάστηκαν από το εξώφυλλο, τον τίτλο του, τη ζωγραφιά που το συνόδευε με τα βουνά, τα έλατα, την γκλίτσα, το φλασκί, το ταγάρι κι όλα αυτά τους φάνηκαν γνώριμα και κέρδισαν τον ενδιαφέρον τους. Στη συνέχεια ξεφύλλισαν τις σελίδες του, είδαν τις παραστατικές εικόνες, γέλασαν βλέποντας το γανωματή, το μπαλωματή και τον ακονιστή του χωριού, τους κέντρισε το ενδιαφέρον η εικόνα της Αφρόδως, της όμορφης βλαχοπούλας, η εικόνα της γριάς Χάρμαινας να ανάβει το καντήλι στο εξωκλήσι, οι εικόνες του βιβλίου τους παρέσυραν και τα μισοτελειωμένα σκίτσα του βιβλίου ενεργοποίησαν τη φαντασία τους και έπλασαν τις δικές τους εικόνες (Οικονομίδης, 1940).

Ο Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος αναφέρει πως *Τα ψηλά βουνά* κέρδισαν τη συμπάθεια του μαθητικού αναγνωστικού κοινού χάρη στην απλότητα και τη φρεσκάδα τους. Ο Παπαντωνίου κατάφερε να τέρψει τους μαθητές γιατί ήταν λογοτέχνης και όχι εκπαιδευτικός. Χαρακτηριστικά αναφέρει για τον Παπαντωνίου «*Θυμήθηκε τα παιδιάτικα χρόνια του, το Καρπενήσι, την ανοιχτή*

φύση, τα δέντρα, τα νερά, τα λιβάδια, τα καταράχια, ζύπνησε, με το μαγικό ραβδί της νοσταλγίας, το γαλήνιο παιδί που λαγοκοιμόταν μέσα του και δημιούργησε μια γενναία τομή στην ιστορία του νεοελληνικού αναγνωστικού. Φως και δροσιά στο σχολειό. Αυτό επραγμάτωσαν *Τα ψηλά βουνά*. Δάσκαλος ο Παπαντωνίου δεν ήταν. Μεγάλο ευτύχημα. Γιατί διαφορετικά θα έγραφε κανένα από τα σχολαστικά, τα “βαρετά εκείνα”, που και στη γλώσσα τη δημοτική δοσμένα δεν παύουν να μυρίζουν μούχλα και ν’ ανασαίνουν σκόνη» (Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος, 1954: 23-24).

Τα παιδιά που μέχρι τότε, σύμφωνα με τον Οικονομίδη, δεν είχαν κανένα ενδιαφέρον για τα βιβλία, τώρα διάβαζαν με λαχτάρα *Τα ψηλά βουνά* και ανυπομονούσαν να μάθουν για τον «αράπη», για το πώς προέκυψαν οι φωτιές στο βουνό, παρακολουθούσαν τους ήρωες να ανεβαίνουν στο βουνό και να παίρνουν μέρος στις νέες τους ανακαλύψεις, μάθαιναν αυτά που έλεγε η Αφρόδω για το πώς ζουν οι Βλάχοι και παρίσταναν στα διαλείμματα του σχολείου τους ότι βρίσκονται στην κατασκήνωση όπως οι ήρωες του βιβλίου (Οικονομίδης, 1940).

Το έργο του Παπαντωνίου πέρα από πρωτοπόρο για την εποχή έσπασε τα στερεότυπα με τα οποία συντάσσονταν τα αναγνωστικά και έφερε νέες μεθόδους παιδαγωγικής. Όπως αναφέρει και ο Μπενέκος, *Τα ψηλά βουνά* αποτέλεσαν νέο κίνημα για τις παιδαγωγικές μεθόδους και τα μέσα διδασκαλίας (Μπενέκος, 1981: 99).

Σύμφωνα με τον Μ. Τριανταφυλλίδη σκοπός του αναγνωστικού *Τα ψηλά βουνά* ήταν να δημιουργηθεί σύμφωνα με συγκεκριμένο πρόγραμμα ένα βιβλίο λογοτεχνίας με ενιαία ύλη, χωρίς να περιλαμβάνει σκέτες περιγραφές και ηθικολογίες, μόνο εμμέσως, με παιδικό χιούμορ που να ανταποκρίνεται στην ικανότητα πρόσληψης των παιδιών της ηλικίας για τα οποία προορίζεται. Σκοπός του βιβλίου θα ήταν να εγείρει με τη θεματική του και το λόγο του κάποιες κεντρικές αξίες όπως «την κοινοτική αλληλεγγύη και ενέργεια, την ατομική αυθυπαρξία με τη σωματική, πνευματική και ηθική υγεία του ατόμου, τη γνώση και την αγάπη της φύσης και ιδιαιτέρως του βουνού με τα δάση του, τη διάλυση των προλήψεων» (Τριανταφυλλίδης, 1963: 113).

Ο Τριανταφυλλόπουλος υποστηρίζει πως *Τα ψηλά βουνά* πόρρω απέχουν από κάθε τι υποκριτικό, καθώς στόχος τους είναι να μεταφέρουν στις τάξεις των σχολείων και στις ψυχές των μαθητών τον ήχο από το θρόισμα των δέντρων, το κελάρυσμα του νερού και τη ζωντάνια μιας διαφορετικής ζωής. Όλα αυτά επιτυγχάνονται με λόγο ειλικρινή που προσελκύει το ενδιαφέρον και απέχει από ανεπιθύμητους δογματισμούς (Τριανταφυλλόπουλος, 2017: 227).

Ο Παπαντωνίου, μέσα από το βιβλίο του *Τα ψηλά βουνά*, παρέχει με τρόπο εύληπτο και ευχάριστο γνώσεις σχετικά με τον τόπο, τη φύση και τα στοιχεία της, τα ήθη, τις συνήθειες και τις παραδόσεις των κατοίκων του Νομού Ευρυτανίας. Με λίγα λόγια μέσω του λογοτεχνικού του

έργου παραδίδει περιβαλλοντική εκπαίδευση. Μέσα από τις περιγραφές του συγγραφέα ο αναγνώστης βιώνει τις περιπέτειες των παιδιών, τον αγώνα για επιβίωση στο βουνό, τα προβλήματα, αποκομίζει γνώσεις για τα δέντρα, τα ζώα, τα καιρικά φαινόμενα, την οικολογία, συνειδητοποιεί τη σπουδαιότητα και τα οφέλη του δάσους με τρόπο όχι εγκευλοπαιδικό και στείρο, καθώς σκοπός εδώ δεν είναι η αποστήθιση αλλά η τέρψη και ο προβληματισμός.

Τα τελευταία χρόνια στα σχολεία εισήχθη μια νέα θεματική, η περιβαλλοντική εκπαίδευση. Σύμφωνα με την Παπαδημητρίου, ο όρος περιβαλλοντική εκπαίδευση είχε αρχίσει να κάνει την εμφάνισή του σε διάφορες χώρες κοντά στην δεκαετία του '50 με διαφορετικές διατυπώσεις. Στην Ελλάδα ο όρος εμφανίστηκε από το 1976 και μετά. Υπάρχουν αρκετές απόψεις σχετικά με το ποιος δημιούργησε πρώτος τον όρο. Ωστόσο, το σημείο που πρέπει να μας απασχολήσει περισσότερο είναι το περιεχόμενο του όρου περιβαλλοντική εκπαίδευση και όχι τόσο ο δημιουργός του. Στη δεκαετία του '60 στο χώρο της εκπαίδευσης είχε αρχίσει να δημιουργείται ένα ρεύμα που εστίαζε στον άνθρωπο, στην εξέλιξή του, στα προβλήματα της εποχής, στην οικολογία και τη μόλυνση του περιβάλλοντος. Στην Αμερική και την Ευρώπη αρκετοί εκπαιδευτικοί, εφαρμόζοντας εκπαιδευτικές πρακτικές όπως Μελέτη της Φύσης, Εκπαίδευση έξω από τις τάξεις, είχαν αρχίσει να ανοίγουν το δρόμο για τη θεώρηση τέτοιων θεμάτων. Έτσι άρχισαν να γίνονται διεθνείς διασκέψεις για τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Σημαντικό ρόλο έπαιξε η διεθνής διάσκεψη της Στοκχόλμης το 1972, καθώς αναγνώρισε την αναγκαιότητα επικράτησης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Παπαδημητρίου, 1997: 37).

Ακολούθησαν κι άλλα προγράμματα και συνέδρια με σημαντικότερο αυτό που πραγματοποιήθηκε το 1975 στο Βελιγράδι, καθώς σύμφωνα με τη Φλογαΐτη, ήταν η πρώτη παγκόσμια σύσκεψη με εκπροσώπους από 65 χώρες στην οποία διατυπώθηκαν οι στόχοι της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Φλογαΐτη, 2011: 113).

«Οι στόχοι της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης όπως παρουσιάζονται συνοπτικά στη χάρτα του Βελιγραδίου έχουν ως ακολούθως:

- **Συνειδητοποίηση:** να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να συνειδητοποιήσουν το περιβάλλον ως ενιαίο σύνολο και τα συναφή προβλήματα και να ευαισθητοποιηθούν γι' αυτά.
- **Γνώση:** να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να κατανοήσουν το περιβάλλον στο σύνολό του, τα προβλήματά του και το ρόλο του ανθρώπου μέσα σ' αυτό καθώς και την ευθύνη του γι' αυτό.

- **Στάσεις:** να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να αποκτήσουν αξίες, ζωηρό ενδιαφέρον για το περιβάλλον και διάθεση για ενεργό συμμετοχή στην προστασία και βελτίωσή του.
- **Δεξιότητες:** να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες για την επίλυση περιβαλλοντικών προβλημάτων.
- **Ικανότητα αξιολόγησης:** να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να αξιολογούν τα μέτρα που λαμβάνονται για το περιβάλλον, καθώς και τα εκπαιδευτικά προγράμματα ως προς οικολογικούς, πολιτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς, αισθητικούς και εκπαιδευτικούς παράγοντες.
- **Συμμετοχικότητα:** να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να αναπτύξουν μια αίσθηση υπευθυνότητας και αμεσότητας στη θεώρηση περιβαλλοντικών προβλημάτων, έτσι ώστε να διασφαλίσουν τις κατάλληλες δραστηριότητες για την επίλυση των προβλημάτων» (Παπαδημητρίου, 1997: 48-49).

Ο Παπαντωνίου στο έργο του αγγίζει και αναδεικνύει τα περιβαλλοντικά ζητήματα και μέσα από την πλοκή του έργου οι ήρωες επιτυγχάνουν τους στόχους που προαναφέρθηκαν. Αρχικά οι ήρωες συνειδητοποιούν ότι το φυσικό περιβάλλον είναι άμεσα συνδεδεμένο με αυτούς καθώς θα αποτελέσει στην ιστορία για κάποιες μέρες το σπίτι τους όπως και στην πραγματικότητα αποτελεί το «σπίτι» μας. Οι ήρωες θα γνωρίσουν το περιβάλλον και το ρόλο των δέντρων, του νερού, των ζώων και θα αναπτύξουν στάσεις και αξίες με στόχο την προστασία του. Επίσης, θα αναπτύξουν δεξιότητες για το πώς να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα που παρουσιάζονται. Ακόμα, θα είναι σε θέση να αξιολογήσουν ποιες ενέργειες θα βοηθήσουν για να προστατευτεί το περιβάλλον και τέλος, θα αποκτήσουν αίσθημα συμμετοχικότητας και υπευθυνότητας για δραστηριότητες που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΘΕΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΑΝΑΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

4.1 Τα οφέλη του δάσους

Το δάσος αποτελεί ένα πολύτιμο φυσικό αγαθό με ανεκτίμητη αξία για τη ζωή. Πρόκειται για έναν ανανεώσιμο φυσικό πόρο με πολυδιάστατη σημασία για τον άνθρωπο, το περιβάλλον, την ποιότητα ζωής, την οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό. Με τον όρο τα οφέλη του δάσους εννοούνται τα υλικά αγαθά που προσφέρει το δάσος αλλά και τα μη υλικά αγαθά που είναι οι ευμενείς επιδράσεις του δάσους στη ρύθμιση των συνθηκών του οικοσυστήματος⁴.

Στα υλικά αγαθά που προσφέρει το δάσος συγκαταλέγονται τα ξυλώδη προϊόντα και τα μη ξυλώδη προϊόντα, το νερό, ο γαιάνθρακας, τα ορυκτά. Στα μη υλικά αγαθά που προσφέρει το δάσος, περιέχονται το απαραίτητο για τη ζωή οξυγόνο, η προστασία του εδάφους από τη διάβρωση, η υδρονομική επίδραση που ασκεί με την προστασία από τις πλημμύρες, την αποθήκευση και το φιλτράρισμα του πόσιμου νερού, οι συνθήκες διατροφής και διατήρησης που προσφέρει σε πολλούς φυτικούς και ζωικούς οργανισμούς, η αντιανεμική προστασία, η προστασία από θορύβους, η προστασία από τη ραδιενέργεια, η επίδραση στη φωτεινή ακτινοβολία, η ρύθμιση της θερμοκρασίας του αέρα, η επίδρασή του στη σύνθεση του ατμοσφαιρικού αέρα, η απορρόφηση της ρύπανσης του αέρα, η διατήρηση της βιολογικής ποικιλότητας και τέλος, η βελτίωση της ποιότητας της ζωής που προσφέρει στον άνθρωπο (Ντάφης, 2010).

Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* υμνείται ο σπουδαίος και πολύτιμος ρόλος του δάσους στη ζωή του ανθρώπου. Παρουσιάζονται οι πολλαπλές ωφέλειες του δάσους στο περιβάλλον και περιγράφονται οι διαδικασίες που επιτελεί το δάσος που συμβάλλουν στη διατήρηση και στην εύρυθμη λειτουργία της ζωής. Επίσης, αναφέρονται οι απαραίτητες πρώτες ύλες που προσφέρει το δάσος, το πώς δημιουργούνται, το πώς προμηθεύονται και σε τι χρησιμεύουν στην καθημερινότητα. Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου οι αναγνώστες διαπιστώνουν την πληθώρα ευεργεσιών που προσφέρει το δάσος, ανακαλύπτουν τις κοινωφελείς επιδράσεις του δάσους που ενδεχομένως δεν είχαν συνειδητοποιήσει και αντιλαμβάνονται την πολύπλευρη σημασία του και την ανεκτίμητη αξία του. Επίσης, οι αναγνώστες συνειδητοποιούν ότι ο άνθρωπος ακόμα και να

⁴ Γεωλογία – Διαχείριση Φυσικών Πόρων – Α Γενικού Λυκείου

κατοικεί στην πόλη ουσιαστικά αναπνέει, ξεδιψάει, προστατεύεται από τα φυσικά φαινόμενα, εξαρτάται και ζει από το δάσος. Στη συνέχεια καταγράφονται τα οφέλη του δάσους που αναδεικνύονται από το βιβλίο.

ΞΥΛΕΙΑ – ΞΥΛΩΔΗ ΔΑΣΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

Από τα αρχαία χρόνια το ξύλο αποτέλεσε δομική ύλη. Χρησιμοποιήθηκε από τον πρώτο άνθρωπο σαν πρώτη ύλη και έχει γίνει αναπόσπαστο μέρος της επιβίωσης και της ανάπτυξης του ανθρώπινου πολιτισμού. Το ξύλο και τα παράγωγά του, πάσσαλοι, πριστή ξυλεία, στύλοι, χαρτί, έπιπλα είναι ανακυκλώσιμα και βιοδιασπώμενα υλικά και αποτελούν ανανεώσιμο πόρο των οποίων η συγκομιδή, η παραγωγή και η χρήση είναι λιγότερο βλαβερή για το περιβάλλον σε σχέση με άλλα υλικά, είναι φθηνότερη πρώτη ύλη και κατανάλωσής της συνεχώς αυξάνεται σε διεθνές επίπεδο (Γρηγορίου, 1996. Βουλγαρίδης, 2000).

Από τα αρχαία χρόνια το ξύλο χρησίμευε ως πηγή ενέργειας για καθημερινές ανάγκες όπως η θέρμανση και το μαγείρεμα του φαγητού. Τα δέντρα με το ξύλο που παράγουν συνιστούν την αρχαιότερη και σημαντικότερη βιομηχανία που εξακολουθεί να κυριαρχεί στην παγκόσμια ζωή (Λυριντζής, 1997).

Το δάσος παράγει την ξυλεία που είναι πολύτιμη για πολλαπλές χρήσεις όπως είναι η θέρμανση με τα καυσόξυλα, η κατασκευή επίπλων, η κατασκευή εργαλείων, η χρήση τους στις οικοδομές σε κτίρια και δημόσια έργα και η δημιουργία χαρτιού. Το ξύλο είναι ένα ανανεώσιμο υλικό το οποίο ανάλογα με τη χρήση του το ξεχωρίζουμε σε καύσιμο, τεχνικό και βιομηχανικό⁵. Στο βιβλίο παρουσιάζεται η πολύτιμη προσφορά του δάσους, το οποίο χαρίζει την απαραίτητη για τον άνθρωπο ξυλεία. Περιγράφεται το μεγαλείο της φύσης καθώς ένα μικρό κλαράκι που φυτρώνει στο δάσος σε κάποια χρόνια γίνεται δέντρο και προσφέρει μεγάλη ποσότητα χρήσιμης ξυλείας. Επίσης, ο συγγραφέας αναφέρει πολλές από τις χρήσεις του ξύλου στην καθημερινή ζωή, για να διαπιστώσει ο αναγνώστης το μεγάλο αυτό όφελος που προέρχεται από το δάσος. Στη συνέχεια ακολουθούν αποσπάσματα του βιβλίου που αναφέρεται αυτό:

«Όλους τους κορμούς, που έκοβαν οι λοτόμοι στο δάσος, τους έφερναν εκεί. Το πριόνι τούς έσκιζε κι έφτιαχναν απ' αυτούς την ξυλεία: σανίδες, πάτερα, μαδέρια.

Πόση ξυλεία ήταν εκεί! Την είχαν στοιβαγμένη σε μεγάλους σωρούς· πάντα το πριόνι έκοβε και πάντα κουβαλούσαν.

Ένα κλαράκι βγαίνει στη γη και σε σαράντα πενήντα χρόνια δίνει αυτά τα μεγάλα μαδέρια.

⁵ Γεωλογία – Διαχείριση Φυσικών Πόρων – Α Γενικού Λυκείου

Πόσα καλά θα δώσουν στους ανθρώπους αυτά τα ξύλα! Τα πάνε για να γίνουν σπίτια, καράβια, εκκλησίες, γεφύρια. Για να κάνουν αμάξια, έπιπλα, κουτιά, βαρέλια, κουπιά, καλάθια, βιβλία. Χίλια πράματα θα γίνουν με τούτη την ξυλεία, βαριά κι ελαφρά, από το μεγαλύτερο ως το μικρότερο· από το κατάρτι του καραβιού ως τις μικρές ξυλόπροκες που καρφώνουν τα παπούτσια. Τι έπλασε ο ήλιος κι η βροχή! Τι μας χαρίζει το δάσος!» (Παπαντωνίου, 2017: 182-183).

«Όλα τα δέντρα της γης έχουν ανώμαλο σχήμα. Μα το κυπαρίσσι στους κάμπους κι ο έλατος στο βουνό στέκουν ολόσινα. Γίνονται κατάρτια στα καράβια» (Παπαντωνίου, 2017: 127).

«Τα ξύλα που έστειλαν στο ποτάμι αυτή την ώρα οι λοτόμοι, θα χρησίμευαν για ένα καράβι. Ήταν διάφορα ξύλα ` από πεύκα, από βελανίδια, από οξυά» (Παπαντωνίου, 2017: 184).

ΜΗ ΞΥΛΩΔΗ ΔΑΣΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

Τα δασικά οικοσυστήματα προσφέρουν μια ποικιλία μη ξυλώδων δασικών προϊόντων, τα οποία κατηγοριοποιούνται σε: βρώσιμα, βοσκή, φάρμακα.

Βρώσιμα: Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν καρποί όπως κάστανα, καρύδια, βελανίδια, κουκουνάρι, μικρά φρούτα όπως βατόμουρα, αγριοφράουλες, σμέουρα, μύρτιλλα, τα μανιτάρια, σπαράγγια, χόρτα, μυρωδικά όπως θυμάρι, ρίγανη, και άλλα δασικά προϊόντα τα οποία τρώγονται. Το μέλι είναι προϊόν το οποίο προέρχεται και από το δάσος. Η συμβολή του δάσους πεύκης στην μελισσοτροφία είναι ιδιαίτερα σημαντική (Ελευθεριάδη, 1978-79). Οι καρποί όπως αυτοί που δίνει ο θάμνος σμεουριάς προτείνονται είτε για άμεση νωπή κατανάλωση είτε και για παρασκευή μαρμελάδων, χυμών, ηδύποτων, κ.α. Ακόμα τα φυτά αυτά συμβάλλουν στη συγκράτηση εδαφών και τη βελτίωση των συνθηκών τους (Γούλα, 1993).

Βοσκή: Παλαιότερα η βόσκη στα δάση ήταν αρκετά αυξημένη. Ωστόσο, η βόσκη στα λιβάδια έχει καλύτερη απόδοση σε σχέση με τη βόσκη σε δασικές εκτάσεις (Παπασταύρου, 1993). Επίσης, όπως αναφέρεται και στο βιβλίο, η βοσκή των κοπαδιών κοντά στο δάσος μπορεί να οδηγήσει στην καταστροφή του.

Φάρμακα: Στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) δηλώνουν πως 80% των ανθρώπων βασίζονται για την αντιμετώπιση των πρώτων θεραπευτικών τους αναγκών στη χρήση βοτάνων και θεραπευτικών φυτών (Μαλαμίδης, 1999).

Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν βότανα όπως φασκόμηλο και άγρια φύλλα όπως δάφνη, παράγωγα των δέντρων όπως ρητίνη και ελατόπισσα και ποικιλία φυτών και βοτάνων που χάρη στις θεραπευτικές τους ιδιότητες χρησιμοποιούνται ως φαρμακευτικά. Στο βιβλίο αναφέρονται αρκετά από αυτά και δηλώνεται η χρήση τους. Τα παιδιά μαθαίνουν πως από τα πεύκα παράγεται το ρετσίνι και πως απαιτείται άδεια για τη ρητινοσυλλογή, η οποία πρέπει να γίνεται

με προσοχή για να μην καταστρέφονται τα δέντρα. Η ρητίνη χρησιμοποιείται σαν διαλυτικό στην παραγωγή χρωμάτων, βερνικιών, αρωμάτων, καλλυντικών, φαρμάκων. Ακολουθεί το απόσπασμα στο οποίο γίνεται αναφορά σε αυτά:

«Ρώτησαν τότε τα παιδιά κι έμαθαν πως αυτός ο ρετσινάς έχει την άδεια του δασάρχη να μαζεύει το ρετσίνι» (Παπαντωνίου, 2017: 174).

«Όταν πλησίασαν, είδαν αλήθεια με τι μεγάλη προσοχή χάραζε τ' αγαπημένα πεύκα για να σταλάζει το ρετσίνι τους, χωρίς να πάθουν τίποτα. Τους έκανε σιγά σιγά μια πολύ στενή χαραματιά. Ήξερε πως και τα δέντρα πονούν...» (Παπαντωνίου, 2017: 174).

Τα βότανα που φυτρώνουν στο βουνό όπως η ρίγανη, η κάπαρη, το θυμάρι, το τσάι, το φασκόμηλο, η λεβάντα είναι καλύτερα από τα αντίστοιχα που καλλιεργούνται στους κήπους, γιατί είναι άγρια φυτά που φύτρωσαν μόνα τους και άντεξαν σε δύσκολες συνθήκες. Είναι απαραίτητα στην καθημερινότητα στη μαγειρική αλλά και στη φαρμακευτική καθώς έχουν θεραπευτικές ιδιότητες και αποτελούν φυσική θεραπευτική λύση όπως η ελατόπισσα και το φασκόμηλο που αναφέρονται στο κείμενο. Στη συνέχεια ακολουθούν σχετικά αποσπάσματα από το έργο:

«Είναι εκείνος που γυρίζει κάτω στην πόλη και πουλεί ρίγανη, κάπαρη, βότανα κι ελατόπισσα» (Παπαντωνίου, 2017: 94).

«Είκοσι πέντε χρόνια ζει από το δάσος χωρίς να το βλάψει ο μπάρμπα – Κώστας. Έγινε κορφολόγος. Μαζεύει και πουλεί ρίγανη, λεβάντα, θυμάρια και βότανα σπάνια για τα φαρμακεία και τα σπίτια» (Παπαντωνίου, 2017: 100).

«Ο Φουντούλης», είπε, «είναι πολύ αγαθό παιδί και τον αγαπούμε όλοι, μα ξέρετε το ελάττωμά του. Είναι λαίμαργος. Από δω και πέρα να τον προσέχετε. Σήμερα και αύριο θα πίνει μόνο ζεστό καμιά φασκομηλιά» (Παπαντωνίου, 2017: 157).

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΕΔΑΦΟΥΣ ΑΠΟ ΔΙΑΒΡΩΣΗ

Το έδαφος είναι ένα αγαθό ανυπολόγιστης αξίας που κληροδοτήθηκε από τη φύση στον άνθρωπο, για τη διατήρηση της ζωής του, ως αποτέλεσμα πλήθους βιολογικών και φυσικοχημικών διαδικασιών που διήρκησαν εκατομμύρια χρόνια και που η υπερβολική χρήση μπορεί να το καταστρέψει σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα (Στεφανίδης, 2005). Ως κύριος παράγοντας του οικοσυστήματος, το έδαφος, δρα σαν αποθηκευτικός μηχανισμός νερού, θρεπτικών ουσιών, θερμότητας που επιδρά στις βιολογικές και φυσικοχημικές μεταβολές του, επηρεάζει την άνθιση των σπόρων και το ριζικό σύστημα των φυτών (Τσιόντσης, κ.α., 1999).

Το δάσος συμβάλλει καθοριστικά στη δημιουργία του εδάφους με την εδαφογένεση, αλλά και στην προστασία και διατήρησή του (Στεφανίδης, 2005). Το δάσος προστατεύει το έδαφος καθώς, συγκεντρώνει σε αυτό θρεπτικά συστατικά, το προστατεύει από έντονες θερμοκρασίες, από την εδαφική διάβρωση, από την εξάτμιση του νερού που υπάρχει στο έδαφος, αυξάνει την ταχύτητα απορρόφησης του νερού και συντηρεί μεγάλο αριθμό οργανισμών που επιτελούν πολλαπλές παραγωγικές λειτουργίες (Καββαδίας, 1998).

Τα φύλλα που υπάρχουν στην επιφάνεια του εδάφους μειώνουν την ταχύτητα με την οποία προσκρούει το νερό στο έδαφος και το προστατεύουν από τη διάβρωση (Μπουρλέτσικας, Προύτσος, 2012). Τα δέντρα, οι θάμνοι, τα μικρά φυτά με τις ρίζες τους συγκρατούν το χώμα και τα πετρώματα σταθερά. Σύμφωνα με τους Μπουρλέτσικα και Προύτσο, οι αιτίες της εδαφικής διάβρωσης σε ένα μέρος είναι η απουσία φυτοκάλυψης, τα κατακρημνίσματα της βροχής, η απορροή, η ανομβρία, οι πυρκαγιές, οι κατολισθήσεις, οι καθιζήσεις του εδάφους, τα επικλινή εδάφη, εντατική καλλιέργεια του εδάφους και η υπερβόσκηση. Οι εδαφικές εκτάσεις με την ροή του νερού της βροχής αποκολλούνται και παρασύρονται με αποτέλεσμα το έδαφος να μειώνεται σε βάθος ή και να εξαφανίζεται επιφέροντας καθοριστικές επιπτώσεις στη γονιμότητα του εδάφους. Το δάσος με τη λειτουργία του μειώνει τον κίνδυνο εδαφικής διάβρωσης (Μπουρλέτσικας, Προύτσος, 2012: 89-102).

Στο κείμενο περιγράφεται η συμβολή του δάσους στην προστασία από την εδαφική διάβρωση. Τα παιδιά συνειδητοποιούν ότι οι δασικές εκτάσεις που έχουν υποστεί μεγάλη αποψύλωση, έχουν εκχερσωθεί ή έχουν καεί, δεν υπάρχει βλάστηση με αποτέλεσμα τα νερά της βροχής να πέφτουν με ορμή να μην μπορούν να απορροφηθούν και να παρασύρουν μεγάλες ποσότητες εδάφους, χώματος και πετρωμάτων και να καταλήγουν στο χείμαρρο. Η πλούσια βλάστηση που καλύπτει το έδαφος επιδρά ευεργετικά, προστατεύει και συγκρατεί το έδαφος. Ακολουθεί το απόσπασμα του βιβλίου με τη σχετική αναφορά:

«Να ξέρατε πόση δύναμη έχει ένα δέντρο! Αυτό με τις ρίζες του κρατεί το χώμα και τα χαλίκια σφιχτά για να μην τα παίρνουν οι βροχές και τα πηγαίνουν στο χείμαρρο» (Παπαντωνίου, 2017: 170).

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΑΠΟ ΠΛΗΜΜΥΡΕΣ

Το δάσος λειτουργεί ευεργετικά και προστατεύει τους ανθρώπους από τις πλημμύρες. Η ικανότητα του δασικού εδάφους να απορροφά το νερό ρυθμίζει και συμβάλλει στη μείωση των πλημμυρικών φαινομένων. Μεγάλο μέρος από το νερό της βροχής απορροφάται από τις ρίζες

των δέντρων, των θάμνων και των μικρών φυτών άλλο μέρος στέκεται πάνω στα φύλλα των δέντρων αποτρέποντας έτσι την πλημμύρα.

Σύμφωνα με τους Μπουρλέτσικα και Προύτσο, ο κίνδυνος δημιουργίας πλημμύρων αυξάνεται με την εξάλειψη των δασικών εκτάσεων γιατί έτσι παρουσιάζεται αύξηση της άμεσης απορροής. Το νερό της βροχής στέκεται ελάχιστα στο έδαφος και δεν προλαβαίνει να απορροφηθεί σε κατώτερα στρώματα του εδάφους, με αποτέλεσμα μεγάλος όγκος νερού να απορρέει γρήγορα και να καταλήγει σε ποτάμια, ρέματα και τελικά στη θάλασσα. Όταν οι βροχοπτώσεις είναι έντονες, οδηγούνται ιδιαίτερα αυξημένες ποσότητες νερού στα ρέματα με συνέπεια να προκαλούνται πλημμυρικά φαινόμενα (Μπουρλέτσικας, Προύτσος, 2012: 89-102).

Οι πλημμύρες επιφέρουν πληθώρα καταστροφικών συνεπειών όπως είναι οι ανθρώπινες απώλειες, οι καταστροφές στις καλλιέργειες, σε τεχνικά και δομικά έργα, σε περιουσίες και η παρεμπόδιση και παρακώλυση των δραστηριοτήτων για κάποιο χρονικό διάστημα σε μέρη που πλήττονται από αυτές. Ένα μείζον πρόβλημα που προκαλείται από τις πλημμύρες και τους χειμαρρους είναι η μεταφορά φερτών υλικών (Κωτούλας, 2001). Ο μεγάλος όγκος των φερτών υλικών, που είναι αποτέλεσμα της διάβρωσης του ορεινού εδάφους, αποτελεί απειλή για τα υδροηλεκτρικά και αρδευτικά έργα τα οποία αχρηστεύονται με τις προσχώσεις των τεχνητών λιμνών (Σέττας, 1979).

Τα αίτια των πλημμυρικών και χειμαρρωδών καταστροφών είναι: α) φυσικά τα οποία από προέρχονται από τις έντονες βροχοπτώσεις και επιτείνονται όταν δεν υπάρχει βλάστηση στο έδαφος, β) ανθρωπογενή τα οποία είναι αποτέλεσμα των δασικών πυρκαγιών, εκχερσώσεων, αλόγιστης υλοτομίας (Στεφανίδης, 1998).

Οι επιστήμονες μελέτησαν τη συμβολή της βλάστησης σε δασικές εκτάσεις στην αποτροπή καταστροφικών πλημμύρων και κατέληξαν στα ακόλουθα συμπεράσματα. Η δασική βλάστηση συγκρατεί τα νερά των κατακρημνισμάτων, εντείνει τη διήθηση των υδάτων στο έδαφος, αποτρέπει την επιφανειακή απορροή των κατακρημνισμάτων, συμβάλει στη συγκράτηση από το έδαφος ενός μέρους της βροχής με μορφή υγρασίας και επίσης παρακωλύει την εδαφική διάβρωση και τη μεταφορά υλικών στις λεκάνες απορροής (Καραμέρης, 1995. Στεφανίδης, 2005. Παρούσης, κ.α. 1990. Μπαλούτσος, κ.α., 2005).

Συνοψίζοντας, ένα δάσος με βλάστηση επιδρά στην προστασία από τις πλημμύρες, καθώς συγκρατεί στο έδαφος τεράστιες ποσότητες νερού και δεν τις αφήνει να απορρεύσουν και να χαθούν (Ντάφης, 1986).

Στο βιβλίο αναφέρεται η συμβολή του δάσους στην προστασία από τις πλημμύρες. Το απόσπασμα που ακολουθεί αναφέρεται σε αυτό: *«Γι' αυτό οι φυτεμένοι τόποι γλιτώνουν τους ανθρώπους από τα πλημμύρες»* (Παπαντωνίου, 2017: 170).

ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΙΛΤΡΑΡΙΣΜΑ ΝΕΡΟΥ

Το δάσος συντελεί ακόμα δύο πολύ σημαντικές λειτουργίες που έχουν σχέση με το νερό. Το νερό είναι ένα αγαθό ανεκτίμητο και απαραίτητο για τη ζωή, αφενός γιατί ικανοποιεί μία βασική βιοτική ανάγκη του ανθρώπου και αφετέρου γιατί είναι αναγκαίο για την ανάπτυξη της γεωργίας, της βιομηχανίας, την παραγωγή ενέργειας, των μεταφορών και του τουρισμού. Αποτελεί έναν φυσικό πόρο με πολλαπλή χρησιμότητα σε τρεις σημαντικούς τομείς τον περιβαλλοντικό, τον κοινωνικό, τον οικονομικό (Φράγκου & Καλλής, 2010).

Η παρουσία δασικής βλάστησης ενισχύει το πορώδες έδαφος και επιδρά θετικά στην απορροή μεγαλύτερης ποσότητας νερού. Το νερό απορροφάται και διηθείται στο υπέδαφος εμπλουτίζοντας τα υπόγεια ύδατα (Κωτούλας, 2001). Όπως αναφέρουν οι Μπουρλέτσικας και Προύτσος: *«Η δασική βλάστηση, λοιπόν, φαίνεται να λειτουργεί υδρολογικά ως μια δεξαμενή προσωρινής αποθήκευσης του νερού των ατμοσφαιρικών κατακρημνισμάτων που περιορίζει την απορροή και μειώνει την ταχύτητα ροής, βελτιώνοντας ταυτόχρονα την ποιότητά του. Αυτό το αποθηκευμένο νερό, σε μετέπειτα χρονικά στάδια, θα χρησιμοποιηθεί από τα δασικά δένδρα, θα εμπλουτίσει τα υπόγεια νερά ή θα υδροδοτήσει τα κατάντη οικοσυστήματα.»* (Μπουρλέτσικας και Προύτσος, 2012: 97).

Εκτός από την υδρονομική συμβολή του, με την προστασία από τις πλημμύρες και την αποθήκευση του νερού στους υπόγειους υδροφορείς, το δάσος επιδρά και στη βελτίωση της ποιότητας του νερού. Η δασική βλάστηση και το έδαφος λειτουργούν σαν ένα φυσικό φίλτρο με αποτέλεσμα το νερό που προέρχεται από το δάσος να έχει άριστη ποιότητα (Στεφανίδης, 2005).

Το δασικό έδαφος αποτελεί μια πελώρια φυσική δεξαμενή στην οποία το νερό αποθηκεύεται και κατά την διήθησή του μέσα στο έδαφος φιλτράρεται. Στη συνέχεια απελευθερώνεται μέσα από τις πηγές, τα ποτάμια, τις βρύσες και φτάνει στους ανθρώπους, στα χωράφια και στους μύλους. Για να γίνει όμως αυτό, πρέπει να υπάρχει πλούσια βλάστηση. Στο κείμενο περιγράφεται η διαδικασία αυτή στο παρακάτω απόσπασμα:

«Κοντά σ' εκείνο που κόπηκε, βοηθούμε άλλο δέντρο να μεγαλώσει, κι αν δεν φύτρωσε μόνο του, το φυτεύουμε εμείς. Έτσι το δάσος ξαναπαίρνει εκείνο που μας δίνει. Αν όμως αφήσουμε να πέσει στα δέντρα όποιος θέλει και να κόβει ό,τι θέλει, το δάσος θα χαθεί. Κι άμα λείψει αυτό, εμείς οι άνθρωποι θα πεθάνουμε από τη δίψα.[...] Από τις βροχές και τα χιόνια», είπε ο δασάρχης, *«το*

νερό σταλάζει σιγά σιγά μέσα στο χώμα και πηγαίνει σε μεγάλες δεξαμενές από πέτρα που έχει μέσα της η γη. Από κει βγαίνει με τις βρύσες και τα ποτάμια. Από τις βρύσες και τα ποτάμια το παίρνουν τα ζώα, οι άνθρωποι, τα σπαρτά, οι μύλοι. Για να σταλάζει όμως το νερό και να μπει στη γη, πρέπει να είναι ο τόπος φυτεμένος. Αν δεν υπάρχουν χλωρά και ξερά φύλλα να το κρατήσουν, τότε το νερό πηγαίνει στα ξεροπόταμα και χάνεται στη θάλασσα και στον αέρα. Λοιπόν και τις βρύσες ακόμη το ευλογημένο το δάσος μας τις δίνει. Αν αφήναμε τους ανθρώπους να κόψουν το δάσος, αυτή η βρυσούλα εδώ θα στέρευε. Θα στέρευαν όλες οι βρύσες που απαντήσαμε από την πόλη ως εδώ, και μαζί μ' αυτές και το ποτάμι» (Παπαντωνίου, 2017: 171- 173).

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΞΥΛΟΚΑΡΒΟΥΝΟΥ Ή ΞΥΛΑΝΘΡΑΚΑ

Η παραγωγή ξυλάνθρακα γίνεται με ξυλώδη προϊόντα που παρέχει το δάσος. Κατά τη διαδικασία παραγωγής καίγονται τα ξύλα και δημιουργούνται τα κάρβουνα. Η καύση γίνεται με μια συγκεκριμένη διαδικασία. Σε ένα εκχερσωμένο και απάνεμο μέρος με χώμα και χωρίς βράχια και πέτρες στήνεται ένα αυτοσχέδιο κυκλικό και θολωτό καμίνι. Για να χτιστεί αυτό το καμίνι χρησιμοποιούνται ξύλα και κλαδιά τα οποία τοποθετούνται σταυρωτά. Το κέντρο του θολωτού καμινιού μένει ανοικτό για να τοποθετηθούν τα ξύλα. Όταν τοποθετηθούν όλα τα ξύλα σκεπάζουν το καμίνι με άχυρο, κλαδιά ή πευκοβελόνες και από πάνω ρίχνουν χώμα για να καλυφθεί καλά. Στη συνέχεια από μια τρύπα που έχουν αφήσει κενή γι' αυτό το λόγο βάζουν φωτιά, αφήνουν το καμίνι να σιγοκαίει για κάποιες μέρες, με επίβλεψη πάντα, και έτσι τα ξύλα σιγοκαίονται και γίνονται κάρβουνα. Το ξύλο δεν καίγεται ολοκληρωτικά αλλά «καπνίζεται»⁶. Στο βιβλίο περιγράφεται από τον δασάρχη η παραγωγή του ξυλοκάρβουνου. Τους εξηγεί, επίσης, ότι οι άνθρωποι που κάνουν αυτή τη διαδικασία, οι καρβουνιάρηδες, για να πάρουν τα ξύλα που χρειάζονται παίρνουν πρώτα άδεια από τον δασάρχη. Έτσι τα παιδιά μαθαίνουν πως από τα ξύλα που δίνει το δάσος δημιουργούνται τα ξυλοκάρβουνα. Στη συνέχεια παρατίθεται το απόσπασμα του βιβλίου στο οποίο γίνεται η συγκεκριμένη αναφορά:

«Είχαν περάσει από παλιά καμίνια, όπου έφτιαχναν άλλες χρονιές κάρβουνα οι καρβουνιάρηδες. Εκεί στάθηκαν λίγο και τους εξήγησε ο δασάρχης τον τρόπο που γίνονται τα κάρβουνα.

Τους είπε πως, για να κάνουν κάρβουνα, ρίχνουν πολλά ξύλα σ' ένα μεγάλο καμίνι. Σκεπάζουν το καμίνι με χώμα, αλλά τόσο καλά, ώστε να μην μπαίνει αέρας από πουθενά. Ύστερα, από μια τρύπα που έχουν αφήσει επίτηδες, βάζουν φωτιά στα χωμένα ξύλα. Το καμίνι, σκεπασμένο, καίει σιγά και λίγο λίγο με τη σιγαλή φωτιά τα ξύλα γίνονται κάρβουνα.

—Και τα δέντρα; ρώτησε ο Μαθιός.

⁶ Καρβουνιάρηδες, <https://orinadervenoxoria.com/2020/02/15/καρβουνιάρηδες-ένα-διήγημα-του-χ-ε-μί/>

—Όπως οι λοτόμοι έτσι και οι καρβουνιάρηδες, είπε ο δασάρχης, κόβουν μόνο τα δέντρα που τους λέμε εμείς να κόψουν, κι έτσι δε χαλούν το δάσος» (Παπαντωνίου, 2017: 179).

ΟΡΥΚΤΟΙ ΑΝΘΡΑΚΕΣ - ΓΑΙΑΝΘΡΑΚΕΣ

Στο βιβλίο γίνεται αναφορά σε ένα φυσικό στερεό καύσιμο, τους ορυκτούς άνθρακες ή αλλιώς γαιάνθρακες. Ο δασάρχης εξηγεί στα παιδιά πως μέσα στη γη βρίσκονται ορυκτά τα οποία σχηματίστηκαν από την απανθράκωση φυτών με τη διάρκεια πολλών εκατομμυρίων χρόνων τα οποία καταπλακώθηκαν σε μεγάλο βάθος μέσα στη γη από στρώματα εδάφους μετά από φυσικές καταστροφές και γεωλογικές προσχωρήσεις. Αρχικά τα φυτά αυτά αποσυντέθηκαν και μεταβλήθηκαν σε τύρφη και στη συνέχεια λόγω της θερμοκρασίας και της πίεσης που επικρατεί στο εσωτερικό της γης μετατράπηκε σε διάφορες μορφές γαιάνθρακα (Ανδρίτσος). Στη συνέχεια ακολουθεί το συγκεκριμένο απόσπασμα του βιβλίου:

«Το καλό όμως είναι που τα περισσότερα κάρβουνα τα έχουμε χωρίς να κόβουμε δέντρα. Τα βρίσκουμε στη γη . Και θα σας πω το γιατί. Εδώ και χιλιάδες χρόνια τα δάση ήταν τόσο πυκνά που δεν μπορούσε να μπει μέσα ζώο να βοσκήσει.

Με δυσκολία ζούσαν εκεί λιοντάρια και αρκούδες και λύκοι και μεγάλα πουλιά με φτερούγες θεόρατες και με ατσαλένια νύχια.

Όποιο θηρίο μπορούσε, έτρωγε το μικρότερο για να ζήσει. Μέσα στους λόγγους αυτούς ο ήλιος δεν μπορούσε να μπει. Νύχτωνε από την ημέρα.

Τα δάση εκείνα γέρασαν και τα δέντρα τους έπεσαν κάτω. Κι επειδή άνοιξε η γη από σεισμούς και κατακλυσμούς, εκείνα χώθηκαν σε τάφους μεγάλους, πολλές οργιές βαθιά.

Καθώς περνούσαν τα χρόνια, άλλα δάση φύτρωναν και ψήλωναν κι αυτά όπως τα πρώτα κι ύστερα γερνούσαν και πέθαιναν. Κι άνοιγε η γη και τα έθαβε. Και πάλι άλλα φύτρωναν.

Τι έγιναν εκείνα τα πεθαμένα δάση; Δεν χάθηκαν. Σήμερα που σκάβουμε πολύ βαθιά, τα ξαναβρίσκουμε. Δεν είναι δέντρα όπως ήταν. Τα ξύλα τους μέσα στη γη έγιναν κάρβουνα, σκληρά σαν την πέτρα και μαύρα κάρβουνα.

Και σήμερα που οι άνθρωποι είναι πολλοί κι έχουν ανάγκη από μεγάλες φωτιές για τις εργασίες τους, ανοίγουν τη γη και βρίσκουν όσα κάρβουνα θέλουν.

Μ' αυτά ανάβουν τις μηχανές, κινούν τα εργοστάσια, τους σιδηροδρόμους και τα βαπόρια. Συλλογιστείτε πόσες είναι αυτές οι μηχανές και πόσα κάρβουνα χρειάζονται.

Ποιος να το έλεγε πως εκείνα τα πεθαμένα δέντρα θα χρησίμευαν ύστερα από χιλιάδες χρόνια. Και όμως αυτό είναι το δάσος. Κάνει καλό στον άνθρωπο με χίλιους τρόπους, σε αμέτρητο καιρό. Δεν κουράζεται ποτέ· ζει και μας χρησιμεύει, πεθαίνει και μας χρησιμεύει.

Για να μας δώσει όμως το δέντρο όσα μας χαρίζει, πρέπει να ζει με χιλιάδες άλλα δέντρα. Γιατί όπως οι άνθρωποι, έτσι και τα δέντρα ζούνε πολλά μαζί στους τόπου που θέλουν αυτά, και βοηθούν το ένα το άλλο.

Ενωμένα πολεμούν το βαρύ χειμώνα και το καυτερό καλοκαίρι. Ενωμένα μεγαλώνουν, κάνουνε μεγάλους κορμούς και πετούν δυνατά κλαριά.

Έτσι γίνεται στα ύψη των βουνών μια μεγάλη πολιτεία, που τη λέμε δάσος» (Παπαντωνίου, 2017: 179- 181).

Σε ένα άλλο κεφάλαιο του βιβλίου γίνεται σε άλλες μορφές ορυκτών ανθράκων. Μια πέτρα που βρίσκουν στο δάσος γίνεται αφορμή για να μάθουν τα παιδιά από τον δασάρχη ότι μέσα στη γη υπάρχουν πολλών ειδών πολύτιμοι ορυκτοί άνθρακες που διαφέρουν ανάλογα με τη σύστασή τους και την περιεκτικότητά τους σε υλικά όπως σίδηρο, χαλκό, γραφίτη, ασήμι, χρυσό. Τα παιδιά μαθαίνουν ότι το δάσος πέρα από όλες τις ανεκτίμητες ωφέλειες που προσφέρει, δημιουργεί και πολύτιμα αντικείμενα. Στη συνέχεια ακολουθεί το συγκεκριμένο απόσπασμα:

«Και όμως, άμα πλησίασαν, είδαν πως δεν ήταν σαν τις άλλες πέτρες αυτή που μάζεψε ο Σπύρος. Ήταν μαύρη πολύ και βαριά. Μα σε πολλές μεριές έλαμπε, σαν να ήταν ασημένια. «Μπορεί να έχει σίδηρο μέσα», είπε ο δασάρχης, όταν του έδειξαν την πέτρα. Και τότε τους είπε πως μέσα στη γη είναι πολλές και μεγάλες τέτοιες πέτρες που έχουν μέταλλο. Άλλες έχουν σίδηρο, άλλες χαλκό, άλλες μολύβι. Ακόμα και ασήμι και χρυσάφι. Το βουνό τα δίνει αυτά όλα» (Παπαντωνίου, 2017: 188-189).

ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑΣ

Ως βιολογική ποικιλότητα χαρακτηρίζεται η ποικιλία ανάμεσα στους ζωντανούς οργανισμούς και τα οικολογικά σύνολα μέσα στα οποία αυτοί προκύπτουν. Η βιοποικιλότητα αναφέρεται σε στοιχεία που ανήκουν σε διαφορετικά επίπεδα, σε οικοσυστήματα, είδη και γονίδια (Παπαγεωργίου, 2004).

Η σημασία της βιοποικιλότητας για τη διαφύλαξη και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και την παραγωγική ανάπτυξη αναγνωρίστηκε παγκοσμίως πρόσφατα και για τη διαφύλαξή της, είναι απαραίτητη η παρουσία των δασών (Μαλαμίδης, 1999).

Το δασικό οικοσύστημα αποτελείται από ποικιλία φυτικών και ζωικών υποσυστημάτων τα οποία συνυπάρχουν και η ύπαρξή τους εξαρτάται από το δάσος το οποίο τα συντηρεί παρέχοντάς τους διατροφή και κατοικία. Στο κείμενο γίνεται αναφορά σε αρκετά είδη χλωρίδας και πανίδας που υπάρχουν στο δάσος. Το δάσος παρέχει βοσκήσιμη ύλη για τα κοπάδια. Τα φυτά δίνουν τροφή στα ζώα και τα μικρότερα ζώα γίνονται θηράματα για μεγαλύτερα ζώα σχηματίζοντας τροφική αλυσίδα. Το δασικό οικοσύστημα ενισχύει και διατηρεί την βιοποικιλότητα. Στο κείμενο γίνονται αρκετές αναφορές στα είδη φυτών και ζώων που υπάρχουν στο δάσος. Τα σχετικά αποσπάσματα του βιβλίου παρατίθενται στη συνέχεια:

Είδη χλωρίδας:

«Οι βλάχοι θα πήγαιναν στα Τρίκορφα, καθώς το λένε κείνο το βουνό, για να βοσκήσουν τα κοπάδια τους γιατί φέτος βγήκε πολύ χορτάρι σε κείνο το μέρος» (Παπαντωνίου, 2017: 14).

«Μαζεύει και πουλεί ρίγανη, λεβάντα, θυμάρια και βότανα σπάνια για τα φαρμακεία και τα σπίτια» (Παπαντωνίου, 2017: 100).

«Πέρασε βουνά και βουνά. Δάση από έλατα κι από πεύκα, από καστανιές κι από οξιές» (Παπαντωνίου, 2017: 161).

«Σήμερα και αύριο θα πίνει μόνο ζεστό καμιά φασκομηλιά έχετε;» (Παπαντωνίου, 2017: 157).

Είδη πανίδας:

«Η κυρά αλεπού αποφάσισε να κάμει επίσκεψη στην κοινότητα. Αφού ήρθαν ξένοι, πώς μπορεί να μην τους πει το καλωσόρισες; Κίνησε λοιπόν από την τρύπα της κι ήρθε» (Παπαντωνίου, 2017: 64).

«Σ' ένα δάσος που ζούνε μέσα αλεπούδες και κουνάβια, άφησαν τις κότες να κουρνιάζουν μέσα σε κοτέτσι ανοιχτό» (Παπαντωνίου, 2017: 70-71).

«Τα μαύρα φτερά που βλέπει από πάνω να πετούν ξέρει πως είναι νυχτερίδες.

Και την κουκουβάγια που κράζει αυτή τη στιγμή την ξέρει ο Φάνης. Είναι το πουλί της νύχτας, που κοιτάζει με κίτρινα μάτια γάτας» (Παπαντωνίου, 2017: 133).

«Από κάποιο μακρινό βουνό ξεκίνησε ο λύκος.

Όταν πείνασε πολύ, συλλογίστηκε:

«Σ' έναν λύκο σαν και μένα, δεν πάει να κυνηγά την αλεπού. Πόσο θα ζήσω ακόμα; Έναν χρόνο, δύο; Πρέπει να καθίσω τραπέζι σε μεγάλα τσελιγκάτα» (Παπαντωνίου, 2017: 161).

«Γ' αγρίμια, που το γνωρίζουν αυτό το περπάτημα, έτρεξαν στην τρύπα τους. Πρώτη η αλεπού, καθώς ήταν ξαπλωμένη σε μια πέτρα, έτρεξε και χώθηκε στον τρίτο διάδρομο της φωλιάς της. «Για να φεύγει η αλεπού» είπε ο ασβός «κάποια μεγάλη δουλειά τρέχει»· και μπήκε σε μια ξένη τρύπα, που τη βρήκε άδεια. «Για να φεύγει ο ασβός» είπε το κουνάβι «δεν είμαστε καλά. Κάποιος καλός κυνηγός θα βγήκε εδώ κάτω. Ας καθίσω, να μην πάει το τομάρι μου στην αγορά». Μπήκε μέσα στον κορμό ενός δέντρου εκατό χρονών. Εκεί ήταν το πατρικό του. Εκεί μέσα η μάνα τους τους είχε δώσει το καλό γουναρικό, που φορούν αυτό και τ' αδέρφια του.

«Δρόμο, δρόμο!» είπε ο σκαντζόχοιρος και χάθηκε. Από τον πολύ τον φόβο του δεν πρόφτασε ούτε να τιναχτεί· μέσα στ' αγκάθια του έσερνε πολλά ξερά φρούγανα.

Μόνο η νυφίτσα δεν τρύπωσε ακόμη. Έτρεχε στα κλαριά μιας πελώριας καστανιάς, σαν να ρωτούσε: «Τι είναι; Τι τρέχει;».

Δεν μπορεί η νυφίτσα να ζήσει, αν δε μάθει όλα τα νέα. Κοίταζε παντού με τις γυαλιστερές χαντρίτσες των ματιών της, μα κανείς δε βγήκε να της πει τίποτα. Κι η πιο φλύαρη νυφίτσα είχε κρυφτεί.

«Για να κρυφτούν όλες οι γειτόνισσες» συλλογίστηκε «θα πει πως κάτι σοβαρό τρέχει. Ας πάμε, μην έρθουν τίποτα σκάγια».

Απάνω σ' έναν ψηλό κλώνο κάθισε ακίνητη και μαζεύτηκε έτσι που να φαίνεται ένα με το κλαδί» (Παπαντωνίου, 2017: 162-163).

ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΖΩΗΣ

Η υγεία επηρεάζεται άμεσα από το περιβάλλον. Η πολλαπλή και μακροχρόνια έκθεση σε μικροβιακούς και χημικούς ρυπαντές του αέρα, του νερού, των αποβλήτων, του εδάφους, των προϊόντων και κτιρίων του ανθρώπου των μεγάλων αστικών κέντρων επιφέρει βαρύτερες συνέπειες στην υγεία. Η λύση για να προστατευθεί η δημόσια υγεία είναι να εξασφαλιστούν οι συνθήκες υγιεινής στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον και να βελτιωθούν οι περιβαλλοντικοί φορείς που επιδρούν θετικά στην υγεία (Υ.Υ.Κ.Α., 2008).

Καθίσταται λοιπόν αναγκαία η παρουσία δέντρων και βλάστησης στα μεγάλα αστικά κέντρα, λόγω της ωφέλιμης επίδρασης που έχει στον άνθρωπο, στην αισθητική, στην ψυχική κατάσταση και την υγεία των κατοίκων. Ο τρόπος, εντούτοις, που ανοικοδομήθηκαν οι πόλεις μείωσε σε μεγάλο βαθμό την παρουσία πρασίνου και έτσι απέμεινε μόνο το πράσινο που υπάρχει γύρω από τις πόλεις. Η περιαστική αυτή βλάστηση είναι η σημαντικότερη βιοκλιματική

συμβολή στα μεγάλα αστικά κέντρα και επιδρούν θετικά στη βελτίωση των συνθηκών της ποιότητας ζωής των κατοίκων των πόλεων (Ασλανίδου, κ.α., 2004).

Η ποικιλία του φυσικού τοπίου και οι ευκαιρίες για εξόρμηση σε αυτό έχουν ανεκτίμητη αξία και προσφέρουν στον άνθρωπο, ασφάλεια, τόνωση, ξεκούραση, όπως αλλά και πιο πολύ, η τέχνη και η μουσική (Παπασταύρου, 1993). Επίσης, το φύλλωμα των δέντρων απορροφά περισσότερο την πράσινη υπέρυθη ακτινοβολία κι έτσι το φως στο δάσος έχει περισσότερη πράσινη ακτινοβολία, η οποία ξεκουράζει τα μάτια και λειτουργεί ηρεμιστικά (Σπανός Κ., Σπανός Ι., 1991)

Το δάσος εκτός από τις πρώτες ύλες και τις κοινωφελείς επιδράσεις που ασκεί στο περιβάλλον προσφέρει και κάτι ακόμα στον άνθρωπο. Του προσφέρει αναψυχή με την ομορφιά του και την ηρεμία του, του προσφέρει ανάπαυση με τη σκιά και τη δροσιά που προσφέρουν τα δέντρα του και τον καθαρό αέρα του. Η επαφή με το δάσος και τη φύση έχει αποτελέσματα που επιδρούν ευεργετικά στην ψυχική διάθεση του ανθρώπου προσφέροντάς του ηρεμία και γαλήνη και βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής του. Στο κείμενο γίνεται αναφορά σε αυτές τις ωφέλειες που προσφέρει το δάσος. Ακολουθούν τα σχετικά αποσπάσματα:

«Εκατό πρόβατά μας αποκοιμίζει στον ίσκιο του το μεσημέρι ένας πεύκος εκεί κάτω. Αυτά έχουμε συντρόφους εμείς. Την ημέρα τα δέντρα και το βράδυ τ' αστέρια που μας φέγγουν για τη βοσκή» (Παπαντωνίου, 2017: 50).

«Σήμερα είναι Κυριακή. Κάτι ξεχωριστό έχει τούτο το πρωί. Τα παιδιά είναι ξαπλωμένα στους ίσκιους· είναι σαν ξεχασμένα κάτω από τα δέντρα· ξεκουράζονται.

Πεύκο, ευλογημένο πεύκο!

Από τις χαραμάδες των κλαδιών του βλέπουν τον ουρανό. Τα κλαδιά του σκίζονται σε πολλά κλαδιά μικρότερα· κι αυτά πάλι σε άλλα μικρά μικρά παρακλάδια, που μοιάζουν με αμέτρητα ψιλά σκοινιά, κομποδεμένα σαν τα δίχτυα.

Τα φύλλα του, που είναι σαν βελόνες, γίνονται κρόσσια κι εκεί μέσα παίζει ο αέρας κι ο γαλάζιος ουρανός.

Σαλεύει το πεύκο κι η άκρη του ίσκιου του σαλεύει μαζί. Φυσάει σαν μακρινή θάλασσα. Να μπορούσαν ν' ακούνε ξαπλωμένοι ώρες πολλές αυτό το νανούρισμα!

Μόνο η μάνα τους θα τους έλεγε τόσο καλό τραγούδι, όταν τα είχε στην κούνια.

Δεν είπε η βοσκοπούλα, την άλλη φορά, πως τα δέντρα έχουν χάδι και χαϊδεύουν; Όλα τα παιδιά νιώθουν αυτό το χάδι.

Πεύκο ευλογημένο!» (Παπαντωνίου, 2017: 88).

4.2 Τα επαγγέλματα του δάσους

Το δάσος πέρα από τα πλούσια αγαθά και τα οφέλη που προσφέρει στη ζωή μας, προσφέρει και θέσεις εργασίας, καθώς πολλά επαγγέλματα βασίζονται σε αυτό, αποτελεί έτσι έναν παράγοντα που συμβάλλει στην κοινωνική ισορροπία κάθε χώρας (Παπασταύρου, 1993).

Οι ήρωες της ιστορίας, κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο βουνό, συναντούν χαρακτήρες που ασκούν επαγγέλματα άμεσα συνδεδεμένα με το δάσος και τα παράγωγά του. Το επάγγελμα του λοτόμου, του εργολάβου ξυλείας, του δασάρχη, των κτηνοτρόφων, του κορφολόγου, εξαρτώνται άμεσα από το δάσος. Μέσα από το κείμενο προβάλλεται το αντικείμενο εργασίας του κάθε επαγγέλματος, οι αρμοδιότητες, οι ευθύνες, οι δυσκολίες του, αλλά και η σπουδαιότητά του για την κοινότητα και το κοινό όφελος και στην παρούσα περίπτωση για την επιβίωση των παιδιών στο βουνό. Επίσης, μαθαίνουν πως για να ασκήσει κάποιος αυτά τα επαγγέλματα πρέπει να συγκροτείται από αίσθημα υπευθυνότητας και σεβασμού προς το δάσος και τη φύση.

Μέσα στην ιστορία προβάλλονται και άλλα επαγγέλματα τα οποία μπορεί να μην συνδέονται άμεσα με το βουνό αλλά είναι απαραίτητα για τη ζωή στο βουνό. Τα περισσότερα από αυτά ανήκουν στα παραδοσιακά επαγγέλματα όπως ο αγωγιάτης, ο γανωτής, ο μπαλωματής, ο κουδουνάς, τα οποία με την πάροδο των χρόνων και σε συνδυασμό με την εξέλιξη της τεχνολογίας έχουν πλέον χαθεί ή έχουν αντικατασταθεί από μηχανές. Τα παιδιά που ζουν σε μεγάλα αστικά κέντρα ή δεν είναι τόσο εξοικειωμένα με το δάσος και το βουνό είναι αναμενόμενο να μην γνωρίζουν την ύπαρξη αυτών των επαγγελμάτων και πιο ακριβώς είναι το έργο τους. Διαβάζοντας *Τα ψηλά βουνά* μαθαίνουν και για αυτά τα επαγγέλματα και γνωρίζουν την λαογραφία της ελληνικής επαρχίας.

ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ ΞΥΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΥΛΟΤΟΜΟΣ

Το πρώτο επάγγελμα του δάσους που αναφέρεται από τον συγγραφέα είναι ο εργολάβος ξυλείας, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την ξυλεία που έπαιρναν από το δάσος και επέβλεπε τους υλοτόμους. *«Ο πατέρας του, ο κυρ- Στέφανος, ήταν εργολάβος ξυλείας στο δάσος που τους είπε ο δάσκαλος να πάνε, στο Χλωρό»* (Παπαντωνίου, 2017: 13). Μαζί με τον επάγγελμα του εργολάβου ξυλείας αναφέρεται το επάγγελμα των υλοτόμων, οι οποίοι έκοβαν την απαραίτητη ξυλεία που προμηθεύονταν από το δάσος *«Είχε πολλούς λοτόμους εκεί»* (Παπαντωνίου, 2017: 13). Ο εργολάβος ξυλείας που συναντάται στο κείμενο ήταν ο πατέρας ενός από τα παιδιά που πήγαν κατασκίνωση στο βουνό, του Αντρέα. Οι υλοτόμοι συνέδραμαν καθώς έφτιαξαν τις

καλύβες στις οποίες έμειναν τα παιδιά. *«Τον παρακάλεσε λοιπόν ο Αντρέας να δώσει χάρισμα την ξυλεία για τις καλύβες που χρειάζονταν τα παιδιά. Και για να πετύχει, ακολούθησε μια μέρα τον πατέρα του στο δάσος, όπου είχε πάει να επιβλέψει την εργασία. Σε δυο μέρες οι λοτόμοι έστησαν οχτώ καλύβες. Οχτώ γερές και χαριτωμένες καλύβες· ένα χωριουδάκι. Η κατοικία ετοιμάστηκε»* (Παπαντωνίου, 2017: 13).

ΒΛΑΧΟΙ

Συχνή αναφορά στους Βλάχους καταγράφεται μέσα στο κείμενο. Πρόκειται για μια πληθυσμιακή ομάδα με νομαδική κτηνοτροφική ζωή (Δρούκας, Μπέζας, 2004). Οι επικρατέστερες απόψεις για την καταγωγή των Βλάχων που προκύπτουν από μελέτες είναι οι ακόλουθες: α) ότι προέρχονται από Ρωμαίους κτηνοτρόφους και στρατιωτικούς αποίκους των οποίων η ανταμοιβή ήταν εκτάσεις γης, β) ότι είναι Δακορουμάνοι απόγονοι, γ) ότι προέρχονται από τους Βησσούς, έναν αρχαίο θρακικό λαό και δ) πρόκειται για γηγενείς Έλληνες γλωσσικά εκλατινισμένους από τους Ρωμαίους που είχαν το ρόλο οροφυλάκων της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Σχετικά με την ετυμολογία της λέξης έχουν διατυπωθεί αρκετές απόψεις. Οι επικρατέστερες είναι ότι η λέξη προήλθε από την σλαβική λέξη vlah και από τη γερμανική λέξη walchen που σημαίνουν ξένος αλλά λατινόφωνος. Άλλη άποψη είναι πως εξελίχθηκε από τη λατινική λέξη villicus που αντιστοιχεί στον αγρότη⁷.

Σύμφωνα με τον Κουκούδη, το 1840 μετά την καταστροφή του Μπιτισικόπουλου, ενός μεγάλου Αρβανιτοβλάχικου χωριού στα Ιωάννινα, οι κάτοικοί του με σκοπό την αναζήτηση ενός ασφαλέστερου τόπου εγκατέλειψαν το χωριό τους και διασκορπίστηκαν στα βουνά της Ευρυτανίας, των Αγράφων και των ευρύτερων περιοχών. Η διασπορά τους είχε ως αποτέλεσμα τον σχηματισμό επτά βλάχικων οικισμών. Ο πληθυσμός των Βλάχων ήταν περίπου 2.500 και στα μέρη που εγκαταστάθηκαν διατήρησαν τον τρόπο ζωής τους και τις κτηνοτροφικές τους ασχολίες. Με περισσότερα από 100.000 πρόβατα που διέθεταν αποτελούσαν σημαντική πηγή φόρων για το Ελληνικό δημόσιο εκείνη την εποχή (Κουκούδης, 2001).

Το μυθιστόρημα *Τα ψηλά βουνά* διαδραματίζεται στα βουνά της Ευρυτανίας στα οποία όπως προαναφέρθηκε είχαν μετοικήσει οι Βλάχοι. Εκεί λοιπόν, βόσκουν τα κοπάδια τους και η ζωή τους ακολουθεί τις ανάγκες των ζώων τους, καθώς μεταφέρονται ανάλογα με το που υπάρχει τροφή για τα ζωντανά τους *«...οι βλάχοι θα πήγαιναν στα Τρίκορφα, καθώς το λένε κείνο το βουνό, για να βοσκήσουν τα κοπάδια τους· γιατί φέτος βγήκε πολύ χορτάρι σε κείνο το μέρος»*

⁷ Σύμφωνα με στοιχεία που ανακτήθηκαν από την ιστοσελίδα : <https://www.vlahoi.net/historical-elements>

(Παπαντωνίου, 2017: 14). Η αναφορά που γίνεται στους Βλάχους είναι συχνή καθώς από αυτούς τα παιδιά προμηθεύονταν κρέας και γάλα κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο βουνό «*από τους βλάχους προπάντων τρέφονται*» (Παπαντωνίου, 2017: 62). Πέρα όμως από τις υλικές ανάγκες που τους καλύπτουν οι Βλάχοι, βλέπουμε ότι οι ήρωες γνωρίζουν του Βλάχους και τις συνήθειές του, αναπτύσσουν φιλίες μαζί τους, με το γέρο-Θανάση τον τσέλιγκα και με τα εγγόνια του ιδιαίτερα με τον Λάμπρο, το νεαρό βλαχόπουλο που βόσκει τα κοπάδια, του οποίου άλλαξαν τη ζωή χωρίς να το περιμένουν και με την Αφρόδω, τη νεαρή βλαχοπούλα που ασχολείται με το νοικοκυριό. Πέρα από την καθημερινότητα μοιράζονται και συμμετέχουν σε σημαντικές για αυτούς εκδηλώσεις, όπως το γάμο της Αφρόδως, κι έτσι συνδέονται μαζί τους.

ΤΣΕΛΙΓΚΑΣ

Ο τσέλιγκας είναι αυτός που έχει στην κατοχή του πολλά αιγοπρόβατα, συνήθως πάνω από πεντακόσια, και είναι ο επικεφαλής του τσελιγκαίου. Είναι ο αρχηγός της στάνης και από αυτόν εξαρτάται η φήμη του τσελιγκαίου. Ο ίδιος είναι αρμόδιος για τις οικονομικές συναλλαγές, για τις δημόσιες σχέσεις και παίρνει σημαντικές αποφάσεις όπως σε ποιο μέρος θα μεταφερθούν για να βοσκήσουν τα κοπάδια. Ο τσέλιγκας είναι άτομο με κύρος και πείρα και το σέβεται η κτηνοτροφική κοινότητα. Στην ιστορία μας συναντάμε γέρο – Θανάση τον τσέλιγκα που είναι αρχηγός των Βλάχων και παππούς του Λάμπρου και της Αφρόδως με τους οποίους οι ήρωές μας αναπτύσσουν φιλία. Τα παιδιά προμηθεύονται κρέας και γάλα από τον τσέλιγκα «*Μη σας νοιάζει, παιδιά*», λέει ο Δήμος, «*κι από αύριο θα έχουμε κρέας να τρώμε. Είδαμε τον τσέλιγκα!*». *Τους διηγήθηκε πως είδαν την Αφρόδω με τον Λάμπρο και πως ο παππούς των , ο γεροτσέλιγκας, τους είπε να στέλνουν ν' αγοράζουν όσο κρέας τους χρειαστεί, ακόμη και γάλα*» (Παπαντωνίου, 2017: 51).

ΤΣΟΠΑΝΗΣ

Ο τσοπάνης είναι αυτός που φυλάει ένα κοπάδι αιγοπροβάτων, το πηγαίνει για βοσκή και είναι υπεύθυνος για αυτό. Η δουλειά αυτή χρειάζεται γρηγοράδα, επαγρύπνηση και αντοχή καθώς τα ζώα αυτά κινούνται γρήγορα και άτακτα και μπορεί να σκαρφαλώσουν σε δύσβατα μέρη ή να ξεφύγουν από το υπόλοιπο κοπάδι. Στην ιστορία μας γνωρίζουμε τον Λάμπρο τον νεαρό τσοπάνη με τον οποίο οι ήρωες γίνονται φίλοι, τον θαυμάζουν για τις ικανότητές του σε αυτή τη δουλειά, παρά το νεαρό της ηλικίας του, και στη συνέχεια τον βοηθούν να μάθει ανάγνωση και γραφή. «*Μα τι μικρός τσοπάνης που οδηγεί τόσο μεγάλο κοπάδι; Να 'ναι ο*

Λάμπρος; Αυτός είναι. [...] Το κοπάδι εκείνη την ώρα είχε σκορπίσει κι έβοσκε. Από θυμάρι, αγκάθι, χορτάρι και κλαράκι κάτι μισοδάγκαναν τα γίδια. Ο Λάμπρος φώναζε «τσεπ, τσεπ! τσεπ!» πετούσε πέτρες και τα συμμαζεύε. [...] Εύκολο είναι να ορίζεις διακόσια γίδια; Μόνο το πετροβόλημα που κάνει ο Λάμπρος δώθε – κείθε, η φωνή, το σφύριγμα, το τρέξιμο για να συμμαζεύει τόσο άταχτα ζωντανά, θα κούραζε κι ένα μεγάλο. Έπειτα ο Λάμπρος περπατεί τη νύχτα στις ερημιές» (Παπαντωνίου, 2017: 79-80).

ΔΑΣΑΡΧΗΣ

Ο δασάρχης είναι ο επικεφαλής του δασαρχείου. Το δασαρχείο είναι η δημόσια υπηρεσία που έχει υπό την ευθύνη της την προστασία των δασικών περιοχών και στελεχώνεται από δασοφύλακες. Ο δασάρχης είναι εκείνος που δίνει άδεια στους λοτόμους και τους υποδεικνύει ποια δέντρα έχουν γεράσει και μπορούν να τα κόψουν, είναι επίσης, υπεύθυνος για τη φύτευση νέων δέντρων που θα αντικαταστήσουν αυτά που κόβονται *«Οι λοτόμοι κόβουν μόνο τα δέντρα που τους λέμε εμείς να κόψουν. Τα δέντρα αυτά είναι σαράντα, πενήντα κι εβδομήντα χρονών το καθένα. Γέρασαν δηλαδή κι ήρθε η ώρα τους να δώσουν ζυλεία για να βγούνε στη θέση τους άλλα μικρά, που πάλι θα μεγαλώσουν σαν αυτά. Κοντά σε εκείνο που κόπηκε, βοηθούμε άλλο δέντρο να μεγαλώσει, κι αν δεν φύτρωσε μόνο του, το φυτεύουμε εμείς»* (Παπαντωνίου, 2017: 171). Ακόμα, ο δασάρχης δίνει άδεια στον ρετσινά, ο οποίος παίρνει το ρετσίνι από τα πεύκα με προσοχή και φροντίζοντας να μην τα πληγώσει *«Ρώτησαν τότε τα παιδιά κι έμαθαν πως αυτός ο ρετσινάς έχει την άδεια του δασάρχη να μαζεύει το ρετσίνι»* (Παπαντωνίου, 2017: 174). Στο βιβλίο γνωρίζουμε τον δασάρχη ο οποίος επισκέπτεται την κοινότητα των παιδιών στο βουνό και τους απονέμει το μετάλλιο της δασικής προστασίας. Ο δασάρχης ενδιαφέρεται να μάθει για τη διαβίωση των παιδιών στο βουνό. Περνάει χρόνο μαζί τους, τους δείχνει και τους μαθαίνει πολλά πράγματα για το βουνό όπως για το χείμαρρο και τη δύναμή του, τους μαθαίνει από πού έρχεται το νερό, πώς γίνεται το κάρβουνο, πώς λειτουργεί το νεροπρίονο, πόσα πράγματα μας δίνει το δάσος.

ΔΑΣΟΦΥΛΑΚΑΣ

Ο δασοφύλακας ή αλλιώς δασονόμος είναι ο υπεύθυνος για την φύλαξη και την προστασία των δασών και των εκτάσεων που ανήκουν σε δασικές περιοχές, από διάφορες κακοπροαίρετες ενέργειες που έχουν ως σκοπό να βλάψουν ή να καταστρέψουν την χλωρίδα και την πανίδα των τόπων που είναι αρμόδιοι. Τα διοικητικά και εποπτικά τους καθήκοντα αποβλέπουν στην αποτροπή παραβάσεων στις δασικές περιοχές όπως είναι η παράνομη βοσκή,

η παράνομη υλοτόμηση, το κυνήγι σε μη αδειοδοτημένη περίοδο του χρόνου, στην προφύλαξη από κακόβουλες πράξεις όπως είναι ο εσκεμμένος εμπρησμός των δασών αλλά και στον γενικότερο έλεγχο και την φροντίδα αυτών των τόπων ⁸.

Στην ιστορία μας οι ήρωες αναζητούν τους δασοφύλακες για να τους ενημερώσουν ότι κάποιιοι, οι Πουρναρίτες, καταστρέφουν τα δέντρα κάνοντας παράνομη υλοτόμηση και γδέρνουν τα δέντρα για να πάρουν κρυφά το ρετσίι. Στο Χλωρό πληροφορούμαστε ότι υπάρχουν δύο δασοφύλακες που ο ένας επιβλέπει τους λοτόμους και ο άλλος πρέπει να φυλάξει ολόκληρο δάσος. Μόνο δύο δασοφύλακες για ολόκληρο δάσος δεν επαρκούν για έγκαιρη κάλυψη και φύλαξη όλων των περιοχών, λόγω της μεγάλης έκτασης και των δύσβατων δρόμων. Έτσι λοιπόν τα παιδιά αποφασίζουν να αναλάβουν δράση για την προστασία του δάσους αναλαμβάνοντας ρόλους δασοφύλακα και συνδράμοντας στο έργο τους *«Τους είπαν πως υπάρχουν δύο δασοφύλακες. Μα το δάσος είναι τόσο μεγάλο που δεν μπορούν να βρίσκονται παντού αυτοί οι δύο. Θέλουν ώρες να το περάσουν. Έπειτα ένας από αυτούς πρέπει να βρίσκεται στους λοτόμους, μην τύχει και κόψουν δέντρα που δεν επιτρέπεται να κοπούν. Μένει ένας δασοφύλακας κι αυτός πρέπει να φυλάξει όλο το δάσος. «Και τι, από τον δασοφύλακα πρέπει να τα περιμένουμε όλα;» είπε ο μπάμπια- Κώστας. «Εμείς τι είμαστε; Καθένας που περνάει από εδώ μέσα, πρέπει να φυλάξει το δάσος. Κάθε άνθρωπος, όπου βρίσκεται, πρέπει να το προστατεύσει, όπως μπορεί» (Παπαντωνίου, 2017: 99). Βοηθούν τους δασοφύλακες, μοιράζουν βάρδιες και επαγρυπνούν έτσι ώστε σε περίπτωση που αντιληφθούν κάποια παράνομη κίνηση να ειδοποιήσουν αμέσως τους δασοφύλακες. *«Αν εμείς τα παιδιά χρειαζόμαστε»*, είπε ο Αντρέας, *«είμαστε εδώ. Έχουμε τη σφυρίχτρα μας, το ραβδί μας και το σακούλι μας. Μπορούμε να πάμε στο Μικρό Χωριό και στην Πέτρα και στους λοτόμους»*.*

-*«Αυτό θα είναι μια καλή δουλειά»*, είπε ο δασοφύλακας.

- *«Και βάρδια θα φυλάζουμε»*, είπε ο Αντρέας. *«Μη μας βλέπεις μικρούς, είμαστε εικοσιέξι»*. [...] *Τους πήρε και τους πήγε σ' ένα μέρος με πυκνά δέντρα. Εκεί τους όρισε πώς θα φυλάζουν τη νύχτα και τι θα κάμουν, αν τύχει κι ακούσουν τσεκούρι στα δέντρα»* (Παπαντωνίου, 2017: 103- 104). Μεταφέρουν έτσι το μήνυμα πως η προστασία του δάσους είναι ευθύνη όλων μας και πως όσο βρισκόμαστε στο δάσος και όπως μπορεί ο καθένας πρέπει να το φυλάμε και να το προστατεύουμε. *«Όταν βρίσκονται γενναία παιδιά σαν εσάς, ένα δάσος γίνεται αιώνιο. Κι οι άνθρωποι ζουν καλύτερα τη ζωή τους»* (Παπαντωνίου, 2017: 105).

⁸«Δασοφύλακας - Ειδικός Δασικής Προστασίας». <http://edujob.gr/node/196> | Συμβουλευτική - Επαγγελματικός Προσανατολισμός, Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2022.

ΚΟΡΦΟΛΟΓΟΣ

Το επάγγελμα του κορφολόγου ήταν άμεσα συνδεδεμένο με το βουνό και τα αγαθά που δίνει. Ο κορφολόγος μάζευε μυρωδικά, χορταρικά και βότανα που φυτρώνουν στο βουνό, όπως ρίγανη, τσάι, κάπαρη, ελατόπισσα, αλλά και σπάνια είδη βοτάνων και τα πουλούσε στις πόλεις ως πλανόδιοςπραματευτής. Τα βότανα πωλούνταν σε φαρμακεία αλλά και σε σπίτια και χρησιμοποιούνταν όχι μόνο στη μαγειρική αλλά αποτελούσαν σε πολλές περιπτώσεις φαρμακευτική λύση. *«Ο Φάνης θυμήθηκε ένανπραματευτή που τον είχαν ξεχάσει. Πουλεί τα βότανα, τη ρίγανη και τα χορταρικά ` τον λένε Κορφολόγο και φωνάζει: Κάπαρη, καλή καπ...!»* (Παπαντωνίου, 2017: 17). *«Είναι εκείνος που γυρίζει κάτω στην πόλη και πουλεί ρίγανη, κάπαρη, βότανα κι ελατόπισσα. Είτε από την ταραχή τους είτε από το λίγο το φως, τα παιδιά δεν είχαν γνωρίσει αμέσως τον καημένο τον Κώστα τον Κορφολόγο!»* (Παπαντωνίου, 2017: 94). *«Είκοσι πέντε χρόνια ζει από το δάσος χωρίς να το βλάψει ο μπαρμπα- Κώστας. Έγινε κορφολόγος. Μαζεύει και πουλεί ρίγανη, λεβάντα, θυμάρια και βότανα σπάνια για τα φαρμακεία και για τα σπίτια. Όταν περνά από την πόλη, τι ευωδία που χύνει το σακί του.»* (Παπαντωνίου, 2017: 100).

ΡΗΤΙΝΟΣΥΛΛΕΚΤΗΣ

Ο ρητινοσυλλέκτης, ή ρετσίνας όπως αναφέρεται στο βιβλίο, είναι εκείνοι που μαζεύουν από τα δέντρα τη ρητίνη, δηλαδή το ρετσίνι. Η ρητινοσυλλογή στη χώρα μας ρυθμίζεται σύμφωνα με τον νόμο και απαιτείται άδεια για την ενέργεια αυτή. Για την συγκομιδή της ρητίνης ακολουθείται συγκεκριμένη μέθοδος, η μέθοδος της αποφλοιώσης κατά την οποία χρησιμοποιείται η ανατομία του ξύλου προκαλώντας ερεθισμό και άνοιγμα των ρητινοφόρων αγωγών του ξύλου και ψεκασμό με πάστα θειικού οξέος. Με ειδικά εργαλεία ορίζεται το σημείο ρητίνευσης και στη συνέχεια τοποθετούνται μεταλλικοί οδηγοί που καταλήγουν σε δοχεία που στερεώνονται στη βάση του σημείου ρητίνευσης και στα οποία σταλάζει η ρητίνη. Η συγκομιδή ρητίνης ξεκινά τον Μάρτιο και διαρκεί μέχρι τον Νοέμβριο. Η ρητίνευση δεν συμβάλλει αρνητικά στην ποιότητα του ξύλου το οποίο εξακολουθεί να είναι κατάλληλο για διάφορες χρήσεις, όπως πριστή ξυλεία, χαρτοπολτός, μέχρι το τέλος της διαδικασίας που το δέντρο υλοτομείται⁹.

Οι ρητινοσυλλέκτες εργάζονται κατά τους θερινούς μήνες, εποχή υψηλής επικινδυνότητας για δασικές πυρκαγιές, και ταυτόχρονα αποτελούν τους άμισθους προστάτες

⁹ Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, <https://ypen.gov.gr/perivallon/dasi/diacheirisi-dason/ritinokalliergeia/>

του δάσους. Φυλάνε το προϊόν που συλλέγουν από τα δέντρα και κατ' επέκταση φυλάνε το δάσος που τους δίνει αυτό το προϊόν. Συνεισφέρουν στην προστασία του δάσους από πυρκαγιά, γιατί πραγματοποιούν διάνοιξη μονοπατιών και καθαρισμό ανάμεσα στα δέντρα, επίσης, σε περίπτωση που αντιληφθούν πυρκαγιά επεμβαίνουν έγκαιρα στην κατάσβεση αποτρέποντας την εξάπλωσή της. Με το επάγγελμά τους οι ρητινοσυλλέκτες συμβάλλουν στην προστασία των δασών.

Στο βιβλίο παρουσιάζεται ο ρετσινάς ο οποίος μαζεύει το ρετσίνι από τα πεύκα. Για την συγκομιδή του ρετσινιού όπως αναφέρεται απαιτείται άδεια από τον δασάρχη της περιοχής. Χωρίς την απαραίτητη άδεια η ενέργεια αυτή θεωρείται παράνομη. Στο βιβλίο συναντάμε τον ρετσινά ο οποίος εργάζεται νόμιμα έχοντας λάβει άδεια από τον δασάρχη *«Ρώτησαν τότε τα παιδιά κι έμαθαν πως αυτός ο ρετσινάς έχει την άδεια του δασάρχη να μαζεύει το ρετσίνι»* (Παπαντωνίου, 2017: 174) και μεταχειρίζεται τα πεύκα με γνώση, σεβασμό και προσοχή ώστε να μην τα πληγώσει συλλέγοντας το ρετσίνι *«Όταν πλησίασαν, είδαν αλήθεια με τι μεγάλη προσοχή χάραζε τ' αγαπημένα πεύκα για να σταλάζει το ρετσίνι τους, χωρίς να πάθουν τίποτα. Τους έκανε σιγά σιγά μια πολύ στενή χαραματιά. Ήξερε πως και τα δέντρα πονούν...»* (Παπαντωνίου, 2017: 174). Συναντάμε ωστόσο και αυτούς που μαζεύουν παράνομα το ρετσίνι από τα πεύκα όπως θα αναφερθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

ΚΑΡΒΟΥΝΙΑΡΗΔΕΣ

Καρβουνιάρηδες ονομάζονταν οι παραγωγοί ξυλανθράκων ήταν, δηλαδή, οι τεχνίτες που έφτιαχναν τα κάρβουνα. Η παραγωγή γινόταν σε υπαίθρια καμίνια. Οι καρβουνιαραίοι αρχικά μάζευαν ξύλα από τα βουνά και τους αγρούς και στη συνέχεια τα έκοβαν σε μικρότερα κομμάτια. Για να φτιάξουν σιγά - σιγά το καμίνι, έβαζαν τα ξύλα περιμετρικά στο χώμα. Πρώτα έβαζαν τα πιο μικρά και από πάνω έβαζαν τα πιο χοντρά ξύλα. Τα τοποθετούσαν στοιβάζοντάς τα το ένα πάνω στο άλλο, για να πάρουν το σχήμα ενός χωνιού. Αυτό το «χωνί» από ξύλα, στη μέση είχε κενό από πάνω μέχρι κάτω, για να διευκολύνει τη φωτιά. Στη συνέχεια κάλυπταν το σωρό με βρεγμένες πευκοβελόνες, καθώς είναι ιδιαίτερα εύφλεκτες και πάνω από τις πευκοβελόνες έριχναν κοσκινισμένο χώμα το οποίο και έβρεχαν με νερό τόσο, ώστε να ρίξουν ακόμα ένα στρώμα χώματος και να κολλήσει. Το καμίνι ήταν πλέον έτοιμο για καύση. Η φωτιά ξεκινούσε πάντα από πάνω και το κενό υποβοηθούσε τη σταδιακή εξάπλωσή της προς τα κάτω. Ήταν πολύ σημαντικό να γίνεται συνεχώς ενίσχυση του καμινιού με ξύλα για να διατηρείται η σταθερότητα και η ισορροπία στο εσωτερικό του, διότι χωρίς φροντίδα κατέρρεε. Η καύση ήταν αργή και απαιτούσε διαρκή επιτήρηση. Η διάρκεια της καύσης ήταν ανάλογη με την ποσότητα

των ξύλων. Ο καπνός που έβγαινε κατά τη διάρκεια της καύσης από την κορυφή του σωρού ήταν σκούρος, ενώ όταν είχε ολοκληρωθεί η καύση έπαιρνε το χρώμα του ουρανού. Τότε αφαιρούσαν σιγά - σιγά με φτυάρια το χρώμα και στη συνέχεια έπαιρναν τα κάρβουνα¹⁰. Σήμερα υπάρχουν ελάχιστοι καρβουνιάρηδες.

Οι ήρωες μαθαίνουν από τον δασάρχη για τη δουλειά που κάνουν οι καρβουνιάρηδες. *«Τους είπε πως για να κάμουν τα κάρβουνα ρίχνουν πολλά ξύλα σ' ένα μεγάλο καμίνι. Σκεπάζουν το καμίνι με χώμα, αλλά τόσο καλά, ώστε να μην μπαίνει αέρας από πουθενά. Ύστερα, από μια τρύπα που έχουν αφήσει επίτηδες, βάζουν φωτιά στα χωμένα ξύλα. Το καμίνι σκεπασμένο καίει σιγά και λίγο λίγο με τη σιγαλή φωτιά τα ξύλα γίνονται κάρβουνα»* (Παπαντωνίου, 2017: 179).

ΑΓΩΓΙΑΤΗΣ

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στο επάγγελμα του αγωγιάτη, ο οποίος με τα ζώα του, μουλάρια ή άλογα, μετέφερε ανθρώπους και φορτία έναντι κομίστρου. Την εποχή που εξελίσσεται το μυθιστόρημα και μέχρι το 1930 δεν υπήρχαν μέσα μεταφοράς στην Ελλάδα, ενώ παράλληλα η απουσία δρόμων καθιστούσε δυσχερή την διακίνηση προϊόντων και την μετακίνηση ανθρώπων. Οι μεταφορές γίνονταν από τους αγωγιάτες με ζώα. Οι αγωγιάτες φόρτωναν τα προϊόντα σε κοφίνια, σακιά, τσουβάλια και τα έδεναν με σχοινιά στα δεξιά και αριστερά στα πλαϊνά του ζώου για να έχει ισορροπία. Σύμφωνα με τον Σαρησάββα (2000: 25), για να διανύσουν μια απόσταση 50 χιλιομέτρων εκείνη την εποχή απαιτούνταν 9- 10 ώρες, διότι πέρα από το γεγονός ότι δεν υπήρχαν δρόμοι, πραγματοποιούσαν συχνές στάσεις για να ξεποστάσουν τα ζώα αλλά και ο αγωγιάτης, ο οποίος συνήθως ακολουθούσε πεζός για να μην επιβαρύνει με το βάρος του τα ζώα. Για να αναπαυθούν για λίγο τα ζώα, τα ξεφόρτωναν από τα δέματά τους κι έτριβαν το σώμα τους με άχυρο για να τραβήξει τον ιδρώτα. Στη συνέχεια γέμιζαν με τροφή τον τορβά που ήταν κρεμασμένος στο στόμα τους. Όταν είχαν αρκετά πράγματα να μεταφέρουν τότε επιστρατεύονταν περισσότερα ζώα και πολλές φορές για να “κόψουν” δρόμο έδεναν το ένα ζώο πίσω απ' το άλλο με σχοινί και ακολουθούσαν μικρά και δύσβατα μονοπάτια. Η αμοιβή του αγωγιάτη ήταν ικανοποιητική, ωστόσο, απαιτούσε σωματική δύναμη και αντοχή.

Στην αρχή του έργου γίνεται αναφορά στο επάγγελμα του αγωγιάτη, καθώς χωρίς τη σημαντική συνδρομή τους η μετακίνηση των ηρώων στο βουνό δεν θα είχε επιτευχθεί. Για τη μεταφορά των παιδιών στο βουνό επιστρατεύτηκαν τρεις αγωγιάτες οι οποίοι με τα μουλάρια

¹⁰ https://traditional-professions.aegean.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=23:2015-01-17-15-37-10&catid=9&lang=el-GR&Itemid=104, Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου 2022.

τους μετέφεραν τα παιδιά και τα πράγματά τους. *«Τα δεκαπέντε πήγαιναν πεζή. Τα δέκα καβάλα στα φορτωμένα μουλάρια, που τα οδηγούν τρεις αγωγιάτες»* (Παπαντωνίου, 2017: 16).

ΓΑΝΩΤΗΣ

Ο γανωτής ήταν πλανόδιος τεχνίτης που αναλάμβανε το στίλβωμα των χάλκινων οικιακών σκευών. Το νοικοκυριό τα παλιά χρόνια απαρτιζόταν ως επί το πλείστον από χάλκινα μαγειρικά σκεύη, τα οποία μετά από πολλές χρήσεις οξειδώνονταν και αυτό τα καθιστούσε επιβλαβή για την υγεία. Κατά τη διαδικασία του γανώματος, σύμφωνα με τον Σαρησάββα, η επιφάνεια των σκευών βαφόταν με ένα ειδικό μέταλλο, το καλά ή αλλιώς κασσίτερο, το οποίο τα προστάτευε από την οξείδωση. Οι γανωτήδες λοιπόν, περνούσαν από τις γειτονιές και τα χωριά και με δυνατή φωνή καλούσαν τις νοικοκυρές να τους φέρουν τα χάλκινα σκεύη που χρειάζονταν γάνωμα. Αφού μάζευαν στο τσουβάλι τους τα σκεύη, τα έπαιρναν μαζί τους για να πραγματοποιήσουν την επεξεργασία του γανώματος και τα επέστρεφαν μετά από μια- δυο μέρες έτοιμα και γανωμένα. Κάποιοι γανωτήδες μετέφεραν μαζί τους τα σχετικά σύνεργα και παρείχαν τις υπηρεσίες τους επί τόπου (Σαρησάββας, 2000).

«Τέτοιους πλανόδιους γανωτήδες συνάντησα τυχαία στο ορεινό Μικρό Χωριό του Ν. Ευρυτανίας. Αφού συγκέντρωσαν τα χαλκώματα απ' τα γύρω χωριά, βρήκαν σκιά στην άκρη κάποιου δρόμου, άναψαν μια πρόχειρη φωτιά, την πύρωσαν με τη φουσούνα που, όπως μου είπαν, είναι σπάνια, γιατί είναι σιδερένια και πολύ παλιά, και άρχισαν τη διαδικασία του γανώματος με τον παλιό παραδοσιακό τρόπο.[...]» (Σαρησάββας, 2000: 48).

Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* γίνεται αναφορά στους γανωτήδες. Τα παιδιά ανηφορίζοντας προς το βουνό έτσι όπως είναι έτοιμα κι εξοπλισμένα να ζήσουν μόνα τους στο δάσος, θυμούνται και μιμούνται πλανόδιους μαστόρους και πραματευτάδες που έχουν συναντήσει. Έτσι λοιπόν ένα από τα παιδιά, ο Δημητράκης μιμείται τον γανωτή. *«Ο Δημητράκης κάνει τον γανωματή και φωνάζει: “Χαλκώματα να γανώω...”* (Παπαντωνίου, 2017: 17). Έτσι λοιπόν οι ήρωες με αυτό τον κωμικό τρόπο αρχίζουν να ενσαρκώνουν επαγγέλματα που έχουν συναντήσει και μιμούνται τον κόσμο των ενηλίκων, καθώς σε λίγη ώρα θα πρέπει και οι ίδιοι να υιοθετήσουν κάποια στοιχεία της ζωής των ενηλίκων και να ζήσουν μόνοι τους και υπεύθυνοι για τον εαυτό τους και την ομάδα.

ΤΡΟΧΙΣΤΗΣ- ΑΚΟΝΙΣΤΗΣ

Η δουλειά του τροχιστή ή αλλιώς ακονιστή ήταν να ακονίζει ψαλίδια, μαχαίρια και τσεκούρια. Το κύριο εργαλείο του, σύμφωνα με τον Σαρησάββα, ήταν το ακόνι, ένας ποδοκίνητος τροχός ο οποίος ήταν φτιαγμένος από λεία και σκληρή πέτρα, τη σμυριδόπετρα Νάξου. Ο τροχός είχε διάμετρο περίπου 30 εκατοστά, στηριζόταν πάνω σε μια ξύλινη βάση της οποίας το ύψος ήταν ένα μέτρο και συνδεόταν με το πετάλι με ένα λουρί. Έτσι όταν ο τροχιστής πατούσε το πετάλι αυτό μετέδιδε την περιστροφή στον τροχό. Ο ακονιστής ακουμπούσε τα ψαλίδια, τα μαχαίρια και τα τσεκούρια με την σωστή κλίση πάνω στον τροχό και έτσι όπως αυτός γύριζε, τρόχιζε τις λάμες τους. Από την τριβή πετάγονταν σπίθες, γι' αυτό το λόγο συχνά ο ακονιστής έριχνε νερό στον τροχό για μείωση της θερμοκρασίας του και καλύτερη λειτουργία. Ο ακονιστής περνούσε από τις γειτονιές και με τη φωνή του καλούσε τις νοικοκυρές να του δώσουν ψαλίδια, μαχαίρια και άλλα αιχμηρά σκεύη για να τα ακονίσει (Σαρησάββας, 2000).

Την αναφορά στο επάγγελμα του τροχιστή τη συναντάμε στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* όταν τα παιδιά έχουν πάρει το δρόμο για το βουνό και ετοιμάζονται να κατασκηνώσουν σε αυτό. Τα παιδιά μιμούνται διάφορα επαγγέλματα, ένα από αυτά είναι το επάγγελμα του τροχιστή. «*Ο Γιώργος πάλι παραστένει τον τροχιστή: Μαχαίρια, ψαλίδια, σουγιάδες, για ακόοο...νισμα.*» (Παπαντωνίου, 2017: 17).

ΜΥΛΩΝΑΣ

Ο μυλωνάς ήταν αυτός που άλεθε στο μύλο τα σιτηρά από τα οποία παραγόταν το αλεύρι. Σύμφωνα με τον Σαρησάββα, οι πελάτες πήγαιναν το σιτάρι τους στον μυλωνά κι εκείνος αφού το ζύγιζε, κρατούσε για αμοιβή το μέρος που είχαν συμφωνήσει, περίπου 5-12%, ποσοστό που διαμορφωνόταν ανάλογα με την εποχή. Ο μύλος, που ήταν και τόπος κατοικίας του, ήταν ένα ορθογώνιο πλίνθινο κτίσμα στο οποίο υπήρχε όλος ο απαραίτητος εξοπλισμός και στο οποίο γινόταν η διαδικασία του αλέσματος. Ο αλεστικός μηχανισμός αποτελούνταν από δύο μυλόπετρες οι οποίες ακουμπούσαν η μία πάνω στην άλλη. Η μυλόπετρα που ήταν στο κάτω μέρος ήταν σταθερή, ενώ αυτή που βρισκόταν στο πάνω μέρος περιστρεφόταν με τον κινητό μηχανισμό, όταν έπεφτε πάνω του το νερό. Το υλικό από το οποίο ήταν κατασκευασμένες οι μυλόπετρες ήταν ηφαιστειακά πετρώματα της Μήλου και της Κιμώλου ή σκουρναρόπετρα της Ηπείρου. Η επιφάνεια στις μυλόπετρες ήταν χαραγμένη για να εξυπηρετεί στο άλεσμα και διέφερε ανάλογα με το είδος των αλεσμάτων. Στο κέντρο της επάνω μυλόπετρας υπήρχε ένα άνοιγμα από όπου έριχναν το σιτάρι για να συνθλιβεί με την περιστροφή και να μετατραπεί σε αλεύρι (Σαρησάββας, 2000).

«Στην Ελλάδα υπήρχαν χιλιάδες νερόμυλοι. Μετά την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, στα τότε όριά του, βρέθηκαν περίπου 6000 νερόμυλοι. Ένας τέτοιος νερόμυλος, δουλεύοντας 12 ώρες την ημέρα, άλεθε περίπου 1200 οκάδες σιτάρι. Σε περιοχές, όπου τα ποτάμια και τα ρέματα είχαν νερό μόνο το χειμώνα, οι μύλοι δούλευαν εποχιακά (ζερόμυλοι)» (Σαρησάββας, 2000: 128-129).

Στο έργο η αναφορά που γίνεται στον μυλωνά παρουσιάζει με άκακο χιούμορ τρόπο ένα ελάττωμα του ήρωα. Ανεξάρτητα βέβαια από το ελάττωμα αυτού του χαρακτήρα δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε τη σημαντικότητα του επαγγέλματός του για εκείνη την εποχή, διότι σχετιζόταν με το ψωμί που αποτελούσε την κύρια τροφή των ανθρώπων. Οι ήρωες της ιστορίας μας επισκέπτονται τον μυλωνά για να αλέσουν το σιτάρι τους και να πάρουν αλεύρι για την κοινότητά τους. *«Για τον μυλωνά του μύλου αυτού λένε πως ποτέ δεν είναι ξεμέθυστος. Μπαρμπακούκης είναι τ' όνομά του.*

“Μπαρμπακούκη”, του είπε ο Κωστάκης, “ήρθαμε να μας αλέσεις ένα φόρτωμα στάρι”.

- “Τόθττ...αλέθ...” έκαμε ο μυλωνάς.

Ήθελε να πει μ' αυτό : “Ξεφορτώστε να τ' αλέσωμε”.

Πάλι πιωμένος είναι!

Τα παιδιά έλυσαν το φόρτωμα και κατέβασαν τα δύο σακιά. Ο Πάνος ρώτησε τον μυλωνά:

“Τι ώρα θα είναι αλεσμένο για να ξέρομε;” Ο μυλωνάς δεν απάντησε. Έχει πιεί όσο χρειάζεται για να μην ακούει πολλά πράγματα. Μπορεί να τ' άκουσε, μα έλα που η γλώσσα του είναι μπερδεμένη!» (Παπαντωνίου, 2017: 124).

ΚΟΥΔΟΥΝΑΣ

Ο κουδουνάς είναι σιδηρουργός που φτιάχνει στο εργαστήρι του τα κουδούνια που φορούν τα πρόβατα. Καίει το μέταλλο και με το σφυρί του δίνει στα κουδούνια το σχήμα που χρειάζεται ανάλογα με τον ήχο που θέλει να παράγουν. *«Γιατί ακούστηκε μακριά ένα κοπάδι πρόβατα με τα κουδούνια του κι αυτά τα κουδούνια ήταν όλα από το εργαστήρι του Θύμιου.[...] Κι άκουαν όλοι τα κουδούνια. Από το χτύπο των κουδουνιών καταλαβαίνουν πώς περπατούν τα πρόβατα, πώς τινάζουν το κεφάλι για να κόψουν το χορταράκι, πώς πάνε λίγα βήματα και στέκουν, πώς βόσκουν, όλο βόσκουν. [...] Μέρες πολλές, εβδομάδες δούλεψε στο εργαστήρι του γι' αυτά τα*

κουδούνια. Τα έβαζε μέσα στο καμίνι του ώσπου να γίνουν κόκκινα σαν κάρβουνα, τα σφυροκοπούσε με το αμόνι, πάλι τα έκαιγε, πάλι τα δούλευε με το σφυρί.» (Παπαντωνίου, 2017: 154-155). Είναι σημαντικό να φορούν κουδούνια τα πρόβατα γιατί από τον ήχο τους καταλαβαίνουν οι τσοπάνηδες που βρίσκονται και που βόσκουν. Στο βιβλίο συναντάμε τον Θύμιο τον κουδουνά από τα Σάλωνα ο οποίος προμηθεύει με κουδούνια όχι μόνο την περιοχή που διαδραματίζεται η ιστορία, το Χλωρό, αλλά και πολλές άλλες περιοχές.

ΜΠΑΛΩΜΑΤΗΣ

Ο μπαλωματής μάλωνε τα παπούτσια. Τους έβαζε σόλες καρφώνοντάς τις με καρφιά κι έτσι ο πάτος των παπουτσιών ενισχυόταν και γινόταν πιο ανθεκτικός. Αυτό ήταν απαραίτητο για τη ζωή στα βουνά, όπου το έδαφος δεν είναι ομαλό, αλλά πετρώδες, δύσβατο και απόκρημνο. Έπρεπε να παπούτσια να έχουν γερή σόλα για να αντέχει στην τριβή με το τραχύ έδαφος αλλά και να μην γλιστράει στις πέτρες και τα απότομα σημεία. Έτσι λοιπόν, η επίσκεψη στον μπαλωματή ήταν συχνή και απαραίτητη. «Ο μπαλωματής μ' ένα παπούτσι στα γόνατά του έδινε γροθιές στον αέρα. «Να, να ο μπαλωματής!» φώναζαν τα παιδιά. «Όποιος δεν έχει πρόκες στα παπούτσια του, να βάλει. Χωρίς πρόκες εδώ πάνω θα μείνουμε ζυπόλυτοι». Μερικοί τον πλησίασαν, έβγαλαν τα παπούτσια τους και ζήτησαν να τους βάλει καρφιά. «Μπάρμπα», είπαν, «να μας πεταλώσεις» (Παπαντωνίου, 2017: 58-59).

4.3 Οι συνήθειες των ανθρώπων του βουνού

Στο έργο του Παπαντωνίου και δη στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* παρουσιάζεται ο τρόπος ζωής των ανθρώπων ζωής της επαρχίας. Ο Σταφυλάς για το έργο του Παπαντωνίου αναφέρει: «Οι συλλογές του Παπαντωνίου με τα διηγήματά του, καθώς και όλο του το πεζογραφικό έργο, πηγάζει από βαθειές ρίζες και καταβολές. Και για να μιλήσουμε πιο συγκεκριμένα, αναπηδούν από τους πραγματικούς ήρωες της επαρχιακής ζωής που κολλημένοι στα πατροπαράδοτα και από άποψη χώρου και από άποψη ψυχικού κλίματος, υπομένουν και περιμένουν. Τι περιμένουν όμως; Το θάνατο ή την καλύτερευση της ζωής τους; Την άνοιξη ή το φθινόπωρο;» (Σταφυλάς, 1988: 71).

Τα θέματα που αναπτύσσει ο συγγραφέας προέρχονται από την επαρχιακή ζωή. Περιγράφονται οι συνήθειες της καθημερινότητας των ανθρώπων της επαρχίας, οι ασχολίες τους, η ενασχόλησή τους και η σύνδεσή τους με τη φύση που δεν είναι μόνο λόγω δουλειάς αλλά προέρχονται από ειλικρινή αγάπη προς τη φύση. Επίσης, παρουσιάζονται οι δυσκολίες που έχουν να αντιμετωπίσουν οι άνθρωποι της υπαίθρου, δυσκολίες που προκύπτουν από τα φυσικά

φαινόμενα, αλλά και από τη φύση της δουλειάς τους, τα κακοτράχαλα βουνά, τις βαριές δουλειές, τη συντήρηση και τις ανάγκες των κοπαδιών τους.

Για τους ήρωες που περιγράφονται στα έργα του Παπαντωνίου ο Κουλούρης αναφέρει πως: «Οι ήρωες της διηγηματογραφίας του είναι τύποι, που κάποτε ίσως τους συνάντησε κι αργότερα ή τους μετέφερε ατόφιους ή τους μετέπλασε προεκτείνοντας μια πραγματικότητα. Ενώ γίνεται στοχαστής παίζοντας με το υπέροχο λεκτικό του ύφος, κερδίζει έμμεσα όλα τα στοιχεία εκείνα που υπάρχουν και στην επιφάνεια μα και στο υπόστρωμα των περιστατικών» (Κουλούρης, 1953: 11).

Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* παρουσιάζεται η ζωή στο βουνό. Στο βουνό τα πράγματα είναι διαφορετικά. Οι άνθρωποι του βουνού είναι άμεσα συνδεδεμένοι με τη φύση και αντίστοιχα όλη η φύση, όλα τα δημιουργήματά της συνεργάζονται με τους ανθρώπους. Η βλαχοπούλα μιλάει στα παιδιά, τους εξηγεί την βαθιά ενότητα ανθρώπου και φύσης. «Έχω συγγένεια», είπε, «με κάθε δεντρί... Εδώ γίναμε ένα κλαριά και βλάχοι, τόσον καιρό μαζί. Μαζί μεγαλώνουμε, μαζί βρεχόμαστε και χιονιζόμαστε, μαζί παίρνομε τον ήλιο. Έχουν και κείνα χάδι και χαϊδεύουν, φωνή και λαλούνε· δεν ακούς άμα τα φυσάει ο αέρας!» (Παπαντωνίου, 2017: 48).

Στο έργο περιγράφεται η ζωή των βλάχων. Οι βλάχοι είναι κτηνοτρόφοι οι οποίοι μετακινούνται ανάλογα με το που υπάρχει βοσκή για τα ζώα τους. «Από τους λοτόμους πάλι έμαθε ο Αντρέας πως οι βλάχοι θα πήγαιναν στα Τρίκορφα, καθώς το λένε κείνο το βουνό, για να βοσκήσουν τα κοπάδια τους ` γιατί φέτος βγήκε πολύ χορτάρι σε κείνο το μέρος» (Παπαντωνίου, 2017: 14). Το χειμώνα βόσκουν τα ζώα τους στον κάμπο και το καλοκαίρι στο βουνό. Η ζωή τους είναι σκληρή γιατί λόγω της φύσης της δουλειάς τους έχουν να αντιμετωπίσουν τους έντονους χειμώνες, κινούνται σε δύσβατα μέρη και πολλές φορές πρέπει να περάσουν βουνά, βράχια και ποτάμια μετακινώντας τα κοπάδια τους. Λόγω της εποχικής μετακίνησης δεν μένουν σταθερά σε ένα μέρος κι έτσι τα σπίτια τους δεν είναι θεμελιωμένα αλλά είναι προσωρινά. Στήνουν το σπιτικό τους, τις καλύβες τους, ανάλογα με το που υπάρχει τροφή για να βοσκήσουν τα ζώα τους. Πέρα από τη βοσκή των ζώων ασχολούνται και με τα προϊόντα που δίνουν τα ζώα, το γάλα, το μαλλί, το κρέας. Αρμέγουν τα ζώα για να πάρουν το γάλα, έπειτα με το γάλα φτιάχνουν τυρί και βούτυρο, γνέθουν το μαλλί, ζυμώνουν, μαζεύουν το κοπάδι στη στάνη. Έτσι λοιπόν οι δουλειές τους ξεκινάνε από νωρίς το πρωί και διαρκούν μέχρι το βράδυ. Κοιμούνται λίγο γιατί ξυπνάνε νωρίς για να τα προλάβουν όλα με το φως της μέρας και είναι σε επιφυλακή για να φυλάνε τα κοπάδια τους. Παρακάτω παρατίθεται το απόσπασμα του βιβλίου:

«Κι η Αφρόδω γνέθοντας τους ιστόρησε τη ζωή των βλάχων στα βουνά και στους κάμπους, το καλοκαίρι και το χειμώνα. Χίλια πράγματα έμαθαν που δεν τα είχαν ακούσει. Πώς

χιλιάδες πρόβατα και γίδια δίνουν το γάλα, το τυρί, το βούτυρο, το μαλλί και το κρέας τους για να ζήσει ο άνθρωπος. Τα κοπάδια είναι ευτυχημένα, όπου βρίσκουν βοσκή. Μα όχι και κείνοι που τα βόσκουν. Οι βλάχοι περνούν σκληρή ζωή! Πολεμούν με τους βαριούς χειμώνες, με τους βράχους, με τα ποτάμια. Ταξιδεύουν από τόπο σε τόπο, από ψήλωμα σε χαμήλωμα. Σήμερα στήνουν την καλύβα εδώ, αύριο πέρα μακριά, όπου είναι χορτάρι και κλαρί. Αθμελιώτα είναι τα σπίτια τους και δεν μπορείς να στήσεις τίποτα μέσα. Όλες οι δουλειές από το πρωί ως το βράδυ βόσκή, γνέψιμο, άρμεγμα, ζύμωμα, τάγισμα του κοπαδιού. Ύπνος λίγος ` ξαγρύπνια, νυχτοπερπάτημα» (Παπαντωνίου, 2017: 47-48).

Παρά τις δυσκολίες και τις απαιτήσεις της κτηνοτροφικής ζωής, οι άνθρωποι που ζουν στο βουνό είναι δεμένοι με το βουνό, με τα δέντρα και με τη φύση. Δεν αντιμετωπίζουν τη φύση μόνο σαν χώρο εργασίας, αλλά την νιώθουν σπίτι τους, την νοιάζονται και την αγαπούν, γιατί στην πραγματικότητα είναι το σπίτι τους. Οι βλάχοι έχουν αναπτύξει τέτοιο δέσιμο με τη φύση και τα δέντρα που τα λογαριάζουν σαν οικογένεια, σαν συγγενείς τους. Δεν θα ήθελαν να τα αποχωριστούν και δεν θα τα άλλαζαν με τίποτα στον κόσμο, όπως αναφέρει στο βιβλίο η νεαρή βλαχοπούλα.

«Αυτά διηγόταν η Αφρόδω. Μα ενώ τα έλεγε ορθή, κοιτάζοντας τη ρόκα και κλωσταίνοντας το μαλλί, τόσο χαριτωμένο χαμόγελο είχε που δεν έμοιαζαν με βάσανα. «Δεν αφήνεις τα πρόβατα», είπε ο Φάνης, «να 'ρθεις κάτω με τα δικά μας τα κορίτσια;» Η Αφρόδω γέλασε και απάντησε πως δεν τ' αφήνει για όλα τ' αγαθά του κόσμου. Εδώ είναι η γενιά της, αδέρφια, πατέρας, μάνα, γαμπροί, παππούδες, τα γερο-Θανασαίικα που λέει ο λόγος. Μα όχι μόνο τούτο, έχει κι άλλο συγγενολόγι. «Έχω συγγένεια», είπε, «με κάθε δεντρί... Εδώ γίναμε ένα κλαριά και βλάχοι, τόσον καιρό μαζί. Μαζί μεγαλώνομε, μαζί βρεχόμαστε και χιονιζόμαστε, μαζί παίρνομε τον ήλιο. Έχουν κι εκείνα χάδι και χαϊδεύουν, φωνή και λαλούνε ` δεν ακούς άμα τα φουσάει ο αέρας! Και τα μικρά, που είναι σαν τ' αδέρφι μου, τον Λάμπρο, και τα μεγάλα, που μοιάζουν του παππού, όλα με γνωρίζουν, όπως γνωρίζουν και όλους τους βλάχους, όλη τη γενιά» (Παπαντωνίου, 2017: 49- 50).

Στο βιβλίο συναντάμε μια νεαρή βλαχοπούλα, την Αφρόδω, η οποία καλοδέχεται τα παιδιά στην καλύβα τους και με την οποία τα παιδιά αναπτύσσουν φιλία. «Ωστόσο η καλή Αφρόδω καλωσόρισε τα παιδιά και τους είπε να περάσουν μέσα στην καλύβα. Όταν την είδαν, ξαφνίστηκαν. Ήταν τόσο νοικοκυρεμένη! Σπίτι αληθινό» (Παπαντωνίου, 2017: 46). Η νεαρή βλαχοπούλα είναι ντυμένη παραδοσιακά. «Φορούσε τα τσαρούχια της, τη ζώνη της, την κεντημένη της ποδιά» (Παπαντωνίου, 2017: 46). Ασχολείται με το νοικοκυριό του σπιτιού και το

γνέσιμο. «*Η Αφρόδω έμενε όρθια κι ενώ η ρόκα της έγνεθε και το αδράχτι της γύριζε, μιλούσε στα παιδιά*» (Παπαντωνίου, 2017: 47).

«*Πολύ μαλλί από τη ρόκα της Αφρόδως έγινε νήμα και πήγε στο αδράχτι με τούτη την ομιλία. Και πάλι έγνεθε για να μη χάνει καιρό*» (Παπαντωνίου, 2017: 50). Είναι προκομμένη και προσπαθεί να προλάβει όλες τις δουλειές. Έτσι αντικατοπτρίζεται η συνήθεια των νεαρών κοριτσιών της οικογένειας να μένουν στο σπίτι και να ασχολούνται με τα οικοκυρικά και με τα παράγωγα της κτηνοτροφίας, το μαλλί, το γάλα. Η νεαρή βλαχοπούλα χρησιμοποιεί στο λόγο της κάποιες ιδιωματικές λέξεις των βλάχων που τα παιδιά καταλαβαίνουν το νόημά τους από τα συμφραζόμενα, μα με την καλοσύνη και την γλυκύτητά της τα λόγια της τους μένουν αξέχαστα. «*Κάπου κάπου έλεγε καμιά λέξη, που τα παιδιά δεν την καταλάβαιναν αμέσως, μόνο από το νόημα. Έλεγε τα πρόβατα πράτα, το ρούχο σκουτί, τα πάλι το έλεγε μάτα και τα γίδια τα ‘ ίδια. Έτσι μιλούν οι βλάχοι. Μα τα παιδιά δε θυμούνται καμιά κοπέλα να τους μίλησε ποτέ με τόση ομορφιά*» (Παπαντωνίου, 2017: 50). Επίσης, στο βιβλίο συναντάμε κι ένα νεαρό βλαχόπουλο, τον Λάμπρο, ο οποίος είναι τσοπάνης. «*Μα τι μικρός τσοπάνης που οδηγεί τόσο μεγάλο κοπάδι; Να ‘ναι ο Λάμπρος; Αυτός είναι*» (Παπαντωνίου, 2017: 79). Παρουσιάζεται να οδηγεί το κοπάδι για βοσκή. Τα παιδιά της ιστορίας τον παρατηρούν και φαίνεται να τον θαυμάζουν, γιατί παρόλο το νεαρό της ηλικίας του καταφέρνει και βγάζει εις πέρας αυτή την απαιτητική και σημαντική δουλειά των κτηνοτρόφων. «*Για δεσ, καημένε Δήμος*», είπε ο Φάνης. «*Δέκα χρονώ παιδί, να κυβερνά τόσο μεγάλο κοπάδι! Μπορούσες συ να κάμεις το ίδιο; Εγώ δεν μπορούσα*».

-«*Ούτε γώ*», είπε ο Δήμος.

Σωστά έλεγαν. Εύκολο είναι να ορίζεις διακόσια γίδια; Μόνο το πετροβόλημα που κάνει ο Λάμπρος δώθε – κείθε, η φωνή, το σφύριγμα, το τρέξιμο για να συμμαζεύει τόσο άταχτα ζωντανά, θα κούραζε κι ένα μεγάλο. Έπειτα ο Λάμπρος περπατεί τη νύχτα στις ερημιές ` θα μπορούσε να κάμει το ίδιο και ο Φάνης; Να μείνει έτσι ώρες μοναχός με ίσκιους από δέντρα κι από πέτρες μέσα στο σκοτάδι; Να που ένα βλαχόπουλο ξέρει πολλά πράματα. Ο Δήμος κι ο Φάνης προχώρησαν κατά τον Λάμπρο, καθώς στεκόταν με την γκλίτσα του ορθή και στημένη. Τώρα το μικρό αυτό βλαχόπουλο με τα μαύρα μάτια το έβλεπαν σαν άντρα» (Παπαντωνίου, 2017: 80). Η βοσκή του κοπαδιού είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής των βλάχων οι οποίοι ως κτηνοτρόφοι αφιερώνουν το μεγαλύτερο τμήμα της ημέρας τους στην ενασχόληση με τις ανάγκες των ζώων. Από μικρή ηλικία τα παιδιά των κτηνοτρόφων μαθαίνουν τις απαιτήσεις αυτής της δουλειάς και αναλαμβάνουν ρόλους όπως η βοσκή το κοπαδιού.

Οι ήρωες της ιστορίας μέσα από την εμπειρία τους στο βουνό και την επαφή τους με τους ανθρώπους του χωριού θα συνειδητοποιήσουν την ομορφιά της εργασίας, θα την

αντιληφθούν βλέποντας τη ζωή της γριάς Χάρμαινας. Η γριά Χάρμαινα, έχει μάθει να δουλεύει στη ζωή της και αυτό είναι που της δίνει ζωντάνια όπως λέει. *«Ενώ ανέβαιναν στο Χλωρό, απάντησαν μια γριά φορτωμένη ένα δεμάτι κλαδιά. Ήταν η βάβω Χάρμαινα, η πιο γριά που υπάρχει στο Μικρό Χωριό. Λένε πως είναι ενενήντα χρονώ, μα η ίδια δε θυμάται πόσο είναι. Κι όμως δεν μπορεί, λέει, να ζήσει χωρίς δουλειά»* (Παπαντωνίου, 2017: 75). Παράδειγμα για τη σημασία της εργασίας αποτελεί και ο γερο-Θανάσης, ο τσέλιγκας. Ο ίδιος αγωνίζεται σε όλη του τη ζωή, αγαπά τη δουλειά, τη φύση, ασχολείται με τα ζώα του και τις ανάγκες τους και συνεχίζει να εργάζεται και να προσφέρει. *«Είναι ογδόντα χρονών, μα τη γκλίτσα δεν την πάτησε χάμω. Πόσες φορές είδε ν' ανθίζει ο γάβρος και η οζιά! Πόσοι χειμώνες έριξαν απάνω του τη βροχή και το χαλάζι! Και πάλι ολόσιος είναι»* (Παπαντωνίου, 2017: 70). Οι άνθρωποι αυτοί αν και μεγάλοι σε ηλικία παραμένουν γεμάτοι όρεξη για ζωή και δουλειά και συνεχίζουν να ασχολούνται και να καταπιάνονται με ασχολίες που συνήθιζαν πάντα να κάνουν. Η ενασχόλησή τους με τη φύση τους δίνει χαρά και πνοή.

4.4 Ο λαϊκός πολιτισμός

Πηγή έμπνευσης και άντλησης θεμάτων για τον Παπαντωνίου, σύμφωνα με τον Μπενέκο, είναι η καθημερινή ζωή με έντονες επιρροές από την ιδιαίτερη πατρίδα του και την παιδική του ηλικία. Στα έργα του πρωταγωνιστούν χαρακτήρες της ελληνικής υπαίθρου μέσα από τη ζωή των οποίων αντανακλώνται οι ελληνικές παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα του λαϊκού πολιτισμού μας (Μπενέκος, 2000: 137) .

Σύμφωνα με τον Καραμανέ, ο Παπαντωνίου γνωρίζει από προσωπικά του βιώματα τον ελληνικό χώρο και τους συμβολισμούς του και έτσι χειρίζεται με ευκολία τα πολιτισμικά θέματα, τα έθιμα, τις συνήθειες και την κουλτούρα των ανθρώπων κάθε κοινωνικού στρώματος, ηλικίας και φύλου. Σαν άνθρωπος του πνεύματος, καλλιεργεί μια εξευγενισμένη αισθητική και μεταδίδει τη γνώση αυτή στους αναγνώστες του για πολλά χρόνια, γνώση η οποία προέρχεται από την εμπειρία του και την εξοικείωσή του με σπουδές στη λαογραφία (Καραμανές, 2013) .

Η Κεραμάρη αναφέρει πως αν και δεν προσδιορίζεται πάντα στα έργα του Παπαντωνίου ο πραγματικός γεωγραφικός χώρος, η Αθήνα, οι μικρές επαρχιακές πόλεις, το Παρίσι, και η επαρχία της Ρούμελης είναι οι τοποθεσίες που κυριαρχούν μέσα στα αφηγήματά του και δίνουν τον χαρακτήρα των διηγημάτων του σε γεωγραφικό και πολιτισμικό επίπεδο (Κεραμάρη, 2001: 36).

Ο Παπαντωνίου προβάλλει την ζωή των ανθρώπων της επαρχίας γιατί ο συγγραφέας θεωρούσε πως στη μικρή κοινότητα της επαρχίας ή του χωριού εκεί διατηρούνται ζωντανές οι ηθικές αξίες, εκεί υπάρχει αγνότητα στα συναισθήματα, εκεί αναβιώνουν τα ήθη, τα έθιμα μα και τα ευτράπελα, χωρίς να νοθευθούν από τον απρόσωπο χαρακτήρα της ζωής στην. *«Έτσι, ο «πολιτισμένος» ξαναγυρίζει στις πηγές του και ξαναβρίσκει την αυθορμησία του απλοϊκού ανθρώπου της επαρχίας και την αισιοδοξία του παιδιού»* (Μπενέκος, 2000: 169).

Σύμφωνα με τον Αναγνωστόπουλο, το δάσος αποτελεί σημείο έλξης για την πλειοψηφία των συγγραφέων. Μέσα στο δάσος διαδραματίζονται «πράγματα και θάματα», αξιοθαύμαστα και φανταστικά. Σε αυτό συνυπάρχουν σε αρμονική κοινωνία ζώα, πουλιά, δέντρα, νερά, σκιές, φαντάσματα. Στο δάσος σύμφωνα με μια πανάρχαια πίστη υπάρχουν καλά και κακά πνεύματα και θεότητες. Τα λαϊκά παραμύθια και οι θρύλοι στο δάσος τοποθετούν τα πνεύματα των δέντρων, τις νεράιδες, τους δράκους, τις μάγισσες, τους πύργους, τα στοιχεία των δέντρων (Αναγνωστόπουλος, 1983: 102).

Ο Παπαντωνίου μέσα από το έργο του δίνει στον αναγνώστη τα ερεθίσματα που θα τον οδηγήσουν σε μια προσωπική αναζήτηση και αποτίμηση των πραγμάτων. Θα τον οδηγήσουν σε μια κατανόηση του κόσμου γύρω του αλλά και του εαυτού του ενώ παράλληλα θα τον απαλλάξουν από προλήψεις και δεισιδαιμονίες. Ο Μπενέκος αναφέρει: *«Ο Παπαντωνίου δίνει την απάντηση με το να γίνεται ο ίδιος παιδαγωγός: στο φόβο αντιπαραθέτει τη γνώση, στον κίνδυνο της τιμωρίας αντιπαραβάλλει το αίσθημα της ευθύνης, στο κακό απαντά με την καλοσύνη, στο άγνωστο με την εξοικείωση, αντί για την τυφλή παραδοχή, προτείνει την προσωπική ανακάλυψη»* (Μπενέκος, 2000: 223-224).

ΑΡΑΠΟΒΡΑΧΟΣ

Οι ήρωες της ιστορίας μας, κατά την παραμονή τους στο δάσος και κατά την επαφή τους με πρόσωπα που ζουν κοντά στο δάσος, άκουσαν διάφορες ιστορίες για ανθρώπους και για θρύλους που χρόνια επικρατούσαν στην περιοχή, για νεράιδες, αερικά και στοιχεία της φύσης. Από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου παρουσιάζεται ο θρύλος του «Αράπη» ή «Αραπόβραχου» που χρόνια επικρατεί στην περιοχή και τρομάζει τους κατοίκους. Την ιστορία αυτή την έχει πει σε ένα από τα παιδιά της ιστορίας η γιαγιά του και η εγκυρότητά της, όπως διαβάζουμε, αξιολογείται με βάση την ηλικία της γιαγιάς και την εμπειρία της. Σύμφωνα με τις διαδόσεις, πρόκειται για έναν «μεγάλο αράπη» που ζει στη σπηλιά ενός βράχου πάνω στο βουνό. Η ιδέα του «Αραπόβραχου» εξάπτει την φαντασία των παιδιών και τους φοβίζει. Αναρωτιούνται λοιπόν

μήπως οι φωτιές που βλέπουν στο δάσος είναι ενέργεια του Αράπη. Στη συνέχεια ακολουθεί το συγκεκριμένο απόσπασμα:

«-Μπορεί να μην την άναψαν οι άνθρωποι», είπε ο Κωστάκης.

-«Τότε ποιος;»

-«Μπορεί να την άναψε ο Αράπης».

-«Και τι είναι αυτός ο Αράπης;» ρώτησαν οι άλλοι δυο.

-«Είναι ένας μεγάλος αράπης που έχει τη σπηλιά του εκεί απάνω σ' ένα βράχο. Στη μέση στο βουνό λένε πως είναι αυτός ο βράχος».

-«Σώπα, καημένη Κωστάκη», λέει ο Μαθιός. «Το πιστεύεις εσύ; Εγώ δεν το πιστεύω. Ποιος το είδε;»

-«Το έλεγε η γιαγιά μου».

-«Και που τον ξέρει αυτή;»

-«Είναι πολύ γριά η γιαγιά μου» (Παπαντωνίου, 2017: 10).

Στη συνέχεια της ιστορίας οι ήρωες, καθώς πηγαίνουν στο κοντινό χωριό, θα συναντήσουν στον δρόμο τους μια γριά γυναίκα, τη γριά – Χάρμαινα, η οποία θα τους διηγηθεί την προσωπική της εμπειρία με τον Αραπόβραχο κι έτσι θα παρουσιαστεί το πώς ξεκίνησε η πίστη σε αυτό τον θρύλο. Ένα σούρουπο, όταν ήταν μικρή, είχε κοιτάξει το βράχο που υπάρχει πάνω στο βουνό και τότε είδε την εικόνα ενός Αράπη να στέκεται και να τους κοιτάζει. Από τότε αυτή η εικόνα από αυτό το στοιχείο της έμεινε στο μυαλό και γύρω από αυτή δημιουργήθηκε ο θρύλος του Αράπη που προκαλεί φόβο, όπως διαβάζουμε. Το σχήμα του βράχου που αντίκριζε πάνω στο βουνό το ταύτισε με εικόνα που είχε στο μυαλό της και της προκαλούσε φόβο. Η άγνοια και η έλλειψη μόρφωσης της γυναίκας την οδήγησαν στη δημιουργία αυτού του θρύλου. Σε αυτόν επίσης, αποδίδονται ενέργειες που δεν μπορούν να εξηγήσουν αλλιώς, όπως παραδείγματος χάριν την απώλεια των χρυσαφικών που αναφέρει. Η γεωμορφολογία του εδάφους, που πολλές φορές δίνει αξιοθαύμαστα σχήματα, ερμηνεύεται από τους απλούς ανθρώπους του χωριού σαν μια τρομακτική μορφή, μάλιστα ο θρύλος ενισχύεται από τη φαντασία, την αμάθεια και τον φόβο και ό,τι βρίσκεται γύρω από τον βράχο που απεικονίζει τον αράπη συνδέεται με αυτή τη δεισιδαιμονία και ερμηνεύεται κατά το δοκούν. Έτσι δημιουργούνται οι θρύλοι και οι λαϊκές δοξασίες που μεταφέρονται από στόμα σε στόμα, εμπλουτίζονται σε τις προσθήκες του καθενός και καταλήγουν να ενστερνίζονται από την τοπική κοινωνία και να προκαλούν φόβο και τρόμο και να επηρεάζουν τις ενέργειές τους. Παρουσιάζεται, επίσης, το θρησκευτικό αίσθημα σαν μορφή άμυνας και σωτηρίας απέναντι σε

αυτό τον φόβο. Η γυναίκα, φαίνεται ότι πιστεύει πως πάνω στο βουνό ζει ένας αράπης ο οποίος κάθε τόσο βγαίνει από τη σπηλιά του, κλέβει τα χρυσαφικά των γυναικών και αρπάζει τις νύφες μετά το γάμο, καθώς όπως λέει σαν απόδειξη φαίνονται πάνω στο βουνό οι συμπέθεροι που έχουν πετρώσει. Μάλιστα θα τους εξηγήσει ότι ανάβει το καντήλι του ρημοκλησιού δύο φορές την εβδομάδα, γιατί όσο είναι αναμμένο το καντήλι φοβάται το στοιχείο και δεν βγαίνει από τη σπηλιά του. Στη συνέχεια ακολουθεί το συγκεκριμένο απόσπασμα:

«Και δεν κάνει, βλέπεις, να μείνει κείνο το καντήλι δίχως λάδι. Γιατί αυτό το ρημοκλήσι είναι παλιό από παππού και προπάππου. Κι όσο το καντήλι του είναι αναμμένο φοβάται να βγει ο ξορκισμένος».

-«Και ποιος είναι αυτός ο ξορκισμένος;»

-«Η ώρα η κακή του, το ξόρκι να τον πιάσει! Αράπης είναι, μακριά από δω, στον Αραπόβραχο κάθεται. Ναίσκε».

-«Και πώς είναι; Είναι μαύρος;»

-«Μαύρος, κατάμαυρος, ένας τόσος αράπης! Εγώ τον είδα».

-«Τον είδες λέει;» ρώτησαν όλοι μαζί κι έσκυψαν ν' ακούσουν καλύτερα.

-«Αμ' δεν τον είδα! Ξέρεις πόσα χρόνια είναι από τότε; Ήμουν μικρή σαν και την αφεντιά σας. Ήταν ακόμα τότε οι Τούρκοι. Και καθώς βράδιαζε, κοιτάζομε, τι να δούμε. Απάνω στο βράχο στην κορφή καθόταν και κοιτάζε! Ναίσκε».

-«Πω, πω!» έκαμε ο Σπύρος, «και που είναι αυτός ο βράχος, κυρούλα;»

-«Είναι μακριά από δω, σ' άλλο βουνό `πίσω τον ήλιο!»

- «Για πες μας, κυρούλα», λέει ο Κωστάκης, «ανάβει καμιά φωτιά τη νύχτα;»

-«Ανάβει και φωτιά πολλές φορές».

-«Ακούς, Μαθιέ!» λέει ο Κωστάκης.

-«Ναίσκε, σ' αυτή τη φωτιά ο ξορκισμένος καίει τα δαχτυλίδια και τα σκουλαρίκια και τα χρυσά μαλλιά των νυφάδων που άρπαζε. Γιατί βγαίνει και αρπάζει νυφάδες, καθώς περνάει ο γάμος. Φαίνονται δα στην ανηφοριά τα πετρωμένα τους συμπεθερικά. Μόνο ας πούμε το Κύρι' ελέησον τρεις φορές: Κύρι' ελέησον! Κύρι' ελέησον! Κύρι' ελέησον!» (Παπαντωνίου, 2017: 77-78). Στην εξέλιξη της ιστορίας συναντάμε πάλι τον θρύλο του Αραπόβραχου να λέγεται από διαφορετικό άτομο αυτή τη φορά. Βλέπουμε έτσι την απήχηση που έχει ένας τέτοιος θρύλος σε μια μικρή κοινωνία που την απαρτίζουν άνθρωποι που δεν έχουν μορφωθεί. Οι μεγαλύτερης ηλικίας άνθρωποι φαίνεται να πιστεύουν τις λαϊκές δοξασίες. Στο βιβλίο ένας ήρωας της ιστορίας

χάνεται από την ομάδα και οι υπόλοιποι τον αναζητούν. Στην προσπάθειά τους να τον βρουν, ρωτάνε έναν γέροντα που συναντούν αν είδε τον φίλο τους. Ο γέροντας με φόβο και δισταγμό τους εκμυστηρεύεται ότι είδε ένα παιδί κοντά στον Αραπόβραχο και τους συμβουλεύει να μην ρωτήσουν περισσότερα ενδεχομένως γιατί δεν θέλει να τα τρομάξει ή δεν θέλει από δικό του φόβο να αναφερθεί σε αυτό. Στη λαϊκή μας παράδοση όταν κάτι προκαλεί φόβο και δεν μπορεί να ερμηνευτεί λογικά συνηθίζεται να αποφεύγεται η αναφορά σε αυτό, καθώς θεωρείται πως η αναφορά σε αυτό το υπερκόσμιο και τρομακτικό αποκύημα, θα είναι η αιτία που θα το προκαλέσει. Γι' αυτό το λόγο πολλές φορές αποφεύγεται η αναφορά με το όνομά του και στη θέση του ονόματος χρησιμοποιούνται επίθετα, όπως «ξορκισμένος» που είδαμε στο προηγούμενο απόσπασμα να αναφέρει η γρια – Χάρμαινα. Όταν τα παιδιά ακούνε αυτή την πληροφορία από τον γέροντα και τον βλέπουν να φεύγει κάνοντας τον σταυρό του, για να ξορκίσει το κακό, θυμούνται τα λόγια της γριας – Χάρμαινας για το στοιχείο που βγαίνει από τον βράχο και αρπάζει ανθρώπους και αγωνιούν για τον φίλο τους. Παρακάτω παρατίθεται το συγκεκριμένο απόσπασμα:

-«Μήπως είδες κανένα παιδί;»

-«Είδα ένα παιδί από μακριά», είπε,

-«Πού;»

Ο γέρος δε μας το 'λεγε αμέσως. Συλλογίστηκε όμως κάμποσο και μας κοίταζε. «Το πού», είπε, «φοβάμαι να σας το πω. Να, στον Αραπόβραχο το είδα».

-«Τι είναι ο Αραπόβραχος;» ρωτήσαμε.

-«Είναι ο βράχος του Αράπη», απάντησε, «να μη ρωτήστε περισσότερα». Κι έφυγε κάνοντας το σταυρό του.

Μίλησε τότε ο Κωστάκης: «Θυμάσαι, Αντρέα, τι μας είπε η γριά Χάρμαινα; Μας είπε πως εδώ κάπου κοντά σε κάποιο βράχο είναι ένα στοιχείο, ένας αράπης και πήρε πολλούς ανθρώπους. Κάπως έτσι μας το είπε» (Παπαντωνίου, 2017: 138).

Στη συνέχεια της ιστορίας τα παιδιά, αφού βρίσκουν τον φίλο τους, θα αποφασίσουν να ανέβουν όλοι μαζί στον περίφημο Αραπόβραχο για να δουν με τα μάτια τους περί τίνος πρόκειται. Εξάλλου ο φίλος τους βρέθηκε μόνος του κοντά σε αυτό το σημείο και δεν έπαθε τίποτα από αυτά που διέδιδαν οι ηλικιωμένοι με τους θρύλους τους. Κάποια παιδιά, ωστόσο, έχουν επηρεαστεί αρκετά από αυτές τις λαϊκές δοξασίες και διστάζουν να ακολουθήσουν γιατί φοβούνται μην πάθουν τίποτα. Η φαντασία τους έχει αμβλύνει τους θρύλους που άκουσαν και τους αποτρέπει από το να πλησιάσουν στο «στοιχειωμένο» βράχο.

Ωστόσο, οι πιο θαρραλέοι της παρέας παρακινούν τους πιο δειλούς κάνοντας επίκληση στη λογική και επισημαίνοντάς τους πως είναι ντροπή να πιστεύουν τις δεισιδαιμονίες και να φοβούνται σαν τις γριές που πιστεύουν σε αυτά και εμμένουν στις προλήψεις γιατί δεν έχουν μορφωθεί. Παρακάτω ακολουθεί το εν λόγω απόσπασμα:

-«Εσύ», είπε ο Αντρέας, «θυμάσαι τα λόγια της γριας Χάρμαινας και φοβάσαι. Μα για πες μου, ο Φάνης δεν τον πάτησε τον Αραπόβραχο; Κι όμως είναι εδώ μαζί μας. Δεν έπαθε τίποτα. Είναι ντροπή μας να φοβούμαστε σαν τις γριές» (Παπαντωνίου, 2017: 147).

Εν τέλει, οι ήρωες ανεβαίνουν στον Αραπόβραχο και διαπιστώνουν ιδίως όμμασι ότι τίποτα από όσα άκουσαν δεν είναι αλήθεια παρά ένας θρύλος. Ένας θρύλος που δημιουργήθηκε από τους απλούς ανθρώπους που δεν μπορούσαν λόγω αμάθειας να εξηγήσουν αλλιώς αυτό που βλέπουν. Αν και τα ίδια τα παιδιά επηρεάστηκαν αρχικά από αυτή την ιστορία, στη συνέχεια η λογική κυριάρχησε και τους οδήγησε να αναζητήσουν το άγνωστο, να το ερμηνεύσουν και να ξεπεράσουν το φόβο τους. Κατέληξαν λοιπόν στο ότι πραγματικά ο βράχος αυτός έμοιαζε από μακριά με κεφάλι και είχε τα χαρακτηριστικά που έλεγαν οι γιαγιάδες, αλλά ήταν απλώς ένας βράχος με ιδιαίτερο σχήμα όπως πολλοί άλλοι βράχοι. Έτσι, η λογική, η γνώση και το θάρρος τους κάνει να απαλλαχθούν από τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες και να ξεπεράσουν τον φόβο που τους δημιούργησαν. Ο αναγνώστης που διαβάσει αυτές τις σελίδες συνειδητοποιεί τη σημασία της γνώσης και της μόρφωσης και αντιλαμβάνεται ότι η γνώση θα πρέπει να συνδέεται με τη ζωή και με τις γνώσεις μας να φιλτράρουμε αυτά που βλέπουμε γύρω μας. Ακόμα, διαπιστώνει ότι ο Αραπόβραχος που τρομάζει με το σχήμα του, δεν είναι σκιά της προκατάληψης, είναι απλά κάτι που δημιούργησε η φύση. Στη συνέχεια ακολουθούν τα σχετικά αποσπάσματα του βιβλίου:

«Όταν ήρθαν πιο κοντά και στάθηκαν στην κορυφή, τίποτα δε βρήκαν. Οι πέτρες εκείνες ήταν πέτρες όπως όλες οι άλλες. Τις κοίταζαν καλά, τις άκουσαν, έμειναν πέτρες. Πού λοιπόν είναι ο Αράπης;

Αντί να δουν τον Αράπη, τα παιδιά είδαν από κει απάνω ένα λαμπρό θέαμα. Κάτω εκεί στο βάθος, πολύ πολύ μακριά, η πλατιά θάλασσα περίμενε τον ήλιο, τον ήλιο του Φάνη» (Παπαντωνίου, 2017: 148-149).

-«Για κοιτάτε παιδιά», λέει ο Μαθιός, «πώς φαίνεται ο Αραπόβραχος από μακριά σαν άνθρωπος!». Γύρισαν και κοίταζαν τον Αραπόβραχο, που μαύριζε στο σκοτεινιάσμα. Στην κορυφή του έβλεπες αλήθεια ένα κεφάλι, ένα μέτωπο, μια πλατιά μύτη, ένα στόμα και δύο χοντρά χείλια. Από κοντά οι πέτρες εκείνες δεν έλεγαν τίποτα. Από μακριά όμως σχημάτιζαν ένα πρόσωπο, σαν

πρόσωπο αράπη. Γι' αυτό λοιπόν πίστεψαν οι γριές πως εκεί κατοικεί αράπης! Δεν είναι ο πρώτος τέτοιος βράχος. Πολλές πέτρες από μακριά μοιάζουν με ανθρώπινο πρόσωπο ` μια γριά μπορεί να τις πάρει για στοιχειά ` ένα παιδί μπορεί να τις φοβηθεί. Ένα παιδί, μα όχι άντρες, όπως ο Αντρέας, ο Φάνης, ο Μαθιός, ο Καλογιάννης, ο Κωστάκης. Όχι αυτοί που τόλμησαν ν' ανέβουν και να ιδούν. Και τώρα γελούν με τα λόγια της γρια- Χάρμαινας!» (Παπαντωνίου, 2017: 150-151).

ΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΩΜΕΝΟ ΧΛΩΡΟ

Στην υπόθεση της ιστορίας οι ήρωες αναλαμβάνουν να προφυλάξουν το δάσος από τους δεντροκόπους που κόβουν παράνομα τα δέντρα. Παραφυλάνε στο δάσος έτσι ώστε αν αντιληφθούν κάποια παράνομη ενέργεια να ειδοποιήσουν με τις σφυρίχτρες τους τους δασοφύλακες. Όταν λοιπόν φτάνουν στο δάσος οι δεντροκόποι και αρχίζουν να χτυπάνε με το τσεκούρι τους τα δέντρα για να τα κόψουν, τα παιδιά κρυμμένα μέσα στο δάσος αρχίζουν να σφυρίζουν. Ο ήχος που ακούγεται είναι δυνατός, τρομάζει τους δεντροκόπους, γιατί δεν καταλαβαίνουν από πού προέρχεται και τους ωθεί σε άτακτη φυγή. Οι δεντροκόποι διηγούνται το περιστατικό στους συγχωριανούς τους και αφού δεν μπορούν να εξηγήσουν τι ήταν αυτό που ακούστηκε, δίνουν τις δικές τους ερμηνείες. Οι γριές βασίζονται στις προλήψεις και τις δεισδαιμονίες και ισχυρίζονται ότι αυτό που άκουσαν οι δεντροκόποι προέρχεται από τα στοιχειά που υπάρχουν μέσα στο δάσος. Η ιστορία αυτή μεταφέρεται από στόμα σε στόμα και εμπλουτίζεται. Οι άνθρωποι του χωριού λόγω αμάθειας και άγνοιας καταλήγουν να πιστέψουν αυτές τις προκαταλήψεις και θεωρούν ότι το δάσος, το Χλωρό, είναι στοιχειωμένο. Στη συνέχεια παρατίθεται το συγκεκριμένο απόσπασμα:

«Καθώς έχουν μείνει άγριοι και αγράμματοι χωριάτες, ο φόβος τους τα μεγαλώνει όλα. Και πιστεύουν όλα όσα φοβούνται. Οι γριές εξήγησαν τις σφυριζιές εκείνες σα γριές. Είπαν πως είναι από στοιχειά. Τα μεγαλύτερα στοιχειά, καθώς λένε οι γριές, είναι μέσα στο λόγγο. Οι Πουρναρίτες, αν κι έχουν περπατήσει νύχτα πολλές φορές, πίστεψαν τις γυναίκες. Το ξαφνικό εκείνο, που το διηγήθηκαν οι φοβισμένοι δενδροκόποι, από στόμα σε στόμα μεγάλωσε. Και καθώς μέσα στο άγριο αυτό χωριό έμειναν οι άνθρωποι αγράματοι, η ιστορία γύριζε μέρα και νύχτα. Και όσο γύριζε, τόσο πιο φοβερή γινόταν. Στο τέλος μερικοί από τους χωριάτες πίστεψαν πως ο Χλωρός είχε στοιχειώσει» (Παπαντωνίου, 2017: 108).

Η ΝΕΡΑΪΔΑ ΤΟΥ ΔΕΝΤΡΟΥ

Σύμφωνα με τη μυθολογία, οι θεότητες που προστάτευαν κάτι ονομάζονταν Νύμφες και συνόδευαν τη θεά Άρτεμη. Οι Νύμφες, ανάλογα με το τι προστάτευαν, διακρίνονταν σε Νύμφες των ποταμών και των πηγών, που ονομάζονταν Ναϊάδες, σε Νύμφες που κατοικούσαν στα βουνά όπου υπήρχαν πηγές και ονομάζονταν Ορεστιάδες και σε Νύμφες των δέντρων και των λιβαδιών που ονομάζονταν Δρυάδες ή Αμαδρυάδες. Οι Ναϊάδες λέγεται πως κατοικούσαν σε σπηλιές που ήταν κοντά σε νερό ή μέσα στα ποτάμια. Όσο είχε νερό το ποτάμι ή η πηγή, ζούσαν οι νύμφες, όταν στέρευε οι νύμφες χάνονταν. Αντίστοιχα, αυτό γινόταν και με τις νύμφες των δασών, τις Δρυάδες. Σύμφωνα με τη μυθολογία τα πεύκα, τα έλατα, οι δρυς μεγάλωναν όταν ζούσε μέσα τους μια Δρυάδα, γίνονταν γερά και αιωνόβια και απαγορευόταν να τα κόψουν οι άνθρωποι, γιατί αν τα έκοβαν θα πέθαινε και η νύμφη που κατοικούσε μέσα (Μανωλάς, 2010).

Στο έργο περιγράφεται ένα πεύκο απaráμιλλης ομορφιάς και ασύγκριτου μεγέθους που προσέφερε όλα τα οφέλη του στον υπερθετικό βαθμό. Το πεύκο παρουσιάζεται να έχει ψυχή, καθώς σύμφωνα με τη λαϊκή δοξασία μέσα στον κορμό του κοιμόταν μια νεραίδα. Έτσι όταν κάποια στιγμή παρουσιάζεται ένας άνθρωπος που παίρνει παράνομα το ρετσίνι του πεύκου και στη συνέχεια το κόβει, το πεύκο τον καταριέται και ο άνθρωπος αυτός ταλαιπωρείται εξαιτίας αυτής της πράξης και πεθαίνει μέσα στην ερημιά. Στη συνέχεια ακολουθεί το απόσπασμα του βιβλίου:

«Εκεί ήταν ένας πεύκος! Μα τι πεύκος! Έκρουε στα ουράνια που λέει ο λόγος. [...] Λένε πως μέσα στο κορμί του κοιμόταν μια νεραίδα' έτσι λένε. [...] Ώσπου ήρθε μια χρονιά ο Γιάννης από το Πουρνάρι και τον πελέκησε με το τσεκούρι για ρετσίνι. [...] Την τρίτη χρονιά τον γκρέμισε. [...] Ο πεύκος, λένε, την ώρα που έπεφτε, τον καταράστηκε. Και σαν είχε την κατάρα του πεύκου, δεν μπορούσε ο Γιάννης να βγει ποτέ από τον κάμπο. Γιατί τα δέντρα, βλέποντάς τον, περπατούσαν κι έφενγαν. Κι ο λόγος όλο τραβούσε μακριά. Κι ο Γιάννης όλο απόμενε στα ξερολίβαδα» (Παπαντωνίου, 2017: 113- 114).

ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ

Ένα άλλο στοιχείο του λαϊκού πολιτισμού είναι η σύνδεση των ονείρων με τη ζωή και η προσπάθεια ερμηνείας τους. Οι άνθρωποι επηρεάζονται από τα όνειρα που βλέπουν και συνηθίζουν να τα εκλαμβάνουν σαν σημάδια και οιωνούς προσπαθώντας να αποδώσουν κάποιο νόημα σ' αυτά. Στο βιβλίο αναφέρεται από τον δασάρχη το όνειρο ενός χωρικού ο οποίος προσπαθούσε να πάρει απαντήσεις για το όνειρο που είδε. Αρχικά πήγε σε κάποιους γέροντες να του εξηγήσουν το όνειρο, πιστεύοντας ότι λόγω ηλικίας θα έχουν κάποια εμπειρία, όμως δεν τον

κάλυψαν οι ερμηνείες τους. Στη συνέχεια πήγε σε έναν ψάλτη που ήξερε ανάγνωση, για να του διαβάσει απ' τον ονειροκρίτη τι σημαίνουν αυτά που είδε, αλλά ούτε από αυτή την ερμηνεία καλύφθηκε. Τελικά, την ερμηνεία την έδωσε ένας συγχωριανός ο οποίος βασιζόμενος στη λογική έδωσε την εξήγηση. Μέσα από αυτό το απόσπασμα διαγράφεται ο λαϊκός πολιτισμός και η πίστη των ανθρώπων σε όνειρα. Ωστόσο, όπως αποκαλύπτεται στη συνέχεια η λογική νικά κάθε πρόληψη και κάθε λαϊκή δοξασία. Οι αναγνώστες μέσα από αυτή την ιστορία συνειδητοποιούν ότι η προσκόλληση σε προλήψεις εμποδίζει τον άνθρωπο να δει με καθαρή οπτική τα πράγματα. Στόχος, επίσης, αυτής της ιστορίας είναι να εξηγήσει με αυτό τον γλαφυρό τρόπο πως η υπερβόσκηση μπορεί να καταστρέψει το δάσος. Στη συνέχεια παρατίθεται το συγκεκριμένο απόσπασμα:

«—Έχει ο Γεροθανάσης τον λόγο του! Έχει ακούσει τ' όνειρο του χωριάτη.

—Και ποιο είναι τ' όνειρο του χωριάτη; ρωτούν τα παιδιά.

—Ήταν ένας χωριάτης, άρχισε να λέει ο δασάρχης, κι είχε μια γίδα. Την πήγαινε στο δάσος κι έβοσκε. Μια μέρα, που την άρμεγε, τι να δει; Αντί γάλα, έβγαζε νερό. Το νερό γέμισε την καρδάρα, πλημμύρισε τον τόπο και κατέβηκε με ορμή στους κάμπους.

«Έλα, για όνομα του Κυρίου» είπε ο χωριάτης την ώρα που πνιγόταν.»

Γιατί αυτά όλα στ' όνειρό του τα είδε!

Όταν ξύπνησε, πήγε σε δυο χωριάτες εκατό χρονών να του εξηγήσουν τ' όνειρο. Ο ένας γέρος τού είπε πως το νερό θα είναι γάλα. Ο άλλος του είπε πως θα έχει να κάνει με δικαστήρια.

«Οι γέροι παραγέρασαν» είπε. «Ας πάω να δω τον ψάλτη, που διάβασε περισσότερα».

Πήγε στον αριστερό ψάλτη και του είπε τ' όνειρο. Εκείνος έβαλε τα γυαλιά του, πήρε από το ράφι ένα μεγάλο βιβλίο κι αφού του τίναξε τη σκόνη, το άνοιξε και διάβασε δυνατά:

«Γίδα. Εάν ιδείς εις τον ύπνο σου γίδα, εάν μεν συμβαίνει και είναι μαύρη η γίδα και έχει τα κέρατα γυριστά, τούτο σημαίνει ότι θέλεις λάβει ογρήγορα γράμμα συστημένον από τους συγγενείς σου από την Αμερική». Η γίδα ήταν τέτοια, ο χωριάτης όμως δεν είχε κανένα συγγενή στην Αμερική. Ο ψάλτης έβαλε τα γυαλιά του στην άκρη της μύτης και διάβασε άλλη σελίδα:

«Νερόν. Εάν ιδείς νερόν και τρέχει από βρύσιν και το νερόν κάμνει βροντήν πολλήν εις το σταμνίον, τότε εις καβγάν θέλει εμπλέξεις. Εάν το νερόν τούτο τρέχει από αυλάκι...»

«Από γίδα!» φώναξε ο χωριάτης. «Τι λέει το βιβλίο, άμα τρέχει νερό από γίδα;»

«Το βιβλίο» είπε ο ψάλτης «δε λέει τίποτα σε τούτο το ζήτημα, αν και είναι χίλιων χρονών ονειροκρίτης, γραμμένος από τους σοφούς του κόσμου».

Ο χωριάτης, όταν είδε πως και το βιβλίο δυσκολεύεται να εξηγήσει τ' όνειρό του, του φάνηκε πως μεγάλο κακό θα του γίνει.

«Συμπέθερε!» του είπε τότε κάποιος χωριάτης «τι κάθεσαι και σκοτίζεσαι; Το πράμα είναι φανερό. Η γίδα τρώει το κλαρί. Το κλαρί κρατεί τα χώματα και τα χαλίκια στις ράχες. Άμα φαγωθεί το κλαρί, παίρνουν οι βροχές το χώμα και το χαλίκι και το πηγαίνουν στον χείμαρρο. Ο χείμαρρος φουσκώνει, κατεβαίνει στους κάμπους και καταστρέφει. Αν το κλαρί είναι στη θέση του, δε γίνεται τίποτα απ' αυτά. Να λοιπόν γιατί η γίδα βγάξει νεροποντή. Σωστά τα είδες στον ύπνο σου» (Παπαντωνίου, 2017: 176-177).

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΓΑΜΟΣ

Στο βιβλίο περιγράφεται ένας παραδοσιακός γάμος, ο γάμος της Αφρόδως. Η τελετή που παρουσιάζεται αποτελεί μια μείξη θρησκευτικού σεβασμού με τα ήθη και τα έθιμα των ανθρώπων του βουνού. Στον βλάχικο αυτό γάμο προβάλλονται τα έθιμα που τηρούν οι συγγενείς της νύφης και του γαμπρού και τα τραγούδια που είθισται να λέει ο καθένας. Τα τραγούδια αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της παράδοσης και συντροφεύουν κάθε σημαντικό γεγονός της ζωής. Οι στίχοι του τραγουδιού που λένε οι συγγενείς της νύφης έχουν έναν χαρακτήρα λυπητερό και μελαγχολικό, καθώς περιγράφουν τον αποχωρισμό της νύφης από το πατρικό της. Οι στίχοι του τραγουδιού που λένε οι συγγενείς του γαμπρού καλωσορίζουν τη νύφη στο νέο της σπίτι και στα πεθερικά της. Μέσα από το κείμενο παρουσιάζονται, επίσης, οι φορεσιές τους, τα έθιμα πριν την τελετή του γάμου με την υποδοχή του γαμπρού και της οικογένειάς του πάνω σε άλογα με λαμπερά υφάσματα και η διαδικασία της προετοιμασίας και του στολισμού της νύφης που γίνεται με συνοδεία οργάνων που παίζουν μελαγχολικό σκοπό. Την επόμενη της τελετής του γάμου φορτώνεται η προίκα της νύφης. Η νύφη χαιρετά την οικογένειά της και μέσα σε κλίμα συγκίνησης συνοδεύουν τη νύφη που αναχωρεί με το στολισμένο της άλογο και τα κορίτσια τραγουδούν. Το άλογο της νύφης, σύμφωνα με την παράδοση, το οδηγεί προς τιμήν της ο αδελφός του γαμπρού πεζός. Οι αναγνώστες έτσι έρχονται πιο κοντά με τις ρίζες και γνωρίζουν τις λαϊκές παραδόσεις του τόπου μας, από τις οποίες κάποιες τηρούνται και στις μέρες μας. Στη συνέχεια παρατίθεται το απόσπασμα του βιβλίου:

«Έρχεται το συμπεθερικό. Έρχεται στ' άλογα με τα κόκκινα και με τα πράσινα κιλίμια...

Μπροστά είναι ο παπάς με τ' άσπρα γένια. Είναι και το φλάμπουρο με μήλο κόκκινο στην κορυφή.

Ακολουθεί ο νουνός, ο γαμπρός κι οι συμπεθέροι· οι άντρες με την κάτασπρη φουστανέλα, οι γυναίκες με τα φλουριά στο στήθος. Όλα τα παιδιά είναι καλεσμένα στον γάμο. Ξεκίνησαν μαζί με τον κυρ Στέφανο και πάνε στις βλάχικες καλύβες.

Μέσα σε μια καλύβα, οι γυναίκες και τα κορίτσια στολίζουν τη νύφη. Όλη την ώρα που τη στολίζουν, τα βιολιά έπαιζαν λυπητερό σκοπό.

Άμα τελείωσε το στόλισμα, ζήτησαν ένα παιδί να φορέσει της νύφης τ' άσπρο παπούτσι, που της το έφερε ο γαμπρός. Πρέπει να έχει και μάνα και πατέρα το παιδί που θα κάμει αυτό. [...]

Το απόγευμα έγιναν τα στεφανώματα. Ο παπάς διάβασε πολλές ευχές από ένα βιβλίο που ήταν γεμάτο κεριά. Έψελνε ο παπάς κι ο ψάλτης και βοηθούσε κι ο Γεροθανάσης λίγο.

Τα έχει ακούσει πολλές φορές ο Γεροθανάσης. Τόσες κόρες κι εγγονές πάντρεψε, που κοντεύει να τα μάθει απέξω.

Απάνω στο στεφάνωμα, ο νουνός έριξε στις πλάτες της νύφης και του γαμπρού ένα τριανταφυλλί μεταξωτό ύφασμα.

Το βράδυ έστρωσαν το τραπέζι απέξω από τις καλύβες. Η νύφη κάθισε στο ένα μέρος με τις συμπεθέρες μαζί και στο άλλο οι άντρες. [...]

Έπειτα ήρθε η σειρά του Γεροθανάση να τραγουδήσει. Πάντα στους γάμους του σπιτιού του λέει το πρώτο τραγούδι ύστερα από το τροπάρι.

Ο τσέλιγκας, κρατώντας το άσπρο κεφάλι του ακίνητο, είπε σιγά και σοβαρά τούτο το τραγούδι:

Ένας γέρος γέροντας,
κι ουδέ τόσο γέροντας,
εκατόν εννιά χρονών,
πότιζε τον γρίβα το.
Τα βουνά τριγύριζε
και τα δέντρα κοίταζε.
«Σεις, βουνά, ψηλά βουνά,
τώρα με την άνοιξη
δε με ξαναανιώνετε
μένα και τον γρίβα μου,
όπως ξαναανιώνονται
και καινούρια γίνονται
τούτα τα χαμόδεντρα,
τα χιλιόχρονα κλαριά,

να γινόμεουν κι εγώ νιος,

όπως ήμουν μια φορά;»

Ο παπάς, καθώς άκουε πως ο Γεροθανάσης ήθελε να ζανανιώσει, τον κοίταζε και χαμογελούσε.

Υστερα οι συμπεθέροι της νύφης τραγούδησαν τούτο το τραγούδι:

Πουλάκι κλαίει στον ποταμό

κι εγώ έτυχε και διάβαινα.

Εστάθηκα και το ρωτώ:

«Τι έχεις και κλαις, πουλάκι μου;»

— «Εχτές ήμουν στη μάνα μου

κι απόψε στο πεθερικό.»

Κι οι συμπεθέροι πάλι του γαμπρού τραγούδησαν:

Έβγα, κυρά και πεθερά,

για να δεχτείς την πέρδικα,

για να δεχτείς την πέρδικα,

που περπατεί λεβέντικα.

Για ιδέστε την, για ιδέστε την,

ήλιο, φεγγάρι πέστε την.

Για ιδέστε την πώς περπατεί,

σαν άγγελος με το σπαθί.

Αυτού που ζύγωσες να μπεις,

ήλιος, φεγγάρι θα φανείς.

Έβγα, κυρά και πεθερά,

για να τη βάλεις στο κλουβί

σαν το πουλί να κελαηδεί.

Το πρωί φόρτωσαν τα προικιά.

Η νύφη προχώρησε, για ν' ανεβεί στο στολισμένο της άλογο. [...]

Τα βιολιά έπαιζαν το ξεκίνημα, τα κορίτσια τραγουδούσαν:

Πού 'ν' η νύφη μας,

το κορίτσι μας...

Πήγε στον μπαζέ,

στα τριαντάφυλλα...

Ο αδερφός του γαμπρού έσυρε το γκέμι από τ' άλογο της νύφης: για τιμή της αυτός θα πάει όλο τον δρόμο πεζός.

Το συμπεθερικό ξεκίνησε, ανέβηκε στο ψήλωμα, φεύγει για το Περιστέρι. Τώρα φαίνεται πολύ μακριά.

Σε λίγο χάθηκε πίσω από το βουνό.

Αφρόδω, καλή μας Αφρόδω!» (Παπαντωνίου, 2017: 207- 211).

4.5 Ο κύκλος του νερού

Ο κύκλος του νερού, είναι η συνεχής ανακύκλωση του νερού της γης μέσα στη υδρόσφαιρα και στην ατμόσφαιρα, που επιτυγχάνεται χάρη στην ηλιακή ακτινοβολία¹¹. Η φυσική κατάσταση του νερού αλλάζει διαρκώς. Από στερεό γίνεται υγρό και αέριο. Η θερμοκρασία και οι άνεμοι που επικρατούν στην επιφάνεια της γης εξατμίζουν το νερό μετατρέποντάς το σε υδρατμούς, οι οποίοι όταν συμπυκνώνονται, υγροποιούνται και πέφτουν στη γη σαν σταγόνες βροχής ή άλλης μορφής νετού. Τα κατακρημνίσματα της ατμόσφαιρας απορροφώνται από το έδαφος και εμπλουτίζουν τις φυσικές υπόγειες δεξαμενές της γης ή εκρέουν στα ποτάμια, τις λίμνες και τη θάλασσα (Μπουρλέτσικας, Προύτσος, 2011).

Στο βιβλίο περιγράφεται ο κύκλος του νερού και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη συμβολή του δάσους στην απορρόφηση του νερού και τον εμπλουτισμό των υπόγειων υδάτων. Η δασική βλάστηση είναι απαραίτητη για την απορροή και αποθήκευση του νερού. Οι ρίζες των δέντρων και των φυτών απορροφούν το νερό αλλά και τα ξερά φύλλα και τα κλαδιά το συγκρατούν για να γίνει στη συνέχεια η διήθησή του στο έδαφος. Εκεί αποθηκεύεται στις φυσικές δεξαμενές που υπάρχουν μέσα στη γη και στη συνέχεια ξεχύνεται στα ποτάμια και αναβλύζει στις πηγές παρέχοντας νερό σε ζώα, ανθρώπους, καλλιέργειες και νερόμυλους. Χωρίς την πλούσια

¹¹ Ο κύκλος του νερού,

http://micro-kosmos.uoa.gr/gr/magazine/ergasies_foititon/ettap/Water/files/O_Kiklos_tu%20_nerou.htm

βλάβιση το νερό δε θα μπορούσε να συγκρατηθεί και να απορροφηθεί από τη γη. Θα έμενε στη γη επιφανειακά, θα κατέληγε στον χείμαρρο, τη θάλασσα ή θα εξατμιζόταν, θα μειώνονταν τα αποθέματα νερού και έτσι οι πηγές δε θα είχαν νερό. Τα παιδιά μαθαίνουν από τον δασάρχη πόσο σημαντικό είναι το δάσος το οποίο πέρα από όλα τα άλλα οφέλη δίνει στον άνθρωπο και το απαραίτητο για τη ζωή πόσιμο νερό.

«—Από πού να έρχεται τούτο το νεράκι; ρώτησε ο Πάνος.

—Από το βουνό! είπαν τ' άλλα παιδιά.

—Ναι, μα πώς βρέθηκε μέσα στο βουνό; ρώτησε ο δασάρχης.

Κανένας δεν ήξερε ν' απαντήσει.

«Από τις βροχές και τα χιόνια», είπε ο δασάρχης, «το νερό σταλάζει σιγά μέσα στο χώμα· και πηγαίνει σε μεγάλες δεξαμενές από πέτρα που έχει μέσα της η γη.»

«Από 'κεί βγαίνει με τις βρύσες και τα ποτάμια.»

«Από τις βρύσες και τα ποτάμια το παίρνουν τα ζώα, οι άνθρωποι, τα σπαρτά, οι μύλοι.»

«Για να σταλάζει όμως το νερό και να μπει στη γη, πρέπει να είναι ο τόπος φυτεμένος.»

«Αν δεν υπάρχουν χλωρά και ξερά φύλλα να το κρατήσουν, τότε το νερό πηγαίνει στα ξεροπόταμα και χάνεται στη θάλασσα και στον αέρα.»

«Λοιπόν και τις βρύσες ακόμα το ευλογημένο το δάσος μάς τις δίνει.»

«Αν αφήναμε τους ανθρώπους να κόψουν το δάσος, αυτή η βρυσούλα εδώ θα στέρευε. Θα στέρευαν όλες οι βρύσες που απαντήσατε από την πόλη ως εδώ και μαζί μ' αυτές και το ποτάμι» (Παπαντωνίου, 2017: 172-173).

Ο Παπαντωνίου, επίσης, προβάλλει πως οι άνθρωποι αξιοποιούν τη δύναμη της ορμής του νερού για να κατασκευάσουν υδροκίνητες μηχανές με τις οποίες θα πραγματοποιήσουν σημαντικές εργασίες. Το νεροπρίονο, που παρουσιάζεται στο βιβλίο, είναι μια υδροκίνητη μηχανή που χρησίμευε για την παραγωγή ξυλείας από κορμούς μεγάλων δέντρων του δάσους. Το νερό αποτελούσε την κινητήρια δύναμη αυτής της αυτοσχέδιας μηχανής. Τα βασικά τμήματα του νεροπρίονου ήταν δύο. Το ένα ήταν το πριόνι που κινούνταν και το άλλο ήταν το τμήμα που προωθούσε τον κορμό, που επρόκειτο να κοπεί, προς το πριόνι.

Η ορμή του νερού όμως δεν χρησίμευε μόνο στο νεροπρίονο, αλλά χρησίμευε και στη μεταφορά των ξύλων από το βουνό προς τον κάμπο και στη θάλασσα. Οι λοτόμοι ψηλά στο βουνό, αφού έκοβαν τα ξύλα, τα άφηναν στο ποτάμι για να τα παρασύρει πιο κάτω όπου θα τα

προωθούσαν άλλοι λοτόμοι για να συνεχίσουν το «ταξίδι» τους και να καταλήξουν στη θάλασσα όπου θα τα παραλάμβαναν για να μεταφέρουν στο εργοστάσιο.

Οι μαθητές διαπιστώνουν ότι το νερό, το οποίο το προσφέρει το δάσος, πέρα από την ύψιστη ζωτική σημασία που έχει για τον άνθρωπο, χρησιμεύει σαν κινητήριος δύναμη για πολλές εργασίες. Το νερό μέσα από τον κύκλο που κάνει για να φτάσει στη γη και στις πηγές και να ξεδιψάσει τον άνθρωπο, τα ζώα και τη γη, ταυτόχρονα παρέχει κι άλλη ωφέλεια εξυπηρετώντας με τη δύναμή του τους ανθρώπους σε διάφορες εργασίες. Στη συνέχεια παρατίθεται το σχετικό απόσπασμα από το βιβλίο:

«Το νεροπρίονο δούλευε όπως ένας μύλος. Το νερό έπεφτε από ένα κανάλι και με την ορμή του κινούσε ένα μεγάλο ορθό πριόνι. Όλους τους κορμούς, που έκοβαν οι λοτόμοι στο δάσος, τους έφερναν εκεί. Το πριόνι τούς έσκιζε κι έφτιαχναν απ' αυτούς την ξυλεία· σανίδες, πάτερα, μαδέρια.

Πόση ξυλεία ήταν εκεί! Την είχαν στοιβαγμένη σε μεγάλους σωρούς· πάντα το πριόνι έκοβε και πάντα κουβαλούσαν.[...]

Πήγαν ως την άκρη και κοίταζαν κάτω στον γκρεμό. Κάτω είδαν τη Ρούμελη. Από το μέρος αυτό η Ρούμελη είχε πολύ νερό, επειδή τώρα ερχόταν ίσια από την πηγή της, δίχως να χωρίζεται πουθενά. Τη χαιρέτησαν όλοι, σηκώνοντας το χέρι:

—Γεια σου, Ρούμελη! Πάντα κοντά μας είσαι!

Από την κορυφή, που ήταν, ως κάτω στο νερό, οι λοτόμοι παρατούσαν τα κούτσουρα και τα μαδέρια και κείνα κυλούσαν στη ράχη και κατέβαιναν ορμητικά στο ρέμα.

Στο ρέμα πάλι τα παραλάβαιναν άλλοι λοτόμοι. Τα έριχναν μέσα και πηγαίνοντας αυτοί στις άκρες τα συνόδευαν, καθώς ταξίδευαν μέσα στο νερό. Όταν σταματούσαν σε τίποτα λιθάρια ή όταν μαζεύονταν πολλά, οι λοτόμοι τα βοηθούσαν πάλι να γλιστρήσουν.

Τα πήγαινε έτσι η Ρούμελη ως κάτω στον κάμπο, όπου γινόταν πλατύ ποτάμι. Και πάλι από 'κει σιγά τα ταξίδευε ως τη θάλασσα. Εκεί τα έπαιρναν και τα κουβαλούσαν στο εργοστάσιο.

—Από 'δώ το βουνό πάει στον γιαλό, είπε ο δασάρχης στα παιδιά» (Παπαντωνίου, 2017: 182-184).

4.6 Η καταστροφή του δάσους

Ο Καραμανές αναφέρει πως τα «Ψηλά βουνά» αποτελούν μια νουθεσία για την προστασία του δάσους από όλα αυτά που το βλάπτουν, όπως πυρκαγιές, υπερβολική και μη

νόμιμη υλοτομία, εκχερσώσεις και υπερβόσκηση. Παρουσιάζει και τις ζοφερές συνέπειες αυτών των επαίσχυντων πράξεων που είναι συχνές στον ελλαδικό χώρο, όπως διάβρωση του εδάφους που έχει σαν αποτέλεσμα την έλλειψη ωφέλιμου εδάφους και καταστροφικές πλημμύρες (Καραμανές, 2013).

Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* υπάρχει ένα κεφάλαιο με τίτλο «Ο άνθρωπος που τρώει το δάσος». Ο τίτλος αυτός εμπεριέχει όλο το νόημα πίσω από την καταστροφή του δάσους, καθώς υπεύθυνος για την καταστροφή του είναι ο άνθρωπος. Ο άνθρωπος που με τις αλόγιστες και εγωιστικές ενέργειές του θυσιάζει τα δέντρα και τα δάση στο βωμό του κέρδους και έτσι βλάπτει ανεπανόρθωτα το περιβάλλον. Ο άνθρωπος που ενεργεί απερίσκεπτα και επαίσχυντα και μπροστά στο προσωπικό κέρδος δεν σκέφτεται το μέγεθος της καταστροφής που διαπράττει και τις φυσικές καταστροφικές συνέπειες που κληροδοτεί στις επόμενες γενιές. Ο Παπαντωνίου με λεπτότητα καταφέρνει και μεταφέρει το μήνυμα αυτό κάνοντας τα παιδιά να αναλογιστούν τις καταστροφικές πράξεις που μπορεί να επιφέρει ο άνθρωπος και με τρόπο αβίαστο ωθεί τα παιδιά να επιθυμούν να κάνουν πράξεις ωφέλιμες προς το περιβάλλον. Έτσι παίρνουν την απόφαση να συνδράμουν στην προστασία του δάσους και να γίνουν δασοφύλακες, γιατί και τα παιδιά μπορούν με τον τρόπο τους να συνεισφέρουν. Στην ιστορία παρακολουθούμε τους ήρωες να φυλάνε το δάσος από παράνομες ενέργειες που μπορεί να το βλάψουν και ειδοποιούν τους δασοφύλακες, όταν αντιλαμβάνονται κάτι.

Η καταστροφή ενός δάσους επιφέρει ανυπολόγιστες και ανεπανόρθωτες επιπτώσεις στο περιβάλλον αλλά και στον άνθρωπο επηρεάζοντας άμεσα τη ζωή του. Αρχικά, το περιβάλλον υποβαθμίζεται και διαταράσσεται η οικολογική ισορροπία. Δεύτερον, οι ανεξέλεγκτες πυρκαγιές, οι εκχερσώσεις, η υπερβόσκηση και η ληστρική υλοτομία αφανίζουν απέραντες δασικές εκτάσεις. Η αποψίλωση των δασών έχει σαν συνέπεια να παρουσιάζεται έντονο το φαινόμενο της εδαφικής διάβρωσης με αποτέλεσμα να δημιουργούνται χείμαρροι και να ενισχύονται οι πλημμύρες. Επίσης, η έλλειψη βλάστησης αποτρέπει την ικανότητα του εδάφους να συγκρατήσει τα νερά της βροχής και να ενισχύσει τα υπόγεια ύδατα με αποτέλεσμα να παρουσιαστεί λειψυδρία. Μια άλλη επίπτωση της καταστροφής του δάσους είναι η στέρηση της πολύτιμης ξυλείας και άλλων δασικών προϊόντων που προσφέρει το δάσος. Όλα τα παραπάνω δημιουργούν προβλήματα στην κοινωνία, την υγεία, την οικονομία και στην ποιότητα ζωής του ανθρώπου. Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* περιγράφονται οι ανθρώπινες παρεμβάσεις που βλάπτουν και οδηγούν στην καταστροφή του δάσους καθώς και οι συνέπειες της καταστροφής του δάσους τόσο για το περιβάλλον όσο και τον άνθρωπο και παρουσιάζονται παρακάτω.

ΠΥΡΚΑΓΙΕΣ

Οι περισσότερες πυρκαγιές στα δάση προκαλούνται από ανθρώπινες δραστηριότητες και πολλές από αυτές προκύπτουν από απροσεξία. Οι πυρκαγιές από αμέλεια οφείλονται σε πέταμα αναμμένων τσιγάρων, σε άναμμα και εγκατάλειψη φωτιάς που ανάβουν στο δάσος οι επισκέπτες, σε καθάρισμα χωραφιών με κάψιμο χορταριών, κλαδιών, σκουπιδιών και σε σπινθήρες μηχανημάτων. Το πιο συχνό αίτιο των δασικών πυρκαγιών στην εποχή μας είναι ο εμπρησμός, με στόχο κατά κύριο λόγο σήμερα τη δημιουργία οικοπέδων, ή όπως στο παρελθόν τη δημιουργία βοσκοτόπων και γεωργικής γης. Οι συνέπειες από τις καταστροφικές πυρκαγιές των δασών είναι ανυπολόγιστες καθώς το περιβάλλον και η ζωή μας υποβαθμίζονται. Τα οικοσυστήματα καταστρέφονται, η δημιουργία και πάλι δασών δυσχεραίνεται και η βιολογική ισορροπία διαταράσσεται. Λόγω της απώλειας των δέντρων τα εδάφη δεν μπορούν να συγκρατήσουν τα νερά της βροχής, διαβρώνονται και υπάρχει κίνδυνος να παρασυρθούν προς τη θάλασσα. Με αυτό τον τρόπο δημιουργούνται χείμαρροι και οι πλημμύρες είναι συχνό φαινόμενο. Όπως προαναφέρθηκε, το έδαφος δεν μπορεί να συγκρατήσει το νερό της βροχής και να σχηματίσει υπόγεια ύδατα, πηγές και ποτάμια με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί έλλειψη νερού. Ακόμα, με τις πυρκαγιές καταστρέφονται τα δασικά προϊόντα αλλά και η ξυλεία που θα μπορούσαν να δώσουν τα δέντρα. Οι συνέπειες στην οικονομία είναι επίσης μεγάλες αλλά η πιο σοβαρή συνέπεια είναι η υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής μας¹².

Σύμφωνα με τον Σαχάμπι, οι δασικές πυρκαγιές (είτε από φυσικά αίτια, είτε από απροσεξία, είτε από εμπρησμό) έχουν λάβει πλέον χαρακτήρα εθνικής απειλής και έχουν αφανίσει και συνεχίζουν να αφανίζουν απέραντες δασικές και θαμνώδεις περιοχές. Όπως αναγράφεται στα επίσημα στατιστικά δεδομένα, από το 1970 μέχρι το 2005 είχαν καεί στην Ελλάδα περισσότερο από 13 εκατομμύρια δασικά στρέμματα. Οι επιφάνειες των καμένων δασικών εκτάσεων εύκολα παρασύρονται από τις επόμενες βροχές με συνέπεια η γη σε πολλές περιπτώσεις να μην δύναται πλέον να βλαστήσει ούτε να αναδασωθεί. Από αυτό απορρέει η τραγική διαπίστωση ότι στις μέρες μας περίπου η μισή συνολική έκταση της ηπειρωτικής χώρας είναι άγονη, πετρώδης και με ελάχιστη βλάστηση (Σαχάμπι, 2017: 55).

Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* παρουσιάζεται το νοσηρό φαινόμενο των δασικών πυρκαγιών. Τα παιδιά βλέπουν τη φωτιά στο βουνό και αναρωτιούνται ποιος μπορεί να ευθύνεται γι' αυτό, ποια αμέλεια μπορεί να είναι, γιατί οι περισσότερες από τις δασικές πυρκαγιές οφείλονται σε ανθρώπινη δραστηριότητα. Κάνουν υποθέσεις λοιπόν για το ποιος μπορεί να έβαλε τη φωτιά,

¹² Γενική Διεύθυνση Ανάπτυξης, Προστασίας Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος, http://www.minagric.gr/greek/agro_pol/DASIKA/Forests/EXOFILLO.htm

είναι οι τσοπάνηδες που έχουν πάει για βοσκή τα κοπάδια τους, μήπως είναι από τους λοτόμους που κόβουν τα δέντρα, ή μήπως από κάποιον προσκυνητή στο ξωκλήσι; *«Τα παιδιά την κοίταζαν και ρωτούσαν το ένα το άλλο : ποιος τάχα να την άναψε; Μήπως οι τσοπάνηδες που βόσκουν τα κοπάδια; Μήπως οι λοτόμοι που κόβουν τα δέντρα με τα τσεκούρια; Ή μήπως κανένας που πήγε να προσκυνήσει στον Άι- Λια;»* (Παπαντωνίου, 2017: 10). Γνωρίζουν ότι πίσω από τις δασικές πυρκαγιές υπάρχει κάποιο ανθρώπινο χέρι που ενήργησε με αμέλεια. Ωστόσο, όπως πληροφορούνται στη συνέχεια από τον γερο – Θανάση οι πυρκαγιές μπορεί να μην οφείλονται σε αμέλεια αλλά να γίνονται εσκεμμένα από κάποιους για χάρη του κέρδους. Κάποιοι λοιπόν, εμπρηστές καίνε τα δέντρα και τους θάμνους και απογυμνώνουν δασικές εκτάσεις για να τις κάνουν χωράφια. *«Πολλοί από αυτούς στην άκρη του δάσους καίνε τους θάμνους και τα δέντρα για να κάμουν χωράφια. Κι ύστερα προχωρούν μέσα στο δάσος. Έτσι με τον καιρό γυμνώνουν ράχες ολόκληρες»* (Παπαντωνίου, 2017: 96). Έτσι, οι ήρωες αλλά και οι αναγνώστες γνωρίζουν την άσχημη πλευρά της ανθρώπινης απεισκευσίας και του εγωισμού και συνειδητοποιούν την καταστροφή που είναι ικανός να προκαλέσει ο άνθρωπος στο περιβάλλον όταν δεν το σέβεται και δεν το εκτιμά.

ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΥΛΟΤΟΜΙΑ

Παράνομη υλοτομία είναι η χωρίς άδεια συγκομιδή, μεταφορά και πώληση ξυλείας από τα δάση, τις προστατευόμενες δασικές περιοχές και η υλοτόμηση δέντρων προστατευόμενων ειδών¹³. Στην υπερβολική και παράνομη υλοτομία οφείλονται μια σειρά από σημαντικά περιβαλλοντικά προβλήματα όπως η αποψίλωση των δασικών εκτάσεων, με την απομάκρυνση μεγαλύτερης ποσότητας ξυλείας από αυτήν που πρέπει να αφαιρεθεί, η μείωση της βιοποικιλότητας των φυσικών οικοσυστημάτων, η διάβρωση του εδάφους, η αρνητική συμβολή στην αλλαγή του κλίματος και κατ' επέκταση η υπερθέρμανση του πλανήτη .

Σύμφωνα με τον Σαχάμπι η υλοτόμηση των δασικών εκτάσεων και η καταστροφή της χλωρίδας είτε με την εκχέρσωση για γεωργικές καλλιέργειες, είτε για ξυλεία, αποτελεί γεγονός που είχε ξεκινήσει στη χώρα μας από τα αρχαία χρόνια. Παρόλα αυτά μέχρι το 1821 περίπου το 49% της ηπειρωτικής Ελλάδας αποτελούσε δασική έκταση, ποσοστό το οποίο κατά τη δεκαετία του 1980 είχε μειωθεί σε 20% και όπως δείχνουν τα γεγονότα θα συνεχίσει να μειώνεται (Σαχάμπι, 2017: 55).

¹³ Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, <http://www.opengov.gr/minenv/?p=4791>, Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2022

Στο βιβλίο παρουσιάζεται το πρόβλημα της παράνομης υλοτομίας. Μια ομάδα ανθρώπων πηγαίνουν τη νύχτα κρυφά στο δάσος και με τα τσεκούρια τους κόβουν τα μεγάλα έλατα που βγάζουν μεγάλη ποσότητα γερού ξύλου, τα κόβουν σε κομμάτια, φορτώνουν τα ξύλα και λίγα λίγα τα μεταφέρουν στο χωριό. Υπάρχει και μια άλλη τακτική που ακολουθούν. Ξεφλουδίζουν σιγά σιγά τον κορμό του έλατο ώστε το δέντρο να ξεραθεί και μετά από καιρό πηγαίνουν και το κόβουν. *«Πολλοί από αυτούς το είχαν επάγγελμα να ζούνε ρημάζοντας το δάσος. Πάνε μια νύχτα και δίνουν τσεκουριές σ' ένα μεγάλο έλατο που μπορεί να δώσει πολύ και γερό ξύλο. Γκρεμίζουν τον έλατο και τον κομματιάζουν. Ύστερα φορτώνουν τα κούτσουρα στο μουλάρι και τα πηγαίνουν λίγα στο χωριό. Άλλοι πάλι ξεφλουδίζουν λίγο τον έλατο γύρω γύρω για να ξεραθεί. Ύστερα από καιρό πηγαίνουν και τον κόβουν»* (Παπαντωνίου, 2017: 96). Με αυτή την ενέργεια στερούν από το δάσος ωφέλιμα και γερά δέντρα που για να αναπτυχθούν χρειάστηκαν πολλά χρόνια και διογκώνουν το πρόβλημα της αποψίλωσης των δασών και επιφέρουν μια αλληλουχία αρνητικών συνεπειών για το δάσος και το περιβάλλον.

ΕΚΧΕΡΣΩΣΗ ΔΑΣΙΚΩΝ ΕΚΤΑΣΕΩΝ

Η εκχέρσωση είναι μια σειρά από εργασίες με τις οποίες ένα άγονο έδαφος μετατρέπεται σε καλλιεργήσιμο. Στην περίπτωση της εκχέρσωσης δασικών εκτάσεων, ολόκληρες δασικές περιοχές αποψιλώνονται ή καίγονται για να γίνουν χέρσα καλλιεργήσιμα χωράφια, βοσκοτόπια ή, όπως είναι συχνό δυστυχώς στις μέρες μας, οικόπεδα. Έτσι χιλιάδες είδη δέντρων, θάμνοι, πουρνάρια και φυτά θανατώνονται και θυσιάζονται στο βωμό του κέρδους προκαλώντας ανυπολόγιστη οικολογική καταστροφή της χλωρίδας και της πανίδας της περιοχής και διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας. Στο βιβλίο παρουσιάζεται αυτή η ενέργεια κάποιων ανθρώπων οι οποίοι απογυμνώνουν ολόκληρες ράχες και δασικές εκτάσεις για να τις μετατρέψουν σε χωράφια. *«Πολλοί απ' αυτούς στην άκρη του δάσους καίνε τους θάμνους και τα δέντρα για να κάνουν χωράφια. Κι ύστερα προχωρούν μέσα στο δάσος. Έτσι με τον καιρό γυμνώνουν ράχες ολόκληρες»* (Παπαντωνίου, 2017: 96).

ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΡΗΤΙΝΟΣΥΛΛΟΓΗ

Η συγκομιδή της ρητίνης γίνεται στη χώρα μας σύμφωνα με τον νόμο και απαιτεί την απαραίτητη άδεια¹⁴. Ωστόσο, ένα φαινόμενο που παρατηρείται στα δάση είναι ότι κάποιοι χωρίς άδεια συλλέγουν παράνομα τη ρητίνη. *«Εδώ και δυο χρόνια έχουν αρχίσει να βγάζουν κρυφά*

¹⁴ Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, <https://ypen.gov.gr/perivallon/dasi/diaceheirisi-dason/ritinokalliergeia/>

ρετσίνι. Πολλά από τα πιο όμορφα πεύκα του Χλωρού είναι πελεκημένα και γδαρμένα» (Παπαντωνίου, 2017: 97-98). Στο βιβλίο παρουσιάζεται το πρόβλημα της παράνομης συγκομιδής ρετσινιού. Μια ομάδα ανθρώπων πηγαίνουν κρυφά στο δάσος και παίρνουν το ρετσίνι καταπονώντας και πληγώνοντας τα δέντρα. Οι τσεκουριές που κάνουν σε κάθε δέντρο για να βγάλουν το ρετσίνι είναι μεγάλες και πολλές με αποτέλεσμα να μην μπορούν να επουλωθούν. Έτσι τα δέντρα χάνουν τους χυμούς τους και μετά από λίγο καιρό ξεραίνονται και πέφτουν από τον αέρα. «Για πρώτη φορά είδαν πληγωμένα πεύκα. Μια τσεκουριά κατέβαινε από πάνω από τη μέση τους κι έφτανε ως τη ρίζα. Ήταν μια πληγή ανοιχτή, η μεγαλύτερη πληγή που μπορούσε να δει κανένας· δε θα έκλεινε ποτέ. Και αν ήθελε να κλείσει, άλλες τσεκουριές την κρατούσαν ανοιχτή. Μερικά πεύκα σχεδόν τα είχαν γδύσει. Δεν είχαν αφήσει το κορμί παρά λίγη φλούδα. Φαίνονταν σαν το κρεμασμένο σφαχτό. Απ' αυτές τις πληγές έτρεχε άσπρο ρετσίνι. Το ρετσίνι ακολουθούσε την τσεκουριά και στάλαζε κάτω, σε μια λακούβα που την είχαν προς τη ρίζα των πεύκων επίτηδες γι' αυτό. Όλη αυτή η σφαγή ήταν για το ρετσίνι· για λίγες δραχμές που θα έβαζαν οι Πουρναρίτες στο σελάχι τους, αν το πουλούσαν. Τα πληγωμένα πεύκα θα πεθάνουν σε λίγο καιρό. Θα πέσουν από τον πρώτο δυνατό αέρα ή θα ξεραθούν γιατί δε θα έχουν πια χυμό» (Παπαντωνίου, 2017: 101-102).

ΥΠΕΡΒΟΣΚΗΣΗ

Με τον όρο υπερβόσκηση εννοούμε την εντατική και υπερβολική βόσκηση σε μια περιοχή που έχει αποτέλεσμα την καταστροφή της βλάστησης. Τα αιγοπρόβατα αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού των ζώων που βόσκουν. Σύμφωνα με τον Thirwood, ένας από τους λόγους στους οποίους οφείλεται η αποψίλωση των δασικών περιοχών στις μεσογειακές χώρες είναι οι κατσίκες (Thirwood, 1981). Ο Tomaselli (1977: 39 -72) υποστηρίζει ότι η βόσκηση στα δάση μπορεί να εμποδίσει την ανάπτυξη θάμνων και φρύγανων (Tomaselli, 1977: 39 -72). Σύμφωνα με τον Le Houerou, ένας άλλος λόγος που συντελεί στην υπερβόσκηση είναι το μεσογειακό κλίμα με τους ήπιους χειμώνες που ευνοεί στο να βόσκουν τα ζώα στην ύπαιθρο για αρκετούς μήνες του χρόνου (Le Houerou, 1981: 479-521).

Οι συνέπειες από την υπερβόσκηση είναι η μείωση στην ποικιλομορφία των φυτών κάτι που παρατηρείται ιδιαίτερα στα λιβάδια, καθώς η βλάστηση αραιώνει. Τα ζώα τρώνε τα τρυφερά βλαστάρια των φυτών και εμποδίζουν την ανάπτυξή τους. Επίσης, πατάνε τα μικρά φυτά ή δεντράκια κι επηρεάζουν την ανάπτυξη, τη βλάστηση, την αναπαραγωγή, την φυτοκάλυψη και κατ' επέκταση την ποικιλομορφία των περιοχών (Papanastasis, 2002: 53-63). Η διάβρωση του εδάφους είναι κι αυτό ένα αποτέλεσμα της υπερβόσκησης, σύμφωνα με τον

Dregne, καθώς τα ζώα βόσκοντας πατούν το έδαφος και μειώνουν την δυνατότητα απορρόφησης και διήθησης του νερού με αποτέλεσμα το νερό να μένει στην επιφάνεια και να μην απορροφάται. Οι επόμενες βροχές και ο άνεμος παρασύρουν το χώμα κι έτσι το έδαφος διαβρώνεται. Έτσι ένα μεγάλο μέρος από το νερό της βροχής αντί να σχηματίζει υπόγεια ύδατα και πηγές καταλήγει στη θάλασσα, δημιουργώντας χειμάρρους και πλημμύρες. Ακόμα, όταν το έδαφος έχει μεγάλη κλίση και έχει διαβρωθεί σε μεγάλο βαθμό μπορεί να επέλθει ερημοποίηση. Αυτό είναι δυνατό να προκληθεί όταν, σε μια περιοχή με χαμηλή ανάπτυξη βλάστησης, γίνεται εντατική υπερβόσκηση (Dregne, 1978: 11- 44).

Στο βιβλίο αναφέρεται το πρόβλημα της υπερβόσκησης. Ο δασάρχης εξηγεί στους ήρωες της ιστορίας τι συμβαίνει όταν τα αιγοπρόβατα βόσκουν εντατικά σε μια περιοχή. Τους εξηγεί ότι οι κατσίκες αποτελούν απειλή για το δάσος, γιατί λατρεύουν να τρώνε τα τρυφερά κλωνάρια και μάλιστα τις άκρες τους, δηλαδή εκεί που είναι ο βλαστός του φυτού. Αναζητούν μανιωδώς τα τρυφερά βλαστάκια και αν δεν τα φτάνουν ανεβαίνουν στο δέντρο. Όμως άμα σε ένα δέντρο η κατσικά φάει το κλωνάρι, το δέντρο δεν θα μπορέσει να βλαστήσει και να αναπτυχθεί. Η ανάπτυξη των φυτών και των δέντρων αποτρέπεται με αποτέλεσμα να μειώνεται η βλάστηση σε αυτή την περιοχή. Κατά συνέπεια, το έδαφος εκεί δεν μπορεί να συγκρατήσει το νερό της βροχής, καθώς δεν υπάρχουν φυτά και δέντρα να το απορροφήσουν στις ρίζες τους και το χώμα παρασύρεται και δημιουργεί χείμαρρους και καταστροφές. Για αυτό το λόγο τα ζώα δεν πρέπει να βόσκουν κοντά στο δάσος αλλά μόνο στα λιβάδια. *«Η γίδα τρώει το κλαρί. Το κλαρί κρατεί τα χώματα και τα χαλίκια στις ράχες. Άμα φαγωθεί το κλαρί, παίρνουν οι βροχές το χώμα και το χαλίκι και το πηγαίνουν στο χείμαρρο. Ο χείμαρρος φουσκώνει, κατεβαίνει στους κάμπους και καταστρέφει. Αν το κλαρί είναι στη θέση του, δε γίνεται τίποτα απ' αυτά. Να λοιπόν γιατί η γίδα βγάζει νεροποντή. [...] 'Υστερ' από τη φωτιά και το τσεκούρι, η γίδα είναι ο μεγαλύτερος εχθρός που έχει το δάσος.*

-«Αλήθεια ;»έκαναν τα παιδιά.

- «Αγαπάτε τη γίδα», είπε ο δασάρχης. «Και ποιος δεν αγαπά τέτοιο χαριτωμένο ζώο! Όμως όσο ζωηρό είναι, τόσο καταστρέφει τα φυτά. Γυρεύει το κλαρί και διαλέγει πάντα την κορυφή. Κατεβάζει το κλωνάρι για να το φάει στην άκρη. Άμα δεν το φτάνει, ανεβαίνει στο δέντρο. Η μανία της να ζητά τις τρυφερές άκρες φέρνει στα δέντρα καταστροφή. Γιατί στην άκρη του κλωναριού είναι το μάτι, το μπουμπούκι που θα πετάξει το βλαστάρι. Άμα η γίδα το κόψει, το

κλωνάρι δε μεγαλώνει πια σε ύψος. Αν τον καιρό που αυτά τα δέντρα ήταν μικρά, έβοσκε εδώ ένα κοπάδι γίδια, δε θα είχαμε που να καθίσουμε αυτή τη στιγμή. Το δάσος θα ήταν όλο χαμόκλαδα.

-«Και αν περνούσαν πρόβατα;» ρώτησε ο Κωστάκης.

-«Και τα πρόβατα φέρνουν ζημιά. Γιατί περνώντας από το δάσος πατούν τα νέα δεντράκια που μόλις φυτρώνουν.»

Γι' αυτό τα κοπάδια δεν πρέπει να τα φέρνουμε ποτέ κοντά στο δάσος, μα να βόσκουμε στα λιβάδια, όπως κάνει ο γερο – Θανάσης, που αγαπά αληθινά τα δάση. Ποτέ κασίκι δικό του δε μας έφαγε κλαρί» (Παπαντωνίου, 2017: 177-178).

ΔΙΑΒΡΩΣΗ ΕΔΑΦΟΥΣ

Με τον όρο διάβρωση του εδάφους νοείται «η αποκόλληση και μεταφορά εδαφικών σωματιδίων (πρωτογενών σωματιδίων ή συσσωματωμάτων) κατά μήκος της επιφάνειας του εδάφους» (Schachtschabel et al., 1998: 365). Η διάβρωση του εδάφους αποτελεί μια κύρια αιτία για την υποβάθμιση του εδάφους των δασών και των δασικών εκτάσεων, επιφέροντας μια σειρά από επιπτώσεις στο περιβάλλον και στον άνθρωπο. Η διάβρωση του εδάφους αποτελεί μια φυσική διαδικασία του γεωλογικού κύκλου κατά την οποία το υλικό που προκύπτει από την αποσάθρωση απομακρύνεται. Οι ανθρώπινες όμως ενέργειες εντατικοποιούν αυτή τη διαδικασία με αποτέλεσμα περισσότερο έδαφος να απομακρύνεται παρά να σχηματίζεται νέο. Η παρουσία βλάστησης είναι καθοριστική για τη συγκράτηση του εδάφους, καθώς τα φυτά και τα δέντρα με τις ρίζες τους σχηματίζουν ένα είδος πλέγματος που είναι απαραίτητο για την απορρόφηση των υδάτων και την ενίσχυση των υπόγειων υδάτων. Εδώ και χρόνια όμως τα δάση πλήττονται από πυρκαγιές, εκχερσώσεις, υπερβόσκηση και ληστρική υλοτομία με αποτέλεσμα οι ρυθμοί φυσικής ανάκαμψης των δασών να μην μπορούν να πραγματοποιηθούν και τα δάση να αφανίζονται. Η ταχύτητα με την οποία εξελίσσεται η διάβρωση του εδάφους είναι εξαιρετικά γρήγορη, καθώς αρκούν μόνο λίγες ώρες για να καταστραφεί το έδαφος που για να σχηματιστεί χρειάστηκαν εκατοντάδες χρόνια¹⁵.

Στο βιβλίο αναφέρεται το φαινόμενο της εδαφικής διάβρωσης και τα αποτελέσματά του. Ο δασάρχης εξηγεί στα παιδιά ότι η παρουσία βλάστησης είναι αυτή που συγκρατεί με τις ρίζες της το έδαφος. Όταν δεν υπάρχει βλάστηση το χώμα παρασύρεται από τα ορμητικά νερά της

¹⁵ Πύλη Παιδαγωγικού Υλικού Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, <http://www.env-edu.gr/Chapters.aspx?id=53>

βροχής και καταλήγει στον χείμαρρο. Όπως περιγράφεται και στο βιβλίο: «*Άμα φαγωθεί το κλαρί, παίρνουν οι βροχές το χώμα και το χαλίκι και το πηγαίνουν στο χείμαρρο*» (Παπαντωνίου, 2017: 177).

ΧΕΙΜΑΡΡΟΣ

Χείμαρρος ονομάζεται το ρέμα που είναι άνυδρο το καλοκαίρι, ενώ το χειμώνα έχει ροή νερού ανάλογα με τα ατμοσφαιρικά κατακρημνίσματα και την επιφανειακή απορροή. Τα χειμαρρικά φαινόμενα ποικίλουν ανάλογα με την ποσότητα των και την ένταση των κατακρημνισμάτων, την κλίση του εδάφους της λεκάνης απορροής, τη βλάστηση που υπάρχει στο έδαφος και το υψόμετρο.

Όταν το έδαφος καλύπτεται από φυτά και δέντρα αποτρέπεται η δημιουργία χείμαρρου καθώς, μεγάλο μέρος από το νερό της βροχής μένει στα φύλλα και στους κορμούς κι έτσι φτάνει λιγότερη ποσότητα νερού στο έδαφος, επίσης, το νερό που φτάνει στο έδαφος απορροφάται από τα φυτά, τέλος, το έδαφος δεν είναι εύκολο να παρασυρθεί γιατί συγκρατείται από τις ρίζες και τους κορμούς των δέντρων. Συνεπώς, η πλούσια βλάστηση αποτρέπει τον σχηματισμό χείμαρρου και πλημμύρων. Ο άνθρωπος με τις ενέργειές του έχει συμβάλλει αρνητικά στην μείωση της δασοκάλυψης πολλών περιοχών με αποτέλεσμα ο σχηματισμός χείμαρρων και οι πλημμύρες να είναι συχνά φαινόμενα. Πιο συγκεκριμένα, οι πυρκαγιές, η αλόγιστη υλοτομία, οι εκτεταμένες εκχερσώσεις δασικών εκτάσεων και η υπερβόσκηση είναι μια σειρά από ανθρώπινες δραστηριότητες που έχουν οδηγήσει στην καταστροφή των δασικών εκτάσεων στις λεκάνες απορροής με συνέπεια τη μείωση της διήθησης και την αύξηση των χειμάρρων¹⁶.

Τα χειμαρρικά φαινόμενα επιφέρουν μια σειρά από αρνητικές επιπτώσεις όπως πλημμύρες, υποβάθμιση εδαφών, επιζήμιες προσχώσεις και υποβάθμιση του νερού. Πιο συγκεκριμένα, οι πλημμύρες σχηματίζονται στις πεδινές περιοχές όταν υπάρχουν έντονες βροχοπτώσεις. Τα νερά ξεχειλίζουν από την κοίτη, κυλάνε ανεξέλεγκτα προκαλώντας καταστροφές σε γεωργικές καλλιέργειες, οδικά δίκτυα, εγκαταστάσεις, κτίρια και πολλές φορές προκαλούν ανθρώπινες απώλειες. Η υποβάθμιση του εδάφους προκαλείται στις ορεινές περιοχές στο σημείο των λεκανών απορροής. Η απορροή των κρημνισμάτων της βροχής προκαλεί απόπλυση και διάβρωση του εδάφους. Κατά συνέπεια, το έδαφος χάνει τη γονιμότητά του, διαβρώνεται, γίνονται ολισθήσεις και υποβαθμίζεται. Μια άλλη αρνητική επίπτωση των

¹⁶ Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, <https://ypen.gov.gr/perivallon/dasi/dasotechnika-erga-anadasoseis-fytoria/cheimarroi/>

χειμάρρων, στις πεδινές περιοχές, είναι οι προσχώσεις, δηλαδή η συσσώρευση και η εναπόθεση φερτών υλικών και ιζημάτων που αχρηστεύουν τις τεχνητές λίμνες, τα αρδευτικά και υδραυλικά έργα, δημιουργούν καταστροφές σε καλλιέργειες, οδικά δίκτυα και ρυπαίνουν το νερό της θάλασσας καθιστώντας το μη κατάλληλο για κολύμβηση. Στις επιζήμιες συνέπειες των χειμαρρικών φαινομένων περιλαμβάνεται και η ρύπανση και ακαταλληλότητα του νερού για την κάλυψη αναγκών και εργασιών ¹⁷.

Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* παρουσιάζεται η καταστροφική δύναμη του χείμαρρου, ο οποίος είναι αποτέλεσμα μιας σειράς ανθρώπινων ενεργειών που καταστρέφουν το δάσος. Οι πυρκαγιές αφανίζουν δάση ολόκληρα με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν δέντρα να απορροφήσουν στις ρίζες τους το νερό και να συγκρατήσουν το έδαφος. Η αλόγιστη υλοτομία οδηγεί στην αποψίλωση μεγάλων δασικών εκτάσεων και χιλιάδων δέντρων. Οι εκχερσώσεις εκατοντάδων δασικών στρεμμάτων αφανίζουν τα δάση και αφήνουν πίσω χωράφια και οικόπεδα που δεν μπορούν να συγκρατήσουν το νερό της βροχής και το χώμα. Η υπερβόσκηση συντελεί κι αυτή στην μείωση της βλάστησης. Όλες αυτές οι ανθρώπινες ενέργειες που καταστρέφουν τα δάση και τα δέντρα έχουν ως αποτέλεσμα να μην μπορεί το έδαφος να συγκρατήσει το νερό και να παρασύρεται παίρνοντας μαζί του χώμα, κλαδιά και ότι βρει στο πέρασμά του. Ο χείμαρρος, άμα γεμίσει νερό, δεν αφήνει τίποτα όρθιο στο πέρασμά του, ούτε ανθρώπους ούτε χωράφια και σπαρτά. Ένας μόνο είναι ικανός να τα βάλει με τον χείμαρρο: το δέντρο που με τις ρίζες του απορροφά τα νερά και δεν τ' αφήνει να κατακλύσουν τον τόπο. – Τα δέντρα είναι που γλιτώνουν τους ανθρώπους από τις πλημμύρες, εξήγησε ο δασάρχης. Άμα όμως τα καίμε και τα κόβουμε, βρίσκει μονοπάτι ο χείμαρρος να αφήσει τα νερά του και να καταστρέψει τα πάντα στον δρόμο του. Αυτό μόνο αρκεί για να αναλογιστούμε την καταστροφή που προκαλούμε κάθε φορά που κόβουμε ένα δέντρο. Παρακάτω παρατίθεται το κείμενο από το βιβλίο που περιγράφει την καταστροφική δύναμη του χείμαρρου:

«Τώρα», είπε ο δασάρχης, «θα δείτε και μεγαλύτερο θηρίο, που μπορεί να βγει από το βουνό. Να το!» Τα παιδιά στάθηκαν και κοίταζαν με περιέργεια. Είδαν όμως πως τους έδειχνε το ξεροπόταμο, που κατέβαινε την πλαγιά γεμάτο ξερά χαλίκια. «Είναι ο χείμαρρος», τους είπε. «Οι λύκοι, οι αρκούδες, τα λιοντάρια δεν είναι τίποτα μπροστά στο χείμαρρο. Φέρνουν πολύ μικρή ζημία και δεν τα βγάζουν πέρα πάντοτε με τον άνθρωπο. Ο χείμαρρος όμως κυνηγά τον άνθρωπο και τον αφανίζει, αυτόν και τη γενιά του. Όταν γεμίσει νερό και κατεβάσει στους κάμπους αυτά τα

¹⁷ Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, <https://ypen.gov.gr/perivallon/dasi/dasotechnika-erga-anadasoseis-fytoria/cheimarroi/>

λιθάρια που βλέπετε, πνίγει ανθρώπους, αμπέλια, ζώα και χωριά ολόκληρα. Οι άνθρωποι χτίζουν τοίχους και σηκώνουν φράχτες για να τον εμποδίσουν, μα είναι οι κόποι τους χαμένοι. Ένας μόνο μπορεί να τα βάλει με τέτοιο θηρίο. Το δέντρο»

- «Το δέντρο!» έκαμαν με απορία τα παιδιά.
- «Να ξέρατε πόση δύναμη έχει ένα δέντρο! Αυτό με τις ρίζες του κρατεί το χώμα και τα χαλίκια σφιχτά για να μην τα παίρνουν οι βροχές και τα πηγαίνουν στο χείμαρρο.

Δεν έχει μόνο το δέντρο αυτή τη δύναμη, μα και οι μικροί θάμνοι, οι αφάνες, το πουρνάρι, η κουμαριά, ακόμη και το θυμάρι. Γι' αυτό οι φυτεμένοι τόποι γλιτώνουν τους ανθρώπους από τις πλημμύρες. Όταν όμως καίμε και ξεριζώνουμε τα δέντρα, τότε το χώμα και το χαλίκι φεύγει από τις γυμνές ράχες και πηγαίνει στο χείμαρρο. Εκείνος φουσκώνει από τις βροχές και κατεβάζει μια φοβερή δύναμη από χώμα, λιθάρια και νερό, που αφανίζει σπίτια, σπαρτά και ανθρώπους. Αυτό πρέπει να συλλογίζεται καθένας που πηγαίνει να κόψει δέντρο» (Παπαντωνίου, 2017: 170- 171).

Είναι ευρέως διαδεδομένη φράση «Η φύση εκδικείται τον άνθρωπο». Είναι κοινώς αποδεκτό ότι η φύση έχει μεγαλύτερη δύναμη από τον άνθρωπο. Πολλές ανθρώπινες δραστηριότητες βλάπτουν και διαταράσσουν την ισορροπία της φύσης με αποτέλεσμα την πρόκληση πολλών καταστροφικών φυσικών φαινομένων, όπως των χειμαρρικών φαινομένων που προαναφέρθηκε. Ο άνθρωπος που βλάπτει και καταστρέφει το φυσικό περιβάλλον, τα δέντρα και τα δάση πρέπει να είναι έτοιμος να δεχτεί τις συνέπειες των πράξεών του και να έρθει αντιμέτωπος με τη δύναμη της φύσης. Στο βιβλίο περιγράφεται το ξέσπασμα μιας ξαφνικής θύελλας που με το νερό της γέμισε τον χείμαρρο ο οποίος κατέβηκε στο χωριό και προκάλεσε τεράστιες καταστροφές. Ο χείμαρρος κατέστρεψε καλλιέργειες, γέφυρες, σπίτια, έπνιξε ζώα και ανθρώπους. Αυτή η καταστροφή προκλήθηκε διότι οι κάτοικοι αυτού του χωριού είχαν κόψει τα δέντρα του κοντινού δάσους κι έτσι το γυμνό έδαφος δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τα νερά της βροχής. Το απόσπασμα του βιβλίου που περιγράφει αυτό το φαινόμενο παρατίθεται στη συνέχεια:

«Το βράδυ από ένα χωριάτη που πέρασε και πήγαινε στην Πέτρα έμαθαν πως η θύελλα πιο κάτω έκανε καταστροφή. Πάει το Πουρνάρι!

Μεγάλη νεροποντή που ήρθε από τις ράχες, έπνιξε τα καλαμπόκια, τα καπνά και τα τριφύλλια του. Το νερό, που κατέβασε ο χείμαρρος, έσπασε ένα γεφύρι και από κει όρμησε μέσα στο χωριό. Έπεσαν σπίτια στο Πουρνάρι, πνίγηκαν γίδια και πρόβατα, ακόμη κι αγελάδες. Λένε πως τρεις Πουρναρίτες, εκεί που πάλευαν να γλιτώσουν τα σπίτια των, τους πήρε το νερό.

Ακούοντας αυτή την καταστροφή τα παιδιά έμειναν αμίλητα και λυπημένα. Ο χωριάτης όμως κούνησε το κεφάλι του και είπε για τους Πουρναρίτες: «Αφού δεν άφησαν ρίζα ξερή στις ράχες, ποιος τους έφταιξε; Οι ίδιοι το έφεραν το νερό που τους έπνιξε» (Παπαντωνίου, 2017: 194-195).

ΛΕΙΨΥΔΡΙΑ

Με τον όρο λειψυδρία εννοούμε την έλλειψη ή την ανεπάρκεια σε πόρους του γλυκού νερού για την κάλυψη των ανθρώπινων και περιβαλλοντικών αναγκών σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Το νερό που βρίσκεται στην επιφάνεια του εδάφους σε διάφορα ιζηματογενή στρώματα λέγεται εδαφικό νερό¹⁸. Η διάβρωση του εδάφους που είναι αποτέλεσμα πυρκαγιών, υπερβολικής υλοτομίας και εκχερσώσεων, μειώνει την ικανότητα του εδάφους να συγκρατήσει με τις ρίζες των φυτών και των δέντρων το νερό της βροχής και να εμπλουτίσει τα υπόγεια ύδατα και κατ' επέκταση τα ποτάμια και τις πηγές και έτσι παρουσιάζεται έλλειψη νερού .

Στο βιβλίο γίνεται αναφορά στο φαινόμενο της λειψυδρίας που είναι αποτέλεσμα της καταστροφής του δάσους και των δέντρων. Ο δασάρχης εξηγεί στα παιδιά πως όταν δεν υπάρχει αρκετή βλάστηση και όταν κόβονται τα δέντρα το νερό δεν μπορεί να συγκρατηθεί στην επιφάνειά τους ή στις ρίζες τους και να αξιοποιηθεί. Καταλήγει να γίνεται χείμαρρος που παρασύρεται στη θάλασσα ή χάνεται στον αέρα. Έτσι το νερό της βροχής δεν εμπλουτίζει τα υπόγεια ύδατα και τις πηγές με αποτέλεσμα να ο όγκος νερού να μειώνεται και να επέλθει λειψυδρία. Άρα άμεση συνέπεια της καταστροφής του δάσους είναι η έλλειψη νερού. Στη συνέχεια παρατίθενται τα συγκεκριμένα αποσπάσματα από το βιβλίο:

«Αν δεν υπάρχουν χλωρά και ξερά φύλλα να το κρατήσουν, τότε το νερό πηγαίνει στα ξεροπόταμα και χάνεται στη θάλασσα και στον αέρα. Λοιπόν και τις βρύσες ακόμη το ευλογημένο το δάσος μας τις δίνει. Αν αφήναμε τους ανθρώπους να κόψουν το δάσος, αυτή η βρυσούλα εδώ θα στέρευε. Θα στέρευαν όλες οι βρύσες που απαντήσαμε από την πόλη ως εδώ και μαζί μ' αυτές και το ποτάμι» (Παπαντωνίου, 2017: 173).

«Αν αφήσουμε να πέσει στα δέντρα όποιος θέλει και να κόβει ό, τι θέλει, το δάσος θα χαθεί. Κι άμα λείψει αυτό, εμείς οι άνθρωποι θα πεθάνουμε από τη δίψα» (Παπαντωνίου, 2017: 171).

¹⁸ Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, τόμος 22ος, σελ. 105. (εδαφικό νερό)

4.7 Η αναδάσωση

Η αναδάσωση είναι η ανασύσταση του δάσους σε υπάρχοντες και πρώην δασικές εκτάσεις που έχουν εξαντληθεί, λόγω συγκεκριμένων ανθρώπινων παρεμβάσεων όπως η αποψίλωση των δασών, οι πυρκαγιές, η υπερβόσκηση. Η αναδάσωση πραγματοποιείται μόνο όταν η φυσική αναγέννηση του δάσους καθίσταται αδύνατη ή όταν δεν κινείται σε ικανοποιητικό βαθμό. Για το λόγο αυτό, πριν κάθε ενέργεια αναδάσωσης απαιτείται να γίνει έλεγχος των συνθηκών για να διαπιστωθεί αν η αναδάσωση είναι αναγκαία. Η αναδάσωση πραγματοποιείται με σκοπό την παραγωγή ξυλείας ή άλλων προϊόντων, την προστασία του δάσους από την εδαφική διάβρωση, την ρύθμιση απορροής του νερού της βροχής στα υπόγεια ύδατα, την ρύθμιση της οικολογικής ισορροπίας των οικοσυστημάτων που απειλούνται και για λόγους αναψυχής και βελτίωσης της ποιότητας ζωής του ανθρώπου ¹⁹.

«Ειδικά όσον αφορά την Ελλάδα, θα πρέπει, κατά τη γνώμη μας, να υπάρχει μακρόπνοο πανεθνικό πρόγραμμα αποκατάστασης των δασών είτε με αναδάσωση, στο οποίο να συμμετέχουν, εκτός από τα αρμόδια όργανα του κράτους, οι πολίτες, ακόμη και ο στρατός. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος θα πρέπει να απαγορευθεί η ελεύθερη βόσκηση των αιγοπροβάτων (να βρεθεί ένας εναλλακτικός τρόπος κτηνοτροφίας ώστε να εγγυάται την επιβίωση των κτηνοτρόφων) σε πολλές περιοχές που είναι αντικείμενο της αναγέννησης της φυσικής βλάστησης ή της αναδάσωσης. Η καταπάτηση της δασικής γης θα πρέπει να χαρακτηριστεί με το νόμο εγκληματική ενέργεια με αυστηρές ποινικές τιμωρίες» (Σαχάμπι, 2017: 55-56).

Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* γίνεται αναφορά στη σημασία της αναδάσωσης. Ο δασάρχης εξηγεί στα παιδιά πως κατά την υλοτομία στο δάσος γίνεται μια διαδικασία ανανέωσης καθώς κόβονται μόνο τα γέρικά δέντρα τα οποία έτσι δίνουν χώρο στα νέα δέντρα να αναπτυχθούν. Αν η αναγέννηση των δέντρων δεν μπορεί να γίνει φυσικά, δηλαδή αν δεν μπορούν να φυτρώσουν μόνο τους τα δέντρα, τότε οι αρμόδιοι επεμβαίνουν φυτεύοντας νέα δέντρα, τα οποία θα πάρουν την θέση αυτών που αφαιρέθηκαν. Το συγκεκριμένο απόσπασμα παρατίθεται στη συνέχεια:

«Οι λοτόμοι κόβουν μόνο τα δέντρα που τους λέμε εμείς να κόψουν. Τα δέντρα αυτά είναι σαράντα, πενήντα κι εβδομήντα χρονών το καθένα. Γέρασαν δηλαδή κι ήρθε η ώρα τους να δώσουν ξυλεία για να βγούνε στη θέση τους άλλα μικρά, που πάλι θα μεγαλώσουν σαν αυτά. Κοντά σε εκείνο που κόπηκε, βοηθούμε άλλο δέντρο να μεγαλώσει, κι αν δεν φύτρωσε μόνο του, το φυτεύουμε εμείς. Έτσι το δάσος ξαναπαίρνει εκείνο που μας δίνει» (Παπαντωνίου, 2017: 171).

¹⁹ Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, <https://ypen.gov.gr/perivallon/dasi/dasotechnika-erga-anadasoseis-fytoria/>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΑΡΕΤΕΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ *ΤΑ ΨΗΛΑ ΒΟΥΝΑ*

5.1 Διδακτισμός και λογοτεχνικότητα

Η λογοτεχνία ως μορφή τέχνης συνδέεται άρρηκτα με τη δια βίου παιδεία και καλλιέργεια του ατόμου. Για την ολοκληρωμένη διατύπωση του όρου της παιδικής λογοτεχνίας, ο Μπενέκος στην εισαγωγή της μελέτης του για τον Ζαχαρία Παπαντωνίου, κρίνει ότι είναι δόκιμο να εξετάσουμε και να αποδώσουμε τους όρους και τα στοιχεία που προσδιορίζουν την τέχνη των λογοτεχνών που έχουν αναγνωριστεί στο χώρο και κατέχουν εξέχουσα θέση στην καρδιά του αναγνωστικού κοινού. Εν ολίγοις, να αναζητήσουμε και να εντοπίσουμε τα χαρίσματα που εντοπίζουν σε αυτά τα λογοτεχνικά έργα τα παιδιά (Μπενέκος, 2000: 21).

Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι στο παρελθόν η επαφή των μαθητών με τα λογοτεχνικά κείμενα γινόταν αποκλειστικά και μόνο μέσω των σχολικών αναγνωσμάτων, τότε μπορούμε να αντιληφθούμε το αίσθημα χαράς που θα τους πλημμύρισε όταν άνοιξαν μέσα στις σχολικές αίθουσες το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και διαπίστωσαν ότι πρόκειται για ένα βιβλίο που απευθύνεται σε αυτούς. Οι σελίδες του άγγιζαν όλες εκείνες τις πτυχές που λαχταρά ένα παιδί και όχι μόνο. Αναζήτηση, περιπέτεια, ανακάλυψη, μυστήριο, συλλογικότητα, χιούμορ, τραγούδι ξετυλίγονταν στα θρανία τους και όλα αυτά θα αποτελούσαν το αντικείμενο διδασκαλίας τους. Ποιο παιδί δε θα μαγνητιζόταν με ένα τέτοιο αντικείμενο στα χέρια του; Το νέο διδακτικό βιβλίο, που εισήχθη τότε στις τάξεις, δεν έδωσε μόνο φρεσκάδα στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά έδωσε κι ένα εισιτήριο στους μαθητές για την μύησή τους στον χώρο της λογοτεχνίας, καθώς όταν ανοίχτηκαν οι σελίδες του, ανοίχτηκε ένας νέος κόσμος για τους μαθητές (Μπενέκος, 2000: 25).

Οι παιδαγωγικοί και διδακτικοί σκοποί της λογοτεχνίας δεν είναι άμεσοι. Το γεγονός όμως ότι επιδρά στον αναγνώστη με τη συγκίνηση την καθιστά ικανή να χρησιμοποιηθεί σαν παιδαγωγικό μέσο που θα καλλιεργήσει αισθητικά και θα με τα μεταλαμπαδεύσει γνώσεις και διδάγματα (Καλλέργης, 1988). Η Λογοτεχνία συμβάλει καθοριστικά στην πνευματική καλλιέργεια του ατόμου. Το λογοτεχνικό κείμενο αντιμετωπίζεται στο σχολείο σαν ένα μέσο με παιδαγωγική και μορφωτική αξία (Μαλαφάντης, 2001: 17).

Η λογοτεχνία είναι η τέχνη που αφενός καλύπτει την ανάγκη του αναγνώστη για τέρψη και αισθητική απόλαυση, αφετέρου θέτει το μυαλό σε κίνηση και στοχασμό. Ο αναγνώστης

εισέρχεται μέσα στο κείμενο το αποκωδικοποιεί και παίρνει μηνύματα που είναι αποτέλεσμα της δικής του ανακάλυψης και εντρύφησης . Όσο διαρκεί η ανάγνωση οι ήρωες, τα τοπία, τα αντικείμενα ζωντανεύουν μπροστά στα μάτια της φαντασίας του αναγνώστη και οι σελίδες γεμίζουν από εικόνες που έχει δημιουργήσει ο ίδιος. Αυτά λοιπόν που ζωντανεύουν μέσω της ανάγνωσης παρασύρουν για κάποιο χρονικό διάστημα τον αναγνώστη σε έναν τόπο μαγικό και τον κάνουν ένα αόρατο παρατηρητή. Πολλές φορές μέσα στα βιβλία δίνονται αφορμίσεις και μηνύματα που όταν τα διαβάζει κάποιος «ξυπνούν» κάτι μέσα του και τότε παρασύρουν τον αναγνώστη για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα δίνοντάς του τροφή για σκέψη. Τα λογοτεχνικά βιβλία χωρίς να έχουν χαρακτήρα βιβλίων γνώσεων μπορούν να μεταδώσουν μηνύματα, γνώσεις και αξίες.

Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στα σχολεία, αλλά και ευρύτερα στον χώρο της λογοτεχνίας και της κοινωνικής ζωής, εξέχουσα θέση κατείχε η καθαρεύουσα και ο ατόφιος διδακτισμός, όσον αφορά στα κείμενα και ποιήματα που προορίζονταν για παιδιά και σε μειονεκτική θέση βρισκόταν η δημοτική γλώσσα. Ήταν μια περίοδος που στο προσκήνιο της ελληνικής παιδαγωγικής δέσποζε η ερβαρτιανή φιλοσοφία, σύμφωνα με την οποία το παιδί θεωρείται άγραφος πίνακας και αντιλαμβάνεται τον κόσμο μόνο με τη βοήθεια των ώριμων. Για το λόγο αυτό τα αναγνωστικά της εποχής διέπονται από έναν ηθικό διδακτισμό. Στα χρόνια που ακολούθησαν μετά την ελληνική επανάσταση γίνεται μια προσπάθεια για ηθική τόνωση ταυτόχρονα με την προσπάθεια της ηθικής διαπαιδαγώγησης των μαθητών. Το εγχείρημα να αποκτήσουν τα παιδιά αρετές και να διαμορφωθούν άτομα με ηθικές αξίες διαπερνά κείμενα και ποιήματα με ηθικολογίες που απέχουν κατά κόρον από την πραγματικότητα και σαν αποτέλεσμα έχουν να αποστρέψουν το ενδιαφέρον των παιδιών. Εκτός από τον βερμπαλισμό που τα διέπει είναι και το ζήτημα της γλώσσας που αποτρέπει τον αναγνώστη (Μικελλίδης, 2015).

Τα ψηλά βουνά του Ζαχαρία Παπαντωνίου αποτελούν πρότυπο για το πως τα σχολικά αναγνώσματα θα έχουν πραγματική μορφωτική αξία. Ανοίγοντας τις πρώτες σελίδες του βιβλίου εκπέμπεται ένας φρέσκος αέρας κι ένα πνεύμα ελεύθερο, που έρχεται σε αντίθεση με την ασφυκτική ηθικολογία των προηγούμενων αναγνωστικών και την προσκόλληση στις αρετές των σημερινών αναγνωστικών, εκπέμπεται φαντασία και ένα θετικό αίσθημα προσμονής, δημιουργίας και εξερεύνησης. Το κλίμα ελευθερίας και θετικότητας προέρχεται από τη χαρά που ξεχύνεται στα πρόσωπα των παιδιών από τις γλαφυρές περιγραφές της φύσης και τις περιγραφές της ζωής των παιδιών στον ελεύθερο φυσικό χώρο του βουνού, οδεύοντας ανάμεσα στη σοβαρότητα και την ιλαροσύνη, στην ευθυμία και την εργατικότητα. Αυτό το κλίμα έλκει

τον αναγνώστη και τον προτρέπει να ακολουθήσει την πορεία των παιδιών (Μπενέκος, 1981: 139).

Σύμφωνα με τον Τριανταφυλλίδη, στο συγκεκριμένο αναγνωστικό και στο αλφαβητάριο του κράτους, καθώς και στα επόμενα που θα κυκλοφορούσαν, έγινε η προσπάθεια να αποδοθεί ένα με συγκεκριμένο πρόγραμμα ένα ελληνικό βιβλίο λογοτεχνίας με ενιαία ύλη και χωρίς κενές περιγραφές και χρηστομάθειες αλλά μόνο με έμμεση ηθική με εύθυμο παιδικό χιούμορ, που να απευθύνεται όσο περισσότερο γίνεται στην αντίληψη των μαθητών της τάξης για την οποία προορίζεται. Πιο συγκεκριμένα, σκοπός του βιβλίου ήταν να αναζωογονήσει με το περιεχόμενό του και τη λογοτεχνικότητά του αξίες όπως ο αλτρουϊσμός και η ενέργεια, η ανεξαρτησία, η σωματική και ψυχική υγεία του ατόμου, η επαφή και η αγάπη προς τη φύση, το βουνό και τα δάση και η ρήξη των προλήψεων (Τριανταφυλλίδης, 1921: 265).

«Το βιβλίο, χωρίς καθόλου διδακτισμό, καταφέρνει, μέσα από αληθοφανείς ιστορίες και καθημερινές σκηνές, να “περάσει” στα παιδιά σημαντικές ανθρώπινες και κοινωνικές αξίες: τη φυσιολατρία, τη συνεργασία, την κοινοτική αλληλεγγύη, την ανθρώπινη προσέγγιση, τη θρησκευτικότητα, την απαλλαγή από δεισιδαιμονίες και την αγάπη στα δημιουργήματα της φύσης» (Μαλαφάντης, 2001: 153).

Το περιεχόμενο της διήγησης είναι λιτό, φυσικό, αβίαστο χωρίς περιπέτειες που δημιουργούν αγχώδη περιέργεια και μεγάλη αγωνία για την εξέλιξη της ιστορίας. Το ενδιαφέρον των νεαρών αναγνωστών ενισχύεται σε κάθε κεφάλαιο. Αυτό αναμφισβήτητα είναι μια ιδιαίτερη αρετή του βιβλίου. Άλλη αρετή είναι το γεγονός ότι οι αξίες δεν μεταφέρονται διδακτικά αλλά αναπτύσσονται μέσα από την πλοκή και παρουσιάζονται αβίαστα χωρίς παρεμβάσεις, δίνοντας περιθώριο για διατύπωση ηθικών διδαγμάτων. Η δράση των παιδιών και των μεγάλων είναι αυθόρμητη και αβίαστη και δεν αποσκοπεί σε διδαχές ούτε υποβόσκει κάποια τέτοια πρόθεση (Σπεράντσας, 1953: 53).

Για τις διδακτικές αρετές του βιβλίου του Ζαχαρία Παπαντωνίου χωρίς όμως ίχνος δογματισμού ο Μπενέκος αναφέρει «ζύγιζε με σχολαστικότητα τις λέξεις με τις οποίες θα έντυνε τις ιδέες και τα αισθήματα, ήξερε ωστόσο να ξεφεύγει τον κίνδυνο που τον παραμόνευε σ’ αυτή τη δουλειά: το διδακτισμό (αυτός ο βαθιά διδακτικός συγγραφέας) και την επιτήδευση» (Μπενέκος, 1981: 84).

Τα ψηλά βουνά αποτελούν ένα βιβλίο στο οποίο απουσιάζουν οι κενές περιγραφές και ο διδακτισμός και υπάρχει μια έμμεση ηθική και ένα εύθυμο παιδικό χιούμορ. Το βιβλίο προάγει τον κοινοτικό αλτρουισμό, την ατομική ανεξαρτησία με τη σωματική, ψυχική και ηθική υγεία

του ανθρώπου, τη γνωριμία και την αγάπη της φύσης και δη του βουνού και του δάσους και το γκρέμισμα των προλήψεων. Ο συγγραφέας του, ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, καταφέρνει με τη σοφία του να προσεγγίσει και να αγγίξει την ψυχή των παιδιών (Σακελλαρίου, 1996: 514).

Σύμφωνα με την Χατζησταυρινού – Εξαρχάκου, ο Παπαντωνίου καταφέρνει, χωρίς δογματισμούς, να προβάλει εικόνες αληθινές από την καθημερινή ζωή και αξίες όπως η αγάπη προς τη φύση και η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, η σημασία της ομαδικότητας, το μοίρασμα υπευθυνοτήτων, τον αλτρουισμό, τη σύμπνοια, τη συνεργασία, και την αγάπη για τη μόρφωση (Χατζησταυρινού – Εξαρχάκου, 1992: 82). Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου δεν επιθυμεί τον δογματισμό και σπανίως στα κείμενά του καταλήγει σε δίδαγμα. Επιλέγει να απαντά στο κακό με μια σαρκαστική ή περιφρονητική έκφραση. Το ηθικό αίσθημα το προάγει προβάλλοντας τη χαρά και την ομορφιά (Μπενέκος, 1981: 143).

Όταν ο συγγραφέας επιθυμεί να προκύπτει από το κείμενό του κάποιο διδακτικό επιμύθιο, δεν είναι απαραίτητο να καταλήγει σε συμβουλές και πληκτικές προτροπές. Το δίδαγμα μπορεί να απορρέει μόνο του από την πλοκή της ιστορίας και σε αυτή την περίπτωση έχει καλύτερη βάση, διάρκεια και αποτέλεσμα, για το λόγο ότι απορρέει από την αβίαστη εσωτερική πνευματική διεργασία. Οι ηθικές αξίες, η οικουμενικότητα, η θρησκευτικότητα, η αγάπη για την πατρίδα δε μπορούν να μεταφερθούν με οδηγίες και γνωμικά αλλά καλλιεργούνται φυσικά μέσα από εμπειρίες και πραγματικά γεγονότα (Σακελλαρίου, 1996: 31). Όπως διατυπώνει ο Μπενέκος, ο Παπαντωνίου είχε το έμφυτο χάρισμα να φιλτράρει το λόγο του από καθετί το περιττό και άνευ ουσίας περιεχόμενο που θα πρόσβαλλε το λογοτεχνικό του κείμενο, καθώς η αισθητική και η ποιητική του ήταν τέτοια που αποστρεφόταν την κενολογία, τον βερμπαλισμό και τον επιτηδευμένο διδακτισμό (Μπενέκος, 2000: 129).

Η έλευση του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά* διέλυσε τους παλιούς και αναχρονιστικούς τρόπους διδασκαλίας και καθιέρωσε νέους τρόπους διαπαιδαγώγησης που δεν είχαν κανένα κοινό σημείο με εκείνο τις κενές, ανώφελες και υπερφλύαρες από αφέλεια «χρηστομάθειες» (Σταφυλάς, 1988: 75).

Ο Παπαντωνίου στο έργο του δεν προσπαθεί άμεσα να επέμβει στην ηθική διαπαιδαγώγηση του παιδιού, κάτι το οποίο θα απωθούσε τον αναγνώστη, αλλά με τρόπο ζωηρό, ευχάριστο κι εύθυμο περνάει έμμεσα και αβίαστα τα μηνύματά του. Όπως αναφέρει ο Θέμελης «η λογοτεχνία δεν διδάσκει όταν διδάσκει και διδάσκει όταν δεν διδάσκει» (Θέμελης, 1973: 75). Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου ακολουθώντας τον δρόμο της σύγχρονης παιδαγωγικής, επιχείρησε

και το κατάφερε αβίαστα να μεταφέρει στον μαθητή γνώση, ευχαρίστηση και αυτενέργεια (Κουλούρης, 1953:8).

Ο τρόπος του η Τέχνη καλλιεργεί το φρόνημα, δεν έχει καμία σχέση με τις προκλητικές νουθεσίες όσων ρητορεύουν περί πολιτικής και κοινωνικής ή άλλου τύπου, οι οποίες όταν εντυπωσιάζουν το κοινό το οδηγούν σε τυφλή αποδοχή. Η Τέχνη ενεργεί μέσα από το βίωμα το οποίο νοηματοδοτεί ολιστικά, ερευνά τη ζωή στη φυσική της εξέλιξη από την οποία ξεχωρίζει το θετικό και το αρνητικό σε μια προσπάθεια να τα ενώσει σε μια κοινή γραμμή, εισέρχεται ανυποψίαστα στην ψυχή του ανθρώπου και την ζωογονεί και την σμιλεύει. Μεταφέρει διδάγματα αλλά με τρόπο πλάγιο και γι' αυτό εκπολιτισμένο, στέρεο και με μακροπρόθεσμη διάρκεια. Τέτοια είναι η ατμόσφαιρα η διδακτική στην τέχνη του Ζαχαρία Παπαντωνίου, την οποία εντοπίζουμε περισσότερο στο αμιγώς διδακτικό βιβλίο του *Τα ψηλά βουνά*. Αν δύναται να χρησιμοποιηθεί ένας παιδαγωγικός παραλληλισμός, θα ήταν πως όλο το βιβλίο αποτελεί ένα μοναδικό πρότυπο διδασκαλίας συνταγμένο από έναν καλλιτέχνη με κύριο άξονα τη ζωή, όπως μπορεί να την συντάξει μια συνεργασία ανθρώπων που έχουν κοινό κώδικα και τους τιθασεύει η αγάπη και τους εμπνέει το ωραίο. Η ελληνική εξοχή αποτελεί το εποπτικό υλικό με το οποίο και μέσα στο οποίο συντελείται η ζωή. Οι ήρωες με τη δράση τους προσφέρουν το υλικό μέσα από το οποίο εκτυλίσσεται ο σκοπός και η σπουδαιότητα της ζωής. Καταλήγοντας, η άμεση παρατήρηση των γεγονότων στα πλαίσια της φυσικής τους ροής θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το μόνο πλάνο διδασκαλίας. Αυτό καθιστά το αποτέλεσμα μοναδικό. Όλα τα στοιχεία περιλαμβάνονται σε αυτό, πατριωτισμός, θρησκευτικότητα, οικογένεια, κοινωνία, ανθρωπιά, ζώα, περιβάλλον και μεταπλάθονται σε μια όαση ατέλειωτης ομορφιάς και καλοσύνης σε ένα όλο ζωής και αιώνιας αναγέννησης (Μπενέκος, 1981: 157-158).

Για τη συγγραφή ενός αξιόλογου παιδικού βιβλίου βασικός όρος, σύμφωνα με τη Suzanne Prue, είναι να νιώθεις παιδί, να μην έχεις αποκοπεί από το παιδί που ήσουν κάποτε. Με αυτό τον τρόπο ο συγγραφέας θα καταφέρει να μην υποκύψει σε δύο κύρια ελαττώματα: την προσποίηση και την ανεκτικότητα. Το κυριότερο δε είναι να αγαπάς τα παιδιά έτσι όπως είναι: γεμάτα αγνότητα και πονηριά, ευαισθησία και σκληράδα, αξιοπρέπεια και μικροπρέπεια, όνειρα και δυσκολίες (Σακελλαρίου, 1996: 41-42).

Όπως είναι ξεκάθαρο, ο συγγραφέας αποδίδει ιδιαίτερη προσοχή στον συναισθηματικό τομέα και αυτό δεν αποτελεί παράπτωμά του. Ο τρόπος με τον οποίο απευθύνεται στα παιδιά, οι απλές και αγνές ιστορίες του, οι συνδέσεις με τα ζώα, με τα βουνά και τις θάλασσες αποκαλύπτουν ανεκτίμητο ψυχικό πλούτο (Μπενέκος, 1981: 160). Η μοναδικότητα του λόγου και του περιεχομένου του Παπαντωνίου είναι αξεπέραστη. Εκεί μέσα αναπαριστά όλες τις

παιδικές του αναμνήσεις, τη γενέτειρά του, την ύπαιθρο, την αγάπη και με το φανταστικό του ραβδί άγγιξε τις ψυχές των παιδιών τις καθυσύχασε και τις συμβούλεψε σαν μέντορας με τη δύναμη του λόγου και της ψυχής του, για το πώς να αγαπούν και να συλλογίζονται .

«Τα *Ψηλά βουνά* και *Τα Χελιδόνια*, γράφει ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, είναι δυο βιβλία γεμάτα από το φως του καλού Θεού. Ξυπνούν την καλοσύνη και διδάσκουν την τιμιότητα με τα μέσα, που είναι πάντα πιο αποτελεσματικά: με την ομορφιά της φύσης και με την ομορφιά της απλής και χαρούμενης ζωής» (Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος, 1979: 135). Σύμφωνα με τον Κουλούρη, δικαίως χαρακτηρίστηκαν *Τα ψηλά βουνά* και *Τα Χελιδόνια* μια εξαιρετική συλλογή παιδικών τραγουδιών, σαν λογοτεχνήματα που αποτέλεσαν ορόσημο στη νεότερη σχολική λογοτεχνία. Είναι ιδιαίτερα δύσκολο να συντάξεις για το παιδί ένα ανάγνωσμα το οποίο θα το διδάσκεται στην τάξη. Πρόκειται για ένα βιβλίο χωρίς υποκρισία και χωρίς δογματικό ύφος μέσα στις σελίδες του (Κουλούρης, 1953: 8).

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου με το παράδειγμά του έδειξε στους εκπαιδευτικούς πως ένα σχολικό ανάγνωσμα πρέπει αρχικά να αποτελεί λογοτέχνημα τόσο στην ιδέα του όσο και στους σκοπούς του. Φανέρωσε πως κύριος άξονάς του είναι το ίδιο το παιδί και πως το αποτελεσματικότερο μέσο διαπαιδαγώγησης δεν είναι ο επιτηδευμένος δογματισμός, αλλά η αγαθότητα των προθέσεων, η τιμιότητα του συγγραφέα, η ωραιότητα του λόγου, η παραγωγική φαντασία και η αδέσμευτη σκέψη (Μπενέκος, 2000: 110). Η θαυμαστή επιτυχία του βιβλίου και η δημοτικότητα που είχε στην Ελληνική απέδειξε πως δεν είναι απαραίτητο να έχει κάποιος φιλολογικές σπουδές για να μπορέσει να προσεγγίσει παραγωγικά την παιδική ψυχή (Θωμοπούλου, 1958: 6). Το κείμενο πρέπει να έχει όλα εκείνα τα στοιχεία που αφενός ανταποκρίνονται στις ανάγκες του παιδιού, αφετέρου ικανοποιούν την αισθητική καλλιέργεια (Μπενέκος, 2000: 160).

«Η συγκίνηση μας προσφέρεται διακριτικά, σε σταλαγμούς. Θαυμάζουμε το ύφος, θαυμάζουμε το πνεύμα, δεν παθαινόμαστε. Είν' ένας καλαίσθητος, ένας εκλεκτικός κ' ένας δάσκαλος του έντεχνου λόγου. Ένας αληθινός δάσκαλος, επί τέλους!»²⁰ Σύμφωνα με τον Μπενέκο, ο Παπαντωνίου διδάσκει ύφος και διαπαιδαγωγεί τα παιδιά. Χάρη σε αυτή τη δυαδική ικανότητά του θεωρείται κλασικός της παιδικής λογοτεχνίας και θεωρείται «ο δάσκαλος που μελοποιεί τα διδάγματά του» (Μπενέκος, 2000: 126).

Σύμφωνα με τον Χάρη, η τέχνη του Παπαντωνίου είχε έναν στόχο «να εκπολιτίσει». Το έργο του, μέσα από την ελκυστικότητά του και την γνησιότητά του, δίνει στον αναγνώστη την

²⁰ Παπαντωνίου, Ζ. (2011). *Διηγήματα* (εισαγωγή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου). Αθήνα :Βιβλιοπωλείο της Εστίας. σ.32.

ώθηση για να βελτιώσει την ποιότητα της ζωής του και να διευρύνει τους ορίζοντές του, ενώ ταυτόχρονα τον ωθεί να κοιτάξει, να αποτιμήσει και να συμφιλιωθεί με όλα τα δημιουργήματα της πλάσης γύρω του (Χάρης, 1940: 414). Το περιεχόμενό του καλλιεργεί την αγάπη για την πατρίδα και τη θρησκεία, το οποίο το αισθάνεται τόσο όσο κανένας πατριωτικός λόγος σχολικού βιβλίου δεν θα πετύχαινε να μεταδώσει. Ο Παπαντωνίου με την λεπτή ευαισθησία του και τη σταθερή ποιητική του διάθεση αποτελεί πρότυπο για τους εκπαιδευτικούς. Εξάλλου ο ίδιος γνωρίζει καλά ότι η μόνη σίγουρη και παραγωγική γνώση είναι αυτή που κατακτιέται αβίαστα (Μπάρλας, 1940: 425-426). Ο Παπαντωνίου απαντά στο φόβο παραθέτοντας τη γνώση, στον κίνδυνο της επίπληξης παραθέτει το αίσθημα υπευθυνότητας, απέναντι από το κακό παρουσιάζει το καλό, στο αβέβαιο απαντά με την εξακρίβωση, αντί για την τυφλή αποδοχή προβάλλει την ατομική εξερεύνηση (Μπενέκος, 1981: 161).

Το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* ήταν κάτι πρωτόγνωρο. Αναζωογόνησε την πνευματική ζωή του μαθητή από τον απεχθή δογματισμό. Μετέφερε το φως, τη φύση, τα ζώα και την ελληνική εξοχή μέσα στις σχολικές αίθουσες. Προσέφερε με τρόπο καλλιτεχνικό, αυτός ο ειδήμων της παιδικής ψυχής, το μέσο για να περιβάλει τα όνειρά της η παιδική φαντασία (Αθανασιάδης, 1950: 150). Ο Παπαντωνίου στάθηκε με ευαισθησία πάνω στην παιδική ψυχή, την αγάπησε, την κατανόησε, την αφουγκράστηκε. Για το λόγο αυτό την μεταφέρει με τόση σαφήνεια και ζωντάνια και για αυτό ευαισθητοποιεί και αγγίζει (Μπάρλας, 1940: 428). Σύμφωνα με τον Αθανασιάδη, ο βιβλίο αυτό αποτελεί την πιο παραδειγματική, από λογοτεχνικής πλευράς, έκφραση της τριπλής αναπροσαρμογής της σχολικής γνώσης που επιχειρούσαν οι υποστηρικτές του εκπαιδευτικού δημοτικισμού: γλώσσα δημοτική με γραμματική και συντακτική ακολουθία, πλάγια διαπαιδαγώγηση των μαθητών ανάλογη με τις υποδείξεις της νέας αγωγής και αστικές πεποιθήσεις με βαρύτητα στον ορθό λόγο σαν μέθοδο για την εκπλήρωση της κοινής προόδου (Αθανασιάδης, 2010: 56).

Ο Παπαντωνίου είχε ένα χάρισμα να μεταπλάθει τις επιθυμίες του παιδιού σε αισθητηριακή εμπειρία και τη δική του καλλιτεχνική ευαισθησία να τη μεταφέρει στο παιδί σαν αίσθημα χαράς και δημιουργίας. Με αυτό τον τρόπο καθιέρωσε ένα νέο είδος τέχνης, την τέχνη που απευθύνεται σε παιδιά και πιο συγκεκριμένα την παιδική λογοτεχνία, καταρρίπτει τις αρχές της επαληθεύοντας αρκετά από τα συμπεράσματα της επιστημονικής έρευνας και επαυξάνοντάς τα με νέους κανόνες (Μπενέκος, 2000: 156). Ο Παλαμάς χαρακτηριστικά αναφέρει για το έργο του Παπαντωνίου *Τα ψηλά βουνά* πως «συνταιριάζει και συμφιλιώνει την ποιητική τέχνη με την παιδαγωγική την τέχνη, το τραγούδι με το δασκάλεμα, την σοβαρότητα με το χιούμορ, το

παραμύθι με την πραγματογνωσία, την απλότητα για το παιδί, με κάποιο βάθος για τον ποιητή» (Παλαμάς, τ. Η': 455-456).

Σύμφωνα με τον Οικονομίδη, αν ο βασικός σκοπός της διαπαιδαγώγησης είναι να διαπλάσει ανθρώπους εύστροφους, ζωντανούς και παραγωγικούς που να αγαπούν την πατρίδα, να ευαισθητοποιούνται με την ομορφιά της, τη θάλασσα, τα βουνά, τις ιστορίες της γιαγιάς, το υφαντό της χωριατοπούλας και εν τέλει να τους προσελκύει οτιδήποτε εκπέμπει Ελλάδα, τους σκοπούς όλους αυτούς, οι οποίοι είναι αμιγώς εκπαιδευτικοί, τους εντοπίζει κανείς στις γραμμές του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά*, το οποίο πέρα από την εκπαιδευτική του αξία έχει και αξία λογοτεχνική (Οικονομίδης, 1940). Ο Χωρεάνθης επισημαίνει πως, στο σχολικό ανάγνωσμα του Παπαντωνίου η υγεία της φύσης, οι φωτεινοί ορίζοντες, τα αυτοφυή βουνά, η λαχτάρα της ψυχής αναδεικνύουν αυτό το πρότυπο από κάθε άποψη κείμενο, όπως ήταν αναμενόμενο αφού προοριζόταν για παιδιά που ανατρέφονταν. Αυτή η θετικότητα είναι ίσως ακόμα πιο έντονη στην ποιητική συλλογή *Τα Χελιδόνια* που περιλαμβάνει, όπως αναγράφεται και στο εξώφυλλο, ποιήματα για παιδιά (Χωρεάνθης, 1992: 74).

Ο Στέλιος Σπεράντσας αναφέρει, πως ο Παπαντωνίου επικεντρώθηκε στην αισθητική καλλιέργεια του παιδιού και ασχολήθηκε με το απαιτητικό έργο της παιδικής λογοτεχνίας. Ο ίδιος γνώριζε καλά πως αν ο βασικός σκοπός του συγγραφέα για ενηλίκους είναι να προσελκύει τη φαντασία, ο συγγραφέας για παιδιά έχει έναν ακόμα υψηλότερο σκοπό, να γαλουχεί ψυχές (Σπεράντσας, 1953: 52).

Για όλους τους λόγους που προαναφέρθηκαν το έργο το Ζαχαρία Παπαντωνίου, σύμφωνα με τον καθηγητή Κ. Δ. Μαλαφάντη, «καταξιώθηκε απόλυτα στη συνείδηση των εκπαιδευτικών της πράξης» (Μαλαφάντης, 1992: 90).

5.2 Πόσο επίκαιρο είναι σήμερα το βιβλίο του Ζαχαρία Παπαντωνίου *Τα ψηλά βουνά* ;

Το έργο του Παπαντωνίου είναι όχι μόνο επίκαιρο αλλά και απαραίτητο καθώς θα μεταδώσει στα σημερινά παιδιά γνώσεις για τη φύση και τη δυαδικότητα της σχέση φύση-άνθρωπος. Θα τα μεταφέρει από το τεχνολογικό περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν σε έναν κόσμο που η αύρα του μυρίζει πεύκο, ο φρέσκος αέρας του βουνού αναδύεται ξεφυλλίζοντας τις σελίδες του βιβλίου και στα αυτιά αντηχούν όχι μόνο οι φωνές των παιδιών αλλά και της βρύσης, του ποταμού, των πουλιών. Όλες αυτές οι αισθήσεις ξυπνούν μια αγάπη και λαχτάρα

για το βουνό, τα δάση, τα δέντρα. Οι περιπέτειες των παιδιών συνεπαίρνουν τους αναγνώστες και οι προσπάθειες τους να σώσουν το δάσος τους κάνουν συμμάχους τους.

Είναι λυπηρό να μας απασχολούν έναν αιώνα μετά από τότε που γράφτηκαν *Τα ψηλά βουνά* τα ίδια οικολογικά προβλήματα τα οποία αναφέρει ο Παπαντωνίου στο έργο του. Ακόμα και σήμερα που ο κόσμος είναι πιο ευαισθητοποιημένος γι' αυτά τα θέματα, που υπάρχουν επιστήμονες με γνώσεις πάνω στα οικολογικά ζητήματα, που έχουμε την ευχέρεια μιας εξελιγμένης τεχνολογίας, να μην μπορούμε να διευθετήσουμε το περιβαλλοντικό που αποτελεί ζήτημα υψίστης σημασίας και αφορά την παγκόσμια κοινότητα. Είναι αναμενόμενο το πρόβλημα να μη λυθεί εντελώς εξαιτίας της ανεξέλεγκτης έκτασης που δυστυχώς έχει λάβει. Ωστόσο, δεν αρκεί πλέον να το συζητάμε, αλλά οφείλουμε να δράσουμε ξεκινώντας με ενέργειες απλές για την εποχή μας όπως αναδάσωση, ελεγχόμενη βόσκηση, αποκατάσταση δασών που έχουν πληγεί και επιτέλους αυστηρούς νόμους ενάντια στην καταπάτηση δασικής γης και φύλαξη δασικών εκτάσεων. Ο διορατικός Παπαντωνίου 100 χρόνια πριν έκρουε με τον τρόπο του τον κώδωνα κινδύνου για την απειλή του περιβάλλοντος. Το βιβλίο του *Τα ψηλά βουνά* ανέθρεψε γενιές, διδάχθηκε στα σχολεία και συνεχίζει να διαβάζεται. Σήμερα λοιπόν που όχι μόνο έχουμε ευαισθητοποιεί για το περιβάλλον αλλά έχουμε τις γνώσεις, τα μέσα και τη δυνατότητα, όσο προλαβαίνουμε, να αποτρέψουμε αυτή την καταστροφή καθίσταται επιτακτικό να δράσουμε άμεσα. Δεν θα έχουμε καμία δικαιολογία να παραδώσουμε στις αυριανές γενιές ένα περιβάλλον νοσηρό.

Σύμφωνα με τον Καραμανέ, όταν διαβάζουμε το συγκεκριμένο βιβλίο συνειδητοποιούμε ότι τα ζητήματα που πραγματεύεται και δη οι αγωνίες του είναι ιδιαίτερα σύγχρονες, επίκαιρες και προοδευτικές (Καραμανές, 2013).

Ο Καραμανές υποστηρίζει πως εκτός από την λογοτεχνική αναφορά της φύσης ο Παπαντωνίου αποτελεί έναν λόγο ο οποίος δια βίου αντιστέκεται στην καταστροφή του αττικού τοπίου από την αλόγιστη ανοικοδόμηση, στα λατομεία, στην έλλειψη αισθητικής της πολιτείας και των πολιτών, στην έλλειψη γνώσης και την αδιαφορία για το φυσικό περιβάλλον, στους ανύπαρκτους θεσμούς για ζητήματα αισθητικής των τοπίων και των δημόσιων χώρων με συνέπειες που επηρεάζουν την ποιότητα ζωής των πολιτών (Καραμανές, 2013).

Όλα αυτά τα ζητήματα, για την φροντίδα και την καλαισθησία των φυσικών και δημόσιων χώρων και την απουσία μέριμνας από την πολιτεία, που απασχολούσαν από τότε τον Παπαντωνίου συνεχίζουν να απασχολούν έντονα και στις μέρες μας και η ανάγκη αντιμετώπισής τους καθίστανται επιτακτική.

Σύμφωνα με τον Σταφυλά, ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου προσπάθησε διαμέσου της εκπαιδευτικής διαδικασίας να καλλιεργήσει μέσα από το έργο του *Τα ψηλά βουνά* στη συνείδηση των αναγνωστών του το αίσθημα προστασίας και σεβασμού του περιβάλλοντος (Σταφυλάς, 2000: 53).

Ο Γιάκος υπογραμμίζει πως η ιδιαίτερη λογοτεχνική δύναμη του συγγραφέα και η εκτίμηση των αναγνωστών το ανέδειξαν, σε βάθος χρόνου, σε ένα λογοτεχνικό βιβλίο που διαβάζεται στις μέρες μας εύκολα και ευχάριστα όχι μόνο από μικρούς αλλά και από μεγάλους αναγνώστες (Γιάκος, 1982: 143).

Το λογοτεχνικό έργο *Τα ψηλά βουνά* αποτελεί ένα μοναδικό βιβλίο ανάμεσα στα εκπαιδευτικά αναγνώσματα, όχι μόνο γιατί ήταν πρωτοποριακό για την εποχή του αλλά, γιατί παρέμεινε μέσα στο χρόνο σαν πρότυπο σχολικού αναγνώσματος το οποίο όταν σταμάτησε να διδάσκεται στα σχολεία σαν αναγνωστικό συνέχισε να διαβάζεται από τα παιδιά σαν λογοτεχνικό ανάγνωσμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

6.1 Τα ποιήματα του περιλαμβάνονται στο βιβλίο του Ζαχαρία Παπαντωνίου *Τα ψηλά βουνά*

«Την πιο μεγάλη χαρά του κόσμου θα μου την έδινε κανείς όταν ήμουν παιδί, αν μου χάριζε ένα βιβλίο με ωραία ποιήματα. Κανείς όμως δεν μου την έδωσε τότε κι αυτό ποτέ δεν το ξέχασα. Όταν ήμουνα στην τρίτη Δημοτικού, διάβασα στο αναγνωστικό μου, στα «Ψηλά Βουνά» του Παπαντωνίου, κάτι ποιήματα που έκαναν καλό στην ψυχή μου. Τι ήταν αυτό το καλό, δε μπορούσα να εξηγήσω. Με συγκινούσαν, ζύπναγαν κάτι άλλο μέσα μου, μου μεγάλωναν τη φαντασία και μου άλλαζαν την όψη του κόσμου. Έκαναν δηλαδή τον κόσμο πιο χρωματιστό και πιο όμορφο» (Βρεττάκος, 1974).

Τα δύο πιο δημοφιλή έργα του Ζαχαρία Παπαντωνίου με τα οποία ουσιαστικά καταξιώθηκε στην παιδική λογοτεχνία είναι αφενός το αναγνωστικό της Γ' δημοτικού *Τα ψηλά βουνά*, που κυκλοφόρησε το 1919, και αφετέρου η παιδική ποιητική συλλογή *Τα Χελιδόνια* που κυκλοφόρησε το 1920. Τα πρωτοποριακά αυτά λογοτεχνικά έργα αποτέλεσαν ορόσημο για την εποχή. Για να γίνει αντιληπτή η συμβολή του συγγραφέα στην παιδική λογοτεχνία και η σημασία των έργων του, αρκεί να αναφερθούν κάποια στοιχεία για την εποχή εκείνη.

Όπως προαναφέρθηκε, τα έργα γράφτηκαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Εκείνη την περίοδο κυρίαρχη θέση στην παιδική λογοτεχνία κατείχε η καθαρεύουσα και ο διδακτισμός. Σύμφωνα με τον Μικελλίδη, τις δεκαετίες που ακολούθησαν μετά την απελευθέρωση του 1821 κυριαρχούσε η ανάγκη για ηθική ανάκαμψη και διαπαιδαγώγηση της νεολαίας με αποτέλεσμα τα σχολικά αναγνώσματα να διέπει μια «δομημένη ηθική». Κάθε κείμενο και ποίημα αποτελούσε ηθικοπλαστικό χωρίο δια μέσω του οποίου προσπαθούσαν να διοχετεύσουν στα παιδιά το πρότυπο του ηθικού και θεμιτού χαρακτήρα. Ωστόσο, ο διδακτισμός και η επιτήδευση που χαρακτήριζε αυτά κείμενα τα έκαναν αυτομάτως να τοποθετούνται σε έναν ιδεατό κόσμο μακριά από την πραγματικότητα, σε έναν κόσμο που κουνά υποδειγματικά το δάχτυλο και συνεπώς μακριά από αυτό που πραγματικά λαχταρούσε η παιδική ψυχή (Μικελλίδης, 2015).

Στα 1889 μια ποιητική συλλογή με τίτλο *Τραγουδάκια για παιδιά* θα κάνει την εμφάνισή της καθώς ο δημιουργός της Αλέξανδρος Πάλλης επιθυμεί να αφήσει πίσω τη λόγια μέχρι τότε παράδοση και να δώσει στα παιδιά νέα πνευματικά κίνητρα. Τα ποιήματα αυτά όχι μόνο άφησαν το στίγμα τους στο χώρο της παιδικής ποίησης αλλά άνοιξαν το δρόμο και έφεραν μια νέα διάσταση στην εκπαιδευτική διαδικασία με τον συγγραφέα τους να γίνεται «παιδαγωγός του

λαού» (Δημαράς, 1968: 368) . Στην ίδια κλίμακα κινήθηκε και ο Παπαντωνίου τοποθετώντας τα θεμέλια της νέας μορφής του ελληνισμού. (Μπενέκος, 2000: 44)

Η ποιητική συλλογή *Τα Χελιδόνια*, που εκδόθηκε το 1920²¹ αποτελείται από 48 ποιήματα, εκ των οποίων τα 9 είναι έμμετροι μύθοι. Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει ένα παράρτημα στο οποίο εμφανίζονται οι παρτιτούρες από 17 ποιήματα της συλλογής τα οποία έχουν μελοποιηθεί από τον φίλο του συγγραφέα Γεώργιο Λαμπελέτ και από την Χαρίκλεια Καλομοίρη. Η έκδοση είναι αφιερωμένη στον αδελφό του συγγραφέα Αθανάσιο Παπαντωνίου που ήταν ζωγράφος και καθηγητής ιχνογραφίας και είχε αυτοκτονήσει δύο χρόνια πριν. Το 1920 επήλθαν σημαντικές αλλαγές όχι μόνο στο πολιτικό προσκήνιο αλλά και στο εκπαιδευτικό, καθώς εντάχθηκαν στα σχολικά αναγνωστικά τα παιδικά ποιήματα από τη συλλογή *Τα Χελιδόνια*. Η εισαγωγή αυτών των ποιημάτων για παιδιά σηματοδότησε μια νέα εποχή στην παιδική λογοτεχνία.

«Ποιος αλήθεια δε θυμάται ακόμα κι αν δεν είχε την ευκαιρία να διαβάσει στα μαθητικά θρανία του Τα Ψηλά Βουνά ή Τα Χελιδόνια, αφού έκτοτε όλα αυτά τα ποιήματα ζούνε στα διάφορα αναγνωστικά και παιδικά περιοδικά, τον «Γεροβοσκό», «Την κατάρα του πεύκου», τον «Παπαγάλο», τη «Μαριγώ», «Του σκύλου η ουρά», «Το караβάκι» και τόσα άλλα. Είναι ποιήματα, που χωρίς να ξεφεύγουν από το χώρο που αρχικά προορίζονταν, καταχτούν μια θέση καθολικότερη, μένουν χαρακτηριστικά στο είδος του»(Κουλούρης, 1953: 8-9).

«Στο πεζό κείμενο του βιβλίου που το χαρακτηρίζει η άψογη και στρωτή δημοτική γλώσσα, παρεμβάλλονται κάθε τόσο και τα έμμετρα μέρη του» (Κουλούρης, 1953: 8). Τις σελίδες του λογοτεχνικού έργου *Τα ψηλά βουνά* διανθίζουν ποιήματα από τη συλλογή *Τα Χελιδόνια*. Τα ποιήματα αυτά είναι το «Τσιριτρό», «Ο κόκορας» και «Η κατάρα του πεύκου». Οι στίχοι τους συνοδεύουν τις περιπέτειες και τις χαρούμενες φωνές των παιδιών ενώ παράλληλα τέρπουν και προσελκύουν το ενδιαφέρον του νεαρού αναγνώστη δίνοντας έναν ευχάριστο ρυθμό στην ανάγνωση. Ο Παπαντωνίου έχει προσεκτικά επιλέξει και έχει εντάξει τα εν λόγω ποιήματα συνδέοντάς τα με το θέμα του κεφαλαίου στο οποίο περιέχονται. Τα ποιήματα αυτά πίσω από τους παιχνιδιάρικους στίχους, τις γλαφυρές εικόνες και την λυρικότητά τους κρύβουν βάθος που μπορεί να γίνει αφορμή στοχασμού. Απομνημονεύονται εύκολα από τον αναγνώστη -χωρίς να είναι αυτό το ζητούμενο- και συνοψίζουν μέσα τους βαθιά νοήματα.

Όπως σημειώνει ο Κουλούρης, *«Είναι τα ποιήματα εκείνα που έμειναν αλησμόνητα γιατί συγκέντρωσαν μέσα στη δροσερή τους νότα, στη ζηλευτή τους διαύγεια, εκτός από το ηθικοπλαστικό μέρος και το πιο πρωτότυπο ανάπτυγμα»* (Κουλούρης, 1953: 8).

²¹ Παπαντωνίου, Ζ., 1920. Τα χελιδόνια: μουσική Γεωργίου Λαμπελέτ. Εν Αθήναις : [χ.έ.]

ΘΕΜΑΤΑ

Τα θέματα των ποιημάτων της συλλογής *Τα Χελιδόνια* είναι η φύση, τα ζώα, οι καθημερινές συνήθειες των ανθρώπων και η ζωή της ορεινής υπαίθρου. Ο Σταφυλάς, αναφέρει για τον Ζ. Παπαντωνίου «*Και σαν ποιητής έμεινε επαρχιώτης*» (Σταφυλάς, 1989: 71). Τα θέματά του αντλούνται από τις παιδικές εμπειρίες του στην ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Γρανίτσα Ευρυτανίας. Τα περισσότερα από τα ποιήματά του εξυμνούν την ορεινή ύπαιθρο. Όπως αναφέρει ο Σακελλαρίου, τα θέματα των ποιημάτων ενδεχομένως να μην είναι προσφιλή σε όλα τα παιδιά, καθώς μπορεί να μην έχουν αντίστοιχα βιώματα, ωστόσο, εύκολα μπορούν τα παιδιά να τα προσεγγίσουν χάρη στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται (Σακελλαρίου, 1989: 148).

Σύμφωνα με τον Μπενέκο, η σύνδεση του Παπαντωνίου με τις παιδικές του εμπειρίες από τη γενέτειρά του, τη Ρούμελη, φαίνεται από την θεματική της πεζογραφίας του και των ποιημάτων του και ακόμα πιο πολύ αυτό μαρτυρείται μέσα από την παιδική ποιητική συλλογή *Τα Χελιδόνια* (Μπενέκος, 2000: 118). Ο Κουλούρης, αναφέρει, επίσης, πως για τον ποιητή η πατρίδα αποτέλεσε έντονο ερέθισμα. Δεν την λησμόνησε και δεν χάνει ευκαιρία να μην την υμνήσει (Κουλούρης, 1953: 15).

Σύμφωνα με τον Μπάρλα (1940: 428), «*Με την ίδια ωραία φυσιολατρική και βαθειά ελληνολατρική διάθεση, με την ίδια σοφή – ψυχολογική και καλλιτεχνική- μαεστρία, έχουν γραφεί και τα Παιδικά τραγούδια του*». Με την ποιητική του συλλογή *Τα Χελιδόνια* παρουσιάζει την ομορφιά και το μεγαλείο της φύσης και της ελληνικής υπαίθρου με τρόπο που αγγίζει την ψυχή του αναγνώστη και με μια ιδιαίτερη αισθητική που τον μαγεύει και τον ταξιδεύει σε όσα περιγράφει (Μπάρλας, 1940: 428). Ο Καραμανές αναφέρει πως η αγάπη του συγγραφέα για το φυσικό περιβάλλον και τα ζώα γίνεται αισθητή στη συλλογή *Τα Χελιδόνια* και καθιέρωσε κάποια από τα ποιήματά του, όπως «Ο γεροβοσκός», «Η κατάρα του πεύκου», «Το ειδύλλιο», «Η Μαριγώ», ως κλασικά (Καραμανές, 2013).

Μέσα στο βιβλίο αυτό ενσωματώνονται αρκετά είδη λόγου όπως λαϊκές ιστορίες, δημοτικά τραγούδια και ποιήματα. Σύμφωνα με την Χατζησταυρινού – Εξαρχάκου, μέσα από το έργο *Τα ψηλά βουνά* οι μαθητές μαθαίνουν δημοτικά τραγούδια και παιδικά τραγούδια (Χατζησταυρινού – Εξαρχάκου, 1992: 82). Όπως αναφέρει και η Λαμπρινή Κουζέλη «*Τα Ψηλά Βουνά είναι ένα σχολικό βιβλίο που εισάγει τα παιδιά όχι μόνο στον πολιτισμό του γραπτού λόγου αλλά και της εικόνας και της μουσικής*»²²

²² Επίμετρο της Λαμπρινής Κουζέλη, του αναγνωστικού *Τα Ψηλά Βουνά* του Ζ. Παπαντωνίου, το 2013 για την εφημερίδα *Το Βήμα*, σελ ζ΄

*«Όλη η αγάπη του Παπαντωνίου προς τη φύση, όλη η μυστική υπαιθρόβια ιδιοσυγκρασία του, και η τρυφερότητά του προς τα ζώα, και η νοσταλγία του για ό,τι έχει χαθεί ανεπίστροφα και η ευφυΐα του ακόμη, που του επιτρέπει καλοκάγαθες ειρημιστικές παρεκβάσεις, και η αναπαραστατική του δύναμη, τέλος, συνταιριάζονται με τον αρμόδιο τρόπο στα Χελιδόνια».*²³

ΕΙΚΟΝΕΣ

Οι εικόνες και οι ήχοι που μεταφέρονται στον αναγνώστη διεγείρουν τις αισθήσεις και το ενδιαφέρον του και τον τοποθετούν νοερά μέσα στα τοπία και τις σκηνές που περιγράφει προσφέροντας μια αίσθηση αισιοδοξίας και ανεμελιάς. Παράλληλα, τα ποιήματα αυτά, που ως επί το πλείστον εξυμνούν τη φύση και τα ζώα, διεγείρουν τη συγκίνηση και το αίσθημα αγάπης και προστασίας απέναντι στο φυσικό περιβάλλον.

«Εικόνες απλές, γαλήνιες, ησιόδειες διαδέχονται η μία την άλλη και κάνουν την ποίησή του μια ευρύχωρη πινακοθήκη του λαϊκού πολιτισμού και της ελληνικής φύσης. Μα εκεί που ο Ζ. Παπαντωνίου βρίσκει τον οίστρο του είναι όταν κάμει με τον κόσμο των ζώων» (Σακελλαρίου, 1989: 149-151). Οι ζωντανές περιγραφές καταφέρνουν να δώσουν αρκετές πληροφορίες και να αποτυπώσουν στοιχεία της ελληνικής υπαίθρου και της λαογραφίας μα όταν περιγράφει τα κατορθώματα των ζώων φτάνει στο αποκορύφωμά του. Ο Ζ. Παπαντωνίου στα ποιήματά του δίνει μιλιάρη και ψυχή στα ζώα, τα δέντρα και τα στοιχεία της φύσης. Στα ποιήματά του τα ζώα αποκτούν δράση, λόγο, διατυπώνονται οι συνήθειές τους, τα παθήματά τους και τα συναισθήματά τους. Δια μέσου των στίχων ο αναγνώστης συνειδητοποιεί ότι ο άνθρωπος και τα ζώα έχουν κάτι κοινό, αισθάνονται. Παράλληλα, οι στίχοι αυτοί κάνουν τον αναγνώστη να δει την ομορφιά και το μεγαλείο της φύσης, συνειδητοποιώντας πως και αυτός αλλά και τα ζώα έχουν κι άλλο ένα κοινό, η ζωή τους εξαρτάται άμεσα από τη φύση. Αυτό το αίσθημα ενότητας ανάμεσα στη φύση, τον άνθρωπο και τα ζώα του γεννά συναισθήματα πληρότητας και θέληση για τη διατήρηση της ισορροπίας των σχέσεων μεταξύ τους. Κάθε στίχος είναι ένα ταξίδι στα χρόνια της παιδικής ανεμελιάς αλλά και μια υπενθύμιση ότι ο άνθρωπος με τη φύση είναι ένα.

Ο συγγραφέας είναι σαν να ζει όσα περιγράφει και με αυτό τον τρόπο χαρίζει πνοή στα ποιήματά του και ωθεί τον αναγνώστη να διεισδύσει πιο βαθιά σε αυτά. Οι γλαφυρές περιγραφές μέσα από τους σύντομους στίχους και η ζωντάνια και διαύγεια των εικόνων συνεπαίρνουν μικρούς και μεγάλους αναγνώστες και τους μεταφέρουν στο χώρο τον οποίο περιγράφει. Η νοερή αυτή μεταφορά φέρνει τον αναγνώστη πιο κοντά στο στοχασμό και τον ωθεί να

²³ Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος (1954). Εισαγωγή (στα Διηγήματα του Ζαχαρία Παπαντωνίου), σ. 23-24, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

ανακαλύψει τους θησαυρούς του φυσικού κόσμου. Ο Κουλούρης εκφράζει πως στα παιδικά του ποιήματα ο Ζ. Παπαντωνίου συμπύκνωσε σε μικρούς στίχους το μεγαλείο της φύσης και την ανθρώπινη συγκίνηση (Κουλούρης, 1953).

ΣΤΙΧΟΣ

Τα ψηλά βουνά, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι ένα λογοτεχνικό έργο που γράφτηκε για να αποτελέσει σχολικό αναγνωστικό το 1919. Ο Ζ. Παπαντωνίου απευθυνόμενος σε παιδιά εμπλούτισε το μυθιστόρημά του με ποιήματα. Το αναγνωστικό αυτό έφερνε τους μαθητές σε επαφή με δύο μορφές της λογοτεχνίας, την πεζογραφία και την ποίηση. Ο ρόλος της ποίησης αφενός είναι η τέρψη, αφετέρου είναι η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης. Τα ποιήματα που παρουσιάζονται στο λογοτεχνικό αυτό έργο χρωμάτισαν την ανάγνωση, τραγουδήθηκαν και αγαπήθηκαν από τους νεαρούς αναγνώστες. Οι λιτοί στίχοι τους σύζευξαν νοήματα που έμειναν στο μυαλό στο αναγνώστη ακριβώς χάρη σε αυτή τη λιτότητα. Σύμφωνα με τον Σακελλαρίου, η ποίηση του Παπαντωνίου ξεχωρίζει για την καλαισθησία, τη σαφήνεια και την απλότητα και όχι για τις έντονες εκρήξεις (Σακελλαρίου, 1989: 145).

«Στα παιδικά αυτά τραγούδια ο Παπαντωνίου έπαιξε με τη μικρή φράση, συνταίριαζε έναν αντίλαλο απ' τους θησαυρούς της φύσης, τις ανθρώπινες συγκινήσεις και, γνώστης της λαϊκής σοφίας, έδωσε άξια επιτεύγματα που πλημμυρούν ένα χώρο πάντοτε παρθένο και γόνιμο για τη μεγάλη σπορά» (Κουλούρης, 1953: 9).

Σύμφωνα με τον Σακελλαρίου, η άρτια δομή των στίχων, με σύντομες φράσεις, χωρίς κενά και περιττά στοιχεία, χωρίς αοριστίες και δρασκελιές κάνουν τον στίχο εύηχο και ευχάριστο που τέρπει και ικανοποιεί το πνεύμα του αναγνώστη (Σακελλαρίου, 1989: 151). Ο Μπενέκος χαρακτηρίζει εξαιρετική τη μορφή και τη γλώσσα του στίχου (Μπενέκος, 2000: 41).

Ο Μπενέκος αναφέρει, *«Διέθετε ακόμα ο Παπαντωνίου κάτι από το μεγαλείο της ελληνικής κλασικής λιτότητας και την αίσθηση του μέτρου. Τούτο δείχνεται στην απουσία του περιττού από κάθε στίχο και κάθε διάνοημα, στον ποιητικό και τον πεζό λόγο, όπου διαφαίνεται παντού η ομηρική εκφραστική απλότητα, συνδυασμένη με πυκνότητα νοημάτων, η αρμονική σύζευξη του πάθους με την αταραξία του νου και της λεπτής μελαγχολίας με την παιδική αισιοδοξία και αμεριμνησία» (Μπενέκος, 2000: 118).*

Ο Λαμπελέτ σημειώνει πως στους στίχους των *Χελιδονιών* συναντάμε όλα τα χαρακτηριστικά της ποίησης του Παπαντωνίου, τη σαφήνεια, τη λεπτότητα, τη λιτότητα, την ευελιξία, καθώς και ένα πλήθος θεμάτων τα οποία παρουσιάζονται με ευχάριστο τρόπο που

προσελκύει και αγγίζει την παιδική ψυχή και της εμπνέει αξίες και ιδανικά (Λαμπελέτ, 1940: 451).

Ο Μπενέκος αναφέρει πως το γέλιο, το αίσθημα χαράς και αισιοδοξίας απλώνονται μέσα από τους στίχους του και έχουν σκοπό να διαπαιδαγωγήσουν τους μαθητές με αίσθημα ανθρωπιάς και την αγάπη προς το ωραίο και όχι με ηθικούς διδακτισμούς και πρέπει (Μπενέκος, 2000: 119). Σύμφωνα με τον Σακελλαρίου, η διακριτική αίσθηση του χιούμορ, το οποίο είναι «άκακο, αθώο, χωρίς διάθεση να «δαγκώσει» να κάμει τον άλλο να πονέσει» δεν θα μπορούσε να λείπει από ποιήματα που απευθύνονται σε παιδιά (Σακελλαρίου, 1989: 151).

Οι στίχοι του είναι ανεπιτήδευτοι, ομαλοί, λυρικοί, καθηλωτικοί που τέρπουν ακόμα και μεγάλους αναγνώστες και που αποτυπώνουν σε γλώσσα ξεκάθαρη και σε λιτούς και ωραίους ρυθμούς έντονα και ευαίσθητα αισθήματα και διαυγή νοήματα. Στίχοι σαν κι αυτούς παιδαγωγούν αποδοτικότερα από κάθε ξερό δογματισμό και ταυτόχρονα εμφυτεύουν στην παιδική ψυχή την αγάπη προς την ελληνική φύση και την ελληνική ζωή και του καλλιεργούν την αισθητική αγωγή (Μπάρλας, 1940: 428).

ΛΥΡΙΚΟΤΗΤΑ

Οι εύηχες ομοιοκαταληξίες δημιουργούν μια μελωδικότητα που ωθεί τον αναγνώστη να τραγουδήσει τα ποιήματα ακόμα κι αν δεν γνωρίζει το ρυθμό. Στην περίπτωση που ο αναγνώστης γνωρίζει ήδη την μελωδία των ποιημάτων που συναντά στο βιβλίο τότε ο ρυθμός τον συνεπαίρνει, γίνεται ένα με τους ήρωες του έργου και τα σιγοτραγουδά. Είναι γεγονός πως ακόμα κι αν κάποιος μπορεί να μην έτυχε να διαβάσει ολόκληρο το λογοτεχνικό έργο *Τα ψηλά βουνά*, σπάνια συμβαίνει να μην γνωρίζει κάποιο από τα ποιήματα που περιέχονται σε αυτό. Κάποια στιγμή στα σχολικά του χρόνια θα έτυχε να το διαβάσει ή να το ακούσει. Μέσα από τους στίχους των ποιημάτων ξεπροβάλλει μια μελωδική ιστορία οι εικόνες της οποίας εύκολα εντυπώνονται στο μυαλό. Σύμφωνα με τον Κουλούρη, «*Η μουσικότητα και η περιεχτικότητα έννοια που κρύβουν, παίζουν έναν ρόλο πλατύτερο στην αξία που υπάρχει και σαν ένας τέλειος μύθος δεν γερνάνε ποτέ*» (Κουλούρης, 1953: 8).

Ο Λαμπελέτ υπογραμμίζει πως ο Παπαντωνίου διέθετε ένα καταπληκτικό ταλέντο στη μουσική, την οποία αντιλαμβανόταν όπως θα μπορούσε να αντιληφθεί μόνο μια πραγματική μουσική ύπαρξη (Λαμπελέτ, 1940: 451).

«Ρυθμοποιημένος ο κόσμος των Ψηλών Βουνών είναι Τα Χελιδόνια τονισμένα απ'τον Γεώργ. Λαμπελέτ, όπου το παιδικό μάτι του καλλιτέχνη κοιτάζει τον κόσμο σαν ένα πασίχαρο όραμα –πότε μ' έκσταση, πότε μ' επιθυμία, πότε μ' απαλή μελαγχολία, - για να δώσει τύπους όπως

στο «Γεροβοσκό», εικόνες σαν το «Αγροτικό», διαθέσεις όπως στην «Κατάρρα του Πεύκου», πετράδια όλα στο περιδέραιο της παιδικής ψυχής, που το κοσμήσανε ο Βιζυηνός, ο Πάλλης, ο Περγιαλίτης, ο Άγρας» (Αθανασιάδης, 1950: 150).

Τα παιδικά τραγούδια του Παπαντωνίου και *Τα Χελιδόνια* με τη λυρική τους, την προσεγμένη γλώσσα και τα σαφή νοήματα έτερπαν και εξακολουθούν να τέρπουν και σήμερα καθώς είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακά και καλλιεργούν στις ευαίσθητες παιδικές ψυχές την αγάπη για την ελληνική επαρχία και ζωή και για τον δοκιμασμένο άνθρωπό της (Σταφυλάς, 1988: 74).

ΑΓΩΓΗ

Ο Μαλαφάντης σημειώνει, τα παιδιά είναι σημαντικό να έρχονται σε επαφή με λογοτεχνικά έργα από πολύ μικρή ηλικία. Πιο συγκεκριμένα, κατά την προσχολική ηλικία τα παιδικά τραγούδια, τα παραδοσιακά παιδικά παιχνίδια, τα ποιήματα που περιλαμβάνουν ρίμες και ομοιοκαταληξίες είναι κατάλληλα και συμβάλλουν για να στηθούν οι βάσεις (Μαλαφάντης, 2001: 30).

Ο Λαμπελέτ αναφέρει πως η ιδέα της συγγραφής ενός βιβλίου παιδικών τραγουδιών ξεκίνησε από τον ίδιο, καθώς είχε αναλογιστεί πόσο εθνικό και καρποφόρο για το δημοτικό σχολείο θα ήταν αν μπορούσαν να προσφέρουν στα παιδιά μια συλλογή με παιδικά τραγούδια, τα οποία θα έπαιρναν στο σχολείο τη θέση των ως επί το πλείστον απαράδεκτων και ανώφελων τραγουδιών των προγενέστερων συλλογών και τα οποία θα μπορούσαν να άγγιζαν εις βάθος και κυρίως πιο ελληνικά τις ψυχές των μαθητών (Λαμπελέτ, 1940: 451).

Σύμφωνα με τον Σακελλαρίου, η συλλογή *Τα Χελιδόνια*²⁴ αποτελεί ένα εξαιρετικό παράδειγμα γραφής, παράδειγμα ύφους, έμπνευσης και έκφρασης. Συνοψίζει τις επί χρόνων προσπάθειες των πιο λαμπρών και προικισμένων πνευματικών ανθρώπων του έθνους μας για αισθητική ανάπτυξη του παιδιού, για λογοτεχνική παιδεία και ενσαρκώνουν τα όνειρα και τις φιλοδοξίες τους με τον πιο εύστοχο τρόπο (Σακελλαρίου, 1989: 151).

ΑΠΟΔΟΧΗ

Όπως αναφέρει ο Χωρεάνθης η γλώσσα των ποιημάτων του Παπαντωνίου είναι αυθόρμητη, ανεπιτήδευτη, οι ρυθμοί είναι ευέλικτοι, ανέμελοι, τα θέματα σύμφωνα με τη φύση της παιδικής ψυχής, περιλαμβάνουν στη διατύπωσή τους τόνους που αντιστοιχούν ουσιαστικά στο κίνημά της κι αυτή είναι η αιτία, που έχουν αντέξει στο χρόνο και συνεχίζουν να λειτουργούν (Χωρεάνθης, 1992: 74). Αρκετές γενιές έχουν τραγουδήσει τα ποιήματα αυτά από

²⁴ Παπαντωνίου, *Τα χελιδόνια*, Αθήνα: Βιβλιοθήκη Εκπαιδευτικού Ομίλου.

τότε που κάποια είχαν συμπεριληφθεί στα σχολικά αναγνωστικά και δεν σταμάτησαν (παρόλο που η σχολική επιτροπή τα καταδίκασε) να συμπεριλαμβάνονται στα σχολικά βιβλία μέχρι σήμερα και, όπως φαντάζεται και ο ίδιος, δε θα πάσουν και στο μέλλον, εφόσον η αντίληψη των συντακτών των σχολικών βιβλίων λειτουργεί σωστά και όχι εγωιστικά. Για *Τα Χελιδόνια* ο Καμπάνης σημειώνει πως είναι από τα πιο σημαντικά ποιήματα της εκπαιδευτικής μας λογοτεχνίας (Καμπάνης, 1948: 263) .

Σύμφωνα με τον Κουλούρη, τα παιδιά απολαμβάνουν τους στίχους των τραγουδιών, τα μαθαίνουν απέξω με λαχτάρα, απολαμβάνουν την ευτυχία καθώς από μόνα και δίχως κάποια ώθηση μπορούν αστείρευτα να απορρέουν τα συμπεράσματά τους (Κουλούρη, 1953: 8). Αυτό που έκανε τα ποιήματα αυτά ιδιαίτερα αγαπητά στα παιδιά οφείλεται, σύμφωνα με την Μανικάρου, στο γεγονός ότι ο συγγραφέας τους προσέγγισε με αγάπη, ζεστασιά και πραγματική απλότητα την παιδική ψυχή και της χάρισε πολύτιμους θησαυρούς ανθρωπιάς και ευτυχίας (Μανικάρου, 2010: 16) .

Ο Στέλιος Σπεράντσας αναφέρει, πως *«Τα Χελιδόνια είναι ποιήματα που έχουν όλα σχεδόν τη σφραγίδα του καλλιτέχνη μαζί και του παιδαγωγού. Καμία σχολαστικότητα σ' αυτά, καμιά βιασμένη σύνταξη, καμιά δυσαρμονία. Τα απλά και παιδιάτικα νοήματά τους είναι όλα στενά δεμένα με τη μορφή του ποιήματος κι όλα τα εμψυχώνει η αληθινή πνοή του τεχνίτη του λόγου κι όλα εύκολα απομνημονεύονται»*²⁵

Ο Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος, στην Εισαγωγή των Διηγημάτων του Παπαντωνίου, σημειώνει πως ο Παπαντωνίου βασίζεται στη συναισθηματική καλλιέργεια σαν πιο αποτελεσματική μέθοδο αγωγής, όπως υποστήριζε και ο Πεσταλότσι. Έτσι οδηγείται προς το παιδί από την πιο ασφαλή διαδρομή, αυτή της καρδιάς. Τη σημασία που έδινε στη συναισθηματική αγωγή και την παιδική ψυχολογία υπογραμμίζει και ο Αναγνωστόπουλος, καθώς αναφέρει πως τα ποιήματα του Παπαντωνίου αποπνέουν ζωή, χαρά, φρεσκάδα, με αισθητική επιμέλεια και γνώση της ψυχολογίας του παιδιού (Αναγνωστόπουλος, 1983). Σύμφωνα με τη Μιράσγεζη, τα παιδικά αυτά ποιήματα ξεχειλίζουν ευτυχία και αποπνέουν αισιοδοξία, καθώς μέσα από αυτά δεν εκφράζεται ο Παπαντωνίου, αλλά το ίδιο το παιδί (Μιράσγεζη, 1978).

Σύμφωνα με την Θωμοπούλου, τα ποιήματα αυτά, που έχουν διανθίσει τα σχολικά αναγνωστικά του Δημοτικού και του Γυμνασίου και που έχουν τραγουδηθεί από όταν ήταν μικρά παιδιά, προσφέρουν συγκινήσεις με την τρυφερότητά τους, την κατανόηση και την καλοσύνη τους. Όποιος τα έχει διαβάσει δε μπορεί να μην έχει εντυπωσιαστεί από την απλότητα

²⁵ Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος, 1953. Ο Παπαντωνίου στην Παιδική Λογοτεχνία. *Ελληνική Δημιουργία*, 30 (52-54).

και την διαύγεια που αναδύεται από αυτά. Η λιτότητα του ύφους τους τα κάνει να αγγίζουν άμεσα την ψυχή του αναγνώστη, τα κοινά θέματα, που προέρχονται από την καθημερινή ζωή, εγείρουν την ευαισθησία των αναγνωστών και την κάνουν να παρατηρήσει τα ζώα και τις κινήσεις τους, τις συνήθειές του, τη φύση και τις εναλλαγές των φυσικών τοπίων. Όλα αυτά τα μικρά και συνηθισμένα πράγματα δεν θα κατάφερνε να τα παρατηρήσει και να κάνει ποιήματα παρά μόνο μια πολύ λεπτή και καλοσυνάτη ψυχή. Με την απλότητα αλλά με ουσιαστική προσέγγιση κατάφερε ο ποιητής να εμπνεύσει στον αναγνώστη το στοχασμό και την αγάπη για το περιβάλλον και τον δοκιμασμένο κόσμο του καλού Θεού (Θωμοπούλου, 1958: 6).

Τα Χελιδόνια του Ζαχαρία Παπαντωνίου αποτέλεσαν ορόσημο για την παιδική ποίηση. Για το ρόλο που διαδραμάτισε το έργο αυτό στην παιδική ποίηση αναφέρει χαρακτηριστικά ο Χάρης Σακελλαρίου πως όχι μόνο μετέδωσαν μέσα από το εύθυμο, λιτό και αρμονικό τους ρυθμό, ένα μήνυμα αισιοδοξίας στη νεοελληνική παιδική λογοτεχνία, αλλά καθιερώθηκαν σαν σημείο αξιολόγησης για κάθε μελλοντική προσπάθεια στο χώρο της παιδικής λογοτεχνίας (Σακελλαρίου, 1989: 147) .

Ο Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος, στην Εισαγωγή των Διηγημάτων του Ζαχαρία Παπαντωνίου, αναφέρει πως *Τα Χελιδόνια* δεν αποτελούν μόνο αντικείμενο επιδεξιότητας, είναι και αντικείμενο καλοσύνης. Αγγίζουν εύκολα μικρούς και μεγάλους αναγνώστες, τραγουδιούνται και διαβάζονται με ιδιαίτερη χαρά. Ο ίδιος σημειώνει, επίσης: «*Και πολύ σωστά τα είπε ο Παπαντωνίου “Χελιδόνια”, τα πουλάκια που φέρνουν την άνοιξη. Ανοίξιασε κι η δική του καρδιά, αιθρίασε κι ο δικός του ο νους, καθώς τα ζησε, στίχο το στίχο, ποίημα το ποίημα*»²⁶

ΤΣΙΡΙΤΡΟ

Το «Τσιριτρό» είναι το πρώτο ποίημα που συναντάμε στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο με τίτλο “Το ξεκίνημα”. Στο κεφάλαιο αυτό οι ήρωες του έργου μόλις έχουν ξεκινήσει το πολυπόθητο ταξίδι τους για το βουνό. Είναι προετοιμασμένοι και φορτωμένοι με τα απαραίτητα για τη διαμονή τους εκεί και γεμάτοι ανυπομονησία και χαρά ανηφορίζουν προς το βουνό με κέφι, γέλια και τραγούδι. Σύμφωνα με τον Μπενέκο, το γενικότερο κλίμα ενθουσιασμού και ανακάλυψης έρχεται το απογειώνει το «Τσιριτρό». Αυτό χαρούμενο τραγουδάκι, που παρουσιάζεται στην αρχή του βιβλίου, έχει μέγιστο παιδαγωγικό σκοπό: ανοίγει τα παράθυρα της παιδικής καρδιάς για να εισέλθει μέσα ο νέος αέρας, οι καινούριες εμπειρίες. Αυτό ήταν το καινούριο νόημα της ανάπτυξης του παιδιού που έφερνε το

²⁶ Ι.Μ.Παναγιωτόπουλος, 1954. Εισαγωγή στα Διηγήματα του Ζαχαρία Παπαντωνίου, σ. 20, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

βιβλίο. Το εύθυμο αυτό τραγούδι ως προς την αισθητική διδάσκει πολλά αρκεί να κάνουμε εικόνα οχτώ σπουργίτια, γύρω από μια ρόγα σταφύλι, να γλεντούν και να ευφραίνονται απλώνοντας γύρω τους χαρά. Ποιο καλύτερο ερέθισμα θα μπορούσε να εξάψει την παιδική φαντασία; (Μπενέκος, 2000: 199).

Τα μέχρι τότε ανιαρά σχολικά αναγνωστικά απέκτησαν πνοή φρεσκάδας και ζωντάνιας που ξεχύθηκε στις αίθουσες των σχολείων. Ο Οικονομίδης αναφέρει πως στις σχολικές τάξεις το νέο αναγνωστικό έφερε άλλη ζωή, σκόρπισε γέλιο και ενθουσιασμό, οι παιδικές φωνούλες τραγουδούσαν συνεχώς το «Τσιριτρό», και αυτό υποδηλώνει πως τα «Ψηλά βουνά» άγγιξαν ειλικρινά τους μαθητές και έκανε την ψυχή τους να σκιρτήσει (Οικονομίδης, 1940: 26).

«Μέσα σ' αυτά τα γέλια ο Καλογιάννης θυμήθηκε το “τσιριτρό” κι άρχισε να το τραγουδεί. Όλη η συνοδεία πήρε το γελαστό τραγούδι και το έλεγε χτυπώντας τα ραβδιά στη γη:

*Σε μια ρόγα από σταφύλι
έπεσαν οχτώ σπουργίτες
και τρωγόπιναν οι φίλοι...*

*Τσίρι – τίρι, τσιριτρό,
τσιριτρί,
τσιριτρό.*

*Εχτυπούσανε τις μύτες
και κουνούσαν τις ουρές,
κι είχαν γέλια και χαρές,
τσίρι – τίρι, τσιριτρό,
τσιριτρί,
τσιριτρό.*

*Πώπω πώπω σε μια ρόγα
φαγοπότι και φωνή!
Την αφήκαν αδειανή...
Τσίρι- τίρι, τσιριτρό,
τσιριτρί,
τσιριτρό.*

*Και μεθύσαν όλη μέρα
πάνε δώθε, πάνε πέρα
τραγουδώντας στον αέρα
τσιρί-τίρι, τσιριτρό,
τσιριτρί,
τσιριτρό» (Παπαντωνίου, 2017: 17-18).*

Σύμφωνα με τον Μπενέκο, σε αυτό το ποίημα το χιούμορ εκφράζεται ολοφάνερα, το τραγούδι είναι εύθυμο και διασκεδαστικό (Μπενέκος, 2000: 20). Όπως ξεκινάει το τραγούδι αυτό με χαρά, γέλιο και ενθουσιασμό έτσι ξεκινάνε και οι ήρωες το ταξίδι τους στο βουνό. Οι χαρούμενοι ήρωες της ιστορίας μας γνωρίζουν το τραγούδι και το σκοπό του και όλοι μαζί ξεκινούν να το τραγουδούν. Οι είκοσι πέντε φίλοι όπως και οι οχτώ σπουργίτες του τραγουδιού διασκεδάζουν, τραγουδούν, γελάνε, χαίρονται, είναι ομάδα κι έχουν έναν κοινό σκοπό. Το τραγούδι αυτό υμνεί την ανεμελιά και τη χαρά που νιώθουν οι φίλοι όταν βρίσκονται μαζί. Ο ζωηρός και χαρούμενος σκοπός του τραγουδιού, οι ομοιοκαταληξίες και οι επαναλήψεις είναι στοιχεία που αγαπούν τα παιδιά και το κάνουν να μαθαίνεται εύκολα και να γίνεται αγαπητό.

Το δεύτερο τραγούδι που συναντάμε στο βιβλίο είναι «Ο κόκορας». Όπως έχει προαναφερθεί ο Παπαντωνίου στα ποιήματά του υμνεί τον κόσμο των ζώων. Μέσα από τους στίχους τους εξιστορεί τις συνήθειές τους, τις ιδιότητές τους και τα κατορθώματά τους. Τα ζώα αποκτούν χαρακτήρα και συμπεριφορά και γίνονται οι ήρωες των στίχων. Οι εικόνες που μεταφέρονται είναι ζωντανές και μεταδίδουν στους αναγνώστες πληροφορίες για τα ζώα αυτά με τρόπο άμεσο, ευχάριστο, χιουμοριστικό και αθώο. Στο συγκεκριμένο ποίημα παρουσιάζεται ένας κόκορας να δείχνει τις ικανότητές του όλο καμάρι και να λαλεί για να τον ακούσουν θαρρώντας πως σαν αρχηγός του κοτετσιού όλοι πρέπει να τον θαυμάζουν. Ο κόκορας λοιπόν ενώ περπατά καμαρωτός και περήφανος για να το δουν όλοι και να τον θαυμάσουν, ξαφνικά βλέπει ένα γεράκι να πετά και αμέσως τρέχει να κρυφτεί μέσα στο κοτέτσι. Ο Παπαντωνίου έτσι διακωμωδεί τον καμαρωτό μα δειλό κόκορα ο οποίος μόλις αντιλαμβάνεται κίνδυνο λιγοψυχά και το βάζει στα πόδια.

Ο ΚΟΚΟΡΑΣ

*Ένας κόκορας ολάσπρος
με ψηλό λειρί,
καμαρώνει και φουσκώνει*

και λιλιά φορεί,
και θαρρεί πως το κοτέτσι
μόλις τον χωρεί.

Άμα βρει κανένα σπόρο
μέσα στην αυλή,
το κεφάλι του σηκώνει
και το διαλαλεί,
να το μάθουνε σε Δύση
και σ' Ανατολή!

Τη στιγμή, που σουλατσάρει
με το βήμ' αργό,
«δεν ξανάειδα, λεν οι κότες,
τέτοιο στρατηγό»!
Μα κι ο ίδιος συλλογιέται:
«Μωρέ τ' είμαι 'γώ!»

Ξάφνου βλέπει ένα γεράκι.
Αχ! την ώρα αυτή
το βαρύ περπάτημά του
έχει μπερδευτεί,
κι αστραπή μες στο κοτέτσι
τρέχει να κρυφτεί» (Παπαντωνίου, 2017: 71-72).

Το τρίτο ποίημα που περιλαμβάνεται στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* είναι «Η κατάρα του πεύκου». Σύμφωνα με τον Μπάρλα, στο συγκεκριμένο τραγούδι μεταφέρεται, με τα λιτότερα αλλά πιο εντυπωσιακά μέσα, ένα βαθύ νόημα, για την ανάλυση του οποίου – χωρίς η απόρροια να είναι θετικότερη – θα μπορούσαν να γραφτούν πολλά βιβλία. Το ποίημα αυτό όχι μόνο παρουσιάζει ρυθμικά τη λατρεία του δέντρου, που ήταν ιδιαίτερα έντονη κατά τα αρχαία χρόνια, αλλά ταυτόχρονα μεταφέρει παραστατικά την περίπτωση της «εκδίκησης του δέντρου», την οποία συναντάμε σαν λαϊκή βαθυστόχαστη δοξασία σε όλους τους αρχαίους λαούς και με την οποία ήρθαν αντιμέτωποι όσοι λαοί υποτίμησαν την αξία αυτού του πλούτου και του

πολιτισμού, και που ανάμεσα από τους πρώτους εξ αυτών είναι και ο δικός μας λαός (Μπάρλας, 1940: 428).

Η ΚΑΤΑΡΑ ΤΟΥ ΠΕΥΚΟΥ

*«Γιάννη, γιατί έκοψες τον πεύκο;
Γιατί; Γιατί;»
Αγέρας θα 'ναι, λέει ο Γιάννης
και περπατεί.*

*Ανάβει η πέτρα, το λιβάδι
βγάνει φωτιά.
Να 'βρισκε ο Γιάννης μια βρυσούλα,
μια ρεματιά!*

*Μες το λιοπύρι, μες στον κάμπο
να ένα δεντρί...
Ξαπλώθη ο Γιάννης αποκάτου,
δροσιά να βρει.*

*Το δέντρο παίρνει τα κλαριά του
και περπατεί!
Δεν θ' ανασάνω, λέει ο Γιάννης,
γιατί, γιατί;*

*«Γιάννη, πού κίνησες να φτάσεις;»
«Στα δυο χωριά.»
«Κι ακόμα βρίσκεσαι δω κάτου;
Πολύ μακριά!»*

*«Εγώ πηγαίνω, όλο πηγαίνω.
Τι έφταιξα εγώ;*

Σκιάζεται ο λόγκος και με φεύγει,
γι' αυτό είμαι δω.

Πότε ξεκίνησα; Είναι μέρες...
για δυο, για τρεις...
Ο νους μου σήμερα δε ξέρω,
τ' είναι βαρύς».

«Να μια βρυσούλα, πιε νεράκι
να δροσιστείς».
Σκύβει να πιει νερό στη βρύση,
στερεύει ευθύς.

Οι μέρες πέρασαν κι οι μήνες,
φεύγει ο καιρός,
Στον ίδιο τόπο είν' ο Γιάννης,
κι ας τρέχει εμπρός...

Να το χινόπωρο, να οι μπόρες,
μα πού κλαρί;
Χτυπιέται ορθός με το χαλάζι,
με τη βροχή.

«Γιάννη, γιατί έσφαζες το δέντρο,
το σπλαχνικό,
που 'ριχνεν ίσκιο στο κοπάδι
και στο βοσκό;»

Ο πεύκος μίλαε στον αέρα
- τ' ακούς, τ' ακούς;-
και τραγουδούσε σα φλογέρα
στους μπιστικούς.

«Φρύγανο και κλαρί του πήρες
και τις δροσιές
Και το ρετσίνι του ποτάμι
απ' τις πληγές.

Σακάτης ήτανε κι ολόρθος,
ως τη χρονιά,
Που τον εγκρέμισες για ζύλα,
Γιάννη φονιά!»

«Τη χάρη σου ερημοκλησάκι,
την προσκυνώ,
Βόηθα να φτάσω κάποιαν ώρα
και να σταθώ...

Η μάνα μου θα περιμένει
κι έχω βοσκή...
Κι είχα και τρύγο... Τι ώρα νάναι
και τι εποχή;

Ξεκίνησα το καλοκαίρι
-να στοχαστείς-
Κι ήρθε και μ' ήβρε ο χειμώνας
μεσοστρατίς.

Πάλι Αλωνάρης και λιοπύρι!
Πότε ήρθε; Πώς;
Άγιε, σταμάτησε το λόγγο,
που τρέχει εμπρός.

Άγιε, το δρόμο δεν τον βγάνω
-με τι καρδιά;-

*Θέλω να πέσω να πεθάνω,
εδώ κοντά.»*

*Πέφτει σα δέντρο απ' το πελέκι...
βογκάει βαριά.
Μακριά του στάθηκε το δάσος,
πολύ μακριά.*

*Εκεί τριγύρω ούτε χορτάρι,
φωνή καμιά.
Στ' αγκάθια πέθανε, στον κάμπο,
στην ερημιά.» (Παπαντωνίου, 2017: 115-118).*

Ο τίτλος του ποιήματος «Η κατάρα του πεύκου» είναι κάπως αλλόκοτος για παιδικό τραγούδι αλλά το μήνυμα το οποίο μεταφέρει έχει οικολογική αξία. Το θέμα του ποιήματος περιστρέφεται γύρω από έναν άνθρωπο ο οποίος έκοψε ένα πανέμορφο πεύκο και έρχεται αντιμέτωπος με τη μοίρα για αυτή την ειδεχθή του πράξη. Ο Γιάννης από το Πουρνάρι αρχικά εκμεταλλεύεται και πληγώνει το πεύκο για να πάρει το ρετσίνι και στη συνέχεια το κόβει και το καταστρέφει για να το κάνει καυσόξυλο και με αυτό τον «βρόμικο» τρόπο να κερδίσει χρήματα. Το πεύκο, το οποίο θυσιάζεται στο βωμό του κέρδους και του ανθρώπινου εγωκεντρισμού, «στοιχειώνει» και κατατρέχει αυτόν που διέπραξε το οικολογικό αυτό έγκλημα. Ο Γιάννης έρχεται αντιμέτωπος με τις επιπτώσεις της πράξης του. Τρέχει κυνηγημένος μέσα στο δάσος, καίγεται από τη ζέστη, αφού δεν βρίσκει σκιά δέντρου να ξαποστάσει, δεν βρίσκει νερό να ξεδιψάσει. Οι εποχές περνάνε και ο Γιάννης, όσο και να προσπαθεί να εξιλεωθεί, τυραννιέται από την κατάρα του πεύκου και τελικά πεθαίνει μόνος του στην ερημιά.

Το ποίημα αυτό ενδεχομένως να φαίνεται σοκαριστικό, όμως φανερώνει μια μεγάλη αλήθεια. Δείχνει πως μπορεί η φύση να εκδικηθεί τον άνθρωπο, αν ο ίδιος δεν την σέβεται. Ο άνθρωπος δε θα βρίσκει πουθενά ηρεμία και καταφύγιο αν καταστρέφει τη φύση και τα δημιουργήματά της. Η αλόγιστη υλοτομία μόνο αρνητικές επιπτώσεις μπορεί να φέρει στον άνθρωπο. Η δημιουργία χειμάρρων και οι πλημμύρες είναι μόνο κάποιες από τις συνέπειες της καταστροφής του δάσους, όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, καθώς τα νερά δεν θα μπορούν να συγκρατηθούν από τις ρίζες των δέντρων. Επίσης, θέλει να περάσει στους

μαθητές το μήνυμα να μην κόβουν τα δέντρα, αλλά να τα προστατεύουν, να τα φροντίζουν, να φυτεύουν, να τα σέβονται και να τα αγαπούν.

Οι στιγμές στο βουνό περιλαμβάνουν χαρά, ηρεμία αλλά και αλλά και περισυλλογή. Ένα ακόμα τραγούδι που συναντάμε στις σελίδες του βιβλίου είναι «Το τραγούδι του μπάρμπα-Φώτης». Στο τραγούδι αυτό εξυμνείται η αναγέννηση της φύσης. Ο μπάρμπα - Φώτης γερασμένος αλλά με λυγερή και περήφανη φωνή τραγουδά αυτά τα λόγια και είναι σαν να θαυμάζει τα βουνά που ποτέ δεν γερνάνε αλλά μετά από κάθε χειμώνα αναγεννιούνται, ανθίζουν και ζωντανεύουν. Είναι σαν να εκφράζει τις σκέψεις των ανθρώπων τρίτης ηλικίας που πλησιάζουν στη δύση της ζωής τους.

«Καλότυχτα είναι τα βουνά, ποτές τους δεν γερνάνε!

το καλοκαίρι πράσινα και το χειμώνα χιόνι...

και καρτερούν την άνοιξη, τ' όμορφο καλοκαίρι,

να μπουμπουκιάσουν τα κλαριά, ν' ανοίξουνε τα δέντρα,

να βγουν οι στάνες στα βουνά, να βγουν οι βλαχοπούλες,

να βγουν και τα βλαχόπουλα, λαλώντας τις φλογέρες».

«Δε γερνά το τραγούδι! Ο μπάρμπα – Φώτης γέρασε, μα η φωνή του έμεινε λυγερή όπως στα νιάτα του» (Παπαντωνίου, 2017: 24).

Ο Παπαντωνίου καταφέρνει επιδέξια με τον λόγο του να προσδώσει μια ελπιδοφόρα διάθεση σε αυτό το σημείο, καθώς αφήνει το μήνυμα πως το τραγούδι και οι «φωνές» των ανθρώπων θα συνεχίσουν να ζουν όσο μεταφέρονται στις επόμενες γενιές.

Είναι δύσκολο να τοποθετήσουμε χρονολογικά την εμφάνιση του δημοτικού τραγουδιού. Ο C. Fauriel, αναφέρει πως οι απαρχές του δημοτικού τραγουδιού πρέπει να αναζητηθούν στα αντίστοιχα τραγούδια του λαού της αρχαιότητας, τα οποία σταδιακά και με το πέρασ του χρόνου άλλαξαν και ταυτίστηκαν με διάφορα ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα. Ο ίδιος υποστηρίζει πως τα δημοτικά τραγούδια είναι κατά βάση ταυτισμένα με έθιμα τα οποία έχουν προκύψει από αρχαία έθιμα και είναι αναγκαίο να έχουν την ίδια προέλευση με αυτά εφόσον είναι αναπόσπαστο κομμάτι τους (Κονταξής, 2007).

Το νεότερο ελληνικό δημοτικό τραγούδι εκτιμάται ότι ξεκίνησε στη βυζαντινή εποχή με τα ακριτικά τραγούδια, τα οποία αφηγούνταν τα ηρωικά κατορθώματα των ακριτών. Ταυτόχρονα, στη Μ. Ασία άρχισαν να λέγονται τραγούδια, τα οποία αφηγούνταν δεινά κοινωνικά γεγονότα, οι παραλογές. Κατά την τουρκοκρατία με το δημοτικό τραγούδι οι Έλληνες εκφράζονταν και εμψυχώνονταν (Μαστοράκη, 2012).

Τα δημοτικά τραγούδια και η μουσική τους είναι κομμάτι της παράδοσης και συνδέονται με όλα τα γεγονότα της κοινωνικής ζωής και του κύκλου της ζωής. Τα δημοτικά τραγούδια μεταφέρονταν από στόμα σε στόμα και διακρίνονται σε: ακριτικά, παραλογές, ιστορικά, κλέφτικα, του κύκλου της ζωής, ερωτικά, γαμήλια, μοιρολόγια, εργατικά, λατρευτικά, σατιρικά, γνωμικά, της ξενιτιάς (Καμηλάκη – Πολυμέρου & Καραμανές, 2008).

Στο βιβλίο περιλαμβάνονται και κάποια δημοτικά τραγούδια. Τα τραγούδια αυτά λέγονται τραγούδια του λαού, γιατί φτιάχνονται από το λαό, εκφράζουν τη συναισθηματική τους κατάσταση και το ψυχολογικό κλίμα και τραγουδιούνται σε διάφορες σημαντικές κοινωνικές εκδηλώσεις. Οι άνθρωποι κάνουν τη χαρά και τον καημό τους τραγούδι και το μοιράζονται. Τα τραγούδια αυτά αποτυπώνουν την λαϊκή παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα των ανθρώπων της ελληνικής επαρχίας. Μέσα στο βιβλίο βλέπουμε τους ήρωες να τραγουδάνε δημοτικά τραγούδια στο γάμο της Αφρόδως και όλοι μαζί να συμμετέχουν στο γλέντι λέγοντας ο καθένας το τραγούδι που τον εκφράζει.

Τα γαμήλια δημοτικά τραγούδια αποτελούν τελετουργικό κομμάτι του γάμο. Ξεκινάνε από την αρχή της προετοιμασίας της νύφης ως τα επιθαλάμια. Ο χαρακτήρας τους είναι λυρικός, συναισθηματικός, συμβουλευτικός, ευχетικός, μελαγχολικός και θρηνητικός (Καμηλάκη – Πολυμέρου & Καραμανές, 2008).

Ο γερο – Θανάσης τραγουδάει στο γάμο της Αφρόδως το παρακάτω τραγούδι.

*«Ένας γέρος γέροντας,
κι ουδέ τόσο γέροντας,
εκατόν εννιά χρονώ,
πότιζε το γρίβα του.*

*Τα βουνά τριγύριζε
και τα δέντρα κοίταζε.*

*«Σεις βουνά, ψηλά βουνά,
τώρα με την άνοιξη
δε με ξανανιώνετε
μένα και το γρίβα μου,
όπως ξανανιώνονται,
και καινούρια γίνονται
τούτα τα χαμόδεντρα
τα χιλιόχρονα κλαριά,*

να γινόμεουν κι εγώ νιός,
όπως ήμουν μια φορά;» (Παπαντωνίου, 2017: 209).

Στο γάμο της Αφρόδως οι συμπθέροι της νύφης τραγουδούν το εξής τραγούδι, το οποίο ουσιαστικά μιλά για τη μελαγχολία του αποχωρισμού της νύφης από την οικογένειά της και το πατρικό της.

«Πουλάκι κλαίει στον ποταμό
κι εγώ έτυχε και διάβανα.
Εστάθηκα και το ρωτώ:
«Τι έχεις και κλαις, πουλάκι μου;»
«Εχτές ήμουν στη μάνα
κι απόψε στο πεθερικό» (Παπαντωνίου, 2017: 209).

Και οι συμπθέροι του γαμπρού στο γάμο της Αφρόδως τραγουδούν το παρακάτω τραγούδι, το οποίο καλεί την πεθερά να καλωσορίσει τη νύφη.

«Έβγα κυρά και πεθερά,
για να δεχτείς την πέρδικα,
για να δεχτείς την πέρδικα,
που περπατεί λεβέντικα.

Για ιδέστε την, για ιδέστε την,
ήλιο, φεγγάρι πέστε την.

Για ιδέστε την, πώς περπατεί,
σαν άγγελος με το σπαθί.

Αυτού που ζύγωσες να μπεις,
ήλιος, φεγγάρι θα φανείς.

Έβγα κυρά και πεθερά,
για να την βάλεις στο κλουβί

σαν το πουλί να κελαηδεί» (Παπαντωνίου, 2017: 209-210).

Στο γάμο της Αφρόδως, επίσης, παρακολουθούμε τα βιολιά να παίζουν τον σκοπό και τα κορίτσια να τραγουδάνε το παρακάτω τραγούδι. Οι στίχοι αυτού του τραγουδιού εκφράζουν το συναίσθημα λύπης που νιώθουν οι συγγενείς που «αποχωρίζονται» τη νύφη αλλά και το αίσθημα χαράς για την καινούρια ζωή που ξεκινά και την παρομοιάζουν με κήπο ολάνθιστο.

«Πού 'ν' η νύφη μας,

το κορίτσι μας...

Πήγε στο μπαζέ,

στα τριαντάφυλλα...» (Παπαντωνίου, 2017: 210).

6.2 Δραστηριότητες και ποιήματα που προτείνονται από τον Χάρη Σακελλαρίου

Ο Χάρης Σακελλαρίου, όπως και άλλοι καταξιωμένοι στη συγγραφή εκπαιδευτικοί, αποτελεί μια εξέχουσα μορφή της δεκαετίας του '60, καθώς πρόσφερε ευχάριστα ποιήματα στα παιδιά και άλλες θεωρητικές δραστηριότητες. Το έργο του εστιάζει σε θέματα εθνικής αυτεπίγνωσης, ιστορίας και σε θέματα που αφορούν την ελληνική εξοχή με στοιχεία πατριδογνωσίας. Μέσα από το έργο αναφέρεται στις ανάγκες του παιδιού και σε αυτά που ευφραίνουν την παιδική ψυχή με περισσότερη έμφαση στα παιδιά της νηπιακής και πρώτης σχολικής ηλικίας (Μπενέκος, 2000: 269-270).

Το 1994 οι εκδόσεις Μίνωας κυκλοφόρησαν μια έκδοση του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου που αποτέλεσε μέρος της σειράς «Λογοτεχνικές Εξερευνήσεις». Η έκδοση αυτή είχε κάτι ξεχωριστό²⁷. Συμπεριλάμβανε ένα συμπλήρωμα από τον Χάρη Σακελλαρίου με δραστηριότητες σχετικές με το θέμα του βιβλίου. Οι δραστηριότητες αυτές αναγράφονταν στο τέλος του βιβλίου και περιλάμβαναν τεστ, παιχνίδια, ασκήσεις παρατηρητικότητας, ποιήματα και αποσπάσματα από άλλα κείμενα.

Οι δραστηριότητες αυτές πέρα από την ευχαρίστηση που προσφέρουν στον αναγνώστη μέσα από τον παιγνιώδη χαρακτήρα τους, καλλιεργούν μεταγνωστικές δεξιότητες που

²⁷ Παπαντωνίου, Ζ. (1994). *Τα ψηλά βουνά*, Συμπλήρωμα πραγματοποιημένο από τον Χάρη Σακελλαρίου, Αθήνα: Μίνωας.

στοχεύουν στην ανάκληση των πληροφοριών, στην εστίαση σε σημαντικά νοήματα του κειμένου, στην παρατηρητικότητα και στην κατανόηση του κειμένου. Ο αναγνώστης αφού έχει ολοκληρώσει την ανάγνωση του βιβλίου μέσα από αυτές τις δραστηριότητες κάνει ουσιαστικά έναν αυτοέλεγχο για να διαπιστώσει όλα τα παραπάνω. Οι δραστηριότητες αυτές παρατείνουν την ανάγνωση και την επαφή με το βιβλίο. Η τοποθέτηση των δραστηριοτήτων στο τέλος του βιβλίου εξυπηρετεί τη μεταγνώση και δίνει ευχαρίστηση στον αναγνώστη, καθώς με το τέλος της ιστορίας ο αναγνώστης δεν αποκόπτεται αμέσως από αυτήν, αντίθετα συνεχίζει να «κινείται» στην ιστορία, καθώς επεξεργάζεται τα όσα διάβασε.

Σύμφωνα με τον Κανδαράκη, οι δραστηριότητες που καλλιεργούν μεταγνωστικές δεξιότητες οδηγούν τους αναγνώστες σε μια συνολική και σημασιολογική κατάκτηση του βιβλίου που διάβασαν. Οι δεξιότητες που αναπτύσσουν στον αναγνώστη είναι: α) να σκεφτεί σημαντικές ερωτήσεις σχετικά με το κείμενο που διάβασε τις οποίες να είναι σε θέση να απαντήσει, β) να μπορεί να περιγράψει περιληπτικά τα πιο σημαντικά στοιχεία από αυτό που διάβασε, γ) να μπορεί να προβεί σε προβλέψεις αναφορικά με τη συνέχεια του κειμένου, δ) να εντοπίσει κάποιο στοιχείο που δεν έχει νόημα στο κείμενο και μετά να διαπιστώσει αν μπορεί να δώσει νόημα. Οι δεξιότητες αυτές προέρχονται από το μοντέλο «Ενδοσκοπικής Ανάκλησης» του M. Benton που αφορά τις πληροφορίες και τις αναπαραστάσεις που δημιουργούνται στο μυαλό του αναγνώστη κατά τη διαδικασία ανάγνωσης λογοτεχνικών κειμένων. Η ενδοσκοπική ανάκληση στοχεύει στην καλλιέργεια μιας σειράς λειτουργιών. Πρώτον, ο αναγνώστης να μπορεί να γνωρίσει και να παρακολουθήσει τις γνωστικές διαδικασίες που συμβαίνουν κατά την ανάγνωση ενός κειμένου. Δεύτερον, ο αναγνώστης να είναι σε θέση να επικεντρώσει την προσοχή του στα πιο κομβικά σημεία και να σταθεί στη λεπτομέρεια. Τρίτον, να μπορεί ο αναγνώστης να κατανοήσει και να συλλάβει το ρόλο των λέξεων και τα νοήματά τους. Τέλος, να μπορεί να ανταποκριθεί επαρκώς στα μηνύματα που μεταδίδονται μέσω του λογοτέχνη (Κανδαράκης, 1994: 55-61).

Οι δραστηριότητες που προτείνονται από τον Χάρη Σακελλαρίου παρουσιάζονται σαν ένα ταξίδι εξερεύνησης στα γεγονότα και τα νοήματα του βιβλίου. Αρχικά, επιλέγεται ένα τεστ προσωπικότητας με τίτλο «Νιώθετε έτοιμος να γίνετε εξερευνητής;». Ο αναγνώστης επιλέγει από τις απαντήσεις πολλαπλής επιλογής και στο τέλος του βιβλίου παρέχονται οι απαντήσεις. Οι δραστηριότητες χωρίζονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

1) «ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ»

Οι δραστηριότητες αυτές αφορούν το λογοτεχνικό έργο και περιλαμβάνουν ερωτήσεις με απαντήσεις πολλαπλής επιλογής, ερωτήσεις ανάκλησης σχετικά με το πώς ξεκινά η ιστορία, ποια ήταν η πρώτη λέξη και φράση, πόσα πρόσωπα παρουσιάζονται από την αρχή της ιστορίας και σε ποιο μέρος ξεκινά η ιστορία. Στη συνέχεια υπάρχει δραστηριότητα σχετικά με τα πρόσωπα της ιστορίας. Σε αυτή τη δραστηριότητα δίνεται έμφαση στην σκιαγράφηση των ηρώων, τον εντοπισμό τους μέσα στην υπόθεση και τη σχέση τους με τους άλλους χαρακτήρες του έργου. Η δραστηριότητα αυτή προεκτείνεται προτείνοντας άσκηση δημιουργικής γραφής με τη δημιουργία ενός φανταστικού διαλόγου ανάμεσα στους ήρωες του έργου αφήνοντας τον αναγνώστη να επιλέξει τους ήρωες. Άλλη δραστηριότητα, που σχετίζεται επίσης με τους ήρωες είναι η παρουσίαση φράσεων των ηρώων του βιβλίου και η αναζήτηση σε ποιον ανήκει η φράση. Ακολουθεί μια δραστηριότητα που εστιάζει σε έναν κεντρικό ήρωα και ζητά την περιγραφή του αλλά και την αφήγηση μιας ιστορίας που παρουσίασε αυτός ο ήρωας μέσα από ένα δημοτικό τραγούδι. Στη συνέχεια, υπάρχει δραστηριότητα που καλεί τον αναγνώστη στον εντοπισμό ομοιοτήτων ανάμεσα στο συγκεκριμένο δημοτικό τραγούδι και την εξέλιξη της ιστορίας. Στο σημείο αυτό παρουσιάζονται πληροφορίες για τα είδη δημοτικών τραγουδιών. Άλλη δραστηριότητα που προτείνεται είναι η εύρεση κοινών σημείων και ταύτιση των προσώπων του βιβλίου με αντικείμενα και καταστάσεις. Συγκεκριμένα παρουσιάζονται φράσεις όπως «Αν ο Φουντούλης ήταν φαγητό, θα ήταν...» και ο αναγνώστης καλείται να συμπληρώσει τη φράση σύμφωνα με δική του βούληση. Μια ακόμα δραστηριότητα που προτείνεται είναι η εικονογράφηση του βιβλίου και του εξωφύλλου. Άλλη δραστηριότητα καλεί τους αναγνώστες να γράψουν μια εισήγηση. Στη συνέχεια προτείνεται η δημιουργία μιας ιστορίας. Ακολουθούν ερωτήσεις που σκοπό έχουν να ανακαλέσουν πληροφορίες από το κείμενο και να αναδείξουν τα στοιχεία που αναφέρονται σε αυτό. Μια άλλη δραστηριότητα παραθέτει λέξεις που αναφέρονται στο κείμενο και καλεί στη δημιουργία μιας ιστορίας. Ακολουθεί δραστηριότητα που αφορά τα ζώα που αναφέρθηκαν στο κείμενο, στην οποία δίνεται φράση του κειμένου και ο αναγνώστης πρέπει να συμπληρώσει το ζώο στο οποίο αναφέρεται. Στη συνέχεια παρατίθενται κάποιες αξιοπερίεργες πληροφορίες για τα ζώα που αναφέρθηκαν στο κείμενο, η οποία συμβάλει στη σύνδεση των ερεθισμάτων του κειμένου με περαιτέρω διερεύνηση. Άλλη δραστηριότητα που προτείνεται αφορά τη δραματοποίηση σκηνών του κειμένου. Το πρώτο μέρος κλείνει με δραστηριότητα ανάκλησης γεγονότων του κειμένου με απαντήσεις πολλαπλής επιλογής.

2) «ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ»

Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται δύο δραστηριότητες με πιο παιγνιώδη χαρακτήρα με αφορμή πάντα στοιχεία του κειμένου. Η πρώτη δραστηριότητα περιέχει κατηγορίες με διάφορα αντικείμενα που αναφέρονται στο έργο και καλεί τον αναγνώστη να βρει σε ποιον ήρωα ανήκουν τα αντικείμενα. Η δεύτερη δραστηριότητα είναι ένα κρυπτόλεξο με γρίφους που σχετίζονται με το κείμενο.

3) «ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ»

Σε αυτή την κατηγορία παρουσιάζονται ποιήματα και αποσπάσματα κειμένων που έχουν κοινά σημεία με *Τα ψηλά βουνά*. Αρχικά, παρουσιάζεται το ποίημα «Γεροπλάτανος» του Αλέκου Φωτιάδη. Στο ποίημα παρουσιάζεται ένα πολλών χρόνων δέντρο να μιλά σε αυτόν που το κόβει. Το δέντρο, με τόνο που δείχνει αγάπη, υπενθυμίζει στον άνθρωπο τα οφέλη που του έχει προσφέρει τόσα χρόνια και τον παρακαλεί να μην το κόψει. Ωστόσο, ο άνθρωπος κόβει το δέντρο. Το ποίημα πραγματεύεται την υλοτομία, την καταστροφή αιωνόβιων δέντρων από τον άνθρωπο και την ανθρώπινη απληστία. Το θέμα του συνδέεται με την καταστροφή του δάσους από τους παράνομους δεντροκόπους που αναφέρεται στο έργο του Παπαντωνίου. Επίσης, συνδέεται με το ποίημα «Η κατάρα του πεύκου», καθώς και τα δύο αναφέρονται στην υλοτομία.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται το ποίημα του Ζαχαρία Παπαντωνίου «Το ποταμάκι» το οποίο περιλαμβάνεται στην ποιητική συλλογή *Χελιδόνια* του εκδόθηκε το 1920. Στο ποίημα περιγράφεται ο κύκλος του νερού και συνδέεται άμεσα με το βιβλίο στο οποίο αναφέρεται στο ποτάμι της Ρούμελης, στον κύκλο του νερού, αλλά και στο νεροπρίονο που κινητήριος δύναμή του είναι το ποτάμι.

Ένα άλλο ποίημα που παρουσιάζεται είναι «Ο χείμαρρος» του Λεονάρντο ντα Βίντσι σε απόδοση Χάρη Σακελλαρίου. Το ποίημα πραγματεύεται το φαινόμενο του σχηματισμού χειμάρρων από τις έντονες βροχοπτώσεις και συνδέεται με το περιεχόμενο του έργου στο οποίο αναφέρεται πώς σχηματίζεται ο χείμαρρος, ποιες ανθρώπινες ενέργειες συντελούν στη δημιουργία χειμάρρων και ποιες καταστροφικές συνέπειες έχει. Επίσης, το ύφος του ποιήματος με τον χείμαρρο που «καυχείται» και κατεβαίνει «ολοφούσκωτος» αλλά όταν σταματά η βροχή χάνει τη δύναμή του, θυμίζει το ποίημα «Ο κόκορας» που περιλαμβάνεται στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και παρουσιάζει έναν κόκορα να καυχείται και να περπατά καμαρωτός αλλά όταν νιώσει απειλή το βάζει στα πόδια και χάνει το γόητρό του.

Το επόμενο ποίημα που έχει επιλέξει ο Χάρης Σακελλαρίου είναι «Το δάσος» του Μιλτιάδη Μαλακάση. Σε αυτό περιγράφεται η καταστροφή ενός όμορφου δάσους από την

αλόγιστη υλοτομία. Το ύφος του ποιήματος και το θέμα δημιουργεί μια λυπητερή ατμόσφαιρα για την οικολογική αυτή καταστροφή. Το ποίημα αυτό συνδυάζεται με το θέμα της καταστροφής του δάσους από την υπερβολική υλοτομία, που όπως προαναφέρθηκε, αναδεικνύεται στο έργο του Παπαντωνίου.

Ακολουθεί το ποίημα «Τα δέντρα» από τη Συριανή αύρα. Στο ποίημα αυτό παρουσιάζονται τα οφέλη που δίνουν στον άνθρωπο τα δέντρα, την ομορφιά, τους καρπούς και τα οφέλη που συνεχίζουν να δίνουν αφού κοπούν με τα καυσόξυλα που παρέχουν στον άνθρωπο για να ζεσταθεί. Επίσης, το ποίημα προβάλλεται η σύνδεση των δέντρων με την ισορροπία του περιβάλλοντος και γίνεται νύξη στις καταστροφές που επέρχεται με την υλοτομία. Το ποίημα αυτό συνδέεται με *Τα ψηλά βουνά* όπου αναδεικνύονται οι ωφέλειες του δάσους και των δέντρων. Ακόμα, συνδέεται με το κεφάλαιο του βιβλίου «Τα πεθαμένα δέντρα» στο οποίο παρουσιάζονται τα οφέλη των δέντρων που έχουν χρόνια θαφτεί στο έδαφος και έχουν μετατραπεί σε γαιάνθρακες, αλλά και με τις οικολογικές επιπτώσεις που επιφέρει η αλόγιστη υλοτομία.

Στη συνέχεια ο Χάρης Σακελλαρίου παραθέτει ένα απόσπασμα από το έργο του «Ταρζάν, το γενναίο σκυλί». Το κείμενο αυτό δίνεται ως παράλληλο κείμενο και καλεί τον αναγνώστη να συγκρίνει και να εντοπίσει ομοιότητες με *Τα ψηλά βουνά* και να τις υπογραμμίσει. Τα κοινά σημεία είναι αρκετά, ο μυλωνάς, το ζώο για μεταφορικό μέσο, ο χώρος που εκτυλίσσεται η ιστορία είναι ένα δάσος, ο σκύλος - φύλακας, ο λύκος, η μάχη ανάμεσα στο σκύλο και το λύκο.

Το τελευταίο απόσπασμα που προτείνεται είναι ένα απόσπασμα από το έργο του Ιούλιου Βερν «Δύο χρόνια διακοπές». Και αυτό το κείμενο επιλέγεται ως παράλληλο κείμενο καθώς έχει πολλά κοινά σημεία με *Τα ψηλά βουνά*. Μια ομάδα παιδιών ναυαγεί σε ένα νησί και πρέπει να καταφέρει να επιβιώσει σε αυτό το μέρος. Τα παιδιά οργανώνονται, ψάχνουν καταφύγιο, μοιράζουν αρμοδιότητες, ελέγχουν και καταμετρούν τις προμήθειές τους έτσι ώστε να μπορέσουν να περάσουν αρκετό καιρό και φέρονται με σύνεση και υπευθυνότητα.

Τα αποσπάσματα τα οποία παρουσιάζονται αφ' ενός τοποθετούνται για να γίνει σύγκριση και παραλληλισμός με τα θέματα που αναδεικνύονται από το βιβλίο και οξυνθεί η κριτική και αφαιρετική σκέψη, αφετέρου δίνουν στους αναγνώστες, που γοητεύτηκαν από *Τα ψηλά βουνά*, μια «γεύση» από άλλα αναγνώσματα με παρόμοιο περιεχόμενο τα οποία μπορεί να προσελκύσουν το ενδιαφέρον τους και να τους οδηγήσουν στην ανάγνωση άλλων βιβλίων. Έτσι καλλιεργείται η αναγνωστική συνήθεια και αναπτύσσεται η φιλιαναγνωσία.

4) «ΛΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΣΚΗΣΕΩΝ»

Στο τέλος των δραστηριοτήτων τοποθετούνται οι λύσεις του τεστ προσωπικότητας και οι λύσεις των δραστηριοτήτων για αυτοέλεγχο της απόδοσης .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΡΑΣΕΩΝ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΑΞΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

7.1 Εννοιολογική προσέγγιση του όρου φιλαναγνωσία

Ο όρος φιλαναγνωσία θα μπορούσε να προέρχεται από το γαλλικό *aimer lire* (=αγαπώ το διάβασμα) και στόχος της είναι να προκληθεί το ενδιαφέρον των παιδιών για το διάβασμα, να το αγαπήσουν, να «συνομιλήσουν» με το κείμενο, να εμπλακούν σε αυτό, να καλλιεργηθεί η αισθητική τους, να γίνουν κριτικοί αναγνώστες.

Η έννοια της φιλαναγνωσίας παραπέμπει στη θετικά προσδιορισμένη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον αναγνώστη και το βιβλίο και συμπεριλαμβάνει τις εξειδικευμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες οι οποίες έχουν ως στόχο τη διαμόρφωση αυτής της σχέσης μέσα από την ανάπτυξη των αναγκαίων κοινωνικών και γνωστικών δεξιοτήτων αλλά και αισθητικών κριτηρίων. Αποστολή της φιλαναγνωσίας είναι η δημιουργία και ενδυνάμωση της σχέσης αναγνώστη και βιβλίου. Η επιθυμία ή συνήθεια κάποιου να επιλέγει την ανάγνωση ενός βιβλίου για να αξιοποιήσει τον ελεύθερο χρόνο του, ορίζεται ως φιλαναγνωσία (Makridis, 2011).

Σε ό,τι σχετίζεται με το ερευνητικό πεδίο και το εκπαιδευτικό υλικό που προωθούν την καλλιέργεια του ατόμου, είναι δόκιμο να συνδεθεί η έννοια της φιλαναγνωσίας με την έννοια του εγγραμματισμού. Από τη δεκαετία του '70 οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν από διαφορετικά επιστημονικά πεδία οδήγησαν στην κατανόηση και γνωστοποίηση των συνθηκών και των αναπτυξιακών διαδικασιών που επιδρούν στην πρόοδο και την κοινωνικοποίηση του αναγνώστη και τη σχέση που αναπτύσσει με το βιβλίο (Καρακίτσιος, 2012: 22). Η εφαρμογή πρακτικών του κοινωνικού εγγραμματισμού, που αναπτύσσονται σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, συμβάλει στη διαμόρφωση μιας θετικά προσδιορισμένης σχέσης ανάμεσα στον αναγνώστη και τον γραπτό λόγο (Καρακίτσιος, 2011: 23).

«ορίζουμε ως Σχολικό Εγγραμματισμό την ικανότητα των μαθητών να διαβάζουν και να γράφουν διαφορετικά είδη κειμένων του εκπαιδευτικού υλικού και μέσα από τη διαδικασία (α) αποκωδικοποίησης, ερμηνείας και κριτικής ανάλυσης σχολικών κειμένων (β) της παραγωγής μαθητικών κειμένων ποικίλων ειδών και τύπων, να οικοδομούν τη σχολική γνώση» (Ματσαγγούρας, 2007: 24-25).

Σημαντική για την ανάπτυξη του κριτικού εγγραμματισμού είναι η συμβολή της Λογοτεχνίας η οποία σύμφωνα με την Αραβανή «αποτελεί ένα ιδιαίτερα πρόσφορο έδαφος για την πραγματοποίηση κριτικής ανάγνωσης των κειμένων και κατ' επέκταση για την ανάπτυξη

δεξιοτήτων κριτικού γραμματισμού. Κι' αυτό, διότι χαρακτηρίζεται από μια πολυφωνία, η οποία προσφέρει απεριόριστες δυνατότητες γνωριμίας και εξοικείωσης με πλήθος αξιών διαφόρων εποχών, πολιτισμών, κοινωνικών στρωμάτων και ανθρώπινων τύπων, που μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά» (Αραβανή, 2011: 3).

Η φιλιαναγνωσία δεν αποτελεί τακτική που υιοθετεί κάποιος σε μικρό χρονικό διάστημα, αντιθέτως θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση η μεθοδική και συνδυασμένη παρέμβαση της οικογένειας και του σχολείου. Η έννοια της φιλιαναγνωσίας δεν ταυτίζεται με μια εκ γενετής ιδιότητα των παιδιών, αλλά με μια συνήθεια που καλλιεργείται από μικρή ηλικία. Η ανάπτυξη αυτής της ιδιότητας μπορεί να φέρει θετικά αποτελέσματα, όταν η αρχική σχέση που δημιουργείται μεταξύ του αναγνώστη και του βιβλίου δεν έχει χαρακτήρα καταναγκαστικό αλλά ψυχαγωγικό (Μαλαφάντης, 2015).

Η φιλιαναγνωσία στοχεύει στην εξοικείωση του παιδιού με την ανάγνωση λογοτεχνικών βιβλίων και με τη γραπτή ύλη, καθώς η βαθμιαία εδραίωση της σχέσης του με το βιβλίο είναι ένα αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας. Η σχέση αυτή δύναται να προσφέρει στα παιδιά τα αναγκαία εφόδια για καλλιέργεια της αφαιρετικής σκέψης, για διαμόρφωση προσωπικότητας, για καλλιέργεια συναισθημάτων και συναισθηματικής νοημοσύνης. Ο ρόλος της φιλιαναγνωσίας στην καλλιέργεια κοινωνικής, νοητικής και συναισθηματικής ανάπτυξης, καθώς και στη διαμόρφωση του χαρακτήρα, είναι ιδιαίτερα σημαντικός (Μαλαφάντης, 2005).

7.2 Πλεονεκτήματα της φιλιαναγνωσίας

Σε μια εποχή που οι εξελίξεις, σε πολλαπλά επίπεδα, κινούνται με ραγδαίους ρυθμούς η ανάγκη της αναζήτησης, της καλλιέργειας της κριτικής σκέψης, της διεύρυνσης των οριζόντων και της αυτογνωσίας καθίσταται επιτακτική. Η φιλιαναγνωσία αναπτύσσει και καλλιεργεί όλα τα παραπάνω. Η συνήθεια της ανάγνωσης προσφέρει σημαντικά εφόδια τα οποία είναι απαραίτητα για τον άνθρωπο και θα τον βοηθήσουν να αντιμετωπίσει ικανοποιητικά τις δοκιμασίες και τις αλλαγές που θα συναντήσει στη ζωή του. Επίσης, η φιλιαναγνωσία προσφέρει συντροφιά, αποτελεί έναν τρόπο φυγής από τα προβλήματα και τις έννοιες της καθημερινότητας, τέρπει και ανυψώνει πνευματικά τον άνθρωπο .

Έρευνες έχουν δείξει ότι η καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας στα παιδιά επιδρά θετικά. Τα οφέλη της είναι αρκετά και πολυδιάστατα. Η αξία της φιλιαναγνωσίας στην εκπαιδευτική ανάπτυξη και την καλλιέργεια των παιδιών είναι μεγάλη. Η διεθνής βιβλιογραφία επισημαίνει

την ιδιαίτερη συμβολή της ανάγνωσης από τη νηπιακή κιόλας ηλικία στη γνωστική και συναισθηματική εξέλιξη των παιδιών, καθώς και την κοινωνική τους ενσυναίσθηση (Philppot, 2005).

Βασικός σκοπός της φιλιαναγνωσίας είναι η εξοικείωση του μικρού μαθητή με το βιβλίο και την ανάγνωση και η σταδιακή εδραίωση μιας φιλικής σχέσης του με το λογοτεχνικό βιβλίο. Αυτή η σχέση θα το βοηθήσει να αναπτύξει και να οξύνει την κριτική του σκέψη. «...ο στόχος της πρότασής μας δεν είναι η διδασκαλία της λογοτεχνίας ως ένα αυτόνομο είδος ή γνωστικό αντικείμενο στο Δημοτικό σχολείο, αλλά η προώθηση της ανάγνωσης και η δημιουργία ανεξάρτητων και κριτικών αναγνωστών.» (Αποστολίδου, Καπλάνη, Χοντολίδου, 2004). Αυτή η σχέση θα του δώσει επίσης τη δυνατότητα να αναπτύξει τη δημιουργική του σκέψη, να αναζωογονήσει και να εμπλουτίσει τη φαντασία του και την εφευρετικότητά του, να διευρύνει την αισθητική του καλλιέργεια. Παράλληλα μέσω του βιβλίου δοκιμάζονται τα συναισθήματα του παιδιού αναπτύσσοντας έτσι τη συναισθηματική του νοημοσύνη. Επίσης, η γλωσσική έκφραση του μαθητή καλλιεργείται με έμμεσο και βιωματικό τρόπο και ενισχύει την ικανότητά του στην κατανόηση κειμένων, στην έκφραση απόψεων και ιδεών, συμβάλλοντας έτσι στην συγκρότηση μιας πολυδιάστατης και δημιουργικής προσωπικότητας.

Τα πλεονεκτήματα γνωστικής αξίας που προσφέρει στο άτομο η φιλιαναγνωσία, είναι ο συσχετισμός παραστάσεων, η βελτίωση των δεξιοτήτων παρατήρησης, ταξινόμησης, κωδικοποίησης, ομαδοποίησης, οργάνωσης και σύγκρισης. Ο αναγνώστης ακονίζει το νου του, διατυπώνει υποθέσεις, εξασκείται στη σύνοψη των πιο σημαντικών σημείων και στη συγκράτησή τους στη μνήμη του (Norton, 2006: 11-20).

Τα πλεονεκτήματα πολιτισμικής αξίας της φιλιαναγνωσίας είναι ότι οξύνει την κριτική σκέψη και συμβάλει στην πνευματική ωρίμανση και ανύψωση του ατόμου, την απόκτηση αντίληψης και τη διαμόρφωση προσωπικής άποψης (Δαράκη, 1995: 334).

Από έρευνες που έχουν διεξαχθεί προκύπτει η σπουδαιότητα της ανάγνωσης κειμένου και εικόνας για το παιδί για να συλλάβει και να εξερευνήσει με τον τρόπο του την πραγματικότητα. Οι μαθητές οι οποίοι αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στην ανάγνωση και στις δραστηριότητες που έπονται, αποδίδουν καλύτερα στο σχολείο και στην ικανότητα ανάγνωσης (Beglar, Hunt & Kite, 2011).

Η ανάγνωση συμβάλλει ακόμα στην πρόσκτηση γνώσεων και πληροφοριών, καθώς καλλιεργεί τη γλώσσα, διευρύνει το λεξιλόγιο, βελτιώνει την ορθογραφία και επιδρά θετικά στη συντακτική, μορφολογική και σημασιολογική εξέλιξη της γλώσσας του αναγνώστη. Με τη

συστηματική ανάγνωση το άτομο αποκτά μεγαλύτερη ανάπτυξη στην κατανόηση, την ευφράδεια λόγου και την ικανότητα γραφής (Wolf, 2009: 123 – 127).

Η φιλιαναγνωσία επιδρά θετικά στην ανάγνωση, τη γραφή και την αφηγηματική ικανότητα παιδιών που προέρχονται από στενότερα οικονομικά περιβάλλοντα. Οι έρευνες έχουν αποδείξει ότι η ανάπτυξη της φιλιαναγνωσίας, κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, έχει ικανοποιητικά αποτελέσματα μακροχρόνια (Bishop, 2021).

Μια άλλη σημαντική πλευρά που καλύπτει η φιλιαναγνωσία είναι ο προβληματισμός και ο στοχασμός που προκαλεί στον αναγνώστη σχετικά με διαχρονικά και διατοπικά ερωτήματα που αφορούν την κοινωνία (Δελώνης, 1991: 18). Ο αναγνώστης ανακαλύπτει ερευνητικά τον κόσμο και προσπαθεί να κατανοήσει τα θέματα που αναδύονται. Έτσι ο αναγνώστης διαμορφώνει έναν ατομικό κώδικα με καθαρά προσωπικά κριτήρια τα οποία διαρκώς μεταβάλλονται (Καλογήρου, 2016: 19).

Δεδομένου ότι ο κάθε αναγνώστης προσλαμβάνει το κείμενο με διαφορετικό τρόπο, η ομαδική συνεργασία συμβάλλει στην επαφή των μαθητών με διαφορετικές ιδέες και ερμηνείες. Επίσης, «όταν σχηματίζεται μια ομάδα μοιράζονται ρόλοι και ορίζονται στόχοι τους οποίους πρέπει να επιτύχουν μέσα από ομαδικές δραστηριότητες» (Τσιπλητάρης, 2011: 90). Οι μαθητές που συμμετέχουν σε αυτές τις ομάδες μαθαίνουν να είναι καλοί ακροατές, να σέβονται τις απόψεις των άλλων, να στηρίζουν με επιχειρήματα την άποψή τους, αναπτύσσεται η υπευθυνότητά τους, εμπνέονται από άλλες απόψεις που ακούγονται και το ενδιαφέρον για τη λογοτεχνία γίνεται πιο έντονο (Καλογήρου, 2016: 45). «Όταν οι μαθητές εργάζονται σε ομάδες αναπτύσσεται καλύτερα η μαθησιακή ικανότητα και ετοιμότητά τους, ενώ παράλληλα καλλιεργείται η συναισθηματική και πνευματική δυναμικότητά τους με αποτέλεσμα την ομαλότερη κοινωνικοποίηση» (Τσιπλητάρης, 2011:120).

Από πολύ παλιά οι άνθρωποι συνήθιζαν να χρησιμοποιούν το μύθο και τη φαντασία για να διαπαιδαγωγήσουν τα παιδιά. Ο ίδιος ο Πλάτων χρησιμοποιούσε μύθους που ήταν δικά του δημιουργήματα προκειμένου να διδάξει ήθος, συμπεριφορά, στάσεις, τρόπο σκέψης και να συντελέσουν στην κοινωνικοποίηση του παιδιού. Οι μύθοι του δεν αντιτίθενται στον λόγο, αλλά λειτουργούν υποστηρικτά (Βρεττός, 2005).

Το βιβλίο είναι το καλύτερο μέσο που μπορεί να μεταδώσει στα παιδιά αξίες, να διευρύνει τους ορίζοντές τους, να τους εισάγει στην πολύπλοκη και συνάμα υπέροχη ζωή. Δεν υπάρχει πιο ψυχαγωγικός και κατάλληλος τρόπος να συντελέσει στην αγωγή των παιδιών, δεν υπάρχει άλλη απόλαυση να πλουτίσει το παιδικό μυαλό με βαθιά μηνύματα, πρότυπα και αρχές πολιτισμού (Hunt, 1999). Η παιδική λογοτεχνία είναι ένα εκπαιδευτικό και ταυτόχρονα

ιδεολογικό «όχημα» που σε ταξιδεύει μέσα από σκέψεις, συναισθήματα, έτσι ώστε μέσα από τον κόσμο του κειμένου να γνωρίσεις τον πραγματικό κόσμο μα και τον εαυτό σου (Nikolajeva, 2010).

Μια ακόμα ωφέλεια της φιλαναγνωσίας είναι ότι διδάσκει ηθικές αξίες και διαπλάθει χαρακτήρες με ήθος και απόθεμα ψυχής που αντιμετωπίζουν με ρεαλισμό και τόλμη τη ζωή, έχοντας υψηλά ιδανικά και αξίες όπως τιμιότητα, ανδρεία, δικαιοσύνη, υπευθυνότητα. Τα ιδανικά αυτά μπορούν να αγγίζουν την παιδική ψυχή, όταν παρουσιάζονται σαν στοιχεία της ιστορίας και του χαρακτήρα των ηρώων, και να αποτελέσουν για τους νεαρούς αναγνώστες πρότυπα μίμησης (Μαλαφάντης, 2015: 23).

Η φιλαναγνωσία έχει αποτελέσματα που λειτουργούν λυτρωτικά στην ψυχή του αναγνώστη. Η ανάγνωση αποτελεί πράξη φυσική, εθελούσια και ευχάριστη, γι' αυτό θεωρείται απαραίτητη. Ο αναγνώστης διαβάζοντας ένα βιβλίο νιώθει τέρψη και χαλάρωση και ανοίγεται μπροστά του ένα παράθυρο όπου απλώνεται ο κόσμος. Τα αναγνώσματα των παιδικών και νεανικών μας χρόνων μένουν ανεξίτηλα και καθορίζουν τη ζωή των νεαρών αναγνώστων (Καλογήρου, 2008: 36-37). Ένα βιβλίο που γοητεύει και προσελκύει τον αναγνώστη, αποτελεί μια δίοδο διαφυγής από την πραγματική ζωή και μπορεί να αγγίξει και να συγκινήσει εις βάθος τον αναγνώστη (Καλογήρου, 2008: 21).

7.3 Στρατηγικές προώθησης της φιλαναγνωσίας

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, υπάρχουν αρκετές δραστηριότητες και τεχνικές που προωθούν την ανάπτυξη της φιλαναγνωσίας μέσα στη σχολική τάξη. Αρχικά, είναι απαραίτητη η διαμόρφωση ενός πλούσιου σε αναγνωστικά και οπτικά ερεθίσματα περιβάλλοντος. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς έτσι η ανάγνωση προσωποποιείται και εντείνεται το ενδιαφέρον των παιδιών για το διάβασμα. Στην προσωποποίηση της ανάγνωσης εμπεριέχονται κατάλογοι θεμάτων από τους οποίους τα παιδιά μπορούν να επιλέξουν ανάλογα με τα θέματα που τα απασχολούν και να εκδηλώσουν τις προτιμήσεις και τα ενδιαφέροντά τους (Cramer & Castle, 1994).

Για τη διαμόρφωση κλίματος φιλαναγνωσίας μέσα στη σχολική τάξη, ιδιαίτερη συμβολή έχει ο ρόλος του δασκάλου. Όταν οι δάσκαλοι είναι ένθερμοι αναγνώστες επηρεάζουν τους μαθητές προς αυτή την κατεύθυνση, αποτελώντας παράδειγμα. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να δράττεται κάθε ευκαιρίας για ανάγνωση και να παρέχει στους μαθητές τη δυνατότητα

πρόσβασης στο αναγνωστικό υλικό με τακτικές επισκέψεις στη βιβλιοθήκη. Ο εκπαιδευτικός για να προωθήσει την ανάγνωση θα πρέπει να πραγματοποιεί δραστηριότητες μέσα στην τάξη και ευχάριστα δρώμενα στη βιβλιοθήκη (Μαλαφάντης, 2005, 2015).

Για να μυήσουμε τα παιδιά στη φιλαναγνωσία θα πρέπει να υιοθετήσουμε σαν στάση τη σύνδεση της ζωής και της σχολικής ζωής με την λογοτεχνία καθώς είναι η φύση της τέτοια που επιτρέπει και προάγει το συνδυασμό αυτό. Αφ' ενός ο δάσκαλος θα πρέπει να αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση, να διαβάζει ο ίδιος βιβλία, να είναι ενημερωμένος σχετικά με την παιδική λογοτεχνία έτσι ώστε να είναι σε θέση να προτείνει στους μαθητές ποιοτικά αναγνώσματα. Το σχολείο πρέπει να διαθέτει πλούσιο και ποικίλο περιεχόμενο σε λογοτεχνικά βιβλία που να θίγουν όλα τα θέματα, με σκοπό να μπορεί να ανταποκριθεί στις προτιμήσεις και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. Τα βιβλία αυτά μπορούν να βρίσκονται στην κεντρική βιβλιοθήκη του σχολείου όπου θα μπορούν να έχουν πρόσβαση όλοι οι μαθητές και θα μπορούν να δανείζονται τα βιβλία που επιθυμούν.

Μια στρατηγική για την προώθηση της φιλαναγνωσίας είναι η δημιουργία της γωνιάς ανάγνωσης μέσα στη σχολική τάξη που θα διευκολύνει την πρόσβαση των μαθητών στα αναγνωστικά κείμενα. Η βιβλιογραφία αναφέρει την ιδιαίτερη συμβολή της αναγνωστικής γωνιάς στην καλλιέργεια της φιλαναγνωσίας. Οι μαθητές αναπτύσσουν στενότερη σχέση με τα βιβλία και καλλιεργούν για θετικά προσδιορισμένη διάθεση προς την ανάγνωση, όταν η σχολική τάξη αποτελεί κέντρο γνώσης (Sholen, 2018). Με τη γωνιά ανάγνωσης μέσα στην τάξη, θα δημιουργούνται περισσότερες και συχνότερες ευκαιρίες ενασχόλησης και επιλογής βιβλίων και θα υπάρχει μεγαλύτερη άνεση χρόνου. Τα παιδιά χρειάζονται χρόνο όχι μόνο για την ανάγνωση αλλά και για την ανάπτυξη σκέψης και επιλογής των βιβλίων και κειμένων που τους ενδιαφέρουν και θεωρούν ότι είναι πιο κατάλληλα για αυτά (Μαλαφάντης, 2015).

«Εάν θέλουμε τα παιδιά να γίνουν αναγνώστες, θα πρέπει να τα “περικυκλώσουμε” με βιβλία όλων των ειδών» (Οικονόμου, 1998: 93). Όταν η πρόσβαση στα βιβλία είναι εύκολη αυξάνονται οι πιθανότητες τα παιδιά να τα προσεγγίσουν. Σε αυτό σίγουρα συμβάλει και ο περιβάλλον χώρος. Έτσι λοιπόν, δημιουργούμε σε μια γωνιά της τάξης, που δε θα είναι κοντά στην πόρτα και θα μπορεί να κάτσει με ησυχία κάποιος εκεί, μια βιβλιοθήκη. Φροντίζουμε να είναι όσο γίνεται πιο ελκυστική, ζεστή και άνετη η ατμόσφαιρά της. Τοποθετούμε στο πάτωμα ένα χαλάκι και μαξιλάρια έτσι ώστε να παιδιά να νιώθουν πιο ελεύθερα και να είναι η ανάγνωση διαφορετική από τη συνηθισμένη που κάνουν όταν είναι καθιστοί στα θρανία. Διακοσμούμε τον τοίχο σε εκείνο το σημείο με αφίσες βιβλίων ή σχετικές εργασίες των παιδιών. Για να εξοπλίσουμε τη βιβλιοθήκη ζητάμε από τα παιδιά να φέρουν ένα βιβλίο από το σπίτι τους, το

οποίο θα πάρουν πίσω στο τέλος της χρονιάς, και το οποίο μπορούν να αντικαθιστούν με άλλο όταν διαβαστεί από όλους. Ακόμα, ο δάσκαλος μπορεί να δανείζεται κάποια από τα βιβλία της σχολικής βιβλιοθήκης για να ανανεώνονται τα θέματα. Η γωνιά της ανάγνωσης θα συντελέσει στο να βάλουν τα παιδιά την ανάγνωση στο πρόγραμμά τους και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να γεμίσει ευχάριστα τον ελεύθερο χρόνο. Όταν κάποιος μαθητής τελειώνει την εργασία του θα μπορεί να απολαμβάνει κάποιες στιγμές ανάγνωσης και να περνάει εποικοδομητικά το χρόνο του ή ακόμα και στο τέλος της ημέρας που οι περισσότεροι μαθητές είναι κουρασμένοι θα μπορούν να χαλαρώνουν διαβάζοντας ή ξεφυλλίζοντας ένα βιβλίο. Η εξάσκηση στη σιωπηλή ανάγνωση είναι κι αυτή μια πλευρά που μπορεί να αναπτυχθεί στη γωνιά ανάγνωσης. Ακόμα και το να βλέπουν απλά τα εξώφυλλα είναι σημαντικό γιατί μπορούν να αναγνωρίζουν συγγραφείς και τίτλους βιβλίων.

Μια ακόμα στρατηγική που προάγει τη φιλιαναγνωσία είναι να γίνει η βιβλιοθήκη της τάξης μέρος της ροής του μαθήματος ή ευκαιρία για ένα ευχάριστο διάλειμμα. Μια ιδέα είναι ο εκπαιδευτικός να κάνει στα παιδιά ερωτήσεις τύπου «Ποιο είναι το βιβλίο που μιλάει για υγιεινή των δοντιών;», «Ποιος είναι ο συγγραφέας του μυθιστορήματος *Τα ψηλά βουνά*;», «Ποιο βιβλίο έχει χάρτη στο εξώφυλλό του;» και άλλες παρόμοιες ερωτήσεις που να αφορούν βιβλία που υπάρχουν στη βιβλιοθήκη της τάξης. Σκοπός μας δεν είναι τα παιδιά να ξέρουν απέξω τίτλους και συγγραφείς απλά παίζουμε ένα παιχνίδι παρατηρητικότητας το οποίο ενισχύεται όσο τα παιδιά συναναστρέφονται με τα βιβλία (Wolpert-Gawron, 2009) .

Όπως προαναφέρθηκε, η φύση της λογοτεχνίας επιτρέπει το συνδυασμό της με πολλά θέματα. Μια ιδέα λοιπόν θα ήταν η διεπιστημονική σύνδεση των μαθημάτων με τη λογοτεχνία. Μία φορά την εβδομάδα ή όσο συχνά είναι εφικτό, να προσεγγίζεται ένα μάθημα χρησιμοποιώντας ως έναυσμα ένα λογοτεχνικό κείμενο ή ένα ποίημα. Επίσης η λογοτεχνία μπορεί να συνδυαστεί και με άλλες μορφές τέχνης, όπως η ζωγραφική, η μουσική, το θέατρο, η ποίηση. Για να μνήσουμε τους μαθητές στη φιλιαναγνωσία, θα πρέπει το πνεύμα αυτό να διέπει τη σχολική ζωή καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί και με την εφαρμογή δραστηριοτήτων οι οποίες πέρα από ευχαρίστηση που προσφέρουν φέρνουν τα παιδιά σε επαφή με την λογοτεχνία και την ποίηση.

Μία ακόμα πιο οργανωμένη πρακτική που θα φέρει τους μαθητές πιο κοντά στην λογοτεχνία και θα τους εμπνεύσει να την αντιμετωπίζουν με αίσθημα υπευθυνότητας είναι η δημιουργία Λογοτεχνικών Κύκλων (Αραβανή, 2011: 54-55). Σε αυτή τη διαδικασία χρειάζεται ο εκπαιδευτικός να έχει ρόλο συντονιστή και επιβλέποντα. Μοιράζει ρόλους στους μαθητές ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους. Στους ρόλους που προαναφέρθηκαν είναι ο διευθυντής της

συζήτησης, ο αναλυτής του κειμένου, ο ερευνητής, ο σύνδεσμος, ο ενδυναμωτής λεξιλογίου, ο εικονογράφος, ο συνοψιστής και ο ταξιδιωτικός πράκτορας.

Μια άλλη πρακτική είναι η καθιέρωση της εβδομάδας του βιβλίου και των βραβείων ανάγνωσης. Σύμφωνα με αυτή την πρακτική μια εβδομάδα αφιερώνεται στην ανάγνωση βιβλίων και παράλληλα μπορούν να πραγματοποιούνται εκθέσεις βιβλίου, παρουσίαση εικαστικών έργων που σχετίζονται με βιβλία που έχουν διαβάσει τα παιδιά, συμμετοχή σε θεατρικά παιχνίδια. Σχετικά με τα βραβεία ανάγνωσης, μπορεί να καθιερωθεί από τον εκπαιδευτικό μια δραστηριότητα στην οποία ο μαθητής που διάβασε πάνω από πέντε βιβλία να επιβραβεύεται (Πατέρα & Τσιλιμένη, 2012).

Για την προώθηση της συνήθειας της ανάγνωσης θα μπορούσε ο εκπαιδευτικός να ζητήσει από τους μαθητές να έχουν ο καθένας ένα μικρό τετράδιο στο οποίο να αποφασίσουν να δώσουν ένα τίτλο όπως «το τετράδιο του αναγνώστη», ή «καλλιεργώντας τη φιλιαναγνωσία», ή ακόμα «τα παράθυρα της φαντασίας». Μέσα σε αυτά τα τετράδια θα σημειώνουν τον τίτλο του βιβλίου που δανείστηκαν, το όνομα του συγγραφέα και μπορούν να σημειώνουν μια αγαπημένη φράση που θέλουν να θυμούνται από το κείμενο, κάτι που τους έκανε να γελάσουν, το όνομα του αγαπημένου τους ήρωα, να κάνουν μια ζωγραφιά εμπνευσμένη από το κείμενο ή να γράψουν ένα στιχάκι. Έτσι θα δημιουργήσουν ένα προσωπικό λεύκωμα με τα βιβλία που διάβασαν το οποίο μπορούν να διατηρήσουν και να εμπλουτίσουν και στα επόμενα χρόνια και στο οποίο μπορούν να ανατρέχουν. Το όφελος από αυτή τη διαδικασία είναι ότι όταν θα το ξεφυλλίζουν θα ανακαλούν μνήμες και θα ζωντανεύουν μπροστά τους οι εικόνες και οι δικές του αναπαραστάσεις από αυτά που διάβασαν. Επίσης, η δημιουργία λευκώματος με τα βιβλία που έχουν θα εδραιώσει μέσα τους την αναγνωστική συνήθεια και θα τους παροτρύνει να εμπλουτίσουν τα αναγνώσματά τους.

Εν κατακλείδι, η διαμόρφωση ενός αναγνωστικού περιβάλλοντος μέσα στην τάξη παρωθεί τα παιδιά στην ανάγνωση βιβλίων και καλλιεργεί τη φιλιαναγνωσία. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού είναι αναγκαίο ο εκπαιδευτικός να αξιοποιεί μεθόδους και τεχνικές ανάγνωσης όπως η σιωπηρή ή μεγαλόφωνη ανάγνωση, οι κύκλοι ανάγνωσης, οι παρουσιάσεις βιβλίων, η συζήτηση για τα βιβλία, η επίσκεψη στη βιβλιοθήκη και άλλες σχετικές δραστηριότητες.

7.4 Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας που προτείνονται για το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, με τον όρο αναγνωστική εμπύχωση ή δράση φιλιαναγνωσίας εννοούμε, μια δραστηριότητα με παιγνιώδη και ευχάριστο χαρακτήρα που συμβάλλει στην επαφή του παιδιού με το βιβλίο και την ανάγνωση. Στη συνέχεια προτείνονται κάποιες φιλιαναγνωστικές δραστηριότητες που απευθύνονται σε μαθητές δημοτικού. Οι δράσεις αυτές μπορούν να υλοποιηθούν μέσα στη σχολική τάξη με τη συνδρομή του εκπαιδευτικού. Οι δραστηριότητες αυτές βασίζονται σε στοιχεία του λογοτεχνικού έργου *Τα ψηλά βουνά* και προσεγγίζουν διαθεματικά τα μαθήματα των σχολικών τάξεων του δημοτικού σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών.

Οι δραστηριότητες που ακολουθούν περιλαμβάνουν φύλλα εργασίας για τις τάξεις:

- Α΄ δημοτικού
- Β΄ δημοτικού
- Γ΄ δημοτικού
- Δ΄ δημοτικού
- Ε΄ δημοτικού
- ΣΤ΄ δημοτικού

Η ταξινόμηση έγινε με κριτήριο την ηλικία των μαθητών και το περιεχόμενο του αναλυτικού προγράμματος, το οποίο σε αυτές τις τάξεις μπορεί να προσεγγιστεί συνδυαστικά. Οι δραστηριότητες συνδυάζονται με μαθήματα των διδακτικών βιβλίων του δημοτικού και μπορούν να γίνουν αφού έχουν διδαχθεί τα σχετικά μαθήματα ή μπορούν να αξιοποιηθούν ως έναυσμα για την πρόκληση ενδιαφέροντος των μαθητών. Προτείνεται οι μαθητές να έχουν τα φύλλα εργασίας στο φάκελό τους ή να βρίσκονται συγκεντρωμένα στην τάξη στη φιλιαναγνωστική γωνιά και όταν διδάσκεται το μάθημα με το οποίο συνδυάζονται να ανατρέχουν σε αυτά. Ο εκπαιδευτικός εκτυπώνει τα σχετικά κεφάλαια τα οποία αναφέρονται σε κάθε τάξη για να μπορούν οι μαθητές να έρθουν σε επαφή με το κείμενο.

Δραστηριότητες που προάγουν τη φιλιαναγνωσία

1. Το βιβλιόδεντρο

Σε μια μεριά του τοίχου της τάξης φτιάχνουμε ένα δέντρο από χαρτόνι. Μια τεχνική είναι να χρησιμοποιήσουμε γκοφρέ χαρτόνι να το τσαλακώσουμε επιμελώς, έτσι ώστε να μοιάζει με το φλοιό του δέντρου, και να το συρράψουμε πάνω σε κομμάτια από κανσόν χαρτόνι για να είναι σταθερό δίνοντάς του το σχήμα κορμού και κλαδιών. Τα παιδιά μπορούν να κόψουν πράσινα χαρτόνια σε σχήμα φύλλων. Κάθε φορά που θα διαβάζουν ένα βιβλίο στην τάξη ένα φυλλαράκι με το ζωγραφισμένο το εξώφυλλο του βιβλίου (που θα περιλαμβάνει τίτλο βιβλίου και όνομα συγγραφέα) θα φυτρώνει στο δέντρο. Έτσι οι μαθητές θα έχουν μια κοινή συλλογή να τους θυμίζει τα βιβλία που έχουν διαβάσει και θα στολίζει την τάξη τους (Αρτζανίδου κ.ά., 2011).

2. Το μαγικό σεντούκι των ποιημάτων

Παίρνουμε ένα χάρτινο κουτί και το μεταμορφώνουμε έτσι ώστε να μοιάζει με σεντούκι. Στη συνέχεια παίρνουμε χαρτί που μπορεί να είναι μεζ ή στο χρώμα της ώχρας έτσι ώστε να φαίνεται παλιό. Μπορούμε ακόμα να κάψουμε τις άκρες του χαρτιού για να είναι ακόμα πιο εντυπωσιακό το αποτέλεσμα. Σε κάθε χαρτί γράφουμε ένα ποίημα και τον αντίστοιχο ποιητή. Τυλίγουμε το χαρτί κυλινδρικά και το δένουμε με σπάγκο. Ακολουθώντας την ίδια διαδικασία γεμίζουμε το σεντούκι. Μπορούμε να εμφανίσουμε το σεντούκι στην τάξη πλάθοντας μια ιστορία γύρω από αυτό για να κεντρίσουμε το ενδιαφέρον των μαθητών και να εξάψουμε τη φαντασία τους. Μπορούμε να ξεκινάμε τη μέρα διαβάζοντας ένα τυχαίο ποίημα από το σεντούκι ή να το εφαρμόζουμε στο τέλος της ημέρας και να το συνδυάσουμε με απαλή μουσική.

3. Η βαλίτσα που σε ταξιδεύει

Παίρνουμε μια παλιά βαλίτσα, κολλάμε απ' έξω εισιτήρια, postcards, γραμματόσημα και βάζουμε μέσα βιβλία από τη σχολική βιβλιοθήκη. Μια ομάδα μαθητών τη φορά αναλαμβάνει να παρουσιάσει τη βαλίτσα και το περιεχόμενό της σε παιδιά άλλων τάξεων στο διάλειμμα. Μια ιδέα θα ήταν να επιλέγονται και βιβλία που τα παιδιά της ομάδας έχουν διαβάσει έτσι ώστε να μπορούν να έχουν άποψη και να τα προτείνουν σε άλλα παιδιά για τους λόγους που τους άρεσαν. Οι μαθητές μπορούν να δανειστούν τα βιβλία και η ομάδα σημειώνει ποια βιβλία

δανείζεται ο καθένας. Τα παιδιά μπαίνουν στο ρόλο του βιβλιοπώλη- βιβλιοθηκάρου προάγοντας τη φιλαναγνωσία (Μπρασέρ, 2005. Ποσλανιέκ, 1991).

4. Το ανθολόγιο των ποιημάτων

Οι μαθητές σε φύλλα A4 γράφουν ο καθένας το αγαπημένο του ποίημα ή στίχο και τη ζωγραφιά που τους εκφράζει διαβάζοντάς το. Ο δάσκαλος συγκεντρώνει όλα τα ποιήματα στα οποία μπορεί να γίνει βιβλιοδεσία και να αποτελέσουν ένα εικονογραφημένο λεύκωμα ποιημάτων της τάξης (Αποστολίδου, Καπλάνη, Χοντολίδου, 2004).

5. Μικροί εξερευνητές...

Ο δάσκαλος διαβάζει το απόσπασμα από ένα βιβλίο που υπάρχει στη βιβλιοθήκη της τάξης. Οι μαθητές προσπαθούν να μαντέψουν ή να θυμηθούν από πιο βιβλίο είναι. Αν δυσκολεύονται μπορεί να τους πει ένα γρίφο που θα τα βοηθήσει να προσεγγίσουν τον τίτλο ή το όνομα του συγγραφέα κι έτσι να τους οδηγήσει στο βιβλίο. Καλό είναι να υπάρχει μέσα στην τάξη ένας κατάλογος με τα βιβλία που βρίσκονται στη βιβλιοθήκη της τάξης έτσι ώστε τα παιδιά να έρχονται σε επαφή με τα βιβλία που υπάρχουν ακόμα κι αν το έχει δανειστεί κάποιος.

Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για την Α΄ δημοτικού

Συνδέοντας το αναλυτικό πρόγραμμα με το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*

Οι δραστηριότητες που ακολουθούν συνδυάζουν μαθήματα των σχολικών βιβλίων με κεφάλαια από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Για κάθε κεφάλαιο που αναφέρεται, προτείνεται μια δραστηριότητα από τα φύλλα εργασίας που ακολουθούν.

Γλώσσα

Στο βιβλίο της Γλώσσας²⁸ υπάρχει στην όγδοη ενότητα το μάθημα «Βόλτα στο βουνό» το οποίο, αφού διδαχθεί, μπορεί να συνδυαστεί με την ανάγνωση του κεφαλαίου «Οι μικροί ταξιδιώτες ανεβαίνουν το βουνό»²⁹ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Ο εκπαιδευτικός αφού διαβάσει το κείμενο στους μαθητές, τους ζητά να εντοπίσουν ομοιότητες με το κείμενο του σχολικού βιβλίου.

Προτείνεται η δραστηριότητα 1 από το φύλλο εργασίας Α΄ δημοτικού

Μαθηματικά

Προτείνεται η δραστηριότητα 2 από το φύλλο εργασίας Α΄ δημοτικού

Μελέτη Περιβάλλοντος

α) Στο βιβλίο της Μελέτης στην ενότητα «Ο τόπος που ζω» υπάρχει το μάθημα «Ποτάμια, λίμνες, κάμποι»³⁰ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με την ανάγνωση του κεφαλαίου «Τα παιδιά κοιτάζουν το νερό της Ρούμελης»³¹ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 3 από το φύλλο εργασίας Α΄ δημοτικού

β) Στην ενότητα «Ο τόπος που ζω» υπάρχει το μάθημα «Βουνά»³² όπου αναφέρεται το τραγούδι «Καλότυχα είναι τα βουνά» το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με την ανάγνωση του κεφαλαίου «Το τραγούδι του μπαρμπα – Φώτη»³³ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*, καθώς περιλαμβάνει το συγκεκριμένο δημοτικό τραγούδι ολόκληρο.

Προτείνεται η δραστηριότητα 4 από το φύλλο εργασίας Α΄ δημοτικού που ακολουθεί.

²⁸ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/1993/Glossa_A-Dimotikou_html-empl/indexj_00.html

²⁹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/4.html>

³⁰ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2007/Meleti-Perivallontos_A-Dimotikou_html-apli/index3_3.html

³¹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/6.html>

³² https://docs.google.com/document/d/1pueq7Yp2vY_LFo8I6N6mCPKXTaS7SU2o/edit#

³³ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/5.html>

γ) Στην ενότητα «Τα ζώα του τόπου μου» υπάρχει το μάθημα «Τα ζώα και το περιβάλλον»³⁴, το οποίο αναφέρεται στο πώς προστατεύονται τα ζώα από τους εχθρούς τους. Το μάθημα αυτό μπορεί να συνδυαστεί με το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και συγκεκριμένα με το κεφάλαιο «Τα επτά μικρά στο κυνήγι της κότας»³⁵, στο οποίο περιγράφεται ο τρόπος που προστατεύεται από τους εχθρούς της η αλεπού και τα χαρακτηριστικά της.

Προτείνεται η δραστηριότητα 6 από το φύλλο εργασίας Α΄ δημοτικού που ακολουθεί.

Ανθολόγιο

Στο σχολικό βιβλίο υπάρχει το ποίημα «Τα τζιτζίκια στήσανε χορό»³⁶ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το ποίημα «Τσιριτρό»³⁷ που βρίσκεται στο κεφάλαιο «Το ξεκίνημα» στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 7 και 8 από το φύλλο εργασίας Α΄ δημοτικού που ακολουθεί.

Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας

Για την προαγωγή της δημιουργικής γραφής προτείνεται η δραστηριότητα 9 από το φύλλο εργασίας Α΄ δημοτικού που ακολουθεί.

³⁴ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2007/Meleti-Perivallontos_A-Dimotikou_html-apli/index7_2.html

³⁵ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/22.html>

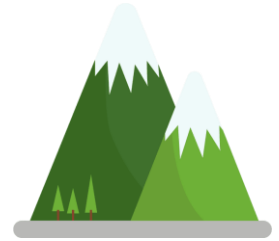
³⁶ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2160/Anthologio_A-B-Dimotikou_html-empl/index5_10.html

³⁷ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/3.html>

ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ Α΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Τα ψηλά βουνά

Το ταξίδι στη χώρα της φαντασίας ξεκινάει!!!

Για να αρχίσει το ταξίδι συμπλήρωσε τα στοιχεία στο εισιτήριό σου!

Ονοματεπώνυμο ταξιδιώτη: _____

Συνεπιβάτης: _____

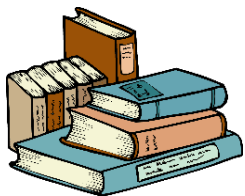
Προορισμός: _____

Ημερομηνία αναχώρησης: _____

Καλό ταξίδι!!

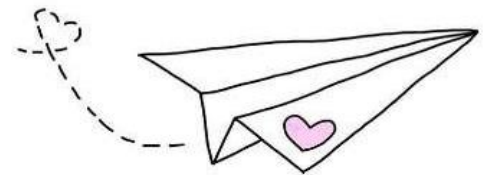
Μην ξεχάσεις να βάλεις στη βαλίτσα σου:

- ✓ Φαντασία
- ✓ Περιέργεια
- ✓ Χαρά
- ✓ Αγαπημένα βιβλία

Έτοιμοι για αναχώρηση;

Φύγαμε!!!!

1. Ζωάκια στο βουνό

Ποια ζωάκια συνάντησες στο κείμενο του σχολικού βιβλίου και ποια ζωάκια συνάντησες στο κείμενο από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*;
Επίλεξε τα ζωάκια από το παρακάτω πλαίσιο και τοποθέτησέ τα στο κατάλληλο βουναλάκι.

πουλιά, μέλισσες, κατσίκι, πεταλούδες, μυρμήγκια, πουλάκια, χελιδόνια

Ζωάκια από το σχολικό βιβλίο

Ζωάκια από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*

2. Πόσα ζωάκια βρήκα;

Πόσα από αυτά τα ζωάκια πετάνε ; _____

Πόσα από αυτά τα ζωάκια περπατάνε στη γη ; _____

3. Να το πάρει το ποτάμι;

Πώς λένε το ποτάμι που συνάντησαν τα παιδιά της ιστορίας στη διαδρομή τους;

Μπορείς να ζωγραφίσεις τη διαδρομή που άκουσες ότι κάνει το ποτάμι ;

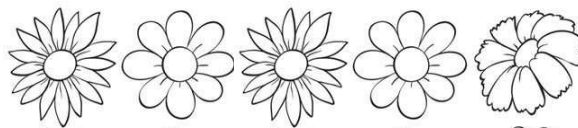
4. Τύχη ... βουνό!

Άκουσες το δημοτικό τραγούδι «Καλότυχα είναι τα βουνά...», τι λες μπορείς να το εικονογραφήσεις ; Ζωγράφισε μέσα σε κάθε πλαίσιο αυτό που περιγράφει ο στίχος όπως το φαντάζεσαι.

<p>Καλότυχα είναι τα βουνά, ποτέ τους δε γερνάνε!</p>	<p>Το καλοκαίρι πράσινα και το χειμώνα χιόνι...</p>
<p>Και καρτερούν την άνοιξη, τ' όμορφο καλοκαίρι,</p>	<p>να μπουμπουκιάσουν τα κλαριά, ν' ανοίξουνε τα δέντρα,</p>
<p>να βγουν οι στάνες στα βουνά, να βγουν οι βλαχοπούλες,</p>	<p>να βγουν και τα βλαχόπουλα, λαλώντας τις φλογέρες.</p>

5. Τα ζώα παίρνουν τα μέτρα τους...!

Τα ζώα είναι προσαρμοσμένα στο περιβάλλον που ζουν και προστατεύονται από τους εχθρούς τους με διάφορους τρόπους. Στο απόσπασμα από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* συναντήσαμε την αλεπού. Πώς προστατεύεται η αλεπού από τους εχθρούς της ; Μπορείς να συμπληρώσεις τη φράση του βιβλίου;

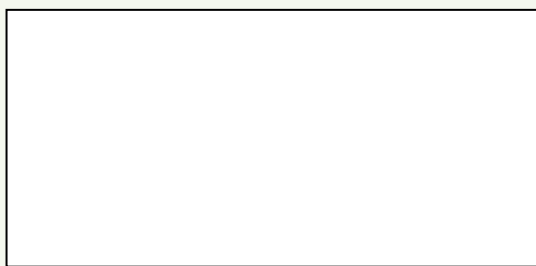
«**Το ωραίο _____ της αλεπούς μας, που το ζηλεύουν οι κυνηγοί και βάζει τη ζωή της σε παντοτινό κίνδυνο, αυτό το ίδιο την προστατεύει.**»

Μπορείς να περιγράψεις με δικά σου λόγια και σύμφωνα με αυτά που λέει το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* πώς προστατεύεται η αλεπού ;

6. Ωρα να συστηθούμε !

Τώρα λοιπόν που γνώρισες την αλεπού, μπορείς να φτιάξεις την ταυτότητά της ;

Ζωγράφισε την αλεπού και συμπλήρωσε την ταυτότητά της με στοιχεία από το βιβλίο.

Ζώο : _____

Μέρος που ζει : _____

Χρώμα : _____

Τροφή : _____

Εχθροί : _____

Κυρά - Μάρω το όνομά μου,
ξακουστή η αφεντιά μου!

7. Ώρα για τραγούδι!

Πάμε να τραγουδήσουμε το τραγούδι του Ζαχαρία Παπαντωνίου που ακούσαμε στο κείμενο.

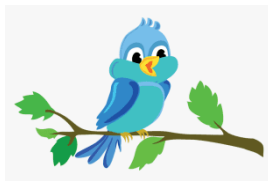
Σε μια ρώγα από σταφύλι
έπεσαν οχτώ σπουργίτες
και τρωγόπιναν οι φίλοι...
τσίρι-τίρι, τσιριτρό,
τσιριτρί,
τσιριτρό.

Εχτυπούσανε τις μύτες
και κουνούσαν τις ουρές,
κι είχαν γέλια και χαρές,
τσίρι-τίρι, τσιριτρό,
τσιριτρί,
τσιριτρό.

Πόπο πόπο σε μια ρώγα
φαγοπότι και φωνή!
Την αφήκαν αδειανή...
τσίρι-τίρι, τσιριτρό,
τσιριτρί,
τσιριτρό.

Και μεθύσαν κι όλη μέρα
πάνε δώθε, πάνε πέρα
τραγουδώντας στον αέρα
τσίρι-τίρι, τσιριτρό,
τσιριτρί,
τσιριτρό...

8. Ώρα για εικονογράφηση

Τι λες να στολίσεις το ποίημα με εικόνες; Χρησιμοποίησε τα διπλανά κουτάκια για να εικονογραφήσεις μέσα σε κάθε κουτάκι αυτό που περιγράφει κάθε στροφή.

9 .Πες το με ένα ποίημα

Θέλεις να γίνεις κι εσύ ποιητής;

Χρησιμοποίησε τις λέξεις: *πουλάκια, κλαδάκια, δέντρο* και φτιάξε το δικό σου ποίημα!!

Είσαι σπουδαίο ταλέντο!!

Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για τη Β΄ δημοτικού

Συνδέοντας το αναλυτικό πρόγραμμα με το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*

Οι δραστηριότητες που ακολουθούν συνδυάζουν μαθήματα των σχολικών βιβλίων με κεφάλαια από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Για κάθε κεφάλαιο που αναφέρεται, προτείνεται μια δραστηριότητα από τα φύλλα εργασίας που ακολουθούν. Τα κεφάλαια διαβάζονται μέσα στην τάξη από τον εκπαιδευτικό. Ο εκπαιδευτικός εκτυπώνει τα κεφάλαια που αναφέρονται από το βιβλίο «Τα ψηλά βουνά» και τα μοιράζει στους μαθητές, έτσι ώστε να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με το κείμενο, να μπορούν να κάνουν ανάγνωση και να ανατρέχουν σε αυτό.

Γλώσσα

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην ενότητα «Να σου πω τι έμαθα;» υπάρχει ένα κείμενο που αναφέρεται στον λύκο³⁸, στα χαρακτηριστικά του και τις συνήθειές του. Το μάθημα αυτό μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Ο λύκος»³⁹ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 1 και 2 από τα φύλλα εργασίας για Β΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Μαθηματικά

Προτείνεται η δραστηριότητα 3 από τα φύλλα εργασίας για Β΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Μελέτη

Στο βιβλίο της Μελέτης στην ενότητα «Τα ζώα» υπάρχει το μάθημα «Οι φωλιές των ζώων»⁴⁰ το οποίο περιγράφει που ζουν και που βρίσκουν καταφύγιο τα ζώα για να προστατευτούν και το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Ο λύκος»⁴¹ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* στο οποίο αναφέρονται οι φωλιές των ζώων αλλά και τα μέρη στα οποία πηγαίνουν για να προστατευτούν από τους εχθρούς τους.

Προτείνεται η δραστηριότητα 4 από τα φύλλα εργασίας για Β΄ δημοτικού που ακολουθούν.

³⁸ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/1995/Glossa_B-Dimotikou_html-empl/indexz_00.html

³⁹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/58.html>

⁴⁰ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2352/Meleti-Perivallontos_B-Dimotikou_html-apli/index_6.html

⁴¹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/58.html>

Ανθολόγιο

Στο Ανθολόγιο υπάρχει στην ενότητα 5 το ποίημα «Συμφωνία με ένα δέντρο»⁴², το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Στους ίσκιους των πεύκων»⁴³.

Προτείνεται η δραστηριότητα 5 και 6 από τα φύλλα εργασίας για τη Β' δημοτικού που ακολουθούν.

Δραστηριότητα φιλιαναγνωσίας

Οι δραστηριότητες 7 και 8, από τα φύλλα εργασίας για τη Β' δημοτικού που ακολουθούν, προτείνονται για την προαγωγή της δημιουργικής σκέψης και της δημιουργικής γραφής.

Αφού ολοκληρωθεί η δραστηριότητα 7, μπορεί ο εκπαιδευτικός να διαβάσει ολόκληρο το ποίημα από το κεφάλαιο « Το τραγούδι του μπάριμα – Φώτη»⁴⁴ στο οποίο περιλαμβάνεται

⁴² http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2160/Anthologio_A-B-Dimotikou_html-empl/index5_1.html

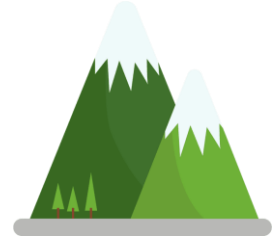
⁴³ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/30.html>

⁴⁴ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/5.html>

ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ Β΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Τα ψηλά βουνά

Το ταξίδι στη χώρα της φαντασίας ξεκινάει!!!

Για να αρχίσει το ταξίδι συμπλήρωσε τα στοιχεία στο εισιτήριό σου!

Ονοματεπώνυμο ταξιδιώτη: _____

Συνεπιβάτης: _____

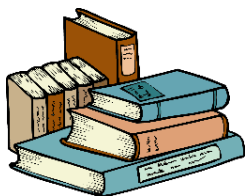
Προορισμός: _____

Ημερομηνία αναχώρησης: _____

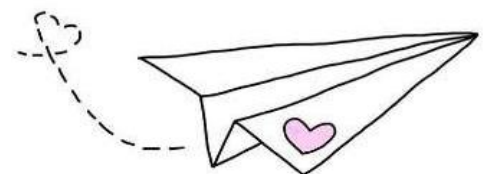
Καλό ταξίδι!!

Μην ξεχάσεις να βάλεις στη βαλίτσα σου:

- ✓ Φαντασία
- ✓ Περιέργεια
- ✓ Χαρά
- ✓ Αγαπημένα βιβλία

Έτοιμοι για αναχώρηση;
Φύγαμε!!!!

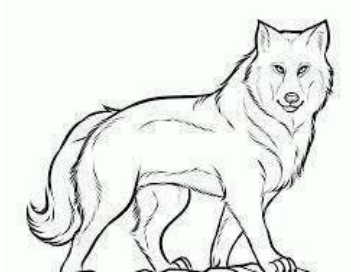
1. Τι λένε τα ζώα;

Στο απόσπασμα του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά* άκουσες την περιπέτεια του λύκου. Στην ιστορία αυτή υπήρχαν κι άλλα ζώα του δάσους που προσπαθούσαν να κρυφτούν από τον λύκο. Τι έλεγε το καθένα; Αντιστοίχισε τη φράση με το ζώο που την είπε.

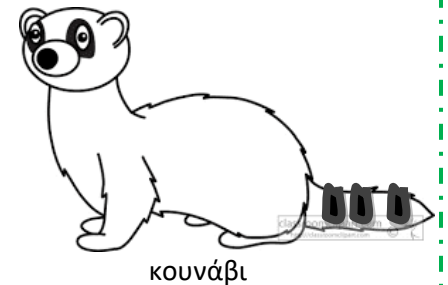
«Ξαδέρφια, έρχομαι από ξένο τόπο, είμαι πεινασμένος και δε θα φύγω!»

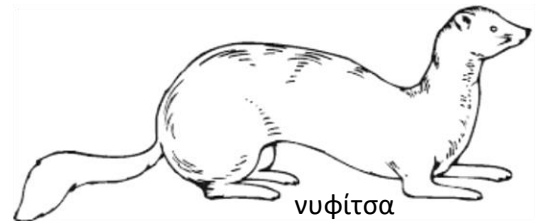
Δρόμο, δρόμο!

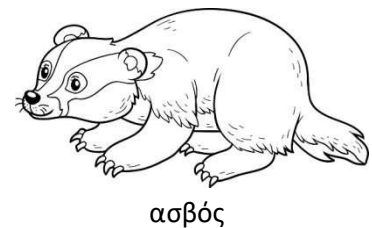
«Τι είναι; Τι τρέχει; Για να κρυφτούν όλες οι γειτόνισσες, θα πει πως κάτι σοβαρό τρέχει. Ας πάμε, μην έρθουν τίποτα σκάγια.»

«Για να φεύγει η αλεπού, κάποια μεγάλη δουλειά τρέχει»

«Για να φεύγει ο ασβός, δεν είμαστε καλά. Κάποιος καλός κυνηγός θα βγήκε εδώ κάτω. Ας καθίσω, να μην πάει το τομάρι μου στην αγορά.»

2. Οδηγός επιβίωσης στο δάσος !

Στο απόσπασμα του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά* διάβασες για την περιπέτεια των παιδιών με τον λύκο. Τι έκαναν τα παιδιά της ιστορίας για να μην πλησιάσει ο λύκος στις καλύβες τους ; Τι είναι αυτό που φοβάται ο λύκος; Συμπλήρωσε τη φράση του κειμένου.

«Έχουν ακούσει πως ο λύκος φοβάται _____.»

3. Πόσα χρόνια ζει ο λύκος;

Πόσο χρονών είναι ο λύκος της ιστορίας ;

Πόσα χρόνια ζει περίπου ένας λύκος;

Η φράση που λέει ο λύκος της ιστορίας θα σε βοηθήσει να το υπολογίσεις.

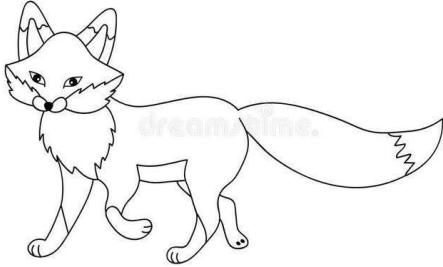
«Σ' έναν λύκο σαν και μένα,
δεν πάει να κυνηγά την
αλεπού. Πόσο θα ζήσω
ακόμα; Ένα χρόνο, δύο;
Πρέπει να καθίσω τραπέζι
σε μεγάλα τσελιγκάτα»

Πόσα χρόνια ζω περίπου;

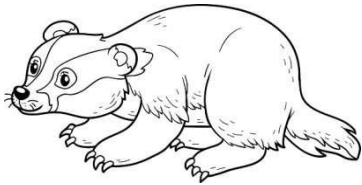
4. Οι φωλιές των ζώων

Στο κείμενο που διάβασες τα ζώα τρέχουν να κρυφτούν από τον λύκο. Πού κρύβεται το καθένα; Ποια είναι η φωλιά του; Αντιστοίχισε το κάθε ζώο με τη φωλιά του.

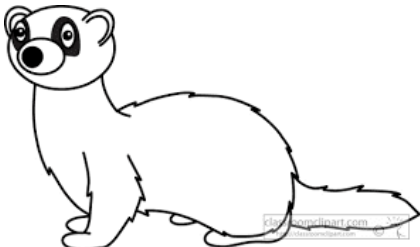
αλεπού

μέσα στον κορμό ενός δέντρου

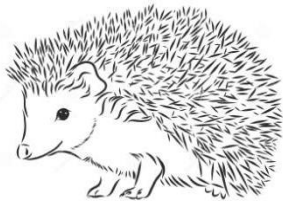
ασβός

χώθηκε στον τρίτο διάδρομο της φωλιάς της

κουνάβι

Απάνω σ' ένα ψηλό κλώνο κάθισε ακίνητη και μαζεύτηκε έτσι που να φαίνεται ένα με το κλαδί.

σκαντζόχοιρος

μπήκε σε μια ξένη τρύπα που τη βρήκε άδεια

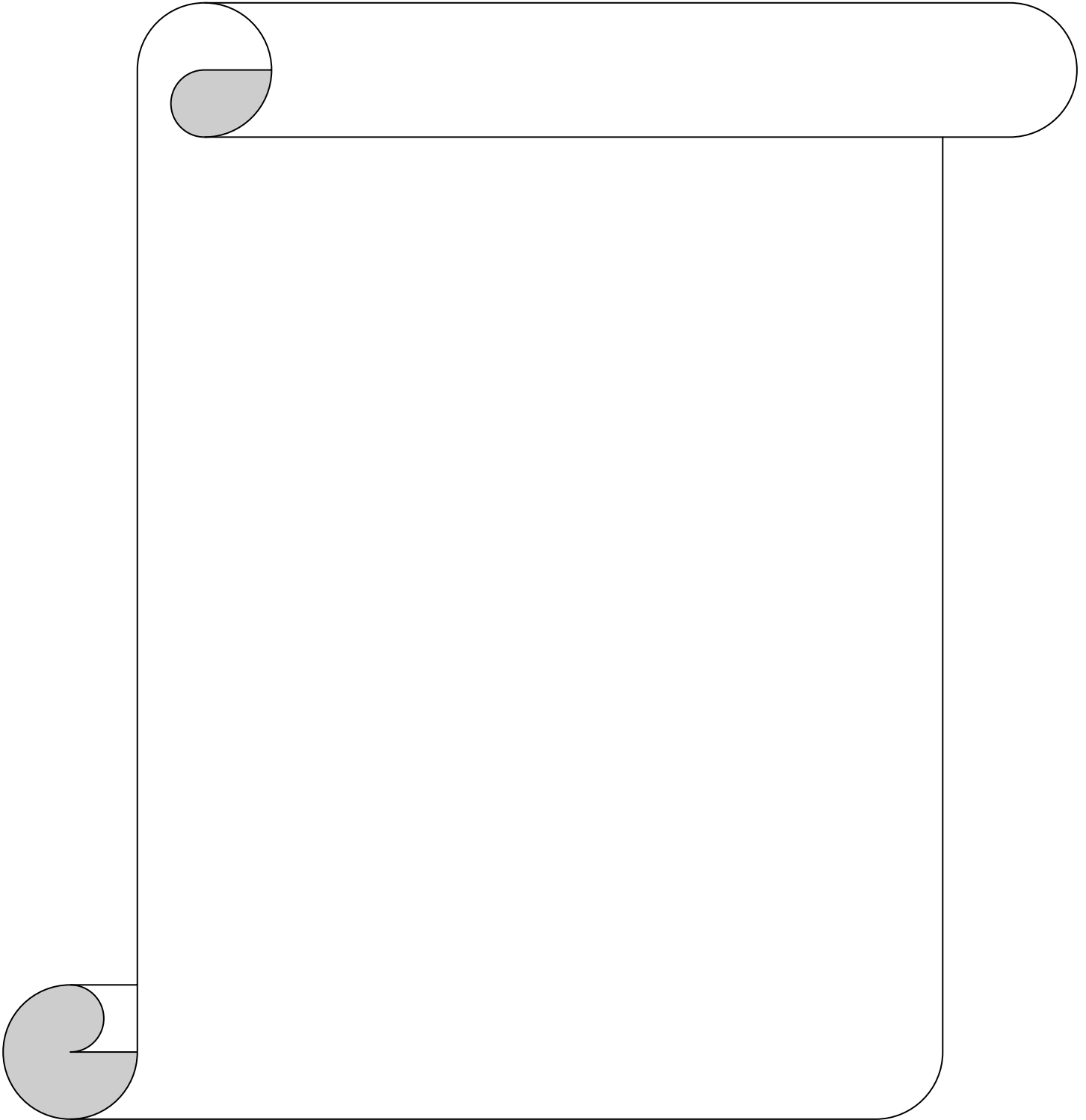

νυφίτσα

μέσα στ' αγκάθια του

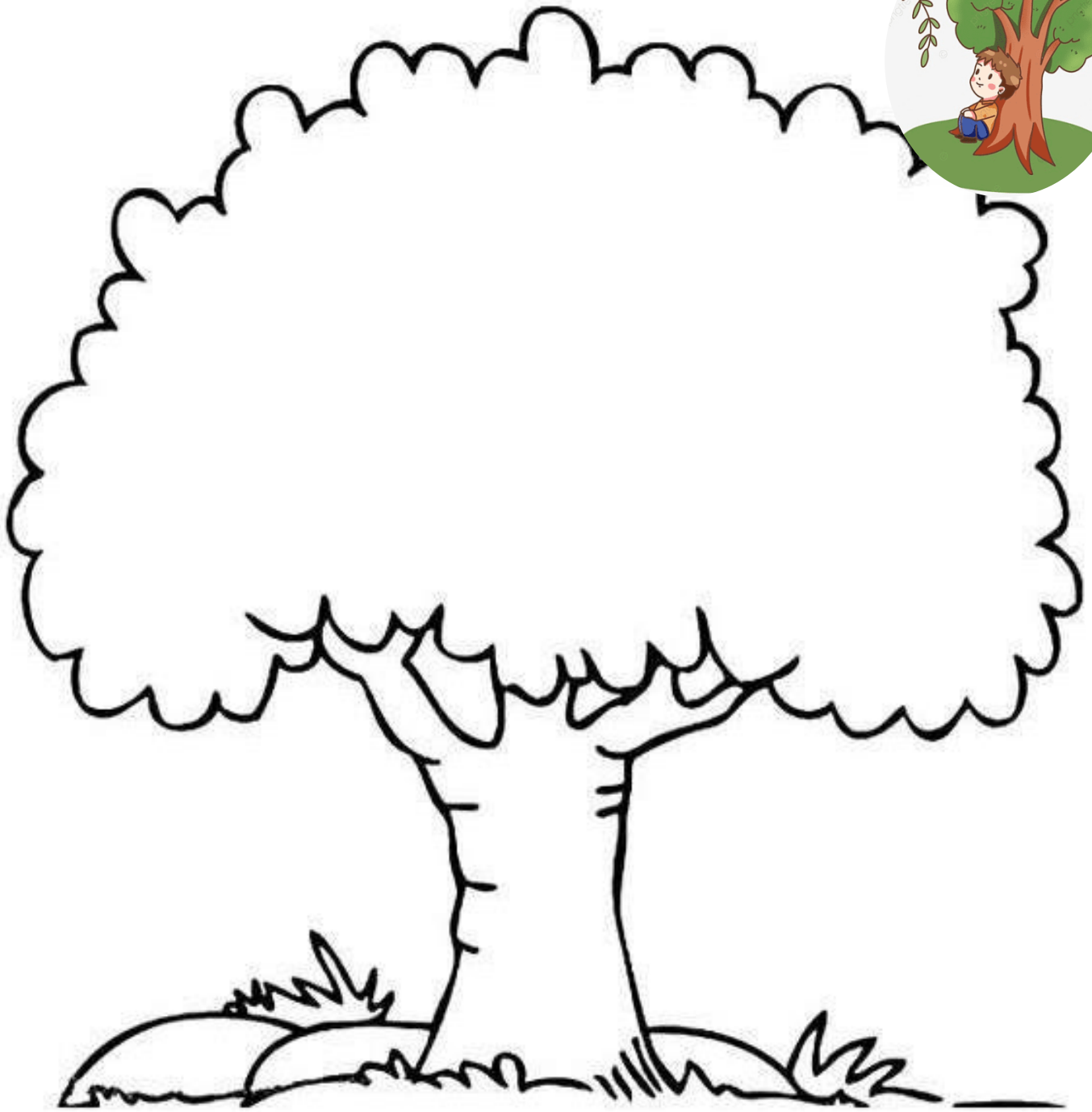
5. Στους ίσκιους των δέντρων

Το κεφάλαιο που διάβασες από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* περιγράφει μια παρέα παιδιών να απολαμβάνει τη σκιά των δέντρων του δάσους. Το κείμενο μας ταξιδεύει σε μια υπέροχη εικόνα. Μπορείς να την εικονογραφήσεις ;

6. Τα φύλλα των δέντρων

Τα παιδιά της ιστορίας κάθονται κάτω από τα δέντρα, απολαμβάνουν τη σκιά τους και σκέφτονται πόσα καλά προσφέρει το δέντρο. Τι πιστεύεις ότι σκέφτονται ; Τι προσφέρουν τα δέντρα στον άνθρωπο, τα ζώα και το περιβάλλον; Γράψε τις σκέψεις σου στα φύλλα του παρακάτω δέντρου.

7. Γίνε συνδημιουργός!

Στο παρακάτω ποίημα σβήστηκαν οι λέξεις. Διάβασέ το, χρησιμοποίησε τη φαντασία σου και συμπλήρωσε τις λέξεις που κατά τη γνώμη σου ταιριάζουν.

_____ είναι τα βουνά, ποτέ _____!

το _____ καλοκαίρι _____ και _____ τον
χειμώνα _____...

και _____ άνοιξη, _____
καλοκαίρι,

να _____ τα κλαριά, ν' ανοίξουνε

να βγουν _____ στα βουνά, να βγουν
_____,

να βγουν και τα _____, _____ τις
φλογέρες.

8. Πες το με ένα ποίημα!

Γράψε ένα ποίημα που να έχει μέσα τη λέξη: βουνό

Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για τη Γ΄ δημοτικού

Συνδέοντας το αναλυτικό πρόγραμμα με το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*

Οι δραστηριότητες που ακολουθούν συνδυάζουν μαθήματα των σχολικών βιβλίων με κεφάλαια από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Για κάθε κεφάλαιο που αναφέρεται, προτείνεται μια δραστηριότητα από τα φύλλα εργασίας που ακολουθούν. Τα κεφάλαια διαβάζονται μέσα στην τάξη από τον εκπαιδευτικό. Ο εκπαιδευτικός εκτυπώνει τα κεφάλαια που αναφέρονται από το βιβλίο «Τα ψηλά βουνά» και τα μοιράζει στους μαθητές, έτσι ώστε να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με το κείμενο, να μπορούν να κάνουν ανάγνωση και να ανατρέχουν σε αυτό.

Γλώσσα

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην 3^η ενότητα με τίτλο «Στη γη και στη θάλασσα» υπάρχει το μάθημα «Οι μικροί ταξιδιώτες ανεβαίνουν το βουνό»⁴⁵, το οποίο είναι ένα κεφάλαιο από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Για προέκταση αυτού του μαθήματος προτείνονται οι δραστηριότητες 1 και 2 από τα φύλλα εργασίας για τη Γ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Ανθολόγιο

Στο Ανθολόγιο στην 1^η ενότητα με τίτλο «Κείμενα για τη φύση και την οικολογία» υπάρχει το κείμενο «Η πτώση του φύλλου που το έλεγαν Φρέντυ» το οποίο πραγματεύεται την φυσική κατάληξη της ζωής αλλά και την αναγέννηση και μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Ένα ξαφνικό επεισόδιο»⁴⁶ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 3 από τα φύλλα εργασίας για τη Γ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Ιστορία

Στο βιβλίο της Ιστορίας στην 7^η ενότητα με τίτλο «Εποχή του λίθου» υπάρχει το μάθημα «Νεολιθική εποχή – Όταν ο άνθρωπος έγινε γεωργός και κτηνοτρόφος»⁴⁷ το οποίο μιλάει για τη σύνδεση του ανθρώπου με τη γη και τα ζώα και τη λατρεία της γης σαν θεότητα στοιχείο το

⁴⁵ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/1997/Glossa_G-Dimotikou_html-empl/indexd_00.html

⁴⁶ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/33.html>

⁴⁷ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/1999/Istoria_G-Dimotikou_html-empl/index2_7.html

οποίο αναφέρεται χαρακτηριστικά στην πηγή του μαθήματος με τίτλο «Η μεγάλη μητέρα»⁴⁸. Το μάθημα αυτό μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Η βλαχοπούλα μιλεί στα παιδιά»⁴⁹ στο οποίο περιγράφεται ο τρόπος ζωής των βλάχων, η σύνδεσή τους με τη γη και η αγάπη τους για τη φύση.

Προτείνεται η δραστηριότητα 4 και 5 από τα φύλλα εργασίας για τη Γ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Μελέτη

α) Στο βιβλίο της Μελέτης Περιβάλλοντος στην 2^η ενότητα «Ο τόπος μας» υπάρχει το μάθημα «Δημιουργήματα της φύσης και έργα του ανθρώπου»⁵⁰ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Τα παιδιά φτιάχνουν δρόμους»⁵¹ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Προτείνεται η δραστηριότητα 6 από τα φύλλα εργασίας για τη Γ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

β) Στο βιβλίο της Μελέτης Περιβάλλοντος στην 2^η ενότητα «Ο τόπος μας» υπάρχει το μάθημα «Ενδιαφερόμαστε για το περιβάλλον»⁵² το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Τα παιδιά ειδοποιούν τους χωροφύλακες»⁵³ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Προτείνεται η δραστηριότητα 7 από τα φύλλα εργασίας για τη Γ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

γ) Στο βιβλίο της Μελέτης Περιβάλλοντος στην 4^η ενότητα «Φυτά και ζώα του τόπου μας» υπάρχει το μάθημα «Ο βλαστός, τα φύλλα και οι ρίζες των φυτών»⁵⁴ στο οποίο περιγράφονται τα μέρη του φυτού μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Ο χειμάρρος»⁵⁵ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* το οποίο περιγράφει τη συμβολή των ριζών των φυτών και των δέντρων στην αποτροπή δημιουργίας χειμάρρων. Προτείνεται η δραστηριότητα 8 από τα φύλλα εργασίας για τη Γ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

δ) Στο βιβλίο της Μελέτης Περιβάλλοντος στην 4^η ενότητα «Φυτά και ζώα του τόπου μας» υπάρχει το μάθημα «Αγρίμια και πουλιά του βουνού και του δάσους»⁵⁶ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Ο λύκος»⁵⁷ στο οποίο αναφέρονται αρκετά ζώα του βουνού και του δάσους.

Προτείνεται η δραστηριότητα 9 από τα φύλλα εργασίας για τη Γ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

⁴⁸ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/1999/Istoria_G-Dimotikou_html-empl/index2_7.html

⁴⁹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/15.html>

⁵⁰ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2260/Meleti-Perivallontos_G-Dimotikou_html-empl/index2_3.html

⁵¹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/20.html>

⁵² http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2260/Meleti-Perivallontos_G-Dimotikou_html-empl/index2_4.html

⁵³ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/35.html>

⁵⁴ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2260/Meleti-Perivallontos_G-Dimotikou_html-empl/index4_3.html

⁵⁵ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/60.html>

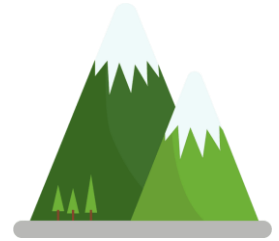
⁵⁶ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2260/Meleti-Perivallontos_G-Dimotikou_html-empl/index4_7.html

⁵⁷ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/58.html>

ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗ Γ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Τα ψηλά βουνά

Το ταξίδι στη χώρα της φαντασίας ξεκινάει!!!

Για να αρχίσει το ταξίδι συμπλήρωσε τα στοιχεία στο εισιτήριό σου!

Ονοματεπώνυμο
ταξιδιώτη: _____

Συνεπιβάτης: _____

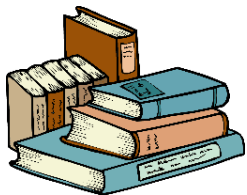
Προορισμός: _____

Ημερομηνία
αναχώρησης: _____

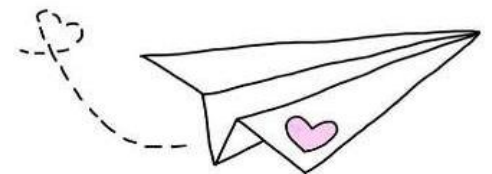
Καλό ταξίδι!!

Μην ξεχάσεις να βάλεις στη βαλίτσα σου:

- ✓ Φαντασία
- ✓ Περιέργεια
- ✓ Χαρά
- ✓ Αγαπημένα βιβλία

Έτοιμοι για αναχώρηση;
Φύγαμε!!!!

1. Τι γίνεται μετά ;

Διάβασες από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* το κεφάλαιο «Οι μικροί ταξιδιώτες ανεβαίνουν στο βουνό», το οποίο τελειώνει ως εξής:

« Ευτυχισμένοι σε τούτο το θέαμα οι μικροί ταξιδιώτες, κοίταξαν προς τις κορφές. Ένας τους φώναξε: « Γεια σας, ψηλά βουνά!».»

Τι γίνεται μετά ; Μπορείς να συνεχίσεις την ιστορία; Συμπλήρωσε την ιστορία όπως την φαντάζεσαι.

2. Η ακροστιχίδα του βιβλίου

Η ιστορία που διάβασες από ποιο βιβλίο είναι ; Συμπλήρωσε την ακροστιχίδα του βιβλίου με λέξεις ή φράσεις σχετικές με το θέμα, όπως το παράδειγμα παρακάτω.

Τρέχουν

Όλα τα παιδιά

Δέντρα βλέπουν

Αρκετά

Στο βουνό ανηφορίζουν

Όλα γύρω τους τη φύση

Σχηματίζουν

Τ _____

Α _____

Ψ _____

Η _____

Λ _____

Α _____

Β _____

Ο _____

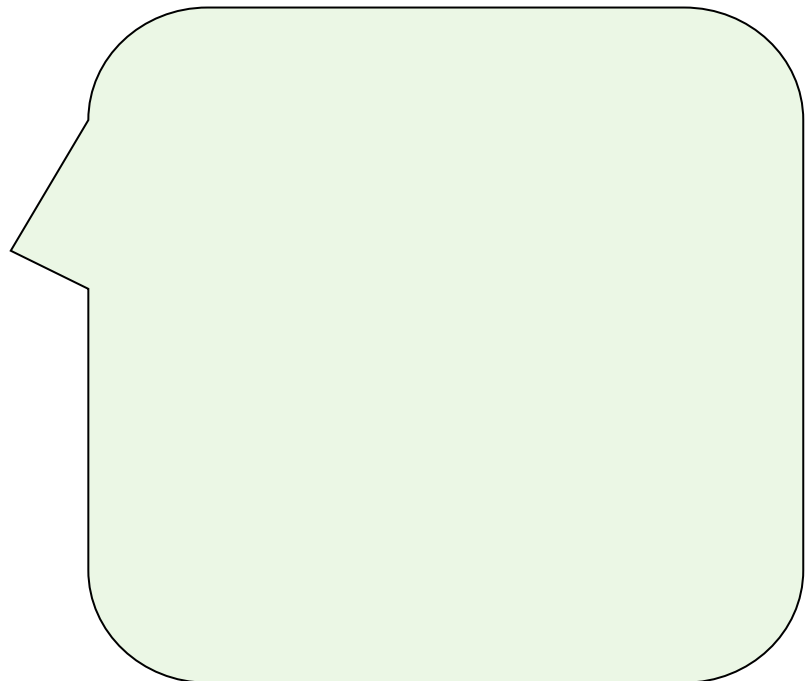
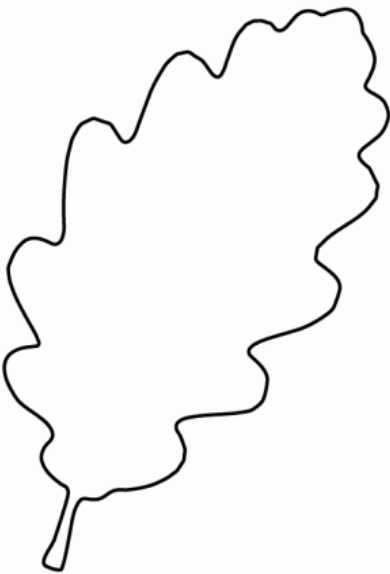
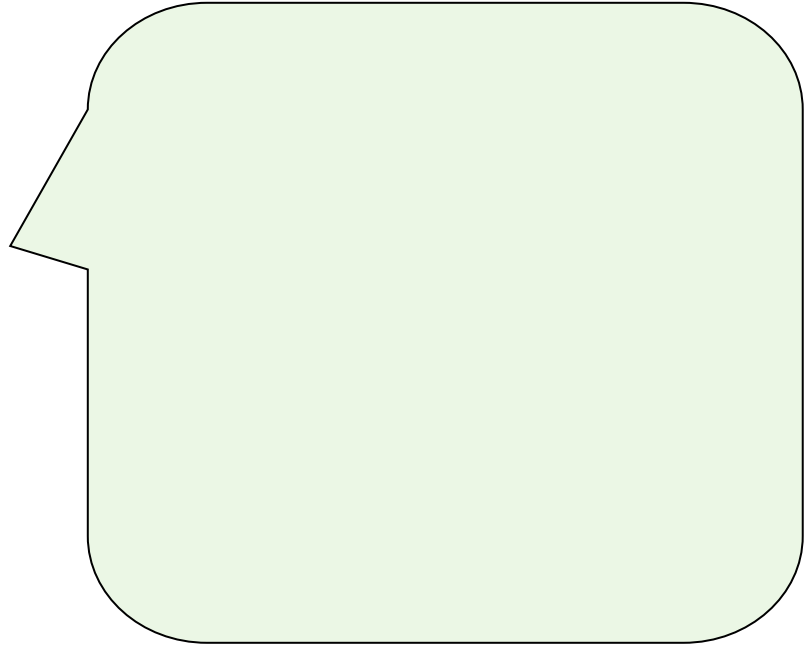
Υ _____

Ν _____

Α _____

3. Τα φύλλα πέφτουν

Στην ιστορία «Η πτώση του φύλλου που το έλεγαν Φρέντυ» που διάβασες στο ανθολόγιο περιγράφεται πως έπεσε από το δέντρο αυτό το φύλλο. Στο κείμενο που διάβασες «Ένα ξαφνικό επεισόδιο» από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* περιγράφεται μια παράνομη ενέργεια. Κάποιοι άνθρωποι κόβουν τα δέντρα του δάσους. Πάνω σε ένα δέντρο που έκοψαν υπήρχε ένα φύλλο με το όνομα «Χλωρούλης» το οποίο με το κόψιμο του δέντρου έπεσε. Πώς θα περιέγραφε την πτώση του από το δέντρο ο Φρέντυ και πώς ο Χλωρούλης; Ζωγράφισε τα φύλλα, βάλ' τους ματάκια, μύτη, στόμα και δίπλα γράψε πώς θα περιέγραφαν αυτό που έζησαν.

4. Φυσιο ... λατρεία !

Στο μάθημα της Ιστορίας έμαθες ότι την εποχή του λίθου οι άνθρωποι λάτρευαν τη γη σαν θεά και τη θαύμαζαν για τη δύναμή της και γιατί κάθε εποχή γεννούσε ένα σωρό νέα φυτά. Στο απόσπασμα του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά* που διάβασες η Αφρόδω λέει στα παιδιά πόσο δεμένοι είναι οι άνθρωποι του βουνού με τα δέντρα. Θυμάσαι τι λέει; Συμπλήρωσε τα λόγια που λέει η Αφρόδω.

«Έχω συγγένεια με κάθε _____ ...

Εδώ γίναμε ένα _____ και _____, τόσο καιρό μαζί. Μαζί μεγαλώνουμε, μαζί βρεχόμαστε και χιονιζόμαστε, μαζί _____ . Έχουν και κείνα _____ και χαϊδεύουν,

_____ και λαλούνε .

δεν ακούς άμα τα φυσάει αέρας!

5. Πες το μ' ένα ποίημα!

Εσύ αγαπάς τα δέντρα; Γράψε ένα ποίημα που να το αφιερώνεις στα δέντρα.

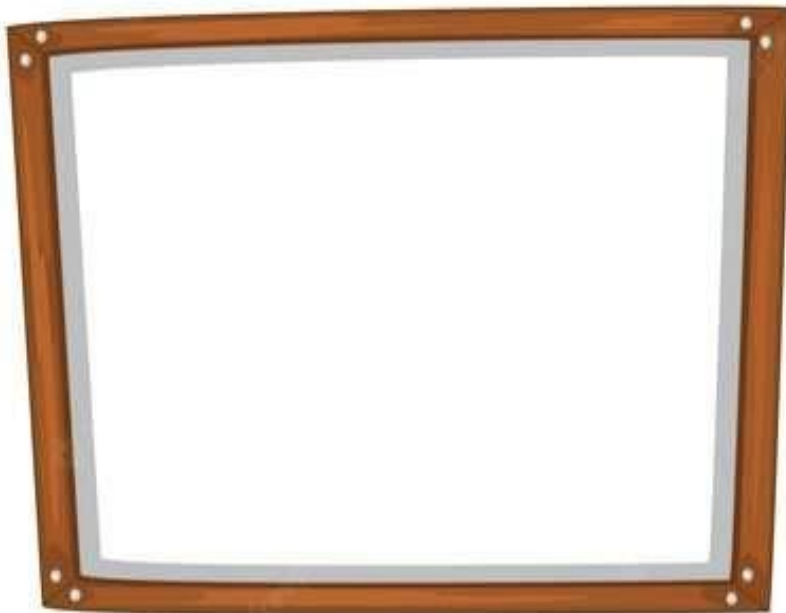
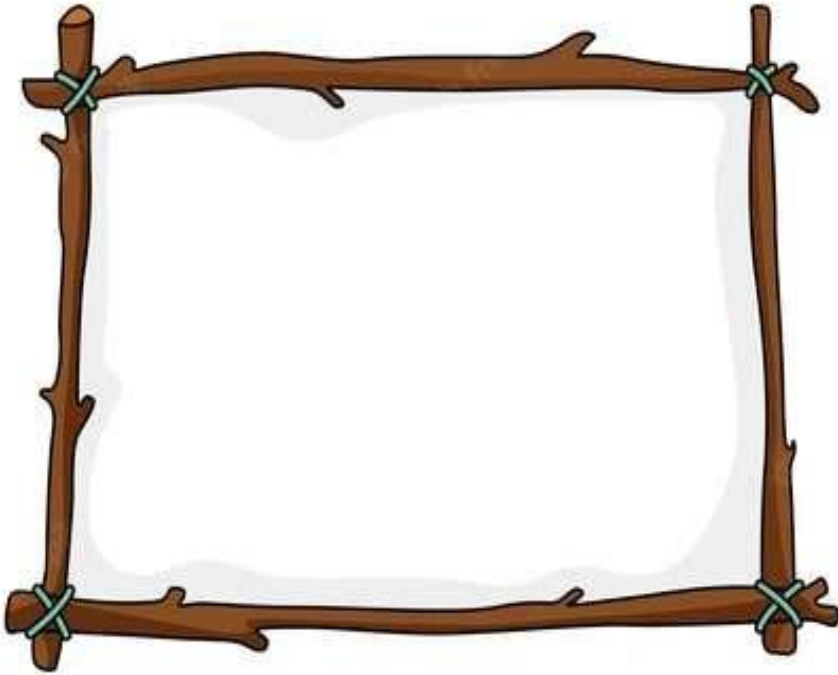
6. Δημιουργήματα

Απ' το βιβλίο της Μελέτης έμαθες ποια είναι δημιουργήματα της φύσης και ποια του ανθρώπου. Στο κείμενο «Τα παιδιά φτιάχνουν δρόμους» από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* που διάβασες αναφέρει δημιουργήματα της φύσης και του ανθρώπου. Μπορείς να τα αναγνωρίσεις και στη συνέχεια να βάλεις στη σωστή κατηγορία;

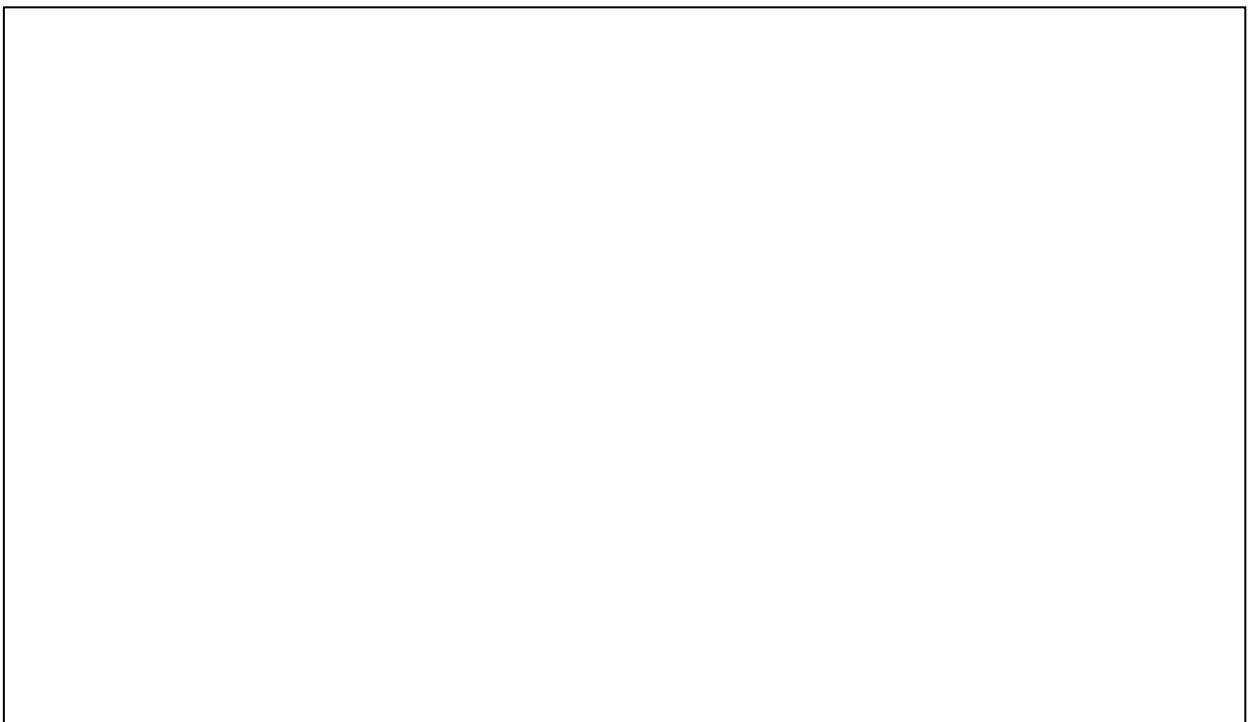
7. Μπορώ κι εγώ να προστατεύσω το περιβάλλον !

Απ' το βιβλίο της Μελέτης έμαθες ότι πρέπει να ενδιαφερόμαστε για το περιβάλλον και να μη δημιουργούμε προβλήματα. Πρέπει όλοι να προσέχουμε να μη μολύνουμε και να μην καταστρέφουμε το περιβάλλον. Στο κεφάλαιο που διάβασες από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* τα παιδιά συμμετέχουν στην προστασία του δάσους και γίνονται δασοφύλακες. Αν έγραφαν ταμπέλες με συνθήματα για την προστασία του δάσους, τι πιστεύεις ότι θα έγραφαν ;

8. Τα δέντρα μας γλιτώνουν!

Απ' το βιβλίο της Μελέτης έμαθες ότι οι ρίζες στηρίζουν τα φυτά και απορροφούν το νερό. Ξέρεις ότι οι ρίζες εμποδίζουν τη δημιουργία πλημμύρας ; Στο κεφάλαιο «Ο χείμαρρος» από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες ότι οι τόποι που έχουν πλούσια βλάστηση γλιτώνουν από τις πλημμύρες, ενώ οι τόποι που δεν έχουν βλάστηση είναι εύκολο να πλημμυρίσουν. Καταλαβαίνεις, τώρα πόσο σημαντικό είναι να μην καταστρέφουμε τα δέντρα; Ζωγράφισε ένα τοπίο με δέντρα και βροχή και ένα τοπίο χωρίς δέντρα και βροχή. Ποιες είναι οι διαφορές τους ;

9. Λύκε, λύκε είσαι εδώ ;

Στο βιβλίο της Μελέτης διάβασες για τα ζώα που ζουν στο βουνό και στο δάσος. Στο κείμενο «Ο λύκος» που διάβασες από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* περιγράφεται ο λύκος, οι συνήθειές του και οι διατροφικές του συνήθειες. Ποια ζώα τρέχουν να κρυφτούν από τον λύκο ; Γράψε τα ζώα στο παρακάτω πλαίσιο.

Δραστηριότητες φιλαναγνωσίας για τη Δ΄ δημοτικού

Συνδέοντας το αναλυτικό πρόγραμμα με το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*

Οι δραστηριότητες που ακολουθούν συνδυάζουν μαθήματα των σχολικών βιβλίων με κεφάλαια από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Για κάθε κεφάλαιο που αναφέρεται, προτείνεται μια δραστηριότητα από τα φύλλα εργασίας που ακολουθούν. Τα κεφάλαια διαβάζονται μέσα στην τάξη από τον εκπαιδευτικό. Ο εκπαιδευτικός εκτυπώνει τα κεφάλαια που αναφέρονται από το βιβλίο «Τα ψηλά βουνά» και τα μοιράζει στους μαθητές, έτσι ώστε να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με το κείμενο, να μπορούν να κάνουν ανάγνωση και να ανατρέχουν σε αυτό.

Γλώσσα

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην 2^η ενότητα «Πρώτα το νερό...τι τρέχει» υπάρχει το μάθημα «Το νερό συστήνεται»⁵⁸ το οποίο περιγράφει τον κύκλο του νερού και το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Από πού έρχεται το νερό»⁵⁹ που υπάρχει στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 1, 2 και 3 από τα φύλλα εργασίας για τη Δ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην 2^η ενότητα «Πρώτα το νερό ... τι τρέχει», υπάρχει, επίσης, το κείμενο «Οι νύμφες στην ελληνική μυθολογία»⁶⁰ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Η ιστορία του Γιάννη από το Πουρνάρι»⁶¹ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 4 και 5 από τα φύλλα εργασίας για τη Δ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Μελέτη

Στο βιβλίο της Μελέτης Περιβάλλοντος στην 1^η ενότητα υπάρχει το μάθημα «Ο τόπος μας: Ο τρόπος ζωής άλλοτε και τώρα»⁶² και μπορεί να συνδυαστεί με τα κεφάλαια «Η βλαχοπούλα μιλά στα παιδιά»⁶³ και «Το ξεκίνημα»⁶⁴ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

⁵⁸ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2192/Glossa_D-Dimotikou_html-empl/indexc_00.html

⁵⁹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/61.html>

⁶⁰ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2192/Glossa_D-Dimotikou_html-empl/indexc_00.html

⁶¹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/42.html>

⁶² http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2280/Meleti-Perivallontos_D-Dimotikou_html-empl/index1_6.html

⁶³ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/15.html>

⁶⁴ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/3.html>

Προτείνονται οι δραστηριότητες 6 και 7 από τα φύλλα εργασίας για τη Δ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Μελέτης Περιβάλλοντος στη δεύτερη ενότητα υπάρχει το μάθημα «Η παράδοσή μας: Όσα «έφτασαν» σε εμάς από παλιά»⁶⁵ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με τα κεφάλαια «Η γριά Χάρμainera»⁶⁶ και «Ο γάμος της Αφρόδως»⁶⁷ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 8 από τα φύλλα εργασίας για τη Δ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Μελέτης Περιβάλλοντος στην 3^η ενότητα υπάρχει το μάθημα «Τα δάση εκπέμπουν σήμα κινδύνου»⁶⁸ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Ο άνθρωπος που τρώει το δάσος»⁶⁹ και το κεφάλαιο «Τα πληγωμένα πεύκα»⁷⁰ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 9 από τα φύλλα εργασίας για τη Δ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Ανθολόγιο

Στο Ανθολόγιο στην 1^η ενότητα υπάρχει το ποίημα του Νίκου Γκάτσου «Ο εφιάλτης της Περσεφόνης»⁷¹ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Τα πληγωμένα πεύκα»⁷² από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 10 από τα φύλλα εργασίας για τη Δ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

⁶⁵ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2280/Meleti-Perivallontos_D-Dimotikou_html-empl/index2_2.html

⁶⁶ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/25.html>

⁶⁷ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/75.html>

⁶⁸ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2280/Meleti-Perivallontos_D-Dimotikou_html-mpl/index3_10.html

⁶⁹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/34.html>

⁷⁰ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/36.html>

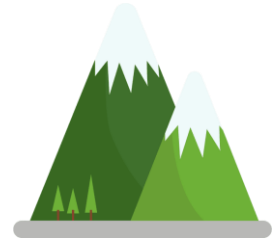
⁷¹ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2168/Anthologio_G-D-Dimotikou_html-empl/index01_06.html

⁷² <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/36.html>

ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗ Δ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Τα ψηλά βουνά

Το ταξίδι στη χώρα της φαντασίας ξεκινάει!!!

Για να αρχίσει το ταξίδι συμπλήρωσε τα στοιχεία στο εισιτήριό σου!

Ονοματεπώνυμο
ταξιδιώτη: _____

Συνεπιβάτης: _____

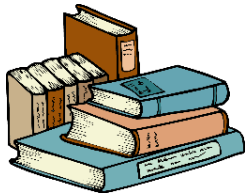
Προορισμός: _____

Ημερομηνία
αναχώρησης: _____

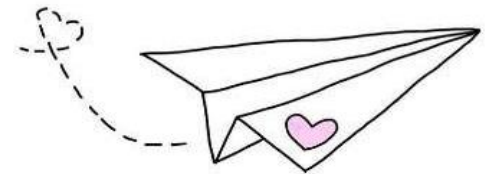
Καλό ταξίδι!!

Μην ξεχάσεις να βάλεις στη βαλίτσα σου:

- ✓ Φαντασία
- ✓ Περιέργεια
- ✓ Χαρά
- ✓ Αγαπημένα βιβλία

Έτοιμοι για αναχώρηση;
Φύγαμε!!!!

1. Νερό, νεράκι !

Στο κείμενο «Από πού έρχεται το νερό» που διάβασες από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* περιγράφεται το ταξίδι του νερού. Θυμάσαι από πού περνάει το νερό μέχρι να φτάσει στον άνθρωπο; Σχεδίασε τη διαδρομή που κάνει το νερό ακολουθώντας τις φράσεις του κειμένου με τη σειρά που αναφέρονται .

«Από το βουνό!»

«Από πού να έρχεται τούτο το νεράκι;»

«Ναι, μα πώς βρέθηκε μέσα στο βουνό;»

«και πηγαίνει σε μεγάλες δεξαμενές από πέτρα που έχει μέσα της η γη»

«Από τις βροχές και τα χιόνια», είπε ο δασάρχης, «το νερό σταλάζει σιγά μέσα στο χώμα»

«Από κει βγαίνει με τις βρύσες και τα ποτάμια.»

«Από τις βρύσες και τα ποτάμια το παίρνουν τα ζώα, οι άνθρωποι, τα σπαρτά, οι μύλοι.»

2. Ευλογημένο δάσος !

Θυμάσαι τι είπε ο δασάρχης στα παιδιά ότι είναι απαραίτητο για να μπορεί το νερό να απορροφηθεί από τη γη; Μπορείς να συμπληρώσεις τα λόγια του δασάρχη από το κείμενο που διάβασες;

«Για να σταλάζει όμως το νερό και να μπει στη γη, πρέπει

Αν δεν υπάρχουν να το κρατήσουν, τότε το νερό πηγαίνει στα ξεροπόταμα και χάνεται στη θάλασσα και στον αέρα. Λοιπόν και τις ακόμη το ευλογημένο το δάσος μας τις δίνει.»

3. Το νερό τραγουδά

Έχεις ακούσει το ποτάμι να κελαρύζει ;

Το νερό όταν ταξιδεύει τραγουδά κελαρυστά.

Μπορείς να ακούσεις το τραγούδι του ; Τι φαντάζεσαι ότι λέει ;

Γράψε το τραγούδι που λέει το νερό όταν ταξιδεύει.

4. Η νεράιδα του δέντρου

Στο κεφάλαιο «Η ιστορία του Γιάννη από το Πουρνάρι» που διάβασες από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* υπάρχει το παρακάτω απόσπασμα:

«Εκεί ήταν ένας πεύκος! Μα τι πεύκος! Έκρουε στα ουράνια, που λέει ο λόγος. Ο ίσκιος που έριχνε μαύριζε σαν το χράμι που είναι από τράγιο μαλλί. Από κάτω μπορούσε να σταλίσει ένα κοπάδι. Πουλί πετούμενο δεν περνούσε από μακριά δίχως να 'ρθει ν' αγγίξει την κορφή του. Οι σταλαματιές από το ρετσίνι του σαν κεχριμπάρια· το φύσημά του ποτάμι· η δροσιά του γιάτρευε λαβωμένο. Λένε πως μέσα στο κορμί του κοιμόταν μια νεράιδα· έτσι λένε. Μεγαλύτερος πεύκος δε φάνηκε πουθενά· τον θυμούνται δα εκείνοι που γέρασαν. Κι ο παππούλης κάθισε στον ίσκιο του.»

Η νεράιδα που αναφέρεται στο απόσπασμα είναι μια Νύμφη. Σύμφωνα με αυτά που διάβασες στο βιβλίο της Γλώσσας για τις Νύμφες, μπορείς να συμπληρώσεις την παρακάτω πρόταση;

Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία οι Νύμφες των δέντρων λέγονταν

5. Ο εικονογράφος εκφράζεται...

Μπορείς να εικονογραφήσεις το παραπάνω απόσπασμα του βιβλίου ;

6. Συνέντευξη από έναν ήρωα

Στο κεφάλαιο «Το ξεκίνημα» και το κεφάλαιο «Η βλαχοπούλα μιλά στα παιδιά» που διάβασες από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* παίρνουμε αρκετές πληροφορίες για τον τρόπο ζωής των ανθρώπων εκείνης της εποχής στην ελληνική επαρχία. Φαντάσου ότι παίρνεις συνέντευξη από την Αφρόδω, τη βλαχοπούλα, και την ρωτάς για τις ασχολίες, τις συνήθειες, την αρχιτεκτονική των σπιτιών τους, τις συγκοινωνίες.. Τι θα απαντούσε η Αφρόδω σύμφωνα με αυτά που περιγράφουν τα συγκεκριμένα κεφάλαια ;

Με ποιο επάγγελμα ασχολείται η οικογένειά σου;

Πώς συνδέεται με το φυσικό περιβάλλον ;

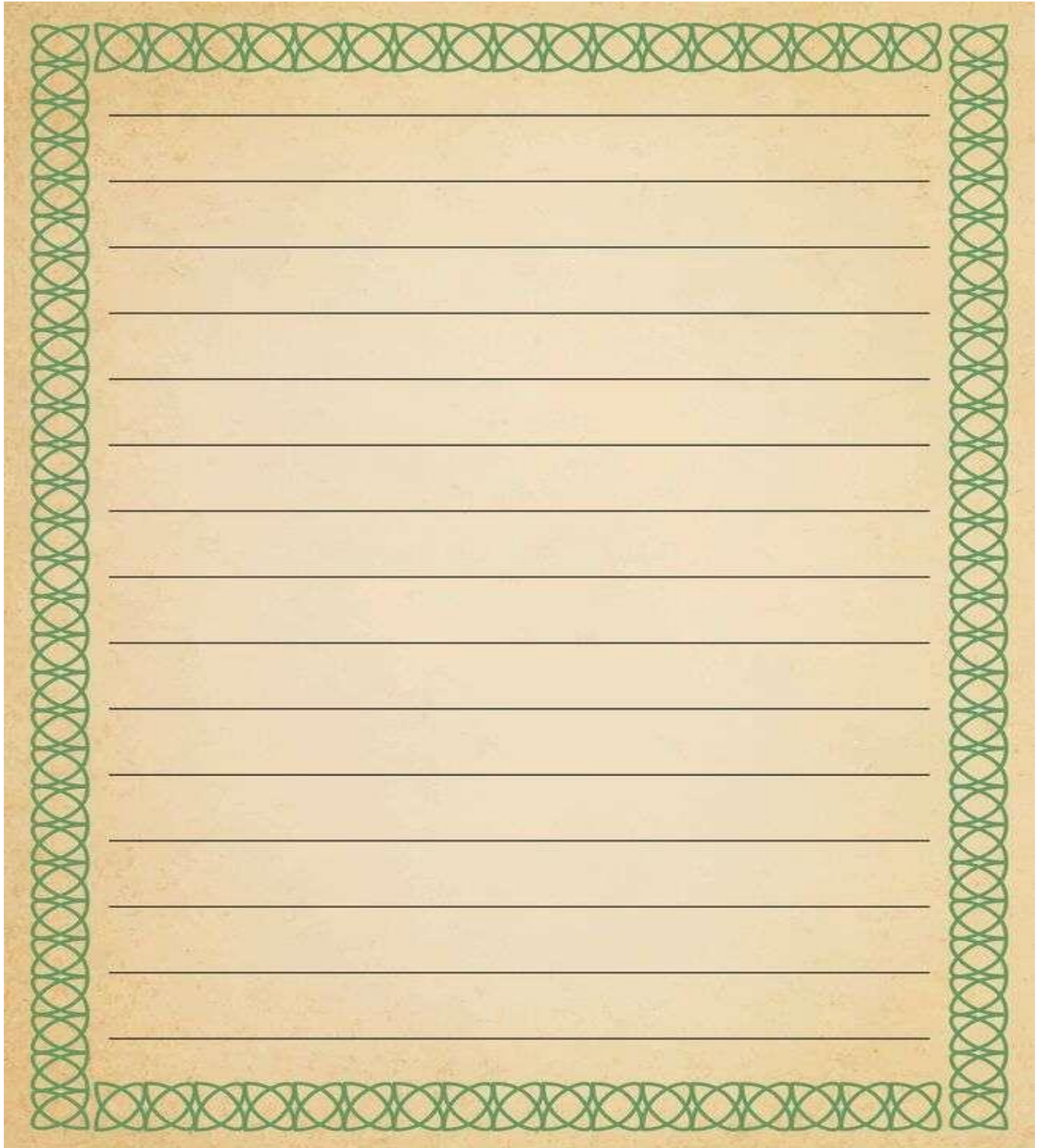
Τι συνηθίζεις να κάνεις στην καθημερινότητά σου ;

Πώς είναι φτιαγμένα τα σπίτια σας ;

Πώς γίνονται οι μετακινήσεις σας ; Τι χρησιμοποιείται για μεταφορικό μέσο ;

7. Αγαπητό ημερολόγιο ...

Στο κείμενο «Η βλαχοπούλα μιλά στα παιδιά» που διάβασες από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*, εξιστορείται ο τρόπος ζωής των βλάχων, οι ασχολίες τους και οι συνήθειές τους. Η Αφρόδω, η βλαχοπούλα, αποφάσισε να ξεκινήσει να κρατά ημερολόγιο με το τι κάνει κάθε μέρα, με τι ασχολείται και πώς περνάει. Τι θα έγραφε νομίζεις; Παρακάτω περίγραψε μια μέρα στο ημερολόγιο της Αφρόδως.

9. Τα δάση κινδυνεύουν !

Στο βιβλίο της Μελέτης διάβασες για τις αιτίες από τις οποίες κινδυνεύει το δάσος να καταστραφεί. Μπορείς να αντιστοιχίσεις τις φράσεις του κειμένου από τα κεφάλαια «Ο άνθρωπος που τρώει το δάσος» και «Τα πληγωμένα πεύκα» που διάβασες στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* με τις ανθρώπινες ενέργειες που προκαλούν καταστροφή στο δάσος ;

«Μια τσεκουριά κατέβαινε από πάνω από τη μέση τους κι έφτανε ως τη ρίζα. Ήταν μια πληγή ανοιχτή, η μεγαλύτερη πληγή που μπορούσε να δει κανένας ` δε θα έκλεινε ποτέ.»

παράνομη υλοτομία

«Πολλοί απ' αυτούς στην άκρη του δάσους καίνε τους θάμνους και τα δέντρα για να κάμουν χωράφια.»

**εκχέρωση
δασικών εκτάσεων**

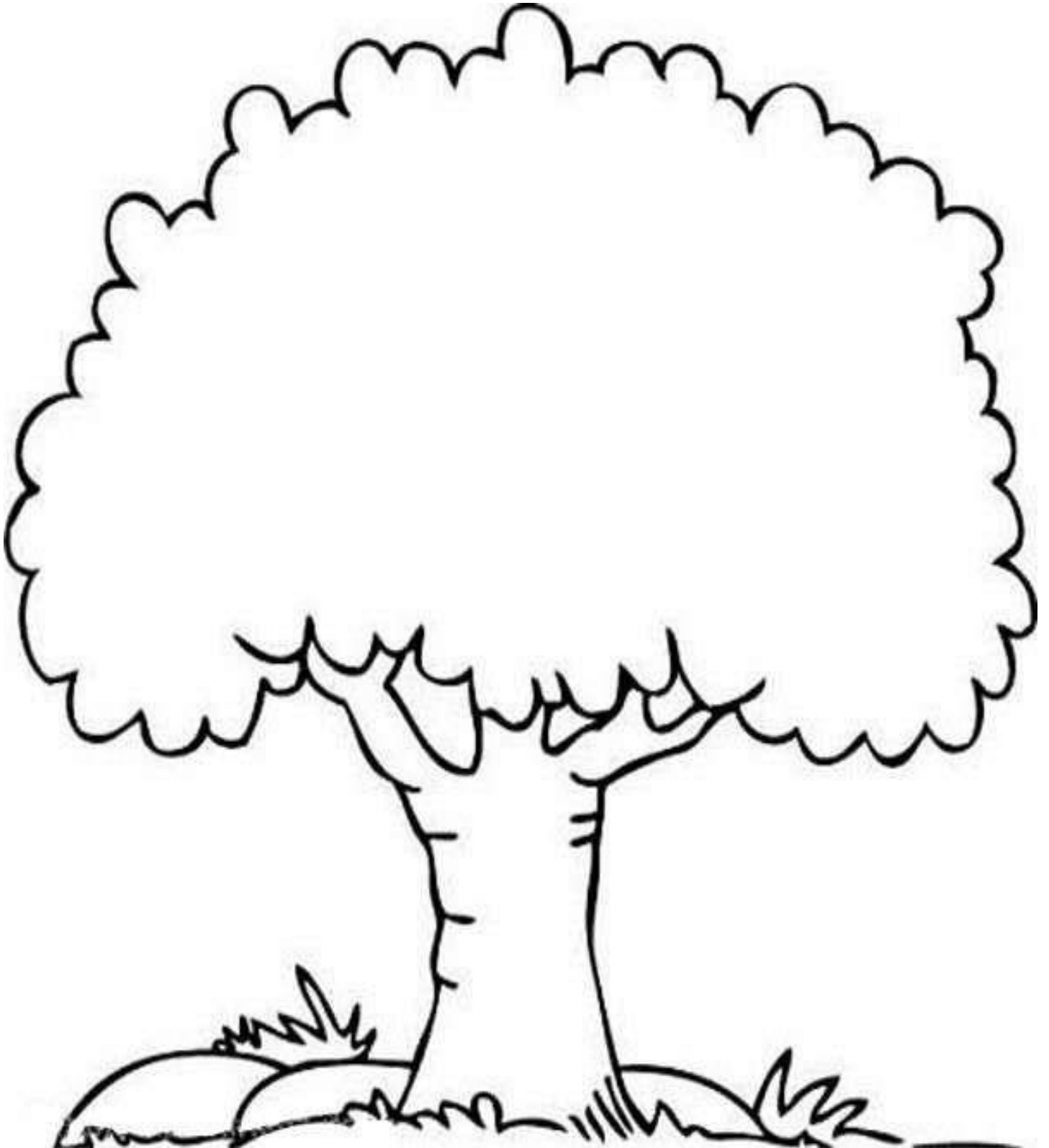
«Πάνε μια νύχτα και δίνουν τσεκουριές σ'ένα μεγάλο έλατο που μπορεί να δώσει πολύ και γερό ξύλο. Γκρεμίζουν τον έλατο και τον κομματιάζουν. Ύστερα φορτώνουν τα κούτσουρα στο μουλάρι και τα πηγαίνουν λίγα λίγα στο χωριό.»

παράνομη ρητινοσυλλογή

10. Ο εφιάλτης των δέντρων

Στο Ανθολόγιο διάβασες το ποίημα του Νίκου Γκάτσου «Ο εφιάλτης της Περσεφόνης». Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Τα πληγωμένα πεύκα». Ποιον εφιάλτη περιγράφει το ποίημα του Νίκου Γκάτσου; Ποιον εφιάλτη βιώνουν τα πεύκα στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*; Γράψε στα φύλλα του δέντρου ένα ποίημα με τίτλο «Ο εφιάλτης του πεύκου».

Δραστηριότητες φιλαναγνωσίας για την Ε΄ δημοτικού

Συνδέοντας το αναλυτικό πρόγραμμα με το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*

Οι δραστηριότητες που ακολουθούν συνδυάζουν μαθήματα των σχολικών βιβλίων με κεφάλαια από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Για κάθε κεφάλαιο που αναφέρεται, προτείνεται μια δραστηριότητα από τα φύλλα εργασίας που ακολουθούν. Τα κεφάλαια διαβάζονται μέσα στην τάξη από τον εκπαιδευτικό. Ο εκπαιδευτικός εκτυπώνει τα κεφάλαια που αναφέρονται από το βιβλίο «Τα ψηλά βουνά» και τα μοιράζει στους μαθητές, έτσι ώστε να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με το κείμενο, να μπορούν να κάνουν ανάγνωση και να ανατρέχουν σε αυτό.

Γλώσσα

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην 1^η ενότητα υπάρχει το μάθημα «Ο φίλος μας το δάσος»⁷³ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Άστρα, γρύλοι και κουδούνια»⁷⁴ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 1 και 2 από τα φύλλα εργασίας για την Ε΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην 4^η ενότητα υπάρχει το μάθημα «Ο Μάγκας»⁷⁵ και το ποίημα του Ζαχαρία Παπαντωνίου «Οι δυο φίλοι» που μπορούν να συνδυαστούν με το κεφάλαιο «Ένας εθελοντής χωροφύλακας για την αλεπού»⁷⁶ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Προτείνονται οι δραστηριότητες 3 και 4 από τα φύλλα εργασίας για την Ε΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην 4^η ενότητα υπάρχει το μάθημα «Τα ζώα της εξοχής»⁷⁷ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Το μαύρο τραγάκι»⁷⁸ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 5 από τα φύλλα εργασίας για την Ε΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Ανθολόγιο

⁷³ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2001/Glossa_E-Dimotikou_html-empl/index1_01.html

⁷⁴ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/11.html>

⁷⁵ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2001/Glossa_E-Dimotikou_html-empl/index1_04.html

⁷⁶ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/32.html>

⁷⁷ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2001/Glossa_E-Dimotikou_html-empl/index1_04.html

⁷⁸ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/40.html>

Στο Ανθολόγιο υπάρχει το κείμενο του Τζακ Λόντον «Ένας σκύλος ήρωας»⁷⁹ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Ο λύκος»⁸⁰ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Προτείνεται η δραστηριότητα 6 από τα φύλλα εργασίας για τη Ε΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Γεωγραφία

Στο βιβλίο της Γεωγραφίας στη Β΄ ενότητα και κεφάλαιο 22 υπάρχει το μάθημα «Η χλωρίδα και η πανίδα της Ελλάδας»⁸¹ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με τα κεφάλαια «Τα παιδιά ειδοποιούν τους χωροφύλακες»⁸², «Στον έλατο»⁸³ και «Ο λύκος»⁸⁴ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 7 από τα φύλλα εργασίας για την Ε΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Γεωγραφίας στη Γ΄ ενότητα και κεφάλαιο 37 υπάρχει το μάθημα «Η κτηνοτροφική παραγωγή και η αλιεία στην Ελλάδα»⁸⁵ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Η βλαχοπούλα μιλά στα παιδιά»⁸⁶ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 8 από τα φύλλα εργασίας για την Ε΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Γεωγραφίας στη Γ΄ ενότητα και κεφάλαιο 38 υπάρχει το μάθημα «Ο δασικός και ορυκτός πλούτος της Ελλάδας»⁸⁷ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Ο χείμαρρος»⁸⁸ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 9 από τα φύλλα εργασίας για την Ε΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Φυσική

Στο βιβλίο της Φυσικής στην 3^η ενότητα με τίτλο Ενέργεια γίνεται αναφορά στις μορφές ενέργειας. Το μάθημα αυτό μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Στο νεροπρίονο»⁸⁹ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 10 από τα φύλλα εργασίας για την Ε΄ δημοτικού που ακολουθούν.

⁷⁹ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2003/Anthologio_E-ST-Dimotikou_html-empl/index01_12.html

⁸⁰ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/58.html>

⁸¹ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2278/Geografia_E-Dimotikou_html-empl/indexB_22.html

⁸² <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/35.html>

⁸³ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/46.html>

⁸⁴ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/58.html>

⁸⁵ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2278/Geografia_E-Dimotikou_html-empl/indexC_37.html

⁸⁶ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/15.html>

⁸⁷ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2278/Geografia_E-Dimotikou_html-empl/indexC_38.html

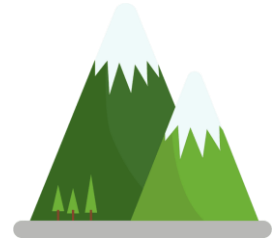
⁸⁸ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/60.html>

⁸⁹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/65.html>

ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ Ε΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Τα ψηλά βουνά

Το ταξίδι στη χώρα της φαντασίας ξεκινάει!!!

Για να αρχίσει το ταξίδι συμπλήρωσε τα στοιχεία στο εισιτήριό σου!

Ονοματεπώνυμο
ταξιδιώτη: _____

Συνεπιβάτης: _____

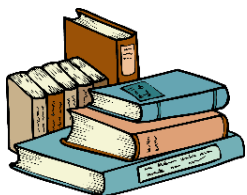
Προορισμός: _____

Ημερομηνία
αναχώρησης: _____

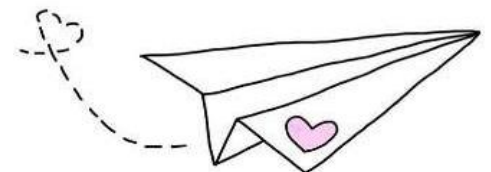
Καλό ταξίδι!!

Μην ξεχάσεις να βάλεις στη βαλίτσα σου:

- ✓ Φαντασία
- ✓ Περιέργεια
- ✓ Χαρά
- ✓ Αγαπημένα βιβλία

Έτοιμοι για αναχώρηση;
Φύγαμε!!!!

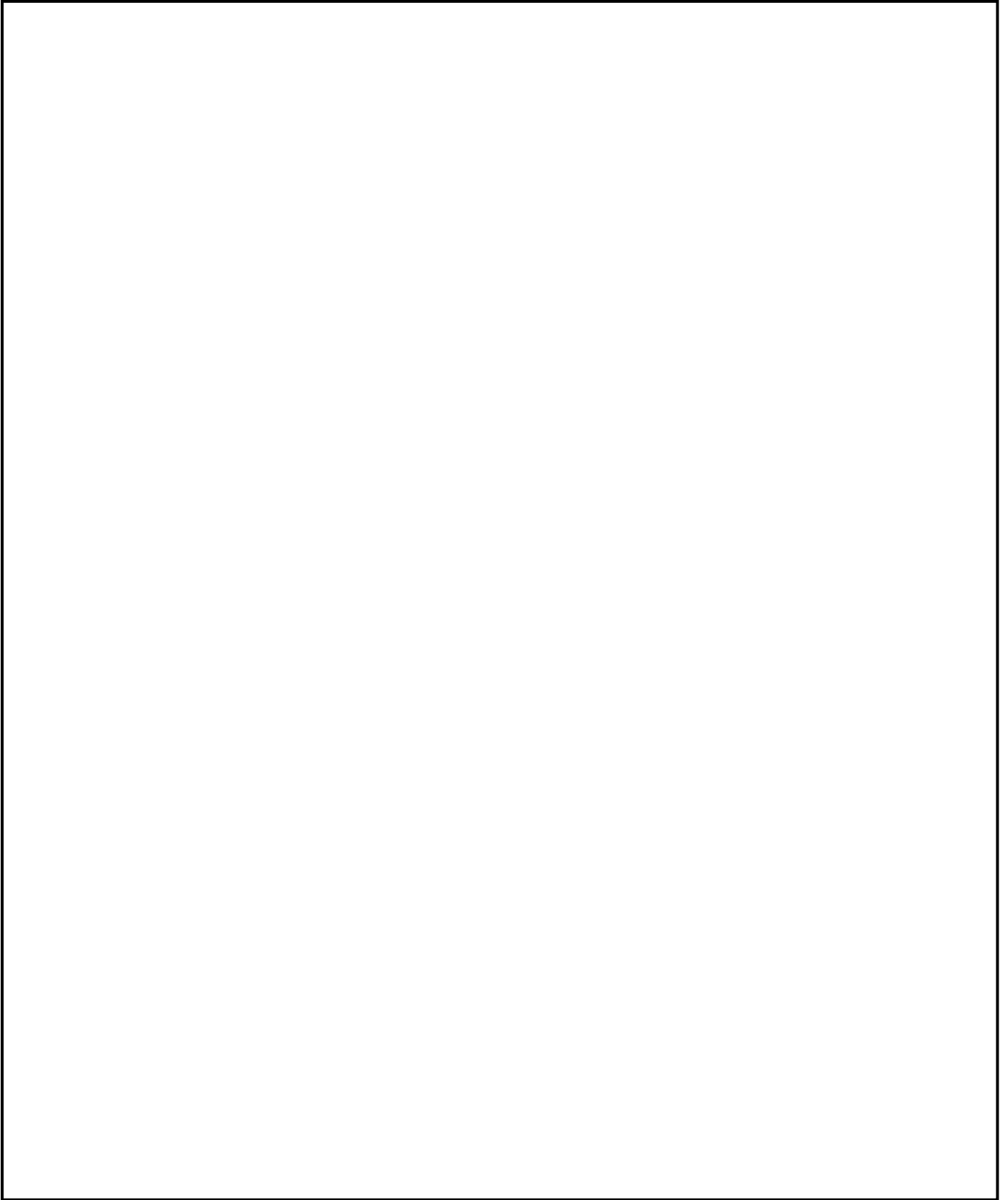
1. Τι ακούς ;

Στο βιβλίο της Γλώσσας διάβασες το κείμενο «Ο φίλος μας το δάσος». Απ' το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Άστρα, γρύλοι και κουδούνια». Τι ήχοι σου έρχονται στο μυαλό όταν διαβάζεις αυτά τα κείμενα; Μπορείς να τους περιγράψεις;

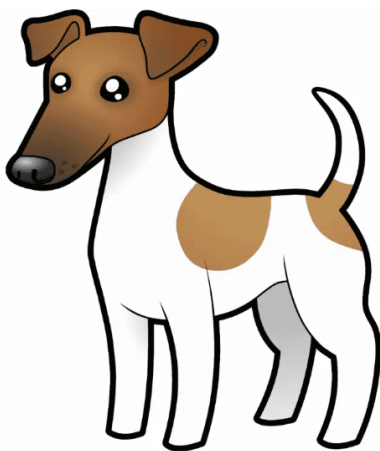
2. Μια εικόνα ίσον χίλιες λέξεις

Το κεφάλαιο «Άστρα, γρύλοι και κουδούνια» από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* περιγράφει ένα υπέροχο νυχτερινό σκηνικό μέσα στο δάσος. Μπορείς να το εικονογραφήσεις;

3. Δύο σκύλοι συζητούν

Στο βιβλίο της Γλώσσας διάβασες το κείμενο «Ο Μάγκας» και απ' το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Ένας εθελοντής χωροφύλακας για την αλεπού». Οι δύο τετράποδοι ήρωες που πρωταγωνιστούν είναι ο Μάγκας και ο Γκέκας. Φαντάσου ότι αυτοί οι δύο συναντιούνται. Τι θα μπορούσαν να έλεγαν μεταξύ τους; Γράψε μια φανταστική συζήτηση ανάμεσα στους δύο ήρωες.

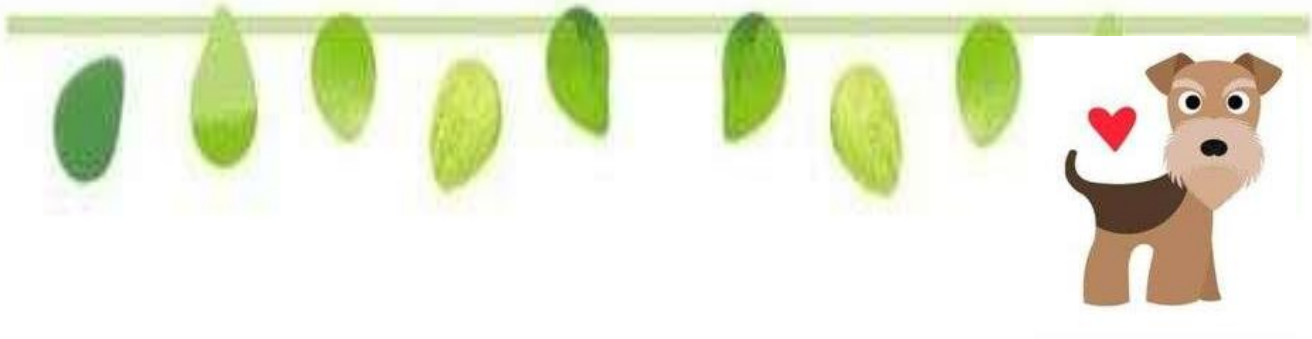
Μάγκας

Γκέκας

4 . Ακολουθεί ποίημα

Πώς σου φάνηκε το ποίημα του Ζαχαρία Παπαντωνίου «Οι δυο φίλοι» που διάβασες στο βιβλίο της Γλώσσας; Τι λες να προσπαθήσεις κι εσύ να γράψεις ένα ποίημα; Γράψε ένα ποίημα με τις λέξεις **σκύλος, φίλος, πιστός, αγαπητός.**

1. Η ιστορία σε κόμικ

Στο βιβλίο της Γλώσσας διάβασες το κείμενο «Τα ζώα της εξοχής». Απ' το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Το μαύρο τραγάκι». Τι κοινά σημεία εντοπίζεις ανάμεσα στον πατέρα της πρώτης ιστορίας και τον Γερο – Θανάση της δεύτερης ιστορίας; Μπορείς να μετατρέψεις σε κόμικ το κεφάλαιο «Το μαύρο τραγάκι» από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*;

2. Οι σκύλοι «σώζουν την κατάσταση»

Στο Ανθολόγιο διάβασες το κείμενο «Ένας σκύλος ήρωας» του Τζακ Λόντον. Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Ο λύκος». Υπάρχουν κάποια κοινά σημεία ανάμεσα στις δύο ιστορίες; Μπορείς να βάλεις στη σειρά με την οποία παρουσιάζονται στο κείμενο «Ο λύκος» τα παρακάτω γεγονότα;

	«Και όμως κατόρθωσε να τους ξεφύγει. Σε μια στιγμή μάζεψε όλη του τη δύναμη και τινάχτηκε μακριά. Όρμησαν οι σκύλοι από κοντά, τον άρπαξε ο ένας, μα πάλι ο λύκος έμεινε μοναχός του και χάθηκε.»
	«Στην καλύτερη όμως στιγμή, τη στιγμή που ετοιμάστηκε να χιμήξει, έξαφνα είδε δυο ξαδέρφους του μπροστά· τον Μούργκο και τον Πιστό. Οι δυο αυτοί μαντρόσκυλοι του Γεροθανάση πήδησαν απάνω του.»
	«Ο λύκος είχε να κάνει με δύο. Έπρεπε να σκοτώσει έναν από τους δυο, να μείνει μ' έναν, ύστερα να νικήσει κι αυτόν και να ορμήσει στα πρόβατα.»
1	«Αφού περπάτησε πενήντα χιλιόμετρα, έφτασε στα Τρίκορφα. Σταμάτησε ευχαριστημένος. Άκουσε τα κουδούνια από τα κοπάδια του Γεροθανάση: «Μπράβο, Θύμιο» είπε, γιατί τα γνώρισε, τίνος είναι.»
	«Από τη στιγμή εκείνη οι σκύλοι τον κυνηγούν. Ο Πιστός έπεσε στον δρόμο· οι άλλοι δυο τρέχουν κοντά στον λύκο. Τον ίδιο δεν τον βλέπουν, ακούνε όμως το περπάτημά του ή νιώθουν τη μυρωδιά του. Τον πηγαίνουν από ράχη σε ράχη. Όλη εκείνη τη νύχτα τον κυνηγούσαν οι σκύλοι, οι τουφεκιάς, οι φωνές των τσοπάνηδων.»
	«Μα να, ένας άλλος φοβερός μαντρόσκυλος, ο Κίτσος, έφτασε από κάτω, για να βοηθήσει τους άλλους. Αυτός του ρίχτηκε με περισσότερη λύσσα. Τώρα ήταν ένας με τρεις.»
	«Ο λύκος δεν μπόρεσε να σταθεί σε τρεις εχθρούς ενωμένους. Είχε μια πληγή μεγάλη στον σβέρκο, είχε σκισμένο το δεξί πλευρό, κι άλλες πληγές μικρότερες στο κεφάλι, στα πόδια και στην ουρά.»

3. Χλωρίδα και πανίδα

Στο βιβλίο της Γεωγραφίας διάβασες το μάθημα «Η χλωρίδα και η πανίδα της Ελλάδας». Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες τα κεφάλαια «Τα παιδιά ειδοποιούν τους χωροφύλακες», «Στον έλατο» και «Ο λύκος». Μπορείς να εντοπίσεις στοιχεία χλωρίδας και πανίδας σε αυτά τα κεφάλαια και να τα καταγράψεις;

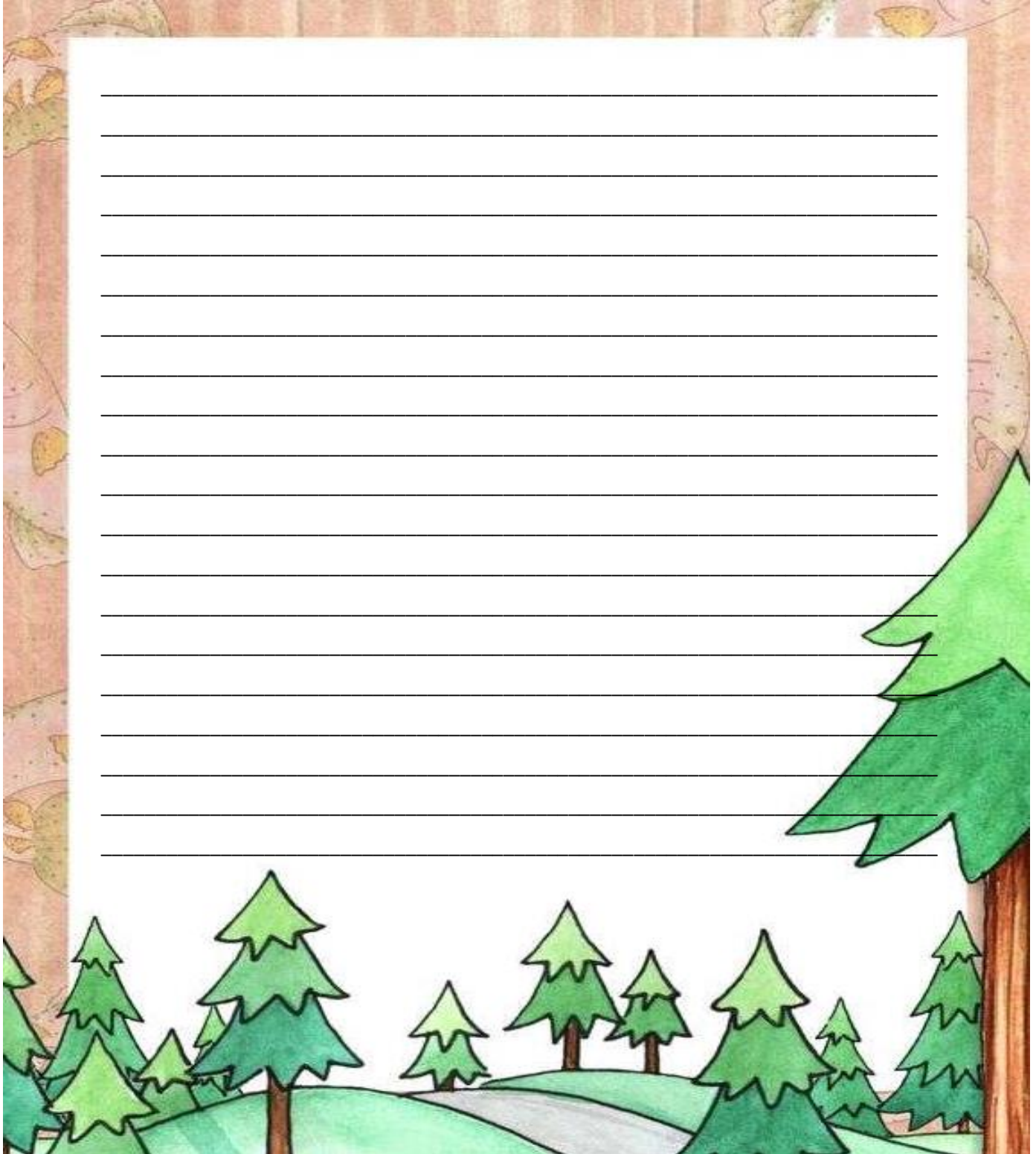
8. Νομαδική κτηνοτροφία

Στο βιβλίο της Γεωγραφίας διάβασες το μάθημα «Η κτηνοτροφική παραγωγή και η αλιεία στην Ελλάδα» και έμαθες για τη νομαδική κτηνοτροφία. Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Η βλαχοπούλα μιλά στα παιδιά». Στο κείμενο από *Τα ψηλά βουνά* γίνεται αναφορά στη νομαδική κτηνοτροφία. Πώς λέγονται οι κτηνοτρόφοι που ασχολούνται με τη νομαδική κτηνοτροφία; Μπορείς να αναφέρεις τις συνήθειες και τις ασχολίες τους που περιγράφονται στο κείμενο;

9. Οφέλη του δάσους

Στο βιβλίο της Γεωγραφίας διάβασες το μάθημα « Ο δασικός και ο ορυκτός πλούτος της Ελλάδας». Μπορείς να εντοπίσεις στοιχεία του δασικού πλούτου και οφέλη του δάσους στο κεφάλαιο «Ο χείμαρρος» από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και να γράψεις στο παρακάτω πλαίσιο; Σε τι ωφελούν;

10 . Το νεροπρίονο

Στο βιβλίο της Φυσικής διάβασες για την ενέργεια. Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Στο νεροπρίονο» όπου περιγράφεται ένα νεροπρίονο που χρησιμοποιεί σαν ενέργεια τη δύναμη του νερού. Μπορείς να συμπληρώσεις τις παρακάτω φράσεις του κειμένου όπως αναφέρονται στο βιβλίο;

Το νεροπρίονο δούλευε όπως ένας _____ .
Το _____ έπεφτε από ένα κανάλι και με
την _____ του κινούσε ένα μεγάλο
ορθό _____ .
Όλους τους _____ , που έκοβαν οι λοτόμοι στο
δάσος, τους έφερναν εκεί. Το πρίονι τούς έσκιζε κι έφτιαχναν
απ' αυτούς την _____ . σανίδες, πάτερα,
μαδέρια.

Δραστηριότητες φιλιαναγνωσίας για την Στ΄ δημοτικού

Συνδέοντας το αναλυτικό πρόγραμμα με το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*

Οι δραστηριότητες που ακολουθούν συνδυάζουν μαθήματα των σχολικών βιβλίων με κεφάλαια από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Για κάθε κεφάλαιο που αναφέρεται, προτείνεται μια δραστηριότητα από τα φύλλα εργασίας που ακολουθούν. Τα κεφάλαια διαβάζονται μέσα στην τάξη από τον εκπαιδευτικό. Ο εκπαιδευτικός εκτυπώνει τα κεφάλαια που αναφέρονται από το βιβλίο «Τα ψηλά βουνά» και τα μοιράζει στους μαθητές, έτσι ώστε να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με το κείμενο, να μπορούν να κάνουν ανάγνωση και να ανατρέχουν σε αυτό.

Γλώσσα

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην 1^η ενότητα υπάρχει το κείμενο «Δύο μέρες στο βουνό»⁹⁰ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με τα κεφάλαια «Το γράμμα του Αντρέα»⁹¹ και «Το ξεκίνημα»⁹² από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 1 από τα φύλλα εργασίας για την Στ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην 6^η ενότητα υπάρχουν τα κείμενα «Σπίτι μας είναι η γη»⁹³ και «Αιολική γη»⁹⁴ τα οποία μπορούν να συνδυαστούν με το κεφάλαιο «Η βλαχοπούλα μιλά στα παιδιά»⁹⁵ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 2 από τα φύλλα εργασίας για τη Στ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην 7^η ενότητα υπάρχει το κείμενο «Ολική καταστροφή στις καλλιέργειες»⁹⁶ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με το κεφάλαιο «Η θύελλα στις καλύβες των παιδιών»⁹⁷ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 3 από τα φύλλα εργασίας για την Στ΄ δημοτικού που ακολουθούν.

Στο βιβλίο της Γλώσσας υπάρχει η ενότητα 13 με τίτλο «Τρόποι ζωής και επαγγέλματα»⁹⁸, η οποία μπορεί να συνδυαστεί με τα κεφάλαια «Μια μικρή τελετή στο δάσος»⁹⁹, «Ο χείμαρρος»¹⁰⁰, «Και τα δέντρα πονούν»¹⁰¹, «Τ' όνειρο του χωριάτη»¹⁰² που

⁹⁰ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2005/Glossa_ST-Dimotikou_html-empl/index1_01.html

⁹¹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/2.html>

⁹² <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/3.html>

⁹³ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2005/Glossa_ST-Dimotikou_html-empl/index1_06.html

⁹⁴ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2005/Glossa_ST-Dimotikou_html-empl/index1_06.html

⁹⁵ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/15.html>

⁹⁶ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2005/Glossa_ST-Dimotikou_html-empl/index2_01.html

⁹⁷ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/69.html>

⁹⁸ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2005/Glossa_ST-Dimotikou_html-empl/index3_01.html

⁹⁹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/59.html>

περιέχονται στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*. Προτείνεται η δραστηριότητα 4 από τα φύλλα εργασίας για τη Στ' δημοτικού που ακολουθούν.

Ανθολόγιο

Στο Ανθολόγιο υπάρχει το κείμενο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη «Τ' αγνάντεμα»¹⁰³ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με τα κεφάλαια «Η γριά Χάρμainer»¹⁰⁴, «Ο Αραπόβραχος»¹⁰⁵ και «Τραγούδι στο νέο καράβι»¹⁰⁶ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνονται οι δραστηριότητες 5 και 6 από τα φύλλα εργασίας για τη Στ' δημοτικού που ακολουθούν.

Ιστορία

Στο βιβλίο της Ιστορίας στη Β' ενότητα υπάρχει το μάθημα 5 «Η οικονομική ζωή»¹⁰⁷ το οποίο μπορεί να συνδυαστεί με τα κεφάλαια «Η γριά Χάρμainer»¹⁰⁸ και «Η βλαχοπούλα μιλά στα παιδιά»¹⁰⁹ από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνεται η δραστηριότητα 7 από τα φύλλα εργασίας για τη Στ' δημοτικού που ακολουθούν.

Φυσική

Στο βιβλίο της Φυσικής το 1^ο κεφάλαιο «Ενέργεια»¹¹⁰ μπορεί να συνδυαστεί με τα κεφάλαια «Τα πεθαμένα δέντρα»¹¹¹ και «Ο Σπύρος βρίσκει κάτι χρήσιμο»¹¹² από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Προτείνονται οι δραστηριότητες 8 και 9 από τα φύλλα εργασίας για τη Στ' δημοτικού που ακολουθούν.

¹⁰⁰ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/60.html>

¹⁰¹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/62.html>

¹⁰² <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/63.html>

¹⁰³ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2003/Anthologio_E-ST-Dimotikou_html-empl/index07_08.html

¹⁰⁴ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/25.html>

¹⁰⁵ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/52.html>

¹⁰⁶ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/66.html>

¹⁰⁷ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2188/Istoria_ST-Dimotikou_html-empl/index2_5.html

¹⁰⁸ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/25.html>

¹⁰⁹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/15.html>

¹¹⁰ http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2011/Fysika_ST-Dimotikou_html-empl/index_1.html

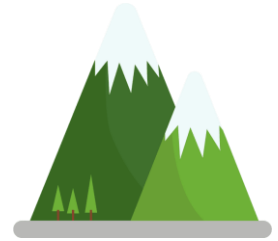
¹¹¹ <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/64.html>

¹¹² <http://pslvn.blogspot.com/2016/07/67.html>

ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΤ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Τα ψηλά βουνά

Το ταξίδι στη χώρα της φαντασίας ξεκινάει!!!

Για να αρχίσει το ταξίδι συμπλήρωσε τα στοιχεία στο εισιτήριό σου!

Ονοματεπώνυμο ταξιδιώτη: _____

Συνεπιβάτης: _____

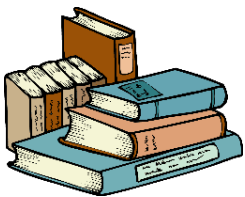
Προορισμός: _____

Ημερομηνία αναχώρησης: _____

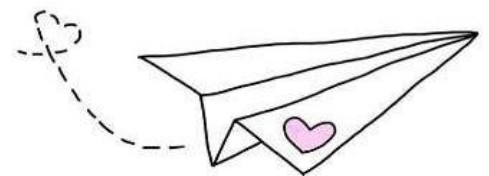
Καλό ταξίδι!!

Μην ξεχάσεις να βάλεις στη βαλίτσα σου:

- ✓ Φαντασία
- ✓ Περιέργεια
- ✓ Χαρά
- ✓ Αγαπημένα βιβλία

Έτοιμοι για αναχώρηση;
Φύγαμε!!!!

1. Στο βουνό

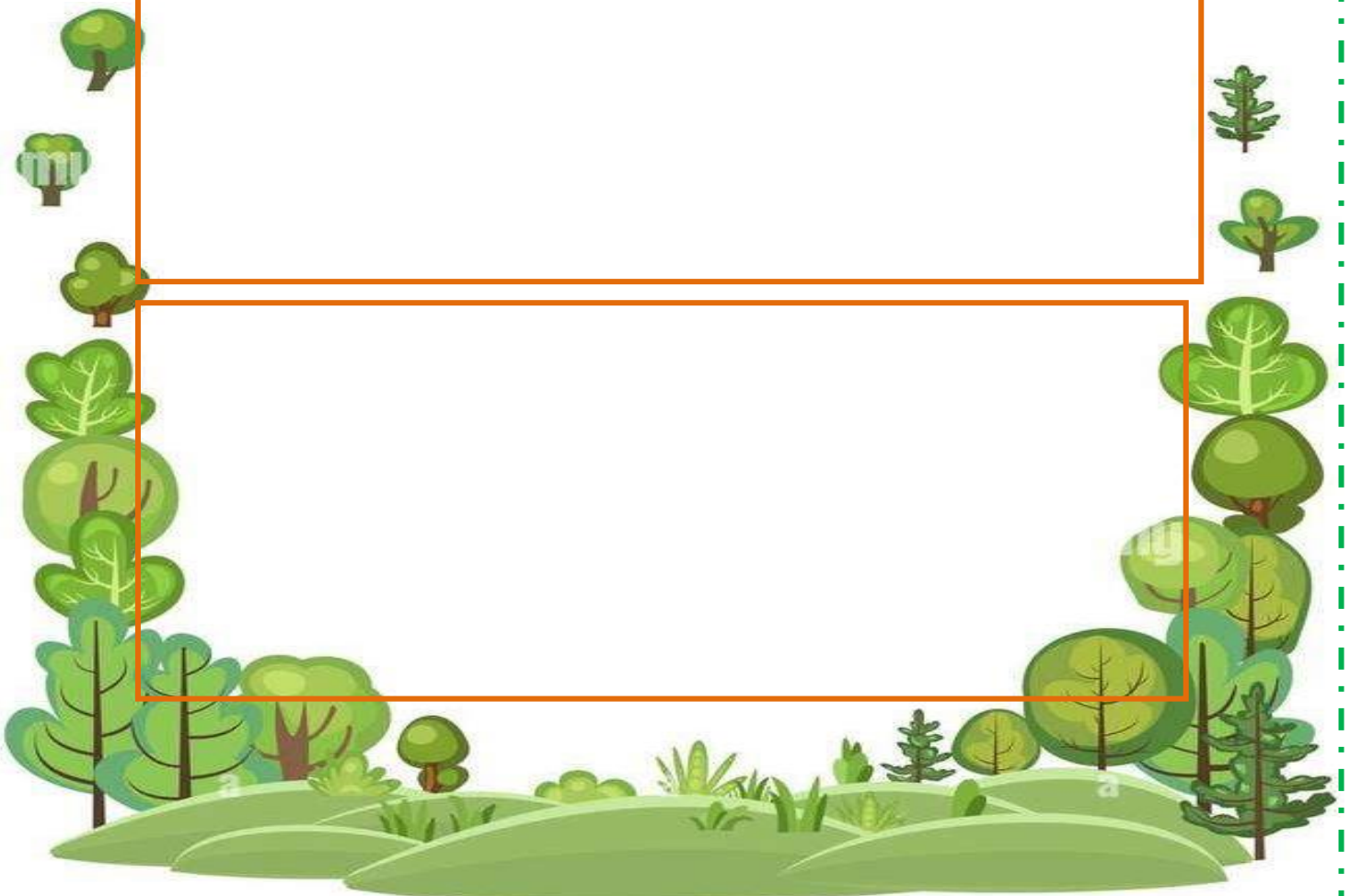
Στο βιβλίο της Γλώσσας διάβασες το κείμενο «Δύο μέρες στο βουνό». Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες τα κεφάλαια «Το γράμμα του Αντρέα» και «Το ξεκίνημα». Και στα δύο βιβλία παρακολουθούμε κάποιους που πηγαίνουν στο βουνό. Πώς γίνεται η μεταφορά, τι παίρνουν μαζί τους, με τι σκοπό πηγαίνουν στο βουνό και πώς ενημερώθηκαν γι' αυτό οι εκδρομείς του βιβλίου της Γλώσσας και οι εκδρομείς του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά*;

	Οι εκδρομείς από το βιβλίο της Γλώσσας	Οι εκδρομείς από το βιβλίο <i>Τα ψηλά βουνά</i>
Τρόπος μεταφοράς		
Εφόδια και εξοπλισμός		
Σκοπός της εκδρομής στο βουνό		
Τρόπος με τον οποίο ενημερώθηκαν		

2. Η γη το σπίτι μας

Στο βιβλίο της Γλώσσας διάβασες τα κείμενα «Σπίτι μας είναι η γη» και «Αιολική γη». Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Η βλαχοπούλα μιλά στα παιδιά». Και τα τρία κείμενα παρουσιάζουν το δέσιμο των ανθρώπων με τον τόπο τους και την αγάπη τους για τη «γη τους». Διάλεξε από κάθε κείμενο τη φράση που πιστεύεις ότι εκφράζει καλύτερα αυτή την αγάπη και σημείωσε την παρακάτω.

6. Πλημμύρισε ο τόπος!

Στο βιβλίο της Γλώσσας διάβασες το κείμενο «*Ολική καταστροφή στις καλλιέργειες*» και από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «*Η θύελλα στις καλύβες των παιδιών*». Όπως διαπίστωσες και τα δύο κείμενα μιλάνε για καταστροφικές πλημμύρες. Μπορείς να αντιστοιχίσεις τις φράσεις με το κείμενο στο οποίο ανήκουν;

«Τεράστιες καταστροφές έχει προκαλέσει η κακοκαιρία των τελευταίων ημερών στα εσπεριδοειδή και τις ελιές, κυρίως στην Πελοπόννησο και στην Κρήτη.»

«Το βράδυ, από έναν χωριάτη που πέρασε και πήγαινε στην Πέτρα, έμαθαν πως η θύελλα πιο κάτω έκανε καταστροφή. Πάει το Πουρνάρι!»

Η κατάσταση όμως δεν είναι καλύτερη στην Πελοπόννησο, αφού στο μεγαλύτερο μέρος τους οι καλλιέργειες των εσπεριδοειδών έχουν υποστεί μεγάλες ζημιές.

«—Αφού δεν άφησαν ρίζα ξερή στις ράχες, ποιος τους έφταιξε; Οι ίδιοι το 'φεραν το νερό που τους έπνιξε.»

«Τρεις καλύβες ήταν γκρεμισμένες και σκόρπιες. Το νερό συνεπήρε τα κλαδιά τους μαζί με πολλά πράγματα που ήταν μέσα.»

«Οι άνδρες της Πολεμικής Αεροπορίας κατάφεραν επίσης χθες να εντοπίσουν τέσσερις κτηνοτρόφους που είχαν δηλωθεί ως αγνοούμενοι στην ευρύτερη περιοχή του χωριού Καλλικράτης, στα Σφακιά.»

«Οι λοτόμοι, όταν έστηναν τις καλύβες, είχαν φροντίσει ακόμα και για τις μπόρες. Μια καλύβα, τη μεγαλύτερη, τη σκέπασαν με χράμι, υφασμένο από τραγίσιο μαλλί· αυτό δεν το περνά τίποτα.»

«Μεγάλη νεροποντή, που ήρθε από τις ράχες, έπνιξε τα καλαμπόκια, τα καπνά και τα τριφύλλια του. Το νερό, που κατέβασε ο χείμαρρος, έσπασε ένα γεφύρι και από 'κεί όρμησε μέσα στο χωριό. Έπεσαν σπίτια στο Πουρνάρι, πνίγηκαν γίδια και πρόβατα, ακόμα κι αγελάδες. Λένε πως τρεις Πουρναρίτες, εκεί που πάλευαν να γλιτώσουν τα σπίτια τους, τους πήρε το νερό.»

«Ανάλογη κατάσταση έχει δημιουργηθεί και στο νομό Ρεθύμνου, όπου χιλιάδες αιγοπρόβατα βρίσκονται αποκλεισμένα στον Ψηλορείτη και από προχθές οι νομαρχίες σε συνεργασία με την Πολεμική Αεροπορία ρίχνουν ζωτροφές από αέρος, προκειμένου να περισωθούν όσα ζώα γίνεται.»

«Όπως επισημαίνεται από τις Διευθύνσεις Γεωργίας των νομαρχιών της Κρήτης, το πρόβλημα είναι διπλό: δεν έχουν καταστραφεί μόνον οι σοδειές, αλλά και τα ίδια τα δένδρα, που είτε έσπασαν από το βάρος του χιονιού και του καρπού τους είτε «κάηκαν» από τον πάγο.»

«Τα παιδιά γυρίζουν πίσω και στον δρόμο μιλούν για τη θύελλα. Εκείνη τους έριχνε νερό από τα παράθυρα κι αυτά την έβλεπαν αδιάφορα αν βρέχονταν κι αν κρύωναν. Είναι βρεγμένα τα φορέματά τους· μα τι είδαν! Μόνο για τη θύελλα άξιζε να πάνε στο βουνό.»

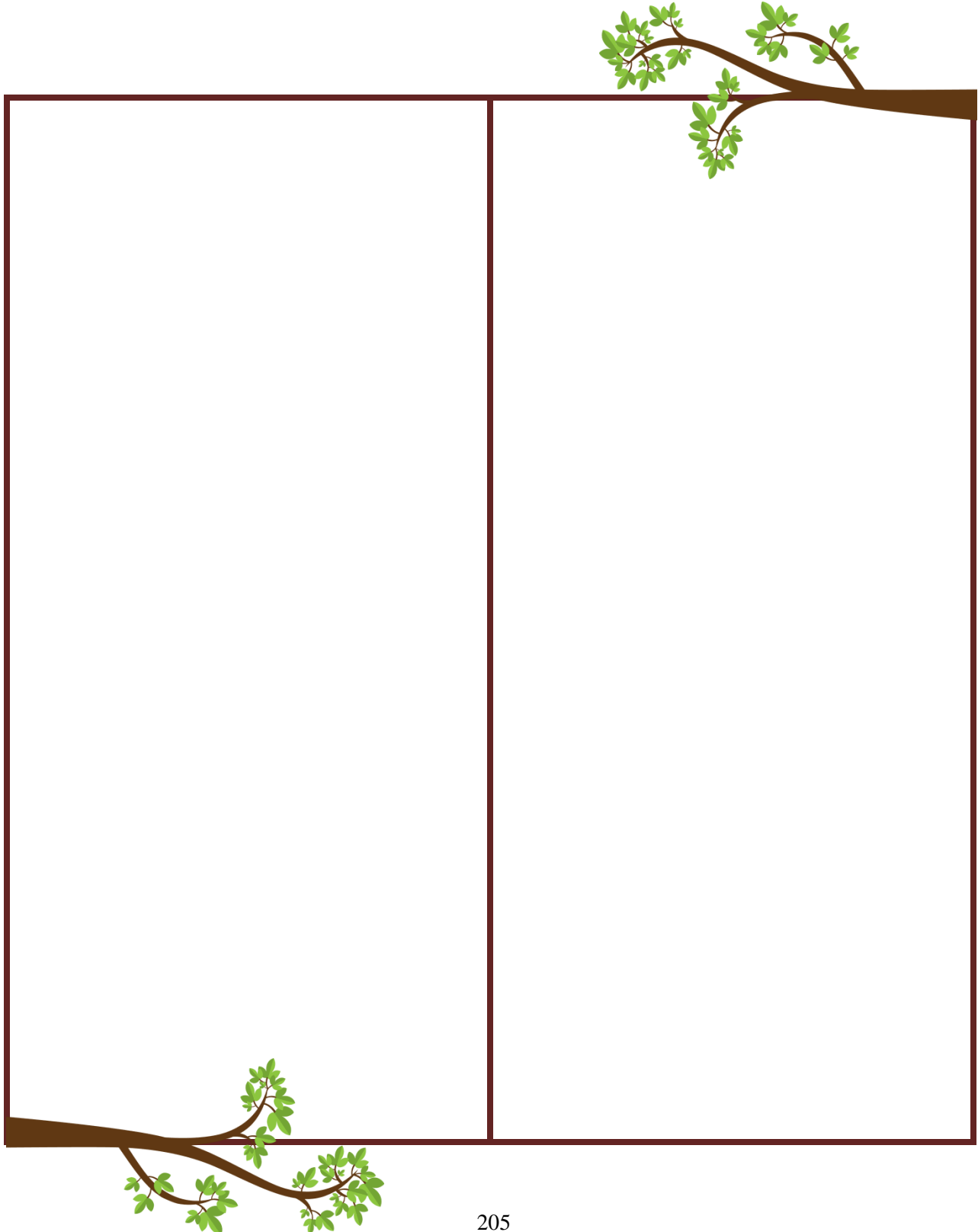
10. Επαγγέλματα

Στο βιβλίο της Γλώσσας στην ενότητα 13 διάβασες κείμενα που έχουν σχέση με διάφορα επαγγέλματα. Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες τα κεφάλαια «Μια μικρή τελετή στο δάσος», «Ο χείμαρρος», «Και τα δέντρα πονούν», «Τ' όνειρο του χωριάτη». Σε αυτά τα κεφάλαια αναφέρονται διάφορα επαγγέλματα. Με ποιο φυσικό μέρος σχετίζονται άμεσα αυτά τα επαγγέλματα; Μπορείς να σημειώσεις τα επαγγέλματα που συνάντησες σε αυτά τα κεφάλαια και ποιος είναι ο βασικός ρόλος τους;

Επάγγελμα	Ρόλος

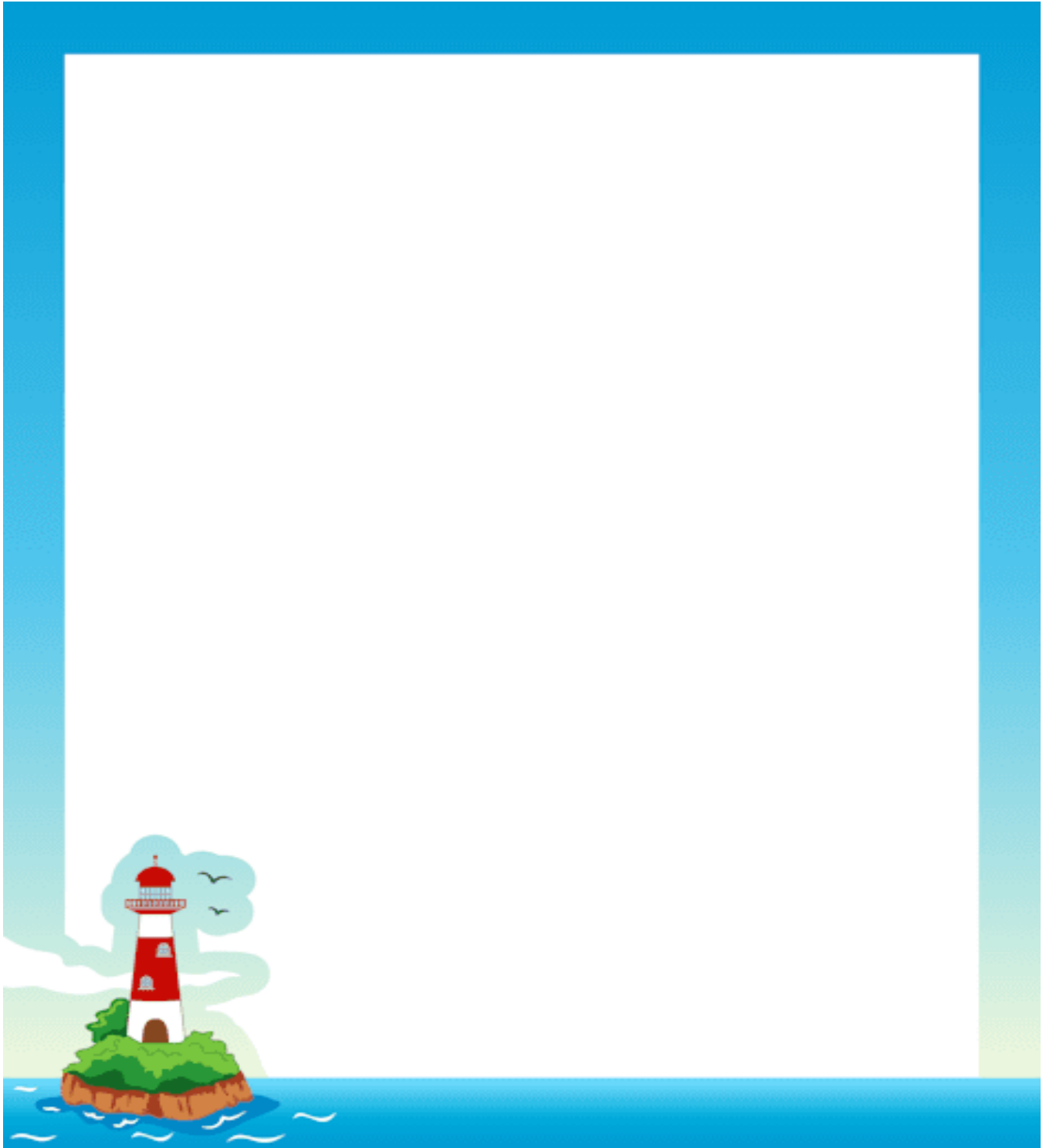
11. Βράχοι με ανθρώπινη μορφή

Στο Ανθολόγιο διάβασες το κείμενο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη «Τ' αγνάντεμα». Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου διάβασες τα κεφάλαια «Η γριά Χάρμαινα» και «Ο Αραπόβραχος». Ποια κοινά σημεία εντοπίζεις στο κείμενο του Παπαδιαμάντη και του Παπαντωνίου; Μπορείς να περιγράψεις με δικά σου λόγια τον θρύλο του κάθε βράχου και στη συνέχεια να τους ζωγραφίσεις;

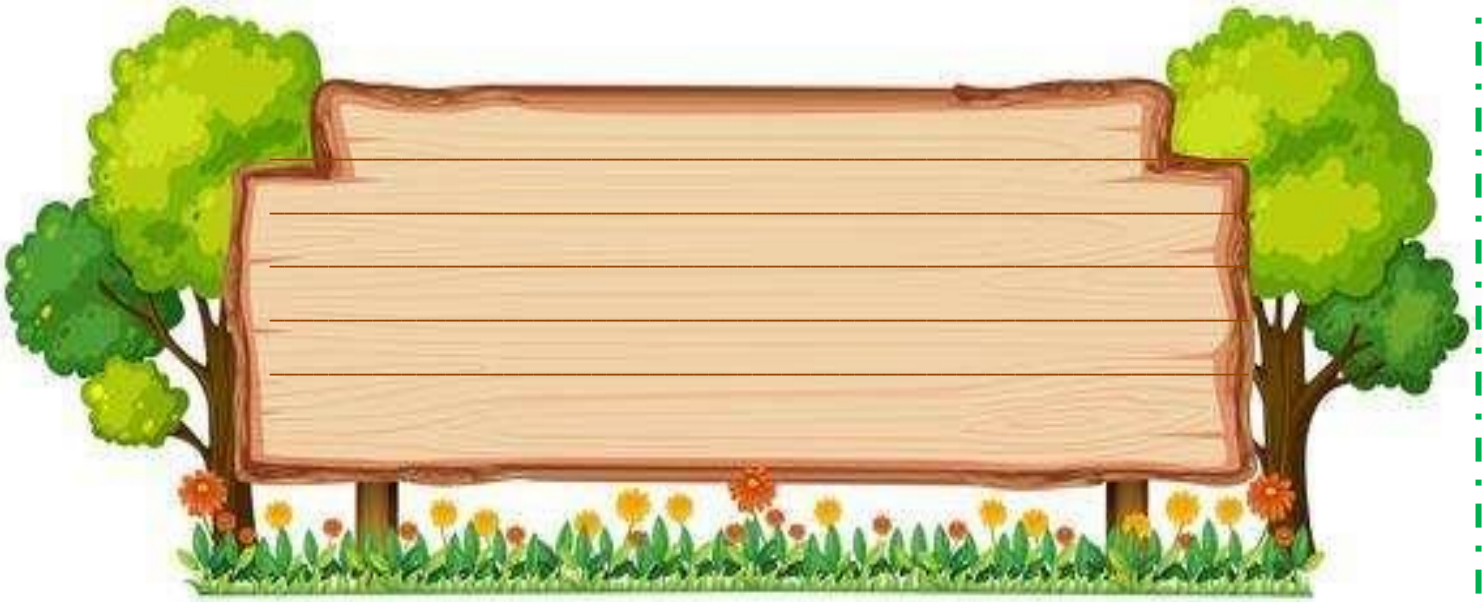
12. Πες το με ένα ποίημα

Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Τραγούδι στο νέο καράβι» το οποίο εύχεται καλά ταξίδια στο καινούριο καράβι. Μπορείς να γράψεις ένα ποίημα που να εύχεται στο καράβι που ξεκινά τα ταξίδια του;

13. Ιστορία και λογοτεχνία

Στο βιβλίο της Ιστορίας διάβασες το μάθημα «Η οικονομική ζωή» που αναφέρεται στην περίοδο της τουρκοκρατίας. Μπορείς να εντοπίσεις στο κεφάλαιο «Η γριά Χάρμainer» από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* το σημείο που αναφέρεται στην τουρκοκρατία και να το σημειώσεις;

Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Η βλαχοπούλα μιλά στα παιδιά» όπου περιγράφεται ο τρόπος ζωής των βλάχων, των κτηνοτρόφων. Μπορείς να εντοπίσεις στο μάθημα της ιστορίας «Η οικονομική ζωή» έναν ορισμό που αναφέρεται στους κτηνοτρόφους και να το σημειώσεις;

14. Τι μας δίνει το δάσος

Στο βιβλίο της Φυσικής στο κεφάλαιο «Ενέργεια» διάβασες για τους ορυκτούς άνθρακες. Από το βιβλίο «Τα ψηλά βουνά» διάβασες το κεφάλαιο «Τα πεθαμένα δέντρα». Πώς σχετίζεται το συγκεκριμένο κεφάλαιο από *Τα ψηλά βουνά* με το μάθημα για την ενέργεια; Τι βρίσκουμε στο υπέδαφος του δάσους σύμφωνα με το κείμενο από *Τα ψηλά βουνά*; Σημείωσέ το παρακάτω:

Μπορείς να συμπληρώσεις τις παρακάτω φράσεις από το κεφάλαιο «Τα πεθαμένα δέντρα» από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*;

«Τα _____ εκείνα γέρασαν και τα δέντρα τους έπεσαν κάτω. Κι επειδή άνοιξε η _____ από σεισμούς και κατακλυσμούς, εκείνα χώθηκαν σε τάφους μεγάλους, πολλές οργιές βαθιά.

Καθώς περνούσαν τα χρόνια, άλλα δάση _____ και ψήλωναν κι αυτά όπως τα πρώτα κι ύστερα γερνούσαν και πέθαιναν. Κι άνοιγε η γη και τα _____. Και πάλι άλλα φύτρωναν.

Τι έγιναν εκείνα τα πεθαμένα δάση; Δε χάθηκαν. Σήμερα που _____ πολύ βαθιά, τα ξαναβρίσκουμε. Δεν είναι δέντρα, όπως ήταν. Τα ξύλα τους μέσα στη γη έγιναν _____, σκληρά σαν την πέτρα και μαύρα κάρβουνα.

Και σήμερα που οι άνθρωποι είναι πολλοί κι έχουν ανάγκη από μεγάλες φωτιές για τις _____ τους, ανοίγουν τη γη και βρίσκουν όσα κάρβουνα θέλουν.

Μ' αυτά ανάβουν τις μηχανές, κινούν τα _____, τους σιδηροδρόμους και τα βαπόρια. Συλλογιστείτε πόσες είναι αυτές οι μηχανές και πόσα κάρβουνα χρειάζονται.»

15. Δημιουργήματα της φύσης

Από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το κεφάλαιο «Ο Σπύρος βρίσκει κάτι χρήσιμο». Τι είναι αυτό που βρίσκει ο Σπύρος; Κύκλωσε από τα παρακάτω τι βρήκε ο Σπύρος στο βουνό.

ένα χρήσιμο εργαλείο για τις καλύβες τους

μια πέτρα μαύρη πολύ και βαριά
που έλαμπε σαν να ήταν ασημένια

μια φασκομηλιά για να φτιάξουν ζεστό
αφέψημα στον Φουντούλη που ήταν άρρωστος

μια πηγή με γάργαρο κρυσταλλένιο νερό

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΦΙΛΑΝΑΓΝΩΣΙΑΣ

ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ *ΤΑ ΨΗΛΑ ΒΟΥΝΑ*

ΤΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Οι δραστηριότητες που προτείνονται στη συνέχεια αφορούν όλο το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και μπορούν να αξιοποιηθούν μετά την ανάγνωση όλου του βιβλίου ή να επιλεγθούν κατά βούληση και να αξιοποιηθούν μεμονωμένα.

Θησαυροί του δάσους

Φαντάσου ότι πηγαίνεις βόλτα στο δάσος και παίρνεις το καλάθι σου μαζί. Τι μπορείς να μαζέψεις από το δάσος; Τι μας δίνει το δάσος; Θυμήσου δασικά προϊόντα που αναφέρονται στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και συμπλήρωσε και άλλα προϊόντα που μας προσφέρει το δάσος. Μπορείς και να τα ζωγραφίσεις.

Τι θα συμβεί εάν χαθεί το δάσος;

Η αλόγιστη υλοτόμηση των δέντρων του δάσους έχει καταστροφικές συνέπειες. Πώς επηρεάζει η αλόγιστη υλοτόμηση το περιβάλλον και τους ζωντανούς οργανισμούς; Διάλεξε ένα από τα παρακάτω σενάρια για να καταγράψεις τι θα συμβεί αν κοπούν τα δέντρα και φτιάξε μια ζωγραφιά που να παρουσιάζει αυτό που περιγράφεις.

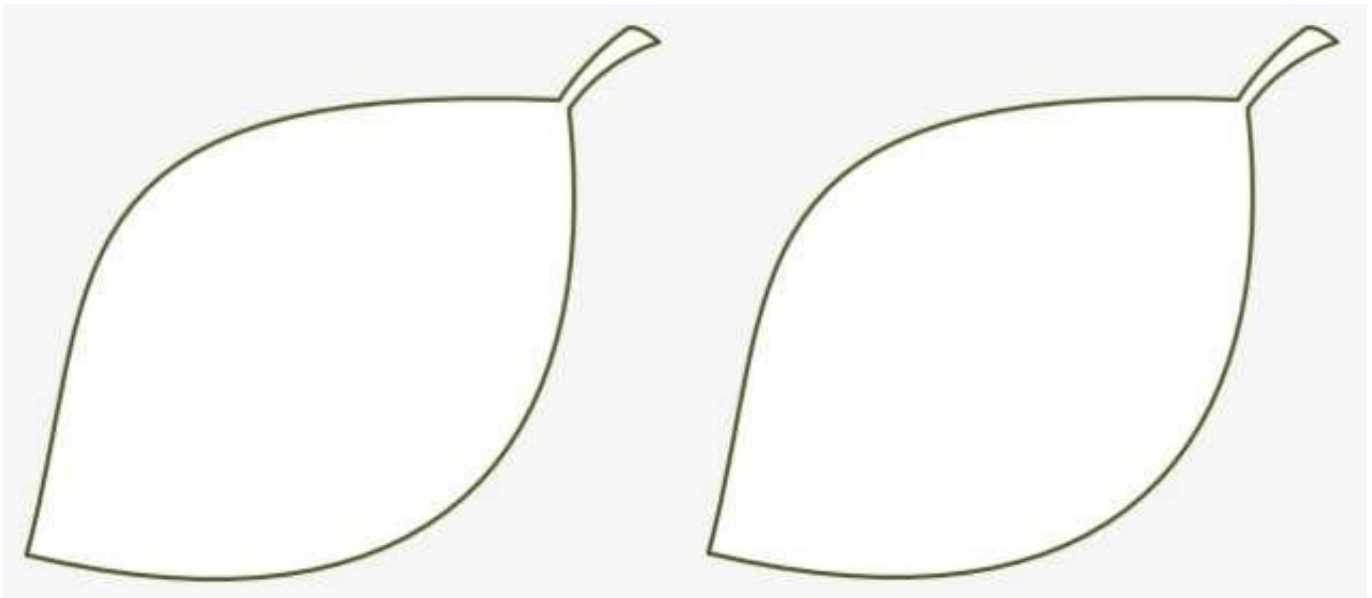
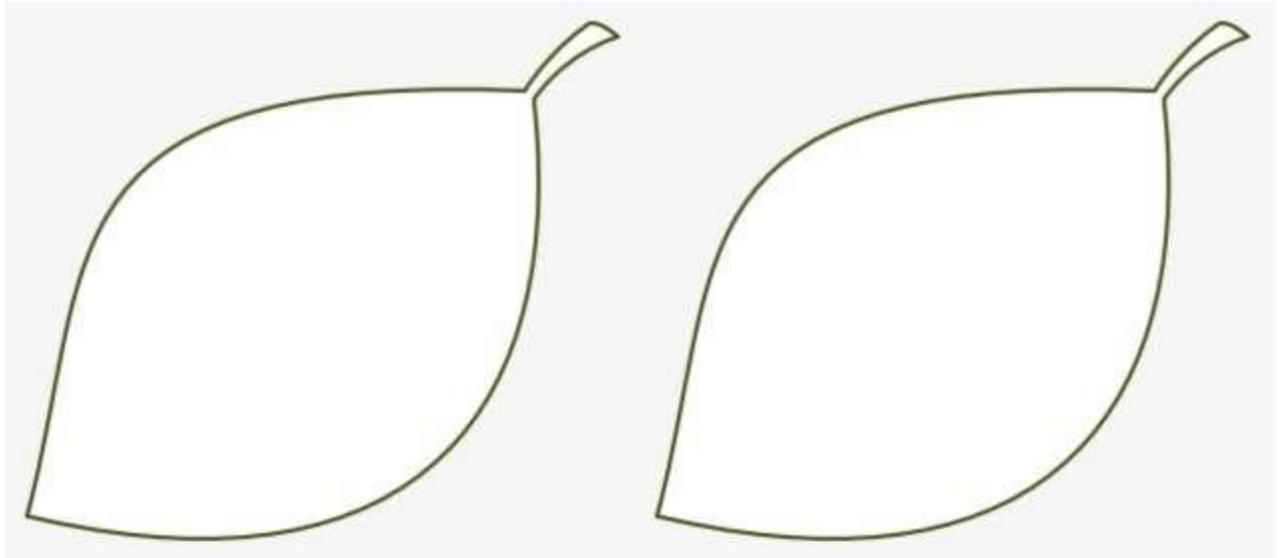
«Είμαι ζώο του δάσους, τι θα συμβεί αν κοπούν τα δέντρα;»

«Είμαι το ποτάμι, τι θα συμβεί αν κοπούν τα δέντρα;»

«Είμαι κάτοικος ενός οικισμού, τι θα συμβεί αν κοπούν τα δέντρα στο κοντινό δάσος;»

Ωρα για δημιουργία! Ζωγράφισε σε ένα μεγάλο χαρτόνι τον κορμό και τα κλαδιά ενός δέντρου. Στη συνέχεια γράψε πάνω σε φύλλα τι νομίζεις ότι λέει το δέντρο στους ανθρώπους π.χ. «Μη με κόψεις..», «Μη με γδέρνεις, πονάω.», «Κάτσε στη σκιά μου να ξεκουραστείς!» και άλλες σκέψεις που σου έρχονται στο μυαλό και κόλλησε τα φύλλα πάνω στα κλαδιά. Μπορείς να χρησιμοποιήσεις τα παρακάτω φύλλα σαν πατρόν.

Συνέντευξη από έναν ήρωα

Διάλεξε έναν ήρωα από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και πάρε του συνέντευξη. Ρώτησέ τον πώς είναι η ζωή του στο βουνό, με τι ασχολείται καθημερινά, τι τον ευχαριστεί και ό,τι άλλο φαντάζεσαι. Κατάγραψε τη συνέντευξη με μορφή διαλόγου.

Το αλφαβητάρι του ήρωα

Διάλεξε έναν ήρωα και φτιάξε ένα αλφαβητάρι από τα γράμματα του ονόματός του, όπως το παράδειγμα.

Αγαπά τη φύση

Φαίνεται προκομμένη

Ράβει και μπαλώνει τα ρούχα των παιδιών

Όμορφη που είναι!

Δίνει συμβουλές

Ωραία που μιλάει!

Συνεχίζω την ιστορία

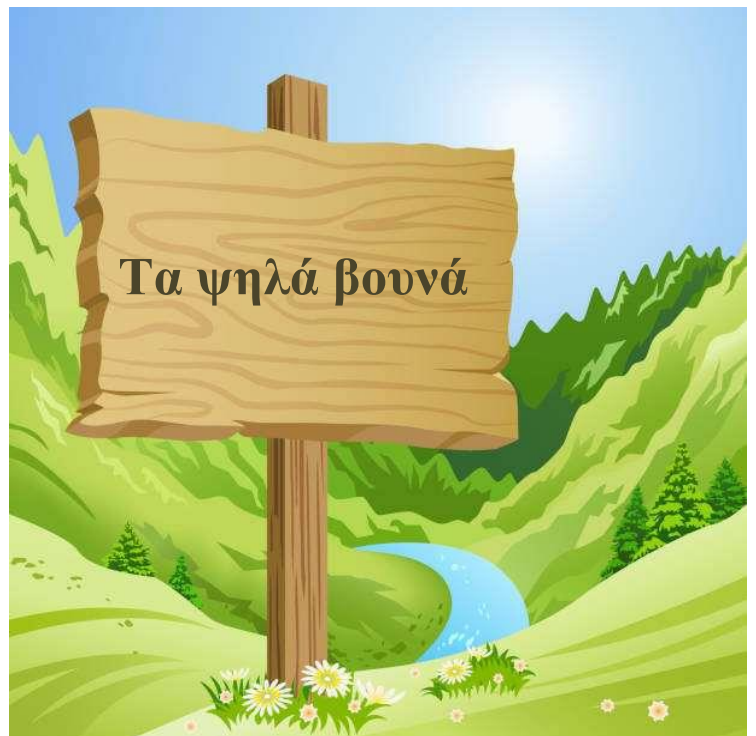
Τι έκαναν τα παιδιά όταν κατέβηκαν από το βουνό μετά από όλα αυτά που έζησαν; Ξαναπήγαν στο βουνό; Συναντήθηκαν ξανά με τους ανθρώπους που γνώρισαν στο βουνό; Συνέχισε την ιστορία όπως τη φαντάζεσαι ή όπως θα ήθελες να εξελιχθεί.

Το αλφαβητάρι του βιβλίου *Τα ψηλά βουνά*

Φτιάξε το δικό σου αλφαβητάρι με λέξεις που σου συνάντησες στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Α
Β
Γ
Δ
Ε
Ζ
Η
Θ
Ι
Κ
Λ
Μ
Ν
Ξ
Ο
Π
Ρ
Σ
Τ
Υ
Φ
Χ
Ψ
Ω

Χλωρίδα – πανίδα

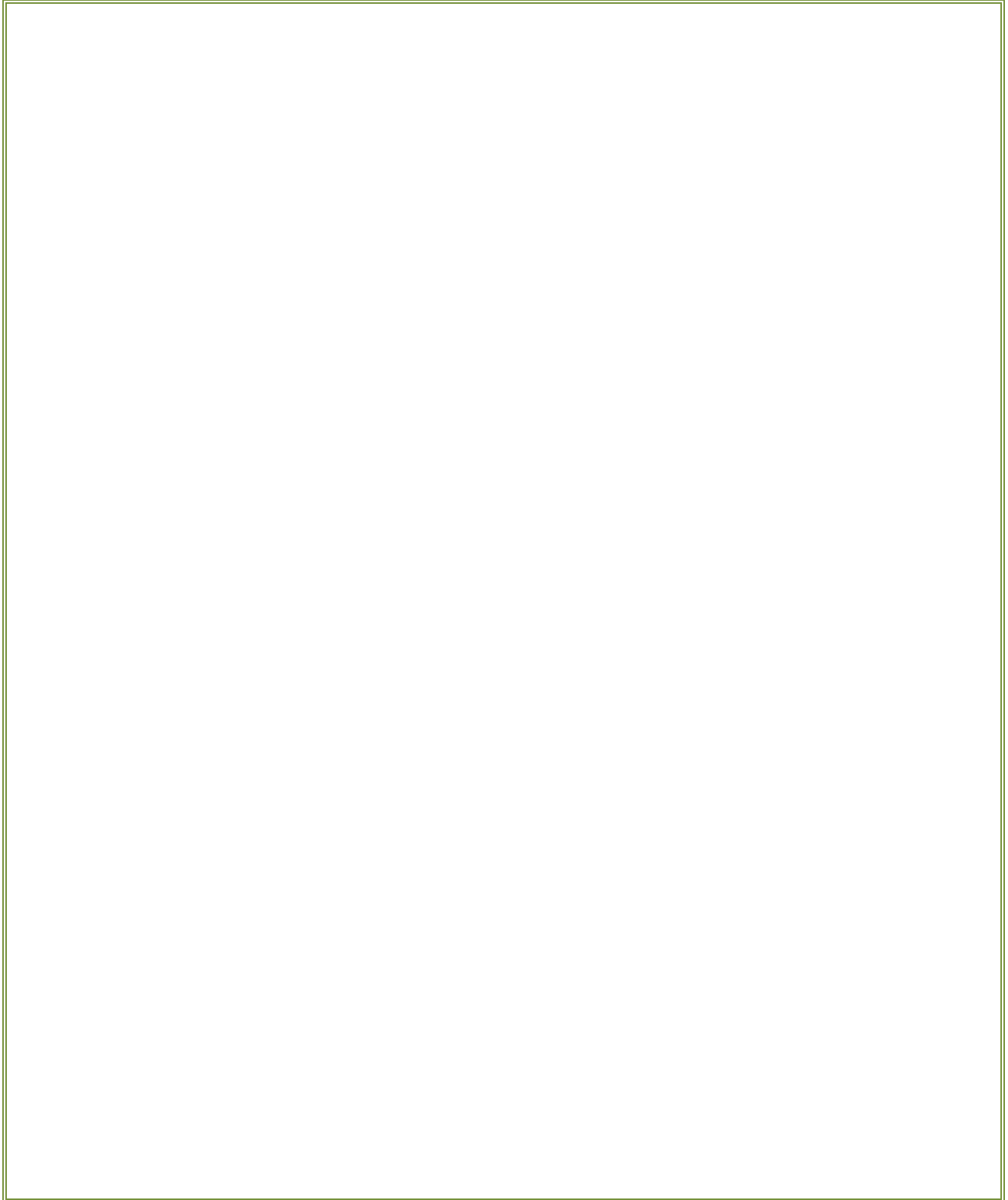
Γίνε οικολόγος και κατάγραψε τα διάφορα είδη χλωρίδας και πανίδας που αναφέρονται στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά*.

Χλωρίδα 	Πανίδα

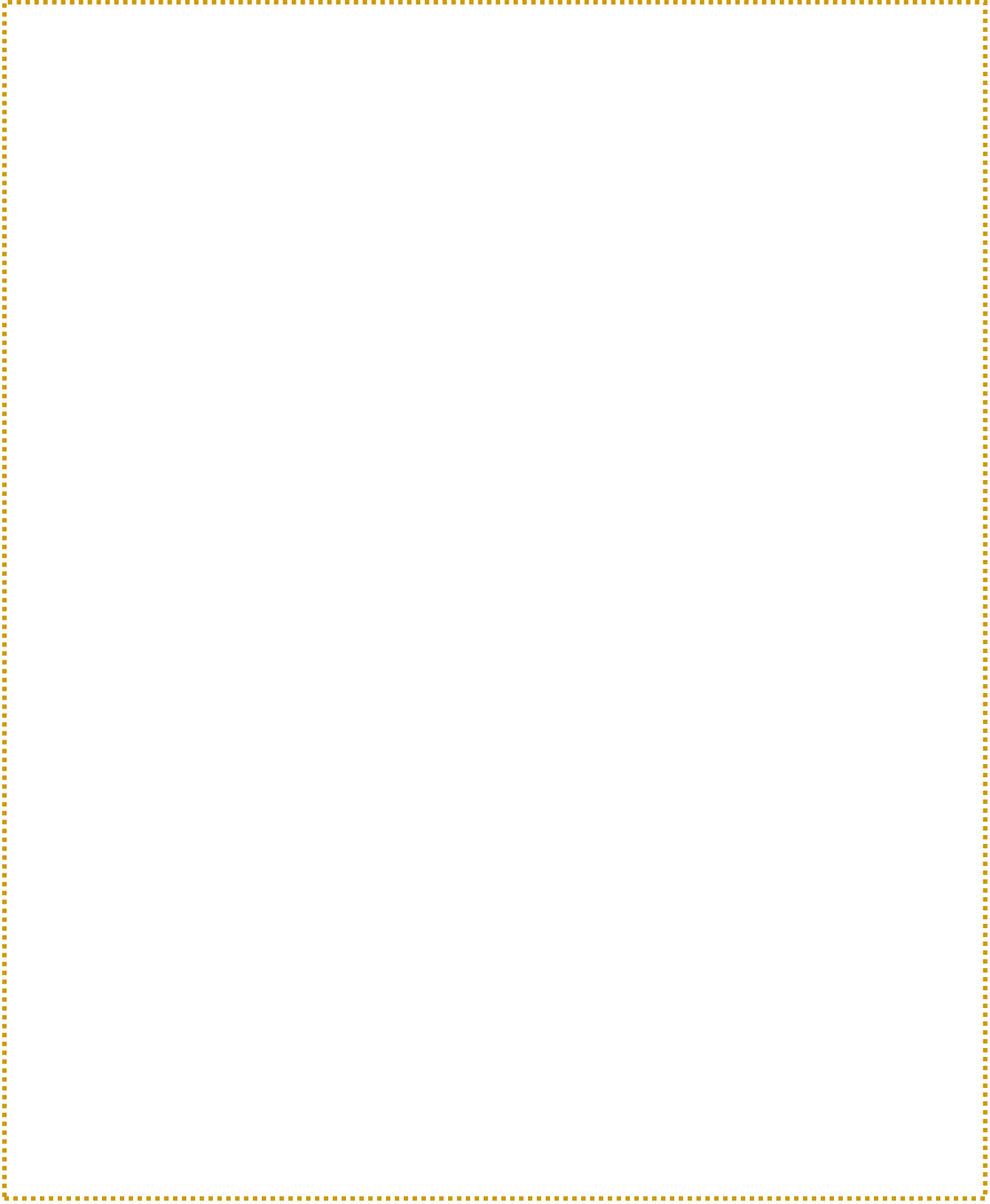
Εικονογράφηση

Στο βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* διάβασες το ποίημα «Η κατάρα του πεύκου». Πρόκειται για ένα ποίημα με δυνατά μηνύματα και αρκετές εικόνες. Διάλεξε όποιο στίχο προτιμάς και εικονογράφησέ τον. Φυσικά μπορείς να εικονογραφήσεις και όλο το ποίημα.

Κόμικ

Σου αρέσουν τα κόμικ; Διάλεξε μια αγαπημένη σου σκηνή από το βιβλίο *Τα ψηλά βουνά* και μετάρεψέ την σε κόμικ.

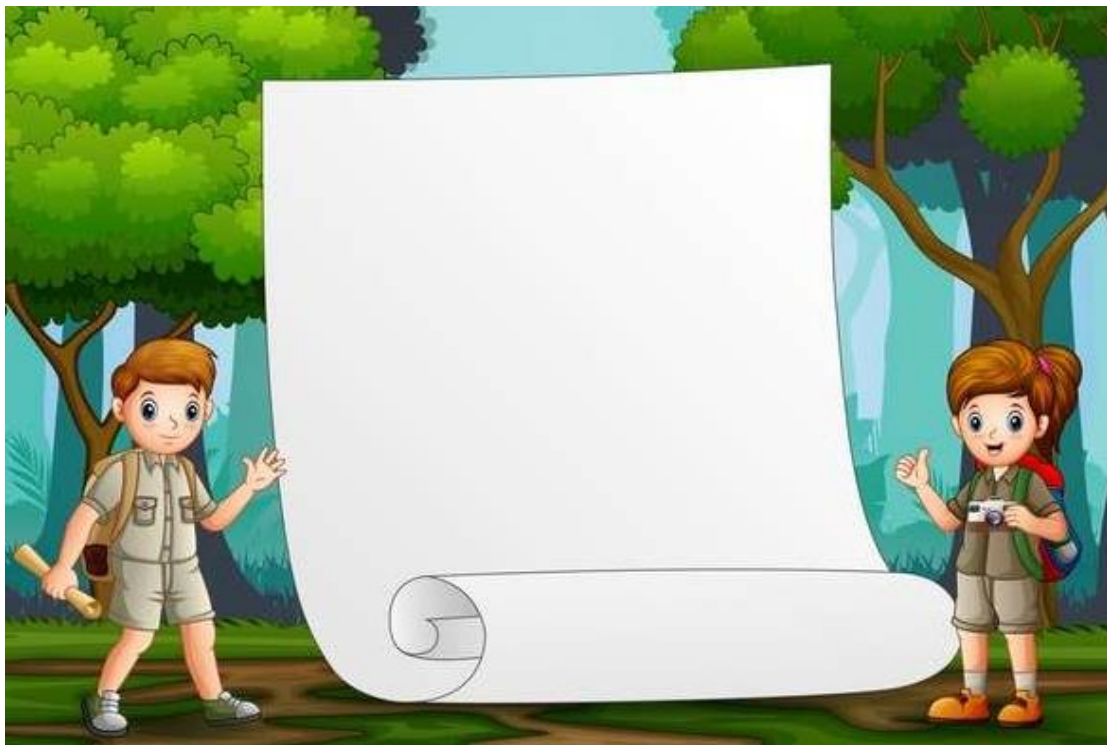

Το σακίδιο των ηρώων

Τι αντικείμενα έχουν οι ήρωες της ιστορίας; Γράψε δίπλα σε κάθε αντικείμενο σε ποιον ανήκει.

Εσύ τι θα έβαζες στο σακίδιό σου, αν θα πήγαινες εκδρομή στο βουνό;

ΠΗΓΕΣ

Παπαντωνίου, Ζ. 1920. *Τα Χελιδόνια: μουσική Γεωργίου Λαμπελέτ*. Εν Αθήναις: [χ.έ.].

Παπαντωνίου, Ζ. (2011). *Διηγήματα*, εισαγωγή Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Παπαντωνίου, Ζ. (1994). *Τα ψηλά βουνά*, Συμπλήρωμα πραγματοποιημένο από τον Χάρη Σακελλαρίου, Αθήνα: Μίνωας.

Παπαντωνίου, Ζ. (2017). *Τα ψηλά βουνά*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Παπαντωνίου, Ζ. (2017). *Τα ψηλά βουνά*, Επίμετρο Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Cramer, E. H., & Castle, M. (1994). Fostering the love of reading: The affective domain in *Reading education*. Newark, Del.: International Reading Association.

Le Houerou, H.N. (1981). Impact of man and his animals on Mediterranean vegetation. In *Mediterranean Type Ecosystems*, Elsevier Scientific Co, Amsterdam, σ. 479-521.

Markidis, K. (2011), Social literacy in school contexts: concepts and research instruments. In *Report for the National Book Center of Greece*. Athens.

Norton, D. (2006), Μέσα από τα μάτια ενός παιδιού. Εισαγωγή στην παιδική λογοτεχνία, μτφ. Σ. Κ. Φωτεινή Καπτσίκη. Τόμος Α΄, Αθήνα: Επίκεντρο.

Papanastasis, V.P.S. Kyriakakis and G. Kazakis.2002. Plant diversity in relation to overgrazing and burning in mountain Mediterranean ecosystems. *J. Mediterranean Ecology*, σ. 53-63.

Schachtschabel, P., Blume, H.-P., Brümmer, G., Hartge, K. H., Schwertmann, U. (Hrsg.) (1998): *Lehrbuch der Bodenkunde*. 14., neu bearb. und erw. Aufl., Enke, Stuttgart.

Thirwood, J.V., (1981). *Man and the Mediterranean Forest*. Academic Press, New York

Tomaselli, R. (1977). Degradation of the Mediterranean maquis, In: *Mediterranean Forests and Maquis*. Ecology, Conservation and Management, MAB Technical Series 2. UNESCO, σ. 32-72.

Tucker, IN. (1981). *The child and the book. A psychological and Literary Exploration*. Great Britain: Cambridge University Press.

Wolf, M. (2009), *Ο Προуст και το καλαμάρι. Πώς έμαθε να διαβάζει ο εγκέφαλος* (μτφ. Β. Σωσώνη-Δασκαλάκη). Αθήνα: Πατάκης.

Ανδρίτσος, Ν. «Ενέργεια και Περιβάλλον», Διδακτικές σημειώσεις, Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Αθανασιάδης, Χ. *Καλλιτέχνες και λογοτέχνες στα αναγνωστικά, 1860 – 1960*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2010, σ. 56.

Αναγνωστόπουλος, Β. (2008). *Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980*. Αθήνα: Εκδόσεις των φίλων.

Αναγνωστόπουλος, Β. (1983). *Τάσεις και εξελίξεις της Παιδικής Λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980*, Αθήνα: Εκδόσεις των Φίλων.

Αποστολίδου, Β., Καπλάνη, Β. & Χοντολίδου, Ε. (2004), *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο Σχολείο... Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.

Αραβανή, Ε. (2011), *Τι είναι ο Κριτικός Γραμματισμός*. Ελληνική Εταιρία Γλώσσας και Γραμματισμού. 24 (3-7).

Ασλανίδου, Μ., Σμύρης, Π., Μαυροκορδοπούλου, Ο., Πιπίνης, Η. & Τσαντόπουλος, Γ. (2004). Η ποιότητα ζωής και τα κυριότερα οικολογικά προβλήματα του πολεοδομικού συγκροτήματος Θεσσαλονίκης και τρόποι αντιμετώπισης τους. *Γεωτεχνικά Επιστημονικά Θέματα*. Σειρά II, 15 (4-15).

Βλάχου, Π. (2010). Τελευταία επίσκεψις του Ζαχ. Παπαντωνίου εις Καρπενήσιον. Στο *Ευρυτανικά Χρονικά* - Τριμηνιαίο Περιοδικό για την προβολή της Ευρυτανίας, τόμος 37 (21-23).

Βρεττάκος, Ν. (1974). *Ανθολογία για παιδιά και νέους*. Αθήνα: Πέργαμος.

Βρεττός, Ι. (2005), *Θεωρίες της αγωγής: Πλάτων, Comenius, Rousseau Τόμος Α΄*, Αθήνα.

Γιάκος, Δ. (1982), *Μορφές της ελληνικής λογοτεχνίας. Καλλιγιάς-Παπαδιαμάντης-Παλαμάς-Ξενόπουλος-Παπαντωνίου-Έλλη Αλεξίου-Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος*. Αθήνα: Φιλιππότης.

Γούλας, Κ. (1993). Σμέουρα: Μικρά υγιεινά Δασικά φρούτα (*rubus idaeus*) (εγκατάσταση-καλλιέργεια). Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος

- του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.). Τόμος ΛΣΤ. Θεσσαλονίκη. Σελ. 705-721.
- Γρηγορίου, Α.Η. (1996). Η οικολογική σημασία των προϊόντων ξύλου. Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.). Τόμος ΛΘ/2. Θεσσαλονίκη. σ.701-714.
- Δαράκη, Π. (1995), *Το παιδικό βιβλίο σαν πολιτισμική αξία*. Διαδρομές στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους. 40, σ. 333-335.
- Δελώνης, Α. (1986). *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία- 1835-1985- Από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Ηράκλειτος.
- Δελώνης, Α. (1991), Βασικές γνώσεις για το παιδικό και νεανικό βιβλίο. Βασικές και Πρακτικές Γνώσεις χρήσιμες σ' εκπαιδευτικούς και γονείς, Έκδοση Β'. Αθήνα: Σύγχρονο Σχολείο.
- Δημαράς, Κ. (1968). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Επετηρίς Παιδαγωγικής Ακαδημίας Κύπρου (1959). Λευκωσία: Παιδαγωγική Ακαδημία Κύπρου. Τόμος 2, σ. 210.
- Ζαφειρόπουλος, Κ. (2015), *Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία; Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών*. Αθήνα: Κριτική.
- Θέμελης, Γ. (1973). *Η διδασκαλία των Νέων Ελληνικών: Το πρόβλημα της ερμηνείας*, Τόμος Α'. Θεσσαλονίκη: Κωνσταντινίδη.
- Θωμοπούλου, Ν. (1958). *Ζαχαρίας Παπαντωνίου*. Σύρος: [χ.ό.].
- Καββαδίας, Β.Α., Σειλόπουλος, Δ.Γ., Αλιφραγκής, Δ.Α. (1998). Χαρακτηριστικά του δασικού τύπου των *Pinus nigra*, *Pinus maritima* και *Pinus radiata* ηλικίας είκοσι ετών. Γεωτεχνικά Επιστημονικά Θέματα. Τόμος 9, Τεύχος 4. Θεσσαλονίκη. σ.32-41.

Καλλέργης, Η. (1988). Σκέψεις για τη φύση και το ρόλο της Παιδικής Λογοτεχνίας. Β' Σεμινάριο του Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου. Στο *Η παιδική λογοτεχνία και το μικρό παιδί*, σ. 18-19, Αθήνα: Καστανιώτης.

Καλογήρου, Τζ. (2008), Είμαστε πλασμένοι απ' το υλικό των βιβλίων: Τα νεανικά χρόνια της ανάγνωσης. Στο *Φιλαναγνωσία και Σχολείο*. Αθήνα: Πατάκη, σ. 35-42.

Καλογήρου, Τζ. (2016), *Το Αλωνάκι της Ανάγνωσης. Αναλύσεις Λογοτεχνικών Κειμένων και Διδακτικές Προσεγγίσεις της Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Επτάλοφος,

Καμπάνης, Α. (1948). *Ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας - Ε' έκδοσις συμπληρωμένη*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Κανδαράκης, Α. Γ.(1994). *Η τεχνική της μεταγνώσης στη διδακτική προσέγγιση της παιδικής λογοτεχνίας*. τόμ. 9, Αθήνα: Βιβλιογονία.

Καρακίτσιος, Α. (2011), Φιλαναγνωσία...Φανατική συνήθεια. Στο Ε. Αρτζανίδου, Δ. Γούλης, Σ. Γρόσδος & Α. Καρακίτσιος (επιμ.), *Παιχνίδια φιλαναγνωσίας και Αναγνωστικές εμπυχωώσεις*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 19-56.

Καρακίτσιος, Α. (2012), Εισαγωγή στη Φιλαναγνωσία. Στο *Καινοτόμες δράσεις ενίσχυσης της φιλαναγνωσίας των μαθητών*. Επιμορφωτικό υλικό: Θεωρητικές προσεγγίσεις, βασικές έννοιες, ιδέες, πρακτικές προτάσεις. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, σ. 21-33.

Καραμανές, Ε. (2013). Το φυσικό τοπίο στο έργο του Ζαχαρία Παπαντωνίου, 2013, Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, (υπεύθ. έκδοσης, γενική επιστ. επιμέλεια), Γ. Βοζίκας (επιμέλεια ύλης, επιστ. επιμέλεια), *Λαϊκός πολιτισμός και έντεχνος λόγος (Ποίηση - Πεζογραφία - Θέατρο)*, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Αθήνα 8-12 Δεκεμβρίου 2010, τόμ. Α' - Γ'.

Καραμέρης, Α.Κ. (1995). *Η καταστροφή των Δασών και οι επιπτώσεις στο Περιβάλλον*. Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.). Τόμος ΛΗ/2. Θεσσαλονίκη. σ. 599-627.

- Κεραμάρη, Φ. (2001). *Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου ως πεζογράφος: Διήγημα, πεζογράφημα, ταξιδιωτικά κείμενα, λογοτεχνική κριτική, τεχνοκριτικό δοκίμιο*, Αθήνα: Εστία.
- Κονταξής, Κ. (2007). *Το δημοτικό τραγούδι: μια προσπάθεια μελέτης*. Αγρίνιο: Εκδόσεις Πασχέντης.
- Κοντολέων, Μ. (1988). *Απόψεις για την παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κουκούδης, Α.(2001). *Μελέτες για τους Βλάχους*, Τόμος 4. Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Ζήτρος.
- Κυριακίδης, Σ. (1926). *Η φυσιολογία εις τα δημοτικά τραγούδια*. Αθήνα: Προμηθεύς.
- Κωτούλας, Δ. (2001). *Ορεινή Υδρονομική. Τόμος Ι «Τα ρέοντα ύδατα»*. Θεσσαλονίκη.
- Λυριντζής, Γ.Α. (1997). Τεχνικο-οικονομικές απόψεις σχετικά με τη συγκομιδή και τις δυνατότητες αξιοποίησης των πρεμνοφυών Δασών για παραγωγή ενέργειας. Πρακτικά 74 Ημερίδας Σεμιναρίου «Κατάρτισης στελεχών παραγωγικών φορέων στις δυνατότητες κι εφαρμογές των Ανανεώσιμων πηγών Ενέργειας». Έδεσσα: Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας (ΕΘΙΑΓΕ). σ. 141- 150.
- Μαλαμίδης, Γ. (1999). Διαχείριση Δασών για τη Βιοποικιλότητα. 8^ο Πανελλήνιο Δασολογικό Συνέδριο. Αλεξανδρούπολη. σ. 483-495.
- Μαλαφάντης, Κ. (2001). *Θέματα Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Πορεία.
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2001). *Παιδαγωγική της λογοτεχνίας*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2005). *Το παιδί και η ανάγνωση. Στάσεις, Προτιμήσεις, Συνήθειες*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2006). Παιδαγωγικές πρακτικές για την προαγωγή φιλιαναγνωσίας των παιδιών. 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα: «Κριτική, Δημιουργική, Διαλεκτική Σκέψη στην

Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη» (Αθήνα, 13- 14/05/2006). Αθήνα: Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ. Ι. Ε. Π. ΕΚ.), σ. 395-424.

Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2006). *Το παραμύθι στην εκπαίδευση: Ψυχοπαιδαγωγική διάσταση και αξιοποίηση*. Αθήνα: Ατραπός.

Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2015). *Παιδαγωγική της λογοτεχνίας. Η θεωρία, τα πρόσωπα και τα κείμενα*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Ματσαγγούρας, Η. (2007), *Σχολικός εγγραμματισμός: λειτουργικός, κριτικός, επιστημονικός*, Αθήνα: Γρηγόρη

Μιράσγεζη, Μ. (1978), *Ποίηση και διδασκαλία*, Αθήνα.

Μοσχονάς, Σ. (2010). Φύση και Άνθρωπος στη Φιλοσοφία των Στωικών. Στο Ε. Ι.Μανωλάς (Επιμ.), *Το Φυσικό Περιβάλλον στην Αρχαία Ελλάδα*. Ορεστιάδα: Μεθόριος Γραφικές Τέχνες Α.Ε.

Μπαλούτσος, Γ., Μιχόπουλος, Π., Μπουρλετσίκας, Α., Κουκής, Κ. (2005). Διερεύνηση των σχέσεων Δάσους και νερού με βάση το υδρολογικό ισοζύγιο μίας Δασωμένης λεκάνης απορροής. Πρακτικά 12ου Πανελληνίου Δασολογικού Συνεδρίου. Τόμος Ι. Δράμα. σ.69-80.

Μπενέκος, Α. (1972). *Ζαχαρίας Παπαντωνίου- Ένας σταθμός στα παιδικά γράμματα*. Αθήνα: Δίπτυχο.

Μπενέκος, Α. (1981). *Ζαχαρίας Παπαντωνίου ένας σταθμός στην παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Δίπτυχο.

Μπενέκος, Α. (2000). *Τομές στην εξέλιξη της παιδικής μας λογοτεχνίας – Η περίπτωση του Ζαχαρία Παπαντωνίου – Συμβολή στη μελέτη του παιδικού βιβλίου*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Μπουρλέτσικας, Α., Προύτσος, Ν. (2012), Το νερό στα δάση. Στο: Το Δάσος Μια Ολοκληρωμένη Προσέγγιση Επιμέλεια: Αριστοτέλης Χ. Παπαγεωργίου, Γεώργιος Καρέτσος, Γεώργιος Κατσαδωράκης WWF Ελλάς, σ. 89-102.

Ντάφης, Σ. (1986). *Δασική Οικολογία*. Θεσσαλονίκη.

Ντάφης, Σ., (2010). *Τα δάση της Ελλάδας*. Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας.

Οικονόμου, Β. (1998), *Οι βιβλιοθήκες και ο ρόλος τους*, Αθήνα: Ατραπός.

Παλαμάς, Κ. *Βιβλία για τα παιδιά, Άπαντα*, τόμος Στ', σ. 548. Μπίρη.

Παλαμάς, Κ. *Δημοτικισμός, Άπαντα*. τόμος Η', σ. 455-456. Μπίρη.

Παναγιωτόπουλος, Ι.Μ. (1979). *Τα πρόσωπα και τα κείμενα- Α' δρόμοι παράλληλοι*. Αθήνα: Εκδόσεις των φίλων.

Παπαδημητρίου, Β. (1997). *Περιβαλλοντική εκπαίδευση και σχολείο- Μια διαχρονική θεώρηση*. Θεσσαλονίκη: [χ.ό].

Παπασταύρου, Α. Κ. (1993). Κοινωνικός ρόλος του Αστικού και Περιαστικού Πρασίνου και των Δασών. Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.). Τόμος ΛΣΤ. Θεσσαλονίκη. σ. 145-178.

Παρούσης, Η., Αλεξανδρής, Σ., Σιμώνης, Α. (1990). Το πρόβλημα Διάβρωσης των Ελληνικών Εδαφών. 3 ο Πανελλήνιο Εδαφολογικό Συνέδριο. Ινστιτούτο Εδαφολογίας, Ινστιτούτο Δασικών Ερευνών. Θεσσαλονίκη. σ.1-13.

Πατέρα Α. & Τσιλιμένη Α. (2012). *Φιλαναγνωσία και κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού*. Αθήνα: Επίκεντρο.

- Πολίτης, Λ. (1980). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
- Σ.Α.Σαχάμπι. (2017). *Ο άνθρωπος ταραξίας των οικολογικών κανόνων της ισορροπίας του οικοσυστήματος*. Αθήνα: Ανατολικός.
- Σακελλαρίου, Χ. (1989). *Οι πρωτοπόροι της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας: Α' ποίηση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σακελλαρίου, Χ. (1996). *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας-Ελληνική και Παγκόσμια-Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας-Με στοιχεία θεωρίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Δανάη.
- Σαρησάββας, Β. (2007). *Παραδοσιακά επαγγέλματα: ταξίδι στο χθες*. Μαλλιάρης.
- Σπανός, Κ. & Σπανός, Ι. (1991). Η Βλάστηση Ρυθμιστής Κλίματος. Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.). Τόμος ΛΔ/3. Θεσσαλονίκη. σ. 1893-1897.
- Σταφυλάς, Μ. (1988). *Αναφορά σε μορφές της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Περ. Θεσσαλική Εστία.
- Σταφυλάς, Μ. (2000). *Ζαχαρίας Παπαντωνίου. Τα θεία δώρα των εμπνεύσεών του*, Αθήνα: Έκδοση Τοπικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ευρυτανίας, 2000.
- Στεφανίδης, Π. (1998). Σύνταξη μητρικού χειμάρρων-χειμαρρικής Δράσης (Συλλογή, καταγραφή και αξιοποίηση των πληροφοριών). Πρακτικά 7ου Εδαφολογικού Συνεδρίου. Αργίνο.
- Στεφανίδης, Π. (2005). Η επίδραση της Δασικής βλάστησης και των ορεινών υδρονομικών έργων στην απαρροή, στη διάβρωση του εδάφους και στις πλημμύρες. Πρακτικά 12ου Πανελληνίου Δασολογικού Συνεδρίου. Τόμος Ι. Δράμα. σ.19-26.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1921). Πριν καούν. Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, 9 (4), 265.

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1963). Πριν καούν. Η αλήθεια για τα αναγνωστικά της δημοτικής, Άπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, τόμος 5ος, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Τσιόντσης, Α., Τσαγκάρη, Κ., Καρέτσος, Γ. (1999). Μεταβολή και σχέση των θερμοκρασιών αέρος και εδάφους. 8ο Πανελλήνιο Δασολογικό Συνέδριο. Αλεξανδρούπολη. σ. 95-101.

Τσιπλητάρης, Α. (2011), *Ψυχοκοινωνιολογία της σχολικής τάξης*, Αθήνα: Διάδραση.

Τσιπλητάρης, Α. Φ., & Μπαμπάλης, Θ. Κ. (2011). *Δέκα παραδείγματα μεθοδολογίας επιστημονικής έρευνας: Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Διάδραση.

Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Υ.Υ.Κ.Α.), (2008). Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Αντιμετώπιση των Περιβαλλοντικών Κινδύνων που απειλούν την Υγεία 2008-2012. Αθήνα.

Φλογαΐτη, Ε. (2011). *Περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Αθήνα: Πεδίο.

Φράγκου, Μ.Χ. & Καλλής, Γ., WWF, (2010). *Οδηγός για το Περιβάλλον - Προβλήματα και λύσεις για την ολοκληρωμένη διαχείριση του νερού*. Αθήνα.

Χατζηγεωργίου, Γ. (2011). Το φυσικό περιβάλλον ως αντικείμενο μελέτης: Σκέψεις, προβληματισμοί, προτάσεις. Στο Γ. Ξ. Αναστασία Δημητρίου, *Περιβαλλοντική εκπαίδευση: ζητήματα θεωρίας, έρευνας και εφαρμογών*, σ. 113. Αθήνα: Διάδραση.

Χριστιάς, Ι. (1985). *Μελέτη Περιβάλλοντος: θέματα διδασκαλίας*. Αθήνα: Φελέκης.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Αθανασιάδης, Τ. (1950). Ζαχαρίας Παπαντωνίου. *Νέα Εστία*, τόμος 47, 542 (146- 159).
- Δαλμάτη, Μ. (1970). Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου και η μοίρα. *Νέα Εστία*, τόμος 87, 1022 (145-154).
- Δαλμάτη, Μ. (1970). Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου και η μοίρα. *Νέα Εστία*, τόμος 87, 1023 (237-248).
- Κουλούρης, Χ. (1953) . *Ζαχαρίας Παπαντωνίου: Μελέτη*. Αθήνα: [χ. έ.]. *Ελληνική Δημιουργία*, 130.
- Λαμπελέτ, Γ. (1940). Ο Παπαντωνίου φίλος της μελωδίας. *Νέα Εστία*, τόμος 27, 319 (451).
- Μαλαφάντης, Κ. (1992). Η παιδική λογοτεχνία στις Ιστορίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. *Το Γιοφύρι, Περιοδικό Νεοελληνικών Σπουδών, University of Sydney*, 12 (97-105).
- Μαλαφάντης, Κ. (1992). Η προσφορά του Ζ. Παπαντωνίου στην παιδική Λογοτεχνία και την Εκπαίδευση. *Περιοδικό Διαβάζω*, 285 (88- 100).
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2006). Παιδαγωγικές διαστάσεις της λογοτεχνίας. *Νέα Παιδεία*, 119 (64-78).
- Μανικάρου, Μ. (2010). «Ζαχ. Παπαντωνίου (1877-1940). Ο άνθρωπος, ο λογοτέχνης, ο δημόσιος λειτουργός» στο *Ευρυτανικά Χρονικά - Τριμηνιαίο Περιοδικό για την προβολή της Ευρυτανίας*, 37 (12-20).
- Μπάρλας, Τ. (1940). Ο Παιδαγωγός, *Νέα Εστία*, τόμος 27, 319 (424-425).
- Νικολούδης, Θ. (1940). Ο πολιτισμός του Παπαντωνίου. *Νέα Εστία*, τόμος 27, 319 (395).

Οικονομίδης, Β. (1940). *Τα ψηλά βουνά του Ζαχαρία Παπαντωνίου* (κριτική), Εφημ. «Η Επαρχία» φ. 1345 (13 Μαΐου 1940) Λαμία, στο *Ευρυτανικά Χρονικά - Τριμηνιαίο Περιοδικό για την προβολή της Ευρυτανίας*, τόμος 37 (25-26).

Παναγιωτόπουλος, Ι. (1935). Ζαχαρίας Παπαντωνίου. *Νέα Εστία*, τόμος 18, 208 (768- 775).

Πρεβελάκης, Π. (1940). Ζαχαρίας Παπαντωνίου. *Νέα Εστία*, τόμος 27, 319 (398-399).

Σέττας, Ν.Χ. (1979). Η ρίζα του κακού των πλημμυρών-Μια υπεύθυνη κραυγή Γεωπόνου. Επιστολή στο «Βήμα». *Δασικά Χρονικά. Μηνιαίο Περιοδικό Πανελλήνιας Ενώσεως Δασολόγων Δ.Υ. Αθήνα.* (255-257).

Σπεράντσας, Σ. (1953). Ο Παπαντωνίου στην Παιδική Λογοτεχνία, περιοδικό *Ελληνική Δημιουργία*, 130 (52).

Χάρης, Π. (1940). Αφιέρωμα στο θάνατο του Ζ. Παπαντωνίου, *Νέα Εστία*, τόμος 27, 319 (414).

Χατζησταυρινού - Εξαρχάκου, Π. (1992) . Τα ψηλά βουνά του Ζ. Παπαντωνίου μέσα στη δίνη του γλωσσικού ζητήματος, *περιοδικό Διαβάζω*, Δεκαπενθήμερη Επιθεώρηση του Βιβλίου, 285 (81-87).

Χουρμούζιος, Α. (1940). Το ύφος του Παπαντωνίου, *Νέα Εστία*, τόμος 27, 319 (446).

Χωρεάνθης, Κ. (1992). Τα επιστρεφόμενα θεία δώρα ενός ταπεινού, *περιοδικό Διαβάζω*, Δεκαπενθήμερη Επιθεώρηση του Βιβλίου, 285 (71-77).

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Dictionary of Greek: φυσιογνωσία, Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου, 2022, από <http://greek.greek.enacademic.com/191605/φυσιογνωσία>

Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, Ανακτήθηκε 25 Ιανουαρίου, 2020, από <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=315>

Παραδοσιακά επαγγέλματα, Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου, 2022, από https://traditional-professions.aegean.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=23:2015-01-17-15-37-10&catid=9&lang=el-GR&Itemid=104

Hunt, P. (1999), *Understanding Children's Literature*, London and New York: Routledge, Ανακτήθηκε 27 Ιανουαρίου, 2020, από https://khidiglibrary.weebly.com/uploads/7/0/5/6/7056479/understanding_childres_literature.pdf

Nikolajeva, M. (2010), *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*, New York and London: Routledge, Ανακτήθηκε 27 Ιανουαρίου, 2020, από https://books.google.gr/books?id=ebqNAgAAQBAJ&pg=PA1&lpg=PA1&dq=peter+hunt+criticism+theory+and+children%27s+literature+1991&source=bl&ots=qEWUrS41Uk&sig=ymqeB2xmeys_xfebQUwrO-zegM&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwiW87eX9r7YAhXRY1AKHd6ODNc4ChDoAQhVMAg#v=onepage&q=peter%20hunt%20criticism%20theory%20and%20children's%20literature%201991&f=false

Wolpert-Gawron, H. (2009), *The Importance of a Classroom Library*, Ανακτήθηκε 27 Ιανουαρίου, 2020, από <https://www.edutopia.org/blog/classroom-library-importance-heather-wolpert-gawron>

Γενική Διεύθυνση Ανάπτυξης, Προστασίας Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος, Ανακτήθηκε 5 Νοεμβρίου, 2022, από http://www.minagric.gr/greek/agro_pol/DASIKA/Forests/EXOFILLO.htm

Διαδραστικά σχολικά βιβλία, Ανακτήθηκε 5 Νοεμβρίου, 2022, από <http://ebooks.edu.gr/ebooks/v2/allcourses.jsp>

Καμηλάκη-Πολυμέρου, Α., & Καραμανές, Ε. (2008). Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση. Ανακτήθηκε 29 Οκτωβρίου, 2022, από <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/1015>

Καρβουνιάρηδες, <https://orinadervenoxoria.com/2020/02/15/καρβουνιαρηδες-ενα-διήγημα-του-χ-ε-μί/>

Μαστοράκη, Α. (2012). 24grammata.com. Ανακτήθηκε 29 Οκτωβρίου, 2022, από http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2012/10/Mastoraki24grammata.com_.pdf

Μικελλίδης, Δ. (2015). Ζαχαρίας Παπαντωνίου- 60 χρόνια από το θάνατο του θεμελιωτή της παιδικής λογοτεχνίας. Ανακτήθηκε 19 Φεβρουαρίου, 2020, από: <https://mikellides.weebly.com/epsilonkappaarialphaiotadeltaepsilonupsilontauiotakappaalpha-thetaepsilonpsilonmualphataualphaupsilonlambdaiotakappaomicron.html>

Ο κύκλος του νερού, Ανακτήθηκε 12 Νοεμβρίου, 2022, από http://microkosmos.uoa.gr/gr/magazine/ergasies_foititon/ettap/Water/files/O_Kiklos_tu%20nerou.htm

Πύλη Παιδαγωγικού Υλικού Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ανακτήθηκε 14 Νοεμβρίου, 2022, από <http://www.env-edu.gr/Chapters.aspx?id=53>

Ανακτήθηκε 27 Μαΐου, 2020, από: <https://www.vlahoi.net/historical-elements>

Τα ψηλά βουνά του Ζαχαρία Παπαντωνίου, Ανακτήθηκε 5 Νοεμβρίου, 2022, από http://pslvn.blogspot.com/2016/07/1918_15.html

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου, 2022, από <http://www.opengov.gr/minenv/?p=4791>

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου, 2022, από <https://ypen.gov.gr/perivallon/dasi/diacheirisi-dason/ritinokalliergeia/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου, 2022, από <https://ypen.gov.gr/perivallon/dasi/diacheirisi-dason/ritinokalliergeia/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ανακτήθηκε 19 Οκτωβρίου, 2022, από <https://ypen.gov.gr/perivallon/dasi/dasotechnika-erga-anadasoseis-fytoria/cheimarroi/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ανακτήθηκε 19 Οκτωβρίου, 2022, από <https://ypen.gov.gr/perivallon/dasi/dasotechnika-erga-anadasoseis-fytoria/>